

TUNCELİ'DEKİ MEZARLIKLAR VE MEZAR TAŞLARI

HAZIRLAYANLAR

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Kulaz
Öğr. Gör. İlter İgit

Yrd. Doç. Dr. Mehmet KULAZ

1967 yılında Van'ın Gürpınar İlçesine bağlı Çavuştepe Köyü'nde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Gürpınar'da tamamladıktan sonra, 1983-1984 eğitim ve öğretim yılında başladığı Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümünden 1989 yılında tamamladı. Milli Eğitim Bakanlığı ve Devlet Su İşleri'ne bağlı kurumlarda bir süre çalıştıktan sonra 1994 yılında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı.

Aynı üniversitede 1997 de bilim uzmanı, 2003'de doktor, 2005'te de yardımcı doçent oldu.

Uluslar arası ve Ulusal konularda birçok makale ve bildirisi bulunmaktadır. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türk El Sanatları Uygulama ve Araştırma Merkez Müdürlüğü bünyesinde halı, kilim ve Savatlı gümüş ile ilgili projeler gerçekleştirdi. Yüksek lisans düzeyinde birçok öğrenci yetiştirdi.

Halen Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türk El Sanatları Uygulama ve Araştırma Merkez Müdürlüğü ile Sanat Tarihi Bölüm Başkanlığı'nın yanı sıra, 2014 yılından beri Kültür Bakanlığı, Van Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Üyesi yapmaktadır.

Öğr. Gör. İlter İGİT

1985 yılında Tunceli'de doğdu. İlköğretim, Ortaöğretim ve Lise eğitimini Elazığ'da tamamladı.

2009 yılında **Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi** Sanat Tarihi Bölümü'nden mezun oldu.

2012 yılında **Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı**'nda Tezli Yüksek Lisansını tamamladı.

2012 yılında **Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Yüzüncü Yıl Üniversitesi** adına Eski Ahlat Şehri Kazıları Başkanlığınca yürütülmekte olan kazı, restorasyon ve çevre düzenlemesi çalışmalarında uzman sanat tarihçi olarak katıldı. Bu çalışmalarını

günümüzde de sürdürmektedir.

2013 yılında **Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı**'nda özel öğrenci olarak doktora başladı.

2014 yılında **Bitlis Eren Üniversitesi Ahlat Meslek Yüksekokulu** El Sanatları Bölümü Mimari Dekoratif Sanatlar Programına Öğretim Görevlisi olarak atanarak başladığı görevini sürdürmektedir.

Hiperyayın: 191

Araştırma-İnceleme

Yazarı

Yrd. Doç. Dr. Mehmet KULAZ, Öğr. Gör. İlter İGİT

Genel Yayın Editörü

Hatice Bahtiyar

Mizanpaj

Samet Zeydan

Yayıncı Sertifika No: 16680

ISBN: 978-605-2137-12-3

e- ISBN: 978-605-2137-15-4

1.Baskı: İstanbul, 2018

Copyright© Tüm hakları saklıdır. Bu kitabın telif hakları, 5846 sayılı yasanın hükmüne göre, kitabı yayımlayan Hiperlink Eğitim İletişim Yay. San. ve Tic. Ltd. Şti ve Yrd. Doç. Dr. Mehmet KULAZ, Öğr. Gör. İlter İGİT'a aittir. Yayımcının ve yazarın izni olmaksızın elektronik ve mekanik herhangi bir kayıt sistemi veya fotokopi ile çoğaltılamaz, kopyalanamaz. Ancak kaynak gösterilerek kısa alıntı yapılabilir.

Tunceli'deki mezarlıklar ve mezar taşları / hazırlayanlar Mehmet Kulaz, İlter İgit. – İstanbul:

Hiperlink Yayınları, 2018.

383 s.: fot., çiz. ; 24 sm. -- (Hiperyayın; 191)

ISBN: 978-605-2137-12-3

e-ISBN: 978-605-2137-15-4

Kaynakça var.

1. Mezar taşları -- Türkiye -- Tunceli 2. Mezarlıklar -- Türkiye -- Tunceli

NB1880.T9/T86 2018

736.50956635 TUN 2018

Baskı -Cilt: Birlik Ofset

Genel Satış Pazarlama ve Yayınevi

Hiperlink Eğitim İletişim Yayıncılık San. Paz. ve Tic. Ltd. Şti.

Tozkoparan Mah. Haldun Taner Sok. Alparslan İş Merkezi

No: 27 Kat: 6 D: 21 Merter- Güngören / İstanbul

Telefon: 0212 293 07 05-06 Faks: 0212 293 56 58

www.hiperlink.com.tr / info@hiperlink.com.tr

TUNCELİ'DEKİ MEZARLIKLAR VE MEZAR TAŞLARI

HAZIRLAYANLAR

Yrd. Doç. Dr. Mehmet KULAZ
Öğr. Gör. İlter İGİT

ÖNSÖZ

Hayatın bir gerçeği olan ölüm karşısında insanoğlu, inançlarına göre farklı defin şekilleri oluşturmuştur. Bunlar içerisinde en yaygın olanı ölünün toprağa gömüldüğü defin türüdür. Ancak; süreç içerisinde mezar yapılarında ölüye duyulan saygıdan dolayı farklılıklar meydana gelmiştir. Bu farklılıklar toplumun kültürel geçmişi ile bağlantılı olarak gelişim göstermiştir. Ülkemizde bu gelişimin bütün aşamalarını görmek mümkündür. Anadolu coğrafyasında sandukalı, sandukasız, şahideli, hayvan figürlü çeşitli örneklerle rastlamak mümkündür. Biçim, form, bezeme ve kitabeleriy-le geçmişten günümüze önemli bilgiler aktaran bu mezar ve mezar taşları tüm Anadolu topraklarında olduğu gibi, M.Ö. 5500'lerden bu yana yoğun bir iskân geçirmiş Tunceli coğrafyasında da karşımıza çıkmaktadır.

Kültür tarihimiz açısından oldukça önemli olan bu mezar taşları ne varki ildeki çetin doğa şartlarıyla başbaşa bırakılmışlardır. Bu durum nedeniyle yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardır.

Bu çalışma ile kültürümüzün önemli bir parçası olan Tunceli mezar taşlarını genel hatlarıyla da olsa tanıtır, konu hakkında bilinç oluşturmak, taşları korumak ve kurtarmak amacıyla yetkili makamların dikkatini bu değerlerimiz üzerine çekerek çalışmaların çok geç olmadan başlatılmasında etkili olmak birincil hedefimizdir.

Bu çalışmada yardımlarını esirgemeyen İhsan İĞİT, İlhan İĞİT, Prof. Dr. Abdülhamit TÜFEKÇİOĞLU, Prof. Dr. Recai KARAHAN, Prof. Dr. Necla ARSLAN SEVİN'e ve maddi desteklerinden ötürü, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Fonu Başkanlığı'na teşekkürlerimizi bir borç bilir şükranlarımızı sunarız.

Bölgedeki arazi çalışmalarımız sırasında bize araç tahsisinde bulunan TUNCELİ VALİLİĞİ ile mezar taşlarının tespiti öncesi fikir edindiğimiz Tunceli İl Kültür ve Turizm Müdürü İsmail Hakkı ULAŞOĞLU'na ve değerli katkılarından dolayı Yrd. Doç. Dr. Eylem GÜZELe teşekkür ederiz. Ayrıca kitabın basımında emeği geçen Prof. Dr. Zeki TAŞTAN hocama ve Vedat ATAY'a teşekkür ederiz.

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ	13
1.1. Anadolu Mezar Taşlarının Bölgesel Özellikleri	17
2. TUNCELİ'NİN COĞRAFİ DURUMU VE TARİHÇESİ	25
1.2. TUNCELİ'NİN COĞRAFİ DURUMU	25
1.3. TUNCELİ'NİN TARİHÇESİ	28
3. Tunceli'de Görülen Ölü Gömme geleneği ve mezar kültürü	35
1.4. Tunceli'de Var Olan Alevî İnancının mezar geleneği üzerindeki etkileri	36
1.4.1. Alevîliğin Tanımı ve Gelişimi	36
1.4.2. Tunceli Alevîliğinde İbadet Şekli	38
1.4.3. Tunceli'de Ölü Gömme ve Mezar Geleneği	46
4. KATALOG: TUNCELİ'DEKİ MEZAR TAŞLARI	53
1.5. Tunceli-Merkez Atatürk Mahallesi Rostan Mezarlığı	53
1.5.1. Mümin'in Mezarı	55
1.5.2. Sultan Arğuç'un Mezarı	57
1.5.3. I.No'lu At Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı	61
1.5.4. II. No'lu At Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı	63
1.5.5. Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı	64
1.6. Hozat İlçesi Akpınar (Ağzunik) Köyü Mezarlığı	66
1.6.1. Yusuf Ağa'nın Mezarı	67
1.7. Hozat İlçesi Dervişcemal Köyü Mezarlığı	70
1.7.1. Ali Ağa'nın Mezarı	72
1.7.2. Seddar'ın Mezarı	75
1.7.3. I. No'lu Mezar	77
1.7.4. II. No'lu Mezar	79
1.7.5. III. No'lu Mezar	81

1.7.6. IV. No'lu Mezar	83
1.7.7. Seyyidoğlu Şaban'a Ait At Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı	87
1.7.8. I.No'lu At Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı	89
1.8. Hozat İlçesi Karaçavuş Köyü Mezarlığı	91
1.8.1. Hasan'a Ait Mezar	92
1.8.2. 1327 / 1909 Tarihli Mezar	94
1.8.3. Karaçavuş Köyü I.No'lu Mezar	96
1.8.4. Karaçavuş Köyü II. No'lu Mezarı	98
1.8.5. Karaçavuş Köyü III. No'lu Mezar	100
1.8.6. 1344 / 1925 Tarihli Mezar	102
1.8.7. Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı	103
1.8.8. At Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı	105
1.8.9. Karaçavuş Köyü Kuş Figürlü Mezar	107
1.9. Hozat İlçesi Karabakır (Bargini) Köyü Mezarlığı	108
1.9.1. I. No'lu Sandukalı Mezar	109
1.9.2. II. No'lu Sandukalı Mezar	111
1.10. Hozat İlçesi İnköy'ü Mezarlığı	112
1.10.1. I. No'lu Sandukalı Mezar	113
1.10.2. II. No'lu Sandukalı Mezar	115
1.10.3. I. No'lu At Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı	116
1.10.4. II. No'lu At Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı	117
1.11. Mazgirt Akpazar Camii Hazinesi	119
1.11.1. Hacı Osman'ın Mezarı	121
1.11.2. Süleyman'ın Mezarı	123
1.11.3. Ahmed Ağa'nın Mezarı	125
1.11.4. Çarsancak Kaymakamı Mustafa Edip Bey'in Kerimesi Ayşe... Cemal Hanım'ın Mezarı	127
1.11.5. Akpazar I.No'lu Mezar	129
1.12. Mazgirt İlçesi Gelincik (Küpük) Köyü Mezarlığı	130
1.12.1. 1258 /1842 Tarihli Mezar	132
1.12.2. 1267 /1850 Tarihli Mezar	135

1.12.3. I. No'lu Mezar	138
1.12.4. Seyit Mustafa Ağcı'nın Mezarı	140
1.12.5. II. No'lu Mezar	144
1.12.6. Seyit Hasan Ali'nin Mezarı	147
1.12.7. Pir Sultan Seyit Ali'nin Mezarı	150
1.12.8. Seyit Ali'nin Mezarı	152
1.12.9. Seyyid Ahmet'in Mezarı	155
1.12.10. 1288 / 1871 Tarihli Mezar	160
1.12.11. Seyda Hüseyin'in Mezarı	163
1.12.12. Seyyidalı Oğlu Abbas'ın Mezarı	166
1.12.13. Seyit Hasan, Muhammed'in Mezarı	169
1.12.14. Seyyid Selma'nın Mezarı	172
1.12.15. 1316 / 1898 Tarihli Kadın Mezarı	175
1.12.16. Mustafa Zâde Mustafa'nın Mezarı	178
1.12.17. .No'lu Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı	180
1.13. Mazgirt İlçesi Yeldeğen (Şöbek) Köyü Mezarlığı	182
1.13.1. Seyyid Cafer'in Mezarı	184
1.13.2. Seyyid Cafer Ali'nin Mezarı	186
1.13.3. 1326 / 1908 Tarihli Mezar	188
1.13.4. Yeldeğen Köyü I. No'lu Mezar	190
1.13.5. Muhammed'e Ait Mezar?	194
1.14. Ovacık İlçesi Köseler (Tanzi) Köyü Mezarlığı	196
1.14.1. Hasan Oğlu Ali Rıza'nın Mezarı	197
1.14.2. 1332 / 1913 Tarihli Mezar	200
1.14.3. Köseler Köyü I.No'lu Mezar	202
1.14.4. Köseler Köyü II. No'lu Mezar	205
1.14.5. Köseler Köyü III. No'lu Mezar	207
1.14.6. Köseler Köyü IV. No'lu Mezar	208
1.15. Pertek İlçesi Dorutay Köyü Sultan Hıdır Türbesi ve Haziresi	210
1.15.1. 610/1213 Tarihli Mezar	212
1.15.2. Ali Ağa'nın Mezarı	214

1.15.3. Yusufzade Ali'nin Mezarı.....	217
1.16. Pertek İlçesi Pınarlar (Paşavenk) Köyü Eski Mezarlığı.....	219
1.16.1. Hacı Nefise Hanım'ın Mezarı.....	221
1.17. Pertek İlçesi Çalıöz (Vasgirt) Köyü Mezarlığı.....	224
1.17.1. Ali Makal'ın Mezarı.....	225
1.17.2. Ali Rıza Engin'in Mezarı.....	227
1.17.3. I.No'luKoç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı.....	229
1.18. Pülümür İlçesi Sağlamtaş Köyü Mezarlığı.....	230
1.18.1. I.No'lu Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı.....	232
1.18.2. 1305 / 1886 Tarihli Koç Heykeli Şeklindeki Mezar taşı.....	235
1.18.3. 1305 / 1886 Tarihli Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı.....	238
1.18.4. 1306 / 1887 Tarihli Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı.....	240
1.18.5. II. No'lu Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı.....	243
1.18.6. III. No'lu Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı.....	246
1.18.7. 1327 /1907 Tarihli Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı.....	249
1.18.8. Sağlamtaş Köyü Çocuk Mezarı.....	251
1.19. Tunceli'den Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesine Getirilmiş Bazı Mezar Taşı Örnekleri.....	253
1.19.1. Tevfik Oğlu Nefsa Kuddüs'e Ait Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı.....	254
1.19.2. I. No'lu Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı.....	257
1.19.3. II. No'lu Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı.....	258
1.19.4. III. No'lu Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı.....	260
1.19.5. I. No'lu At Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı.....	261
1.19.6. II. No'lu At Şeklindeki Mezar Taşı.....	263

5. DEĞERLENDİRME.....267

1.20. Tipolojik Özellikler.....	269
1.20.1. Şahideli Sandukalı Mezarlar.....	269
1.20.2. Pehle Taşlı Mezarlar.....	271
1.20.3. Figür Şeklindeki Mezarlar.....	271
1.20.3.1. Koç-Koyun ve At şeklindeki Mezar Taşları.....	271

1.20.3.2. Soyutlanmış İnsan Şeklindeki Mezar Taşları.....	284
1.21. Şahide ve Başlık Türleri.....	287
1.22. Malzeme ve Teknik.....	290
1.23. Yazı Özellikleri ve Dil.....	293
1.23.1. Kitabelerde İçerik.....	295
1.24. Süsleme Özellikleri.....	298
1.24.1. Bitkisel Süslemeler.....	298
1.24.2. Geometrik Süslemeler.....	301
1.24.3. Tasvirli ve Figürlü Süslemeler.....	310
1.25. Usta ve Atölye Sorunu.....	347
6. SONUÇ.....	353
7. BİBLİYOGRAFYA.....	359

1. GİRİŞ

Sözlüklerde ziyaret yeri, ziyaretgâh, ölünün gömüldüğü yer¹ olarak tanımlanan mezar, ölü gömülen çukura verilen addır.² Arapça ziyaret kökünden gelen “ziyaret mekânı” anlamındaki mezar kelimesi, Türkçe ekle türetilmiş bir yer adıdır. Arapça’da ölünün gömüldüğü yer manasındaki kabir (kabr) ve medfen karşılığında Farsça ve Türkçe’de mezar kelimesinin kullanılmasında kabirlere gitmekle ilgi olarak Kur’an-ı Kerim (et-Tekasür 102/2) ve hadislerde “ziyaret” kökünün geçmesinin de etkisi olmuştur.³ Türkçe’de eşanlamlı olarak “makber, kabir, meşhed ve merkad” olarak da kullanılır. Mezarların bir arada bulunduğu yerler ise “hazire, mezarlık, mezaristan veya kabristan” olarak adlandırılır.⁴

İsmi her ne olursa olsun çağlar boyunca ölüm gerçeği ile yüzleşmek zorunda kalan insanoğlu, ölülerini yakmış, yüksek kayaların tepelerine bırakarak kuşlara parçalatmış, ağaçlar üzerine odalar yaparak dallar arasına asmış, torba içerisine koyarak derin kuyulara sarkıtmış ya da toprağa gömmüştür. Tamamen insanların inançlarıyla bağıntılı olan bu uygulamaların en yaygını, bugün de geçerliliğini koruyan toprağa gömme ilkesidir.⁵

Mezarların oluşması defin geleneğiyle ilgilidir ve Kur’an’a göre bu geleneği başlatan, kardeşi Habil’i öldürdükten sonra gömerek saklamaya çalışan, Hz. Âdem’in oğlu Kabil’dir.⁶ Genel anlamda mezar geleneğinde İslâmî döneme bakıldığında ise, bu konuda Kur’an-ı Kerim’de kesin bir ayet ya da işaret bulunmamasına rağmen İslâm inancı, süslenmiş ve dikkat çekici görünüme bürünmüş mezar yapılmasını hoş karşılamamıştır.⁷

1 İsmail Hekimoğlu, vd, “Mezar”, Maddesi, *Osmanlıca- Türkçe Büyük Ansiklopedik Lügat*, İstanbul, 1985, s. 689.

2 Celal Esat Arseven, “Mezar”, *Sanat Ansiklopedisi*, C.III, İstanbul, 1998, 1315.

3 Nebi Bozkurt, “Mezarlık” Mad. *DİA*, XXIX, Ankara, 2004, s. 519.

4 Ali Rıza Özcan, “Mezar Taşları Üzerindeki Sembolik İfadeler,” *Kaybolan Medeniyetimiz, Hekimoğlu Ali Paşa Camii Haziresi’ndeki Tarihi Mezar Taşları*, İstanbul, 2000, 26.

5 Metin Haseki, *Plastik Açından Türk Mezar Taşları*, İstanbul, 1976, s. 5.

6 Bozkurt, a.g.mad. s. 519.

7 Beyhan Karamağaralı, *Ahlat Mezar Taşları*, Ankara, 1992, s.1.

Müslümanların mezar kültürünü şekillendiren diğer bir kaynak da Hz. Muhammed'in hadisleri oluşturmıştır. "Hz. Peygamber'in, tanınması için Osman b. Maz'ûn'un kabrinin başına taş diktiği",⁸ "Bununla kardeşimin kabrini tanır ve bulurum, ailemden ölenleri de yanına gömerim"⁹ dediği şeklindeki rivayet edilen hadisidir. Onun ölümünden sonra da ölen saha-be ve bazı tabiinin mezarlarının üzerine kubbe adı verilen çadırların kurulduğu bilinmektedir. Daha sonrasında Mekke valilerinin kabir üzerine inşa edilen yapıları yıktırdıkları bilgisi, İslâm'da kabir ve türbe yapımının yine erken tarihlerde başladığını göstermektedir.¹⁰

İslâmiyet'in yayıldığı topluluklar, bir taraftan İslâmî geleneklere bağlı öte taraftan kendi eski gelenekleri doğrultusunda birbirinden farklı mezar örnekleri ortaya çıkarmışlardır. Nitekim mezarlar da bütün sanat eserleri gibi yapıldıkları çevrenin ve dönemin inançlarının, geleneklerinin, ekonomik ve sosyal şartlarının ortak bir ürünüdür.¹¹

Anadolu, coğrafi konumu ve iskâna uygun yapısıyla, her dönem farklı kültürlerin ilgisini çekerek bunlara ait izleri üzerinde taşımayı başarmıştır. XI. yy'ın başlarında Oğuzlar'ın, Çağrı Bey aracılığı ile 1040 yılında kurdukları Selçuklu Devleti'nin çekirdeğinin ilk ürünleri bu topraklar üzerinde şekillenmeye başlamış, XI. yy'ın ikinci yarısından sonra ise artık Anadolu yeni bir kültüre kapılarını sonuna kadar açmıştır. Bu kültür, bölgesel özellikleri de benliklerinde eriterek, mezar taşı geleneğinin tüm Anadolu'da yaygın bir hale gelmesine ve kendine özgü biçimlere ulaşmasına da öncülük etmiştir.¹²

Anadolu'da yapılan araştırmalar neticesinde, Selçuklu dönemine ait en eski mezar taşlarının İznik'te olduğu ileri sürülmektedir. XI. yy'a tarihlenen bu parçalar sandukalı ve şahideli olmak üzere iki türdedir.¹³ Daha sonra XII ile XIV. yy arası mezar taşlarını barındıran Ahlat ve Van Gölü

8 Bozkurt, a.g. mad. s. 519.

9 Mehmet Şener, "Kabir" (Fıkıh), *DİA*, XXIV, İstanbul, 2001, 35.

10 Bozkurt, a.g. mad. s. 520.

11 Karamağaralı, a.g.e. (1992), s. 1

12 Haseki, a.g.e. s.7

13 Mustafa Cezar, *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, 1997, s. 239-241

çevresindeki bazı merkezler gelmektedir. Bunların dışında yine Sivas, Tokat, Konya, Akşehir, Malatya ve Diyarbakır gibi yerleşim merkezlerinde ve Anadolu'nun pek çok yöresinde Anadolu Selçuklu dönemi mezarlıklarının örnekleri görülebilmektedir.¹⁴

XIII. yy'ın ortalarına gelindiğinde İlhanlılar'ın egemenliği altına giren ve varlığını bu şekilde sürdüren Anadolu Selçuklu Devleti XIV. yy'ın başlarında ortadan tamamen kalkınca bunun sonucu olarak da daha önce var olan ve Selçuklu kültürünün parçalarını oluşturan Beylikler tamamen bağımsız hale gelmişlerdir.¹⁵

Mezar taşı geleneği Beylikler döneminde tüm Anadolu'da yaygınlık kazanmış, Aydın, Manisa, Kütahya gibi bölgelerde örnekler bırakmıştır. Bu süre içerisinde mezar taşı geleneğinde yine zaman zaman yöresel özellikler göze çarpmaktadır. Özellikle Akkoyunlu ve Karakoyunlular Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgesinde koyun, koç ve at şeklinde mezar taşları yapmışlardır.¹⁶

Beylikler dönemini sonrası, Osmanlı döneminde Bursa¹⁷, Edirne¹⁸ ve İstanbul'da¹⁹, mezar taşlarının en olgun ve en güzel örnekleri meydana getirilmiştir. Erken Osmanlı döneminde Bursa'da oluşan üslup, iyi stilize edilmiş bitkisel ve hayvansal motiflerin oluşturduğu rumi ağlarla kaplıdır. Mezar taşlarının boyutları büyütülmüş, kitabeler ise temiz bir işçilikle şekillendirilmiştir.²⁰

Osmanlı'nın Klasik döneminde mimari ile bağlantılı olarak gelişim gösteren mezar taşları, İstanbul'da en olgun örneklerini vermiştir. Bu dönem

14 H. Kamil Biçici, "Yazılı Araştırmalar Işığında Türkiye Mezar Taşlarına Toplu Bir Bakış", *Ekev Akademik Dergisi*, S.26, 2006, s.176; Yekta Demiralp, *Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları*, Ankara, 1996, s. 65-89.

15 Haseki, a.g.e. s. 8.

16 Aynı, s. 8.

17 Aynı, s. 25.

18 Cebe Özer, "Edirne'de Osmanlı Mezar Taşları" Sanatsal Mozaik, Y.II, S. 17. (Ocak 1997), s.50-57.

19 Hikmet Turhan, Dağlıoğlu, "Sanat Bakımından Mezarlar ve Mezar taşları ve Karaca Ahmet Mezarlığı", *I. Milletlerarası Türk sanatları Kongresi*, Ankara, 1959, s.120-121.

20 Haseki, a.g e. s. 25; Mezar taşlarının süslemesi için bkz. H.P. Laqueur, "Osmanlı Mezar Taşlarının Süslemesinde Bitkisel Motifler", *Suut Kemal Yetkin'e Armağan*, Ankara, 1984, s. 264; Gül Tuncel, *Batı Anadolu Bölgesinde Cami Tasvirli Mezar Taşları*, Ankara, 1989, s.7

mezar taşlarının belirgin özelliği, figüratif elemanlara rastlanmayışı ve bunun yerine ölenin kimliğini, sosyal konumunu, mesleğini belirtecek sembollerin kullanılmasıdır. Erkeklerde serpuş (XIX. yy'ın ilk çeyreğinden sonra yerini fes'e bırakır) yer alırken, kadın mezar taşlarında ise serpuş yerine takı, gerdanlık, broş, gibi kadının yaşamındaki zarafetini yansıtan semboller kullanılmıştır.²¹

Klasik dönemin ardından başlayan 1839 Tanzimat Fermanı'ndan sonra artan batı etkileri, bu dönem toplum yapısına olduğu kadar Türk Sanatı'na da yeni bir karakter kazandırmıştır. Mimaride klasik plan uygulamalarına küçük değişiklikler getiren batılı akımlar (Barok, Rokoko, Ampir) mimari elemanları etkilerken,²² aynı etkiyi mezar taşları üzerinde de göstermiştir. Bu dönemde Barok karakterli kıvrım dallar, çiçekli dolgular, akantus yaprakları, sitilize selvi motifleri, sembolik bir takım işaretler ve motifler mezar taşları üzerinde yer alır.²³ Aynı şekilde Ampir ve Rokoko üslubuna uygun çiçek ve yapraklı motifler, kurdelelere sarılmış güller, tabak ve kâselere doldurulmuş limon, üzüm, portakal, nar bezeme unsuru olarak mezar taşları üzerinde görülmeye başlanmıştır.

Cumhuriyet dönemine girildikten sonra Anadolu'da mezar taşlarında gittikçe daha da sadeleşme göze çarpmaktadır. Günümüzde ise artık geriye kalan tek kural İslâmî şartlara göre defin işlemi ile ölünün yerinin belirtilmesi şeklindedir. Belli bir kurala bağlı kalmadan ekonomik duruma göre yapılan mezar taşlarının malzemesi önemli olmayıp sadece ölen kişiye karşı olan bir görevi yerine getirmek şeklinde algılanmaktadır.

²¹ Haseki, a.g.e. s. 27.

²² Tuncel, a.g.e., s. 7.

²³ Hacer Kara-Şerife Danışık, *Konya Mezarlıkları ve Mezar Taşları*, Konya, 2005, s.478

1.1. Anadolu Mezar Taşlarının Bölgesel Özellikleri

Anadolu mezar taşlarının ana hatlarıyla ele alınmaya çalışıldığı bu bölümde, günümüzde Anadolu'da hâlâ devam eden Türk mezar taşı geleneğinin Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı çağlarının ortak özelliklerini taşımakla birlikte her birinin kendi dönemine, bulunduğu bölgeye ve etnik yapıya göre şekillenerek form kazandıkları görülmektedir.

Ege Bölgesi'nde bu bölgenin özelliği olarak mezar taşlarının yüzeyletinde mimari ve özellikle cami, türbe, ev ve şehir manzarası kompozisyonlarına rastlanılmaktadır. Bu tür tasvirler Balıkesir, İzmir, Tire, Menemen, Bergama, Manisa, Gölarmara, Akhisar, Kula, Turgutlu, Gördes, Alaşehir gibi yerlerde oldukça sık karşımıza çıkmaktadır.²⁴ Bölgede Beylikler dönemi mezar taşları Aydınogulları ve Menteşeoğullarına ait olup 14 yy'ın ilk yarısına tarihlendirilmektedirler.²⁵

Balıkesir'de yer alan en eski mezar taşı örneklerini üç gruba ayırabiliriz. Bunlar; şahideli ve açık lahit formu, şahideli ve prizmatik sanduka formu olanlar ile şahideli olanlar şeklinde ayrılabilirler. Sarıklı serpuş ve kare gövdeli şahidelere sahip mezar taşlarının üzerinde gül, lale ve servi motifi çokça kullanılmaktadır. Süsleme olarak güneş, cami, kandil, çiçekli ve çieksiz vazo, hurma ağacı, meyve tasvirleri, üzüm motifleri işlenmiştir. Cami tasvirli örnekler Havran, Balıkesir Merkez, Bigadiç, Edremit yöresinde görülürken, mimari tasvirlerle de, Edinci, Manyas, Gönen, Bandırma ve Erdek'te rastlanılmaktadır.²⁶

Yine bölgenin önemli yerleşim merkezlerinden biri olan Manisa'da, Osmanlı döneminden günümüze ulaşabilmiş mezar taşlarında süsleme olarak, Ege bölgesine hakim bezemeler görülür. Cami, türbe ve ev konulu mimari tasvirler; başlıklar; kadın başı şeklinde taçlandırılmış çiçekler, barok etkili S ve C kıvrımı yapan dallar, akantuslar, gülbezekler, yapraklar, laleler,

24 Nazmi Ülker, "Ege Bölgesi Osmanlı Devri Mezar Taşları", *Osmanlı*, C.IX, YTY, Ankara, 1999, s. 230-237.

25 Karamağaralı, a.g.e., s. 19

26 Abdülhamit Tüfekçioğlu, "Balıkesir ve Yöresinde 2001 Yılı Araştırmaları, Mezar Taşları", VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları Toplantısı ve Sanat Tarihi Sempozyumu, (8-10 Nisan 2002) Bildiriler, Kayseri, 2002, s. 759-774.

yıldız çiçekleri, çeşitli meyveler, bitkisel konuyu oluştur. Rozetler, baklava dilimleri, daireler, geometrik; tabak, kâse, çeşitli tipte vazolar ise nesnel bezemeyi oluştururlar.²⁷

İç Anadolu mezar taşları, bölgenin çeşitli yörelerinde sade veya figürlü, sanduka veya şahideli, mermer veya yöreye özgü taş malzemeden yapılan birbirinden farklı örnekleriyle dikkat çekmektedir. Süsleme olarak yazı, bitkisel, geometrik bezemenin yanında, günlük yaşamla ilgili sahnelerin yer aldığı figürlü bezemelerde betimlenmiştir.²⁸

Konya, İç Anadolu Bölgesi'nin önemli mezar taşı örneklerinin görüldüğü bir merkez konumundadır. Mezar taşlarının yapılış zamanları Selçuklular'dan başlayarak Osmanlı'nın geç dönemlerine kadar önemli kesitler sunar. Selçuklular ve Osmanlı devrindekiler sandukalı ve şahidelidir. Şahideli mezar taşlarının bir kısmı Mevlevî başlıklı olup, Konya'nın çeşitli müzelelerinde dirler.²⁹ Bölgenin diğer iki önemli merkezi Tokat ve Akşehir'dir.³⁰

Karadeniz bölgesinde bazı yerleşim merkezlerinde mezar taşları ile ilgili yapılan çalışmalarda, şahidelerin süsleme programında İstanbul'a özgü benzerlikler görülmekle birlikte, İstanbul'daki örneklerden sade ve biraz küçük boyutlu olduğu anlaşılmıştır. Şahideli, sandukalı, lahitli örneklerin yanında koç, koyun şeklinde mezar taşları da yer yer karşımıza çıkmaktadır. Artvin yöresinin Yusufeli Alanbaşı Köyü'nde üstü açık üç sandukalı mezar bulunmakta olup, Şavşat'ta dört adet koç-koyun biçiminde mezar taşlarına rastlanılmıştır.³¹

27 Biçici, a.g.m., s.180.

28 Aynı, s. 186.

29 Aynı, s.187.

30 Tokat ili ilgili bkz. Nejat İşcan, *Anadolu Mezar Taşları Süslemeciliği*, Eskişehir, 1980, s. 24; Akşehir mezar taşları için bkz. Suut Kemal Yetkin, "Yeni Bulunmuş Figürlü Mezar Taşları", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, C.I, 1970, s. 149; Semavi Eyice, "Kırşehir'de H.700 (1310) Tarihli Tasvirli Bir Türk Mezar Taşı", Reşit Rahmeti Arat İçin, 1966, s.215; Karamağaralı, a.g.e., s. 6. vd; Gönül Öney, "Anadolu Selçuklu Geleneğinde Kuşlu, Çift Başlı, Kartallı, Şahinli ve Aslanlı Mezar Taşları" Vakıflar Dergisi, S. 8., 1969, s. 288.

31 Osman Aytekin, "Artvin İli ve İlçelerindeki Tarihi Mezarlıklar ve Mezar Taşları Yüzey Araştırması", 2000, 22-26 Mayıs 2000, 18. Araştırma Sonuçları Toplantısı, C. I., İzmir, Ankara 2001, s. 75-86

Ayrıca; Rize Hemşin'de de koç heykeli şeklinde ve şahideli mezar taşı örneklerine rastlanılmaktadır. Erkek mezar taşları genelde başlıklı, kadın mezar taşları ise daha çok bitkisel bezemelidir.³²

Samsun Arkeoloji Müzesi'nde görülen örnekler ise silindirik ve dikdörtgen gövde formlu olup, tip olarak lahitli ve şahidelidir. Süsleme olarak kandil, barok karakterli defne dalı, yapraklar, saksıda çıkan yapraklı dal gibi unsurlar sayılabilir.³³

Marmara Bölgesi Anadolu'nun en yoğun mezar taşı örneklerinin bulunduğu bir bölgedir. İstanbul başta olmak üzere, Bursa ve Edirne'de, döneminin özelliklerini yansıtan hemen her çeşit biçim ve süslemeli örnekler mezarlıklarda, hazirelerde, türbelerde, müzelerde sergilenmektedir.³⁴

Bursa'nın çeşitli mezarlıklarında ve müzelerinde bulunan mezar taşları şahideli, sandukalı ve lahitli tiptedir. Şahideli mezar taşlarının yükseklikleri Orta ve Batı Anadolu'nun diğer bölgelerine daha fazla uzundur. Taç kısımları ile şahidelerinin yüzlerinin ve yan kısımlarının süslemeli oluşu ile dikkat çekmektedir.³⁵

İstanbul mezarlıklarının büyük bir kısmının yok edilip yol geçirilmesine, binalar yapılmasına rağmen kent yine de eşiz mezar taşlarının görüldüğü bir merkez konumundadır.³⁶ Zeytinburnu, Topkapı, Eyüp, Karacaahmet mezarlıkları ve Osmanlı camileri hazirelerindeki eserler başkent üslubu olarak bilinen mezar taşlarına örnektir.

İstanbul'da son devir mezar taşları özellikleri ise; Batılaşma etkisiyle başlayan Barok, Rokoko ve Ampir üslupların tesiriyle XVIII-XX. yy. arasındaki mezar taşlarındaki süslemeler sivilize olmuş, taşkınlaşmış daha çok hayali gibi ele alınmıştır. Natürmort konulu kompozisyonlar ön plana çıkmıştır.³⁷

32 Veysel Atacan, Rize Hemşin Yöresi Osmanlı Mezar Taşları ve Kitabeleri, Ankara, 2001, s. 5-31

33 İhsan Terzi, "Samsun'daki Mezarlıklar ve Kökçüoğlu Mezarlığındaki Tasvirli Bazı Mezar Taşları", 19 Mayıs Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 9, Samsun, 1997, s. 205-207.

34 Biçici, a.g.m., s.190

35 Demet Karaçadağ, Bursa'daki 14-15. Yüzyıl Mezar Taşları, Ankara, 1994, s. 157-173

36 Semavi Eyice, "Mezarlıklar Hazireler", İslâm Dünyasındaki Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri, Ankara, 1996, s. 123-134; Çelik Gülersoy, "İstanbul Tarihi Mezar Taşları", TTOKB. S.49/328, 1975, s.2

37 Biçici, a.g.m., s.192

İstanbul mezar taşları üzerinde kesin bir tipolojiye varmak zor olsa da mezarlıklarda hemen hemen her tipten örnekler sıralanmaktadır. Süsleme olarak en çok bitkisel, geometrik ve nesneli bezemeler görülür. Bazı mezar taşlarındaki semboller ve resimler birer mana ifade ederler. Bazı tarikat adamları ile yeniçeri ve deniz askerlerinin bölük ayrılığını gösteren şekiller mezarlarda göze çarpmaktadır. Mezarlarda rastlanan resimler, balık, bayrak, hançer, çengel anahtar, kandil ile bazı hendesi şekiller ve tura ile ay yıldızdan, bir de tarikat alametlerinden ibarettir.³⁸

Güneydoğu Anadolu Bölgesi mezar taşları diğer bölgelere nazaran gerek süsleme programı, gerek malzeme bakımından daha basit ve sadedir. Malzeme olarak genellikle yöresel malzemeler kullanılmıştır. Süsleme olarak bitkisel ve geometrik unsurların mezar taşlarında yer aldığı gözlenmektedir.³⁹

Diyarbakır'da Yeni Kapı dışındaki mezarlıkta Osmanlı dönemine ait (1765, 1771 ve 1772 tarihli) başlıklı ve taştan üç mezar tespit edilmiştir. Ayrıca, Pazar mevkiinde Bıyıklı Mehmet Paşa, Murtaza Paşa Camileri hazirelerindeki mezar taşlarında işlemeli çiçek ve geometrik süslemelere yer verilmiştir.⁴⁰

Şanlıurfa'da sanduka ve şahideli mezar taşları daha çok Bedüzzaman, Çitkubbe, Harrankapı, Hlilülrahman, Hekimdede Camii, Eyyüb Peygamber Camii, Ulu Cami ve Yusuf Paşa Camii hazirelerindedir. Bu taşlardan iki tanesi Eyyubi dönemi, diğerleri Osmanlı dönemine aittir. Buradaki taşlar işleme, motif ve tasvir bakımından oldukça sadedir. Sadece sandukalarının etrafında bazı niş ve işlemlere, bazı çizgilere rastlanılmaktadır.⁴¹

Doğu Anadolu bölgesi mezar taşları genel olarak şahideli, şahidesiz, sanduka ve lahit formulu olup ölçüsü, cinsi, biçimleri ve süsleme özellikleri

38 Hikmet Turhan Dağhoğlu, "İstanbul Mezarlıktaşları", *Yeni Türk Mecmuası*, C.I, S.29. İstanbul, 1935, s. 1843,1935.

39 Biçici, a.g.m., s.184

40 Mehdi İlhan, "Diyarbakır Mezar Kitabeleri", *İslâm Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri*, Ankara, s. 179-193

41 Mahmut Karakaş, *Şanlıurfa Mezar Taşları*, Şanlıurfa, 1996, s. 9

ile Orta ve Batı Anadolu mezar taşlarından oldukça farklıdır. Bunun yanı sıra yöresel özellikleri içinde barındıran örnekler sunmaktadır.⁴²

Bu örnekler içerisinde yer alan Ahlat mezar taşları hiçbir İslâmî mezar taşlarında rastlanmayan büyüklükteki ölçüleri, kitabelerin içeriği ile ve ejder motifli süslemeleriyle adeta Orhun Anıtları'nın İslâmiyet'ten sonraki devamı gibidirler.⁴³

Abidevi boyutlardaki şahidelerinin yanı sıra çatma lahitler ve şahidesiz sandukalar şeklinde farklı iki biçim gösteren mezar taşlarının şahideli olanlarında, geometrik desenler ve kandiller temel süsleme öğeleridir. Celi Kufi yazının kullanıldığı kitabelerde bazen, rumî motifleri, yazı ile beraber kompoze edilmiştir.⁴⁴

Van Erçiş'te bulunan Çelebibağ Mezarlığı'nda ise Selçuklu ve Karakoyunlu dönemlerine ait mezar taşları yer almaktadır. Bunlarda ana süsleme unsuru olarak kandil motifi, bunun dışında geometrik desenler, madalyonlar, rumî ve palmetlerden oluşan kompozisyonlar görülmektedir. Süslemelerde eğri kesim tekniğinin kullanılması, Orta Asya geleneğinin bir devamı olarak düşünülmektedir.⁴⁵

Ayrıca; Gevaş Halime Hatun kümbeti etrafında yer alan prizmatik sandukalar ve şahideler, üzerlerinde taşıdıkları rumî, geometrik ağ, kandil, mum, damla taşı ve rozet motifleriyle Selçuklu dönemi süsleme ve mezar taşı geleneği özelliği taşımaktadırlar.⁴⁶

Bölgenin eski ve önemli merkezlerinden olan Erzurum'daki Çifte Minareli Medrese'nin yanında bulunan mezar taşları gri tüften yapılmış sanduka ve şahideli olmak üzere iki tiptir. Dikdörtgen prizma biçiminde blok

42 Biçici, a.g.m., s.176

43 Seyfi Başkan, *Karamanoğulları Dönemi Konya Mezar Taşları*, Ankara, 1996, s. 64., M. Haseki, a.g.e., s.8.

44 Beyhan Karamağaralı, "Ahlat Anıtları", *Ahlat ve Kültür Mirasımızın Korunması*, Ankara, 1992, s. 51-52 vd.

45 Abdüsselam Uluçam, "Erçiş Çelebibağı'ndaki Mezar Çeşitleri", *Van Gölü Çevresi Kültür Varlıkları Sempozyumu Bildirileri*, 22-25 Mayıs, 1996, s. 85

46 M.Tarhan, V. Sevim, M.B. Aşan, " Van Gevaş Tarihi Türk Mezarlığı Kurtarma Kazısı Onarım ve Çevre Düzeni Çalışmaları 1988", *VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Antalya, 18-23 Mayıs 1989, Ankara,1989, s. 19-42.

olarak yapılmış üst kısımları köşeli veya hafif silindirik olarak şekillendirilmiştir.⁴⁷ Kitabeleri olmayan şahideli mezar taşlarının üzerinde ise, kandil, rozet, kama ve kılıca rastlanılmaktadır. XIII. y.y'a tarihlendirilen mezarlar Selçuklular'a ait erken örnekler olması itibariyle önemlidirler.⁴⁸

Ahlat Ekolü içerisinde yer aldığını söyleyebileceğimiz Malatya-Arapkir-Onar Dede Köyü'nde kireçtaşı malzeme kullanılarak yapılan mezar taşlarında güneş, balta, sekiz köşeli üç yıldız, mührü Süleyman, baston, soy ve boy damgaları işlenmiştir.⁴⁹ Mezar taşları, kitabeli ve sivri kemer formlu küçük şahideler şeklindedirler. Dört adet dikdörtgen bloktan meydana gelen ortası açık sandukalarda görülen, kozmoloji ile alakalı motifler ve mezar taşındaki çeşitli boy damgaları, bölgeye erken dönemde yerleşen Türkmenler'e ait olmalıdır.⁵⁰

Doğu Anadolu'da önemli bir grubu da koç-koyun ve at şeklindeki mezar taşları oluşturmaktadır. VII. yüzyılda bölgeyi gezen Ermeni tarihçisi Moisey Kagankatvasi'nin bölge hakkında verdiği bilgilerde koç ve at heykeli yapan topluluklardan bahsettiği görülmektedir.⁵¹

Anadolu'da en eski XIV. yy'a kadar tarihlendirilebilen bu taşların⁵² Akkoyunlular ile Karakoyunlular'a ait oldukları düşünülmektedir.⁵³ İçeriği tam olarak açıklanamayan, ancak Doğu Anadolu, Azerbaycan ve İran'ın muhtelif yerlerinde bulunan bu tür taşların, kahramanlık sembolü olarak yapıldığı düşünülmektedir.⁵⁴

Bu tür mezar taşlarının Anadolu'da özellikle Ağrı, Bitlis, Erzurum, Kars, Iğdır, Hakkâri, Van, Siirt, Ardahan, Muş, Erzincan, Tunceli ve Rize illeri ve

47 Karamağaralı, a.g.e., s. 28

48 Zeki Başar, "Erzurum'da Eski Mezarlıklar ve Resimli Mezar Taşları", Ankara, 1973, s.12, Seyfi Başkan, "Mezar Taşları", The'ma Larousse, C. VI. 1993, s. 237.

49 İsmail Kaygusuz, *Onar Dede Mezarlığı ve Adı Bilinmeyen Bir Türk Kolonizatörü Şeyh Hasan Onar*, İstanbul, 1983, s.12-16

50 Karamağaralı, a.g.e.,s. 29.

51 Rasim Efendiyez, "Daşlar Danıştır", Bakü, 1980, s. 9.

52 "Ahlat Müzesinde bulunan koç şeklindeki mezar taşı H.803 (1400-1), Bitlis Kız Enstitüsü bahçesinde bulunan ise H. 804 (1400-2) tarihlendirilmektedir. Beyhan Karamağaralı, "Koç-Koyun ve At Şeklindeki Mezar Taşları", Anadolu Türk Mührü Ahlat, Ankara 1993, s. 13-14

53 Nazmi Sevgen, Anadolu'da At ve Koyun Motifli Mezar Taşları, T. M. O. D., Y.1, S.1, 1955, s.16

54 Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Ankara, 1990, s.59

ilçelerinde yoğunluk kazandıkları görülmektedir. Araştırmamız sırasında tespit ettiğimiz veriler ışığında bu geleneğin Tunceli'de 1960'lı yıllara kadar sürdüğünü görmekteyiz. Bu açıdan yöreye ait mezar taşları geçmişten günümüze bir geleneğin idame ettirilişinin en bariz örneklerini oluşturmaktadırlar.

Tunceli, koç koyun mezartaşlarının yanında tipolojik olarak sandukalı, şahideli sandukalı, pehle taşlı ve figür şeklindeki örneklerle zengin bir mezartaşı geleneğini ortaya koymaktadır.

55 [http://tr.wikipedia.org/wiki/Tunceli_\(il\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/Tunceli_(il)). 20.08.2011.

Çizim 2. Tunceli İli ve İlçelerini Gösteren Harita (Tunceli İl Kültür Turizm Müdürlüğü Arşivi'nden)

Genel olarak Tunceli doğanın meydana getirdiği karışık şekillerin, çetin engebenin bir araya geldiği bir bölgedir ve bu özellikleriyle kendisini dört bir yandan çeviren illerden oldukça farklı karakteristیک bir yapı gösterir. Yüksek dağları, derin ve sarp vadileriyle yaşanılması zor olan bu coğrafya ulaşımı da etkilemiş, bu nedenle kent, yüzyıllar boyunca, çevresiyle bağlantıdan yoksun, içe dönük bir yaşam sürmüştür (Fot. 1).

Fotoğraf 1. Tunceli Merkez Genel Görünüm

Alan olarak 7.774 km²'lik bir yer kaplayan Tunceli bu yüz ölçümüyle ülke topraklarının %1'ini kaplar. İlin yeryüzü şekillerinin %70'ini dağlar, %25'ini platolar, %5'ini ise ovalar ve düzlükler oluşturmaktadır.

Anadolu'nun en yüksek ve dağlık bölgesinde yer alan bu ilin⁵⁶ kuzeyinde Munzur-Mercan-Cemal dağları yer alır (Fot. 2). Güneybatı-kuzeybatı yönünde uzanan bu dağlar arasında Munzur dağı (3188 m), Eğripınar dağı (3188), Koçgölbaşı dağı (3250 m), Mercan dağı (3449 m).⁵⁷ Bağırpaşa dağı (3293 m) ile Avcı (3345 m), Karasakal (3123) ve Yılan (2950 m), Fekrik (3262) dağları ve Ziyaret tepeleri (3071) yörenin kuzey ve kuzeydoğusunda yer alan bazı önemli dağlarından. Bu dağların en önemli özellikleri ise yükseltilerin 2500 m. den aşağıya düşmemesi ve üzerinde yer yer buzul aşındırmaları ile göllerin yer almasıdır. Karagöl, Kuzu gölü ve Bağır gölleri bunlardan bazılarıdır.⁵⁹ Bu dağlarının yüzeyleri genel olarak çıplak olup, II. Jeolojik zaman kalkerlerinin vermiş olduğu mor renktedir.

Fotoğraf 2. Munzur Dağlarından Görünüm (Tunceli 2012 İl Yılığından)

İl topraklarının %25'ini kaplayan platolar, Munzur Dağlarının ve Bağırpaşa Dağının doruklar bölgesinde, yüksek sırtlarla çevrilmiş düzlükler şeklindedir. Bu platoların en ünlüleri, Mercan Dağları üzerindeki Merk Yaylası ve Munzur Dağları'nın orta bölümünde yer alan Kepir Yaylası'dır. Kışları çok soğuk geçen bu platolar yazın otlak alanları olarak kullanılırlar. Dağlar arasında yer yer dışa dar boğazlı vadilerle açılana ovalar ise fazla bir yer tutmayıp, en önemlisi Munzur dağlarının dik yamacı önünde yer alan 85 km² yüzölçümü ile Ovacık Ovası'dır.

⁵⁶ Talip Yücel, *Türkiye Coğrafyası*, Ankara, 1987. s.126.

⁵⁷ Kürşat Ekrem Uykucu, "Tunceli", *Renkli Türkiye Ansiklopedisi Coğrafya, Tarih, Turizm ve Kültür Değerleriyle*, C.III. İstanbul, 1981. s. 665.

⁵⁸ Hüseyin Saraçoğlu, *"Doğu Anadolu Bölgesi Tarihi"*, İstanbul, 1989, s.206.

⁵⁹ Muhammed Beşir Aşan; Elazığ. *Tunceli, Bingöl İllerinde Türk İskân İzleri*, Ankara, 1989, s. 19.

Bu yükseklikten ve bol yağışlardan faydalanan kuvvetli akarsular bölgede kendilerine derin ve sarp dereler tesis etmişlerdir. İl içinde ise Munzur dağlarının zayıf olan kısımları, akarsularla adeta yarılmış bir durum gösterir.⁶⁰ Tunceli genelinde doğal ulaşım büyük ölçüde bu akarsuların oluşturduğu vadilerden geçen yollarla sağlanır. Başlıcaları; Munzur, Pülümür ve Peri vadileridir.

Tunceli'de karasal iklim kendini ağırlıklı olarak hissettirir. Ancak ilin güneyinde yer alan Keban Baraj Gölü, Pertek ilçesi ve civarlarında nispeten daha ılıman kış aylarının yaşanmasına neden olur. Yörenin orta ve kuzey kesimlerinde ise yazlar serin ve kısa geçerken kışlar çok soğuk ve uzun geçmektedir.

2.2. TUNCELİ'NİN TARİHÇESİ

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Havzası'nda yer alan Tunceli ilinde yapılmış arkeolojik kazılar sonunda elde edilen bulgular, kent ve çevresi tarihinin yazılı öncesi çağlara kadar indiğini göstermektedir. Bu araştırmalar bölgenin Kalkolitik Çağ'dan (M.Ö. 5500-3500) itibaren iskân edildiğini kanıtlar niteliktedir.⁶¹

Tunceli yöresinde ilk yazılı dönem M.Ö. 2200'ler de, bölgenin Subartular'ın (Hurriiler) eline geçmesiyle başlar.⁶² Bölgenin bu dönemdeki adı **İşuwa**'dır.⁶³ Bu isim, Hurri ülkesinin kuzeyine verilen ad olduğu gibi, aynı zamanda burada kurulan ve Hittitler'e tabi olan krallığın da adıdır. Söz konusu krallığın merkezinin Asur çivi yazılı tabletlerine göre Karpata, yani bugünkü Harput olduğu tahmin edilmektedir.⁶⁴ I. Şuppiluliuma'nın devletin başına geçmesiyle M.Ö. (1375-1335) Suriye'ye ilerleyen Hititler önce İşuwa'yı ele geçirmişlerdir.⁶⁵

60 Ö.Kemal Ağar, *Tunceli Dersim Coğrafyası*, İstanbul, 1940, s. 8.

61 Hamit Zübeyir Koşay, *Keban Projesi Pulur Kazısı* (1968-1970), Ankara, 1976, s. XVII.

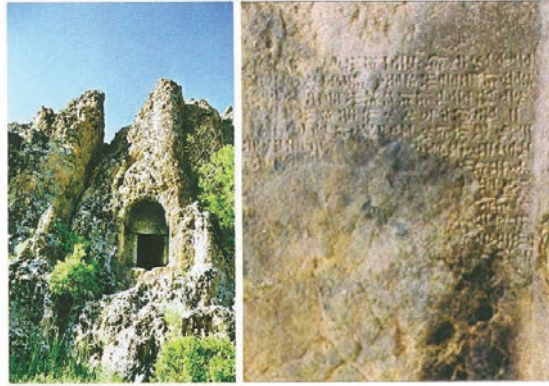
62 Bilal Aksoy, *Tarihsel Değişim Sürecinde Tunceli*, Ankara, 1985, s. 31.

63 Koşay, *a.g.e.*, s. XVII.

64 M. Ali Ünal, XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı, Ankara, 1999, s. 7.

65 Ertuğrul Danık, *Koç ve At Şeklindeki Tunceli Mezar taşları*, Ankara, 1990, s. 7.

M.Ö. XII. yüzyılın başlarında Hitit devletinin yıkılmasıyla Asur kaynaklarında Muşki olarak zikredilen kavim, M.Ö. IX. yüzyılda Murat ile Fırat arasındaki bölgeye kadar ilerlemişlerdir.⁶⁶ Öte yandan Doğu Anadolu'nun mühim bir kısmını hâkimiyetleri altına almış olan Urartular'ın Çemişgezek ve çevresine de sahip oldukları muhakkaktır. Zira Kral Menua (M.Ö. 805-790) döneminde Urartular'ın Murat ve Fırat boylarına hâkim oldukları bilinmektedir.⁶⁷ Palu, Mazgirt ve Bağın'deki çivi yazılı yazıtlar bunu kanıtlamaktadır.⁶⁸ Tunceli-Mazgirt Kale Köy'deki kitabeden anlaşıldığı kadarıyla yörenin bu dönemdeki adı "Supanı" olarak geçmektedir (Fot.3).⁶⁹

Fotoğraf 3. Mazgirt Kale Köy Bulunan Urartu Dönemine Ait Bir Kral Mezarı ile Kale Girişinin Yanında Yer Alan Çivi Yazısından Detay (T.K.T.M'den)

M.Ö. 560'da Asur ve Urartu devletlerini yıkan Medler, Tunceli yöresini kapsayan alana da böylelikle hâkim olmuşlardır. On yıl kadar süren bu hâkimiyetten sonra, Persler tarafından hâkimiyet altına alınan Tunceli yöresi, bu dönemde "**Darane-lis**" olarak anılmaktadır.⁷⁰ M.Ö. 334 ve 332'de Büyük

66 Ekrem Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, Konya, 1989, s.78-79,87

67 Ünal, a. g. e, s. 8

68 Aksoy, a.g.e. s. 58.

69 Bünyamin Kara, *Tunceli'deki Türk Dönemi Mimari Eserleri*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, 2000, s.4.

70 Danık, a.g.e. s. 7-8; Şemseddin Günaltay, *Yakın Şark IV, Perslerden Romalılara Kadar*, Ankara, 1951, s. 13-15.

İskender⁷¹, M.Ö. 140'larda Partlar ardından M.Ö. 89'larda ise kısa bir süre için yöreye Araks (Ermeni) krallığı egemen olacaktır. M.Ö. 69'da Romalılar Lükullus komutasında bölgeye gelip hâkimiyet kurmuşlar ancak M.Ö. 66'da Araksılar Kapadokya'ya kadar olan bölgeyi tekrar ele geçirmişlerdir. Fakat Araksılar'ın bu ikinci varlığı da uzun sürmez. Kısa bir süre sonra bölgede Romalılar'ın hâkimiyeti tekrar kurulur.⁷² Roma hâkimiyeti uzun süre devam etmiş, imparatorluğun M.S. 395'de Doğu ve Batı Roma diye ikiye ayrılmasından sonra, yöre Doğu Roma yani Bizans İmparatorluğu'nun sınırları içinde kalmış ve "Roma Mezopotamyası" adı altında vilayet (themade) oluşturulmuştur.⁷³ M.S. VI. yüzyıldan itibaren Bizans ve Sasaniler arasında el değiştirmiştir.⁷⁴

M.S. 7. yüzyıla gelindiğinde bölgeye artık İslâm akınları başlamıştır (640).⁷⁵ İslâm kuvvetleri Hz. Ömer zamanından itibaren Irak ve Suriye üzerinden yöreye akınlarda bulunarak bölgeyi feth etmişlerdir. Ancak İslâm birliklerinin, Bizans kuvvetlerine göre Tunceli ve çevresine daha uzak oldukları için egemenliklerini devam ettirmekte zorluklarla karşılaştıkları bir gerçektir. Bu nedenle Erzurum'dan Malatya'ya ve buradan da Tarsus'a uzanan bir hat boyunca asker yerleştirmişlerdir. Sınır boyundaki belirli yerlerde kurmuş oldukları bu uç noktaları Anadolu içlerine yaptıkları fetih ve akınlarda üs olarak kullanmışlardır. Sonuçta bölge, "Suğur ul-İslâm" veya "Suğur-ul Cezire" adı ile anılan sınır boyları içinde kalmıştır.⁷⁶ Ancak bu durum uzun sürmemiş ve X. yy ortalarına kadar Emevi ve Abbasi egemenliği altında kalan bölge yeniden Bizans egemenliğine girmiştir.⁷⁷

Bu coğrafyaya Türkler'in girmeleri ise tam olarak 1071'deki Malazgirt savaşından sonra olmuştur.⁷⁸ Anadolu'ya giren Türkler adım adım ilerlerken, Bizans Devleti tarafından Malatya-Antakya hattını Türkler'e karşı ko-

71 M. Zülfü Yolga, *Dersim (Tunceli) Tarihi*, Ankara, 1994, s. 45.

72 Aksoy, a.g.e. s. 80.

73 *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi C. III*, "Tunceli" mad., İstanbul, 1988, s.1826.

74 Aksoy, a.g.e. s. 94

75 Aşan, a.g.e. s. 23.

76 M. Halil Yinanç, *Anadolu'nun Fethi, Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I*, İstanbul, 1944, s. 28.

77 D. Yıldız, "Bizans Tarihi, Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi", C. IV, Ankara, 1985, s. 519-520.

78 Pars Tuğlacı, *Osmanlı Şehirleri*, İstanbul, 1985, s. 93.

rumakla görevlendirilen Ermeni asıllı komutan Filaretos, karışıklıklardan yararlanarak İmparator VII. Mikhail'e karşı bağımsızlığını ilan etti. Maraş, Tarsus, Harput, Urfa ve Antakya'yı içeren bölgede tutunmaya çalışırken, bir süre sonra Elazığ ve Tunceli hariç, geri kalan yerleri kaybetti. 1086'da Suriye hâkimi Tutuş'un, Süleymanşah'ı yenmesinden sonra, Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah Diyarbakır'ı alarak, Harput (Elazığ)'la Tunceli yöresini Çubuk Bey'e vermiştir. Böylece 1087'de Tunceli yöresi kesin olarak Türk egemenliğine girmiştir. Çubukoğulları, Tunceli yöresinin güneyine hâkimken, Mengücekoğulları da kuzeyine hâkim olmuşlardı. Artukluoğlu Belek Gazi 1115'de Harput'u alarak Çubukoğulları'nın bölgedeki hâkimiyetine son vermiş ve yörenin güneyini ele geçirmiştir.⁷⁹ Alparslan'ın emriyle Erzincan ve çevresinde yurt tutan Mengücekler ise 1228 yılına kadar yörede hâkim olmuşlardır (Fot. 4).⁸⁰

Fotoğraf 4. Mengücekler Tarafından Yapıldığı Tahmin Edilen Pertek Kalesinin Genel Görüntüsü

1228 yılında Sultan Alâeddin Keykubâd tarafından Erzincan ve Kermah'ın işgali,⁸¹ Adıyaman, Kâhta ve Çemişgezek kalelerinin fethedilmesiyle bölgedeki Mengücekler hâkimiyetine Selçuklular tarafından son verilmiş.⁸² Böylece Dersim ve civarı Anadolu Selçukluları'nın kontrolü altına girmiştir.

79 Danık, *a.g.e.* s. 10.

80 Aksoy, *a.g.e.* s. 120.

81 Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1980, s. 65.

82 Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1980, s. 299.

Ayrıca bölgedeki Artuklu egemenliği ise yine 1228 yılında Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alaaddin Keykubad döneminde son bulmuştur. Bu sırada Eyyübi-Anadolu Selçuklu Mücadelesi hız kazanmıştır.⁸³ Devam eden bu mücadeleler sırasında Eyyübiler'i Harput önlerinde Mağlup eden Anadolu Selçukluları bölgeye hâkim güç haline gelmişlerdir.

Anadolu Selçuklularının 1243'de Köseadağ yenilgisiyle Dersim ve dolaylarında Moğol (İlhanlı) egemenliği başlar. 1250'den sonra artık bölge tümüyle İlhanlı etkinlik alanındadır. İlhanlılar'dan kaçan Türkmenler de gelip bu dağlık yörelere sığınmışlardır.⁸⁴ Selçuklular'ın 1318'de zayıflayıp dağılmasıyla birlikte Erzincan ve yöresi, Selçuklular'dan ayrılarak bağımsız beylik kuran Eretna Bey'in egemenliğine girer. 1379'dan sonra Erzincan egemeni Timur'a yakınlığı ile bilinen Mutahareten Dersim yöresini de alarak topraklarını genişletir. 1385'den sonra da Dersim yöresi Eretna Devleti'nden ayrılarak Kadı Burhaneddin'in yönetimine girer. Özellikle Dersim'in Çemişgezek ilçesi bu yönetimler altında girer.⁸⁵

Timur'un 1387'den sonra görülen Anadolu'daki bu egemenlik yıllarında bölgede ortaya iki yeni güç çıkmıştır. Bunlar, Kafkasya'dan Doğu Anadolu'ya inen Karakoyunlular ve Akkoyunlular'dır. Karakoyunlular Erzurum, Erzincan, Sivas ve Tunceli; Akkoyunlular ise, Diyarbakır dolaylarında yerleşmişlerdir.⁸⁶

Karakoyunlular'ın Şii-Alevî bir inancı benimsemeleri üzerine, onları rakip alan Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan ise Sünniliği yeğlemiştir.⁸⁷ Bu da iki beylik arasında sürekli bir mücadelenin sürmesine yol açmıştır. Timur 1403'de Anadolu'dan ayrılırken Diyarbakır ve yöresinin idaresini Akkoyunlular'a bırakmıştı. 1410 yılından itibaren Dersim ve çevresi, Karakoyunlu yönetimi altına girmişse de uzun bir süre Karakoyunlular ile

83 Nurettin Arınçoğlu, *Harput Tarihi*, İstanbul, 1964, s. 59

84 Suat Akgün, *Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler*, İstanbul, 1992, s. 14; Necmi Günel, *Dersim İsyanı* (1937), İstanbul Üniversitesi İnkılâp Tarihi Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1999, s. 31.

85 İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, Ankara, 1969, s. 155 vd. 162.

86 Aynı, 188.

87 Aynı, 186- 194.

Akkoyunlular arasında el değiştirmiştir. Akkoyunlular daha sonra Erzin-can ve çevresini, Urfa'yı, Çemişkezek'i, Harput'u, Kemah'ı, Erzurum'u ele geçirmişlerdir. Neticede Tunceli yöresinde Akkoyunlu dönemi başlamıştır.⁸⁸

Uzun Hasan'ın yayılımcı politikasına karşı Osmanlı hükümdarı Fatih Sultan Mehmet 1473 yılında 100.000 kişilik bir orduyla harekete geçmiş ve Otlubeli Savaşı'nda Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ı mağlup ederek Tunceli ilini de kapsayan bölgeyi Osmanlı topraklarına dâhil etmiştir.⁸⁹ Savaş sonrasında dağılan Akkoyunlular'ın yanında yer alanların birçoğu Dersim'in Ovacık ve Pülümür yörelerine sığınır.⁹⁰

Uzun bir süreyi kapsayacak olan Osmanlı devrinde doğuda Osmanlı'ya sürekli sorun yaratacak olan Şah İsmail bölgede 41 yıl sürecek Şii faaliyetlerini yoğunlaştırmış ve Dersim beyliğine gönderdiği serdar Tur Ali Hali-fe dinî propagandasıyla ve ellerine verdiği seyyidlik şeceresiyle yöre halkını Şii mezhebine bağlamıştır. Siyasî bir iç karışıklığa neden olmaya çalıştığı bu dönemlerde, 1512 yılında Osmanlı tahtına geçen Yavuz Sultan Selim, 1514 yılında Şah İsmail'i Çaldıran savaşında yenerek buradaki Osmanlı egemenliği pekiştirmiş ve bölge sancaklıklar şeklinde merkez idaresi altında varlık göstermişti.⁹¹

Osmanlı'nın son dönemlerine kadar Tunceli ve çevresi merkezî yönetime bağlı beyler tarafından idare edilmiştir. 1847 yılında, Hozat merkez olmak üzere Dersim Livası adıyla sancak yapılarak Erzurum'a bağlanmış, 1879'da ise Dersim adıyla ayrı bir il olmuştur. 1886'da yeniden Mutasarrıflığa indirilmiş, 1892'de ise yeniden sancak yapılarak Mamuret-ül Aziz (Elazığ) iline bağlanmıştır.⁹² Şemsettin Sami, Kamusul Alam'da 1890'lar-da Dersimi şöyle anlatır; "Mamuret-ül Aziz vilayetine bağlı bir sancak olan Dersim'in merkezi Hozat olup Ovacık, Çemişkezek, Mazgirt, Pülümür, Na-

88 Aksoy, *a.g.e.*, s. 167.

89 Burhan Karadağ, *Doğuda Aşiretler Kürtler, Aleviler*, İstanbul, 1992, s. 112.

90 Açar, *a.g.e.*, s. 27; Akgün, *a.g.e.* s. 15.

91 Yolga, *a.g.e.*, s. 54.

92 *Yurt Ansiklopedisi*, "Tunceli" mad. C. 10, İstanbul, 1981-84, s. 7296.

zımiye adlı kazaları vardır. Halkı kilim dokumada çok usta olan sancakda buğday, arpa, nohut, fasulye ve tütün yetiştirimi yaygındır.”⁹³

1908 yılı başlarında Mamure-i ül Aziz vilayetinde Dersim'in beş kazası, on altı nahiyesi ve 628 köyünün bulunduğu kayıtlıdır.⁹⁴ 1923'de ayrı bir vilayet haline getirilerek Çarsacak, Çemişgezek, Mazgirt, Nazımiye ve Ovacık ilçeleri Dersime bağlanmıştır.⁹⁵

Kent, 1936'ya kadar “Dersim” adıyla anılmıştır.⁹⁶ Genel kaniya göre “Dersim” sözcüğü, “Gümüş Kapı” anlamına gelir. Çok eski dönemlerden beri bölgede madenlerin olduğunun bilinmesi ve Munzur dağının gümüşü andıran renginden dolayı bu adı aldığı söylenmektedir.⁹⁷

Cumhuriyet dönemine gelindiğin ise TBMM 25 Aralık 1935'de, Tunceli ilinin yönetimine ilişkin 2884 sayılı yasayı çıkarır ve yasa, 2 Ocak 1936 tarih ve 3195 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girer. Yasa gereği Dersim artık “Tunceli” adıyla bir il olur.⁹⁸ 30 Aralık 1946 tarih ve 4993 sayılı kanuna göre il merkezi halen bugünkü merkezi durumunda olan Kalan Kasabası'na nakledilmiştir.

93 Kara, *a.g.e.*, s. 7.

94 Tuncer Baykara, “Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I”, *Anadolu İdari Taksimatı*, Ankara, 1988, s. 88.

95 Baykara; *a.g.e.*, s. 93.

96 *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi C. III*, “Tunceli” mad., İstanbul, 1988, s.1823.

97 Geniş Açıklamalar için Bkz: Aksoy, *a.g.e.*, s. 23 vd; Günel, *a.g.e.*, s. 5.

98 Akgün, *a.g.e.*, s. 61.

3. TUNCELİ'DE GÖRÜLEN ÖLÜ GÖMME GELENEĞİ VE MEZAR KÜLTÜ

İnsan yaşamında önemli bir geçiş evresi olan “ölüm” sonrasında Anadolu'nun değişik coğrafyalarında farklı bir takım adet, ayin, tören ile dinsel ve büyüsel işlemler görülmektedir. Bu durum söz konusu olan ölüm sonrası diğer dünyaya olan göç konusunda, inançların şekillendirdiği toplum kültürünü ortaya koymaktadır. Tamamen dinsel bir takım faktörlerle ortaya çıkan bu törensel faaliyetler, genelde insanın ahret inancına bağlı olarak ortaya çıkan yeni durumu kutlamak, kutsamak hatta bu esnada oluşabilecek tehlikelerden ve zararlı etkilerden korunma amacına yöneliktir.

Kültürel ve bölgesel faktörlerle ortaya çıkan, adetler, gelenekler ve dinsel törenler, ölü gömme ve mezar kültü üzerinde belirleyici rol alırken bu durum Anadolu'da yöresel bazı farklılıklara da yol açmaktadır. Bu bağlamda çalışmalarımız sırasında Tunceli'de tespit ettiğimiz ölüm sonrası ortaya çıkan bir takım uygulamalarla, mezar ve mezar taşı geleneğinin yörede ağırlıklı olarak hissedilen Alevî inancı ve kültürü ile birebir alakalı olduğu, elde edilen veriler ışığında belgelendirilmiştir. İlde tespit ettiğimiz mezar taşlarının büyük çoğunluğunun Alevî mezhebine mensup olan yöre insanı tarafından işlenip bezenmiş olması, bu inanç sisteminden bahsetmemizi gerekli kılmaktadır.

3.1. Tunceli'de Var Olan Alevî İnancının mezar geleneği üzerindeki etkileri

3.1.1. Alevîliğin Tanımı ve Gelişimi

Alevîlik, Kur'an-ı Kerim'i ve İslâm'ı temel alan inanç sistemidir. "**Alevî**" kelimesi, sözlükte "**Ali'ye mensup**" anlamında olup, çoğulu "**Alevîyyûn**", "**Alevîyye**" şeklindedir. İslâm kültür tarihinde bir terim olarak, "Hz. Ali so-yundan gelenler" manasında siyasî, tasavvufî ve itikadî bağlamda kullanı-lagelmiştir. Bu terimin asıl anlamını kazandığı ve yaygın olarak kullanıldığı saha, Hz. Ali hakkındaki inançlarla ilgilidir.⁹⁹

"Alevî" tabiri İslâm Mezhepleri Tarihi'nde Hz. Ali'yi en üstün sahabî ola-rak gören ve onun Hz. Muhammed'den sonra, Allah'ın ve Peygamber'in ta-yini ile halife olması gerektiğini kabul edenler için kullanılan "**Şîa**" terimi ile aynı anlamda kullanılmıştır.¹⁰⁰

İbadet şekli ile tasavvufî bir görünüm sergileyen bu inanç sisteminin bi-linen en önemli temsilcisi Hoca Ahmed Yesevî'dir. Felsefî ve inançsal ilkele-rin prototipi olarak Hoca Ahmed Yesevî'nin öğretisi içerisinde Anadolu'da var olan Alevîlik ve Bektaşilik sayılabilir. Bu öğretinin sınırlarını aşarak Anadolu'ya ulaşması ise iki şekilde açıklanabilir. Bunlardan ilki; Orta As-ya'dan Anadolu'ya her dönem yapılan göçler, ikicisi ise "Horasan Erenleri" olarak adlandırılan Yesevî'nin bizzat görevlendirdiği öğrencileri vasıtası-yıla Türkmen aşiretler arasına yerleşen ve "**Dede**", "**Baba**" olarak isimlendi-rilen erenlerdir. Tunceli'deki araştırmamız sırasında tespit ettiğimiz "Baba Mansur" aile kabristanlığı içerisindeki mezar taşları buna en iyi örnektir. Hoca Ahmed Yesevî'nin Anadolu'ya bu amaçla gönderdiği öğrencisi olan Baba Mansur'un, Osmanlı dönemi belgelerinde soy şeceresi onaylanmış ve kayıt altına alınmıştır. Günümüzde aynı ilin Mazgirt İlçesi Gelincik Kö-yü'nde bu aileye mensup çocukları hâlâ yaşamaktadır.

Ayrıca yine XIII. yüzyılda Horasan'dan Anadolu'ya gelen Hacı Bektâş-ı Velî, Anadolu Alevîliğinin ve XVI. yüzyılda Balım Sultan tarafından ku-

99 Ahmet Yaşar Ocak, "Alevî", *DİA*, C.II, İstanbul, 1989, s. 368-369.

100 Ethem Ruhi Fiğlalı, *Türkiye'de Alevîlik Bektaşilik*, Ankara, 1996. s. 7.

rumlaşdırılan Bektaşiliğin kurucusu olur. Hacı Bektâş-ı Velî, düşüncesinin köklerini Hoca Ahmed Yesevi'ye bağlar. Adıyla anılan velâyetnamesinde her iki tarihi kişilik çağdaş olarak gösterilmekte ve Hacı Bektâş-ı Velî'nin Hoca Ahmed Yesevi tarafından kutsal emanetlerle donatılıp Anadolu'ya görevli olarak gönderildiği anlatılmaktadır.¹⁰¹ Bu dönemde Hacı Bektâş-ı Velî Sulucakaraöyük'e (bugünkü Hacıbektaş ilçesi) gelerek Çepni boyuna dâhil bir obaya yerleşmiştir. Burada dergâhını kurmuş ve düşüncesine bağlı öğrenciler yetiştirerek felsefesini yaymaya çalışmıştır.¹⁰²

Günümüzde, Alevîler olarak anılan iki itikadî mezhep vardır. Bunlardan biri bugün Lübnan, Suriye ve Hatay yörelerinde varlığını sürdüren Nusayrîlik, ikincisi ise XIII. yüzyılda Anadolu'daki etnik, dinî ve sosyal kaynaşmaların bir sonucu olarak ortaya çıkan ve XVI. yüzyılda Safevîlerin propagandası ile gelişen Kızılbaşlıktır.¹⁰³ Bu terimin ortaya çıkması ise Şâh İsmâîl'in babası Şeyh Haydâr'ın (ö. 894/1488) talebelerine On İki İmam'ı temsilen on iki dilimli kırmızı börg¹⁰⁴ giydirmesi ve zamanla bu kullanımın yaygınlık kazanarak artması ile açıklanabilir. Ancak günümüzde bu kelimenin yerine "**Alevî**" kelimesi, kullanılmakta olup, ilk defa bu zümre için XIX. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmıştır.¹⁰⁵

XIII. yüzyılda Kalenderîlik içinde teşekkül etmeye başlayıp, XV. yüzyılın sonlarına doğru Hacı Bektâş-ı Velî anâneleri etrafında ortaya çıkan Bektaşilik tarikatı,¹⁰⁶ Kızılbaşlık ile inanç ve erkân hususlarında birbirlerine benzemekle birlikte sosyal yapı itibariyle ayrırırlar. Kızılbaşlar/Alevîler yüzyıllar boyunca genellikle aşiret yapısı içinde kırsal alanda yaşayan gruplardır. Bektaşîler ise şehir merkezlerinde yaşayanların oluşturduğu bir yapıdır.¹⁰⁷ Bektaşîlik daha çok tarikat özelliği göstermesine rağmen, Alevîlik

101 Abdülbaki Gölpınarlı, *Vilayet-Name*, İstanbul, 1995, s. 16.

102 Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 18.

103 Ahmet Yaşar Ocak, "Alevilik" mad. s. 368-369.

104 Mehmet Eröz, *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik-Bektaşîlik*, İstanbul, 1992. s. 26-28.

105 İlyas Üzümlü, *Günümüz Aleviliği*, İstanbul, 1997. s. 3.

106 A. Yaşar Ocak, "Bektaşîlik, *DİA*, C. V, s. 373.

107 Üzümlü, *a.g.e.*, s. 4.

tam anlamıyla tarikat niteliği göstermez.¹⁰⁸ Yani Alevî geleneği kendisini “*yol*” olarak tanımlamaktadır.¹⁰⁹ Bu bağlamda Alevîlik daha ziyade etnik değil, bir çeşit kavmî mezhep hüviyetindedir.¹¹⁰

Bektaşî-Kızılbaş ayrımının gerçekleştiği XVI. yüzyıl heterodoks İslâm yorumu için en mühim dönüm noktasını oluşturmuştur.¹¹¹ XV. yüzyılın ikinci yarısında /Kızılbaş zümreye mensup Şeyh Cüneyd'in (ö. 1460) Anadolu'ya gelerek Safevî propagandası çerçevesinde düşüncelerini yayması önemlidir. Bu etki sonucunda yöre halkı On İki İmam Şiîliğiyle yüz yüze gelerek¹¹² bu anlayıştan kendi inanç sistemlerine birtakım öğeler almışlardır. Nitekim günümüz Aleviliğinde önemli bir yeri olan “*Hız. Ali, Ehl-i Beyt, tevellâ-teberrâ ve takıyye*” gibi hususlar bu dönemde Alevîlik inancına dâhil olmuştur.¹¹³ Böylelikle Alevîlik, bu yüzyılda bütün kurumlarıyla oluşumunu tamamlamıştır.¹¹⁴

Anadolu'da XIII. yüzyıldan itibaren varlık gösteren Türkmen aşiretler arasında yayılım gösteren İslâm, araştırma konumuz olan Tunceli'de, bu dinin Sünnî rengiyle değil, heterodoks karşılığı rengiyle yayılmıştır. XVI. yüzyıldan itibaren ise Safevî propagandasının etkisiyle bildiğimiz Alevîliğe dönüşmüştür.¹¹⁵

3.1.2. Tunceli Alevîliliğinde İbadet Şekli

Alevî inanç sisteminin ve ibadet şeklinin belirleyicisi olan Orta Asya'dan Anadolu'ya göçler ve görevlendirilen Erenlerin öğretileri vasıtası ile ulaşan “*Ocak Kültürü*” geleneği, özümsevenek Alevî toplumunun kendi töresinin kuralı haline gelmiştir.¹¹⁶ Eski Türklerden beri devam eden bu gelenekte ocak ile ateşin kutsal sayılması olgusu Anadolu'ya kadar ulaşmış;

108 Ahmet Yaşar Ocak, “Türkiye’de Aleviler, Bektaşiler, Nusayriler”, *İSAV Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, Ensar Neşriyat*, İstanbul, 1999. s.29.

109 A. Ali Atalay, *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, İstanbul, 1999. s. 113.

110 Üzümlü, a.g.e., s. 4.

111 A. Yaşar Ocak, *Türkiye’de Aleviler..*, s. 49.

112 Mustafa Ekinci, *Anadolu Aleviliğinin Tarihsel Arka Planı*, İstanbul, 2002. s. 82.

113 A.Yaşar Ocak, “Alevilik” mad. s. 386; İ.Üzümlü, a.g.e., s. 85.

114 Rıza Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, İstanbul, 2002, s. 19.

115 A. Yaşar Ocak, “Alevilik” mad. s. 392.

116 Burhan Oğuz, *Türkiye Halkının Kültür Kökenleri*, C.II., İstanbul, 1980, s.266-273.

öyle ki kutsal sayılan dinî kurum ve mekânlara dahi ad olmuştur.¹¹⁷ Çoğu zaman dinî önderleri olarak gördükleri Dede ve Baba evlerini **“Ocak”** kabul eden Alevîler bu mekânları kutsayarak inanç sistemleri içerisine almışlardır. Binlerce yıllık tarihin derinliklerinden gelen bu inanç; **“Dede Ocakları”** şeklinde kurumsallaşarak, IX. yy'da filizlenmeye başlanmış ve XIII. yy'da coğrafi olarak yaygınlaşmıştır. Dini önder Dede ve Baba'nın adıyla anılan ocak, tekke ve zaviye şekline dönüşmüştür.

Bu Alevî ocakları, Baba Mansur, Dede Garkın, Sarı Saltık ve Kara Donlu Can Baba gibi Alevî geleneğinin **“Evlâd-ı Resûl” (Seyyid)** kabul ettiği din büyüklerinin adlarını taşımaktadır. Ocaklar, bu dervişlerin soylarından gelenlerce kurumsallaştırılmış ve bu soydan gelenlere **“ocak-zade”** denilmiştir.¹¹⁸

Bu ocaklar aslında toplum içerisinde ayrıcalıklı bir sınıf oluştursa da, Anadolu'ya akın akın gelen Türkmen aşiretler arasında devletin gözü kulağı olduğu ve düzeni sağladığı için yönetimler tarafından da sahiplenildiği bilinmektedir. Bu durumdan ötürü de Anadolu Selçukluları Peygamber soyundan gelenlerin meseplerini tespit etmek ve onların işlerini takip için **Seyyidlik Nakipliği** kurmuşlardır. Vakıfların işlerini yürütmek için de vakıf nezareti (**Divân-i tevliyet**) mevcuttur.¹¹⁹ Bu oluşumların aynısı Osmanlılar'da da devam ettirilmiş, hazırlanan soy şecerelele ile Anadolu'daki Alevî ocaklarının **“Kolonizatör Türk Dervişlerine”** vakıf arazisinden pay verilmiş ve elde edilen gelir ile de ocağı idame ettirmeleri sağlanmıştır.¹²⁰

Alevî toplum yapısı böylelikle dede/ocak-zâde ve tâlip aşiretleri olmak üzere ikiye ayrılır. Dede soylu aşiretler, kendilerinin Seyyid yani **“Evlâd-ı Resûl”** olarak tanımlayıp, diğer aşiretlerden üstün olduklarını kabul ederler.

117 Kutluay Erdoğan, *Alevî-Bektâşî Gerçeği, İslâmiyet'in Türkmen Tôreselliği İçinde Özümlelenerek Anadolulaşması*, İstanbul, 2000, s. 24.

118 Ali Yaman, *Kızılbaş Alevî Dedeleri*, İstanbul, 1998s. 38.

119 Osman Turan: *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar: Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, Ankara. 1988 s.55,182.

120 Ömer Lütfi Barkan, *“Türkiye'de Toprak Meselesi”*, *Toplu Eserler-I*, İstanbul, 1980, s.819.

Alevî nüfusun yoğunluğu bakımından Tunceli'nin tarihten günümüze kadar merkezî bir konum özelliği göstermesi, yörede birçok Alevî Ocağın kendisine yer bulmasında etkili olmuştur. Bu durumun oluşmasında hiç şüphesiz Tunceli'nin ulaşılması zor, sarp ve dağlık coğrafyasının sağlamış olduğu doğal korunaklı kale gibi özelliği, göz ardı edilemeyecek bir durumdur. Çünkü Anadolu'da bir dönem istenmeyen halk konumundaki Alevîlerin ve Dedelerinin baskıcı yönetimlerden uzaklaşıp, benliklerini koruyabilmeleri için Dersim her dönem bu mezhebe mensup insanların doğal korunaklı yaşam mabedi olmuştur.

Tunceli bu özellikleri ile birçok Alevî ocağına XIII. yüzyıldan itibaren ev sahipliği yapmıştır. Bu ocaklar, şöyle sıralanabilir:

Baba Seyyid Cemal Ocağı

Gül Cemal Ocağı

Hacı Kureyş Ocağı (Seyyid Mahmûd-i Hayrânî)

Ağu İçen Ocağı (Karadonlu Can Baba)

Baba Mansur Ocağı

Sarı Saltık Ocağı

Derviş Cemal Ocağı (Seyyid Cemal)

Seyyid Sabun Ocağı

Ali Abbas Ocağı'dır.¹²¹

Alevîliğin temelinde var olan ve Tunceli Alevîlerinde de görülen Ocaklara bağlı Dedeler ile Seyidler'in önderliğinde yapılan ibadet şekline "***Cem töreni***" denilmektedir. Kelime olarak "***Âyin-i cem***" Farsça "âdet, görenek, ibadet şekli" anlamındaki "***âyin***" kelimesi ile Arapça "toplanmak, toplantı" manasındaki "***cem***" kavramının terkihiyle oluşan bu terim, Alevîlerin temel ibadetini ifade etmek üzere kullanılır. Cem törenine "***kırklar meydanı***" da denilmektedir. "***Cem evi***" ise bu ibadetin yapıldığı mekâna verilen addır.¹²² Genellikle bu mekânlar dini önderlerin evi olabileceği gibi bazen köylerde tören için evi müsait olan bir "***tâlip evi***" de olabilir. Günümüzde ise ibadete sürekli açık olabilmesi için yerini modern binalar olan Cem evlerine bırakmıştır.

121 Ali Kaya, *Tunceli (Dersim) Kültürü*, İstanbul, 2001, s. 232-233.

122 Üzüm, a.g.e., s. 36, 37; ayrıca bkz: Esat Korkmaz, *Alevilik ve Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2005 s.742.

Tunceli yöresinde bu tören özellikle Perşembeyi Cumaya bağlayan gecelerde yapılır. Tören sırasında Cemlerin dinî yönü ön plana çıkarken bu esnada da dargınları barıştırmaya, toplumu bilinçlendirme, ahlakî öğretileri genç nesillere aktarma gibi toplumsal bazı sorunlara çözüm aranmaya çalışılmaktadır. Yörede Cemler özellikle sonbahar aylarında başlayıp bahar aylarına kadar devam etmektedir. En kalabalık cemler içerisinde ilk sırayı yılbaşında yapılan, yöresel dille “**Gağand cemi**” alır. İkinci sırayı ise yine kış mevsimindeki Hızır ayında (Ocak-Şubat) gelen “**Hızır cemi**” teşkil eder.¹²³

İbadet için özellikle kış aylarının seçilmesi bir tesadüf olmayıp, Dersim insanı için bu durumu ortaya çıkartan iki önemli faktör vardır. Bunlardan ilki, zaten Alevî inancında çalışmanın da bir ibadet sayılması ve bunun da daha çok yaz aylarında yapılmasıdır. İkinci faktör ise; iklimin yöre insanı üzerindeki baskısıdır. Yaz aylarında tarım ve hayvancılık yapılabilirken, kışın şehri esir alan yoğun karın bu tür uğraşlar için engel teşkil etmesidir. Ama bu doğal sıkıntının yarattığı boşluk, halk arasında ibadet için fırsata dönüşerek yerini oruç ve cem törenlerine bırakır.

İnsanın nefsinin Allah sevgisi karşısında bir sınavı olan Oruç, Alevî inancında üzerinde özenle durulan bir konu olmuştur. Yörede yılın belirli dönemlerinde yapılan bu ibadeti başta “**Hızır Orucu**” ve “**On İki İmam Orucu**” oluşturmaktadır. Alevî orucunu Sünni orucundan ayıran özellikler de burada ortaya çıkmaktadır. Sünni inancında oruca başlamak için sahur kalkılır ve sabah ezanına kadar devam eder. Sahurdan sonra niyet edilir ve oruca başlanılırken, Alevî inancında bu durum gece yarısına kadar son bulmalıdır. Özellikle Tunceli’de gece yarısından önce yemek yenir, su içilir ve ardından niyet edilir ve sonrasında artık oruç başlamış olur. İftar da birbirinden farklı olup Sünni inancıya göre akşam ezanından sonra başlanırken, Alevî inancına göre bu vakti de geçebilir ve güneşin tamamen batmasıyla son bulur.

Eğer tutulan On İki İmam orucu ise yöresel dilde “**fıtara**” yani iftarda sofraya bol çeşit konulmaz, çünkü bu bir yas orucu olduğu için iftara önem

123 Hasan Şanlı, *Dersim’de Cem*, İstanbul, 2004, s. 13.

verilmez. Önemli olan Kerbelâ'yı derinden yaşamaktır. Bu oruca başlayan kişi 12 gün boyunca su içmez (*saf temiz su*), bunun yerine ihtiyacını diğer ürünlerden almaya çalışır. Ayrıca bu dönemde erkekler tıraş olmaz, kadınlar süslenmez, kılık kıyafete önem verilmez, hatta yıkanılmaz, düğün, eğlence yapılmaz, kan çıkarılmaz. Bunlardan amaç yas tutmak ve bunu gündelik yaşamlarında derinden yaşamaktır.

Orucun onuncu gününde, "*on muharrem*"de artık aşureler pişirilmeye başlanır ve on ikinci günden sonra bu matem günlerine son verilir. Hz Muhammed'in dahi kendisinden çok sonra olacak bu vahim olayı gördüğü için yas tuttuğunun rivayet olması ve Ehl-i Bey'tine duyulan sevgiyle Kerbela 1372 yıldan beri, yeni gerçekleşmişcesine gönüllerde yaşatılmaya çalışılır.

Alevîlikte ibadetin bir parçası olan Cem törenleri ise sırasıyla uyulması gereken bazı kuralların oluşturduğu ritüelleri içinde barındırmaktadır. Bu konuda Tunceli'den bahsedecek olursak;

Cem âyini yapılmadan bir gün önce bütün hazırlıklar tamamlanır. Erkân post hizmetiyle başlar. Meydana her biri başka bir şeyi simgeleyen postlar serilir.¹²⁴ Cemi yönetecek dedenin postu başköşede bulunur. Buna "*Mürşit postu*" denir. Dedenin başka diğer hizmet sahipleri, rehber sağ başta olmak üzere dâra dururlar.¹²⁵ Âyin-i cemde dinî görevleri yapan on iki hizmetli bulunmaktadır. Alevî geleneğinde hizmet sayısının 12 rakamında sabitlenmesi, On İki İmam'a ithaf edilir. Ancak bu sabitlemenin Eski Türklerin kıymızlı âyinlerindeki on iki hizmetliye dayandığı ve aralarında benzerliklerin bulunduğu bazı Alevî yazarlar tarafından ifade edilmektedir.¹²⁶

Cem törenin başlamasından sonra dualar eşliğinde yörede "*gülbank*" denilen deyişler okunmaya başlanır. Dedenin huzurunda tâlipleri dâra dururlar. Cemaat gülbankı dinlerken Allah Allah diyerek karşılık verirler. En son olarak secde ederek dara çıkanlar üç kez yeri öperler, bu sırada "*Allah-Muhammed yâ Ali*" denilir. Ardından niyaz (lokma) dağıtılır ve cema-

124 Fiğlalı, a.g.e., s. 338-339.

125 Mehmet Yaman, *Alevîlik, İnanç-Edep-Erkan*, İstanbul, 2001. s. 193; Fiğlalı, a.g.e., s. 339-340.

126 Fuat Bozkurt, *Alevîliğin Toplumsal Boyutları*, İstanbul, 1990. s. 85.

at tarafından yenir. Bu işlemden sonra ise Dedeye selam verilerek değişler eşliğinde semâh başlar.

Tunceli'de semâhın tarihçesi XII, XIII. yüzyıla kadar gider.¹²⁷ Semâha kalkacak olanlar önce el, ayak ve yüzlerini yıkarlar. Bu bir tür abdest işlevi-
dir. Semâh yapanların sayısının tek olmasına dikkat edilir.¹²⁸ Semâh, ade-
ta pervane gibi, baş döndürücü bir hızla yapılır ve Türkçe deyişler eşliğinde
dönülür. Bu deyişler semâha özgü bir üslupla söylenir.¹²⁹ Semâhta birey ba-
ğımsızlığı esastır ve el ele tutuşulmaz. Ancak hepsinin hareketlerinde tek-
düze bir görünüm göze çarpar. Semâhlar iki ana figüre dayanır. Bunların
başında kuşun uçuşunu andıran kolları aynı anda kaldırıp indirme; ikinci-
si yürüyüş ve ayak figürüdür ve aralarında bir uyumun olması önemlidir.¹³⁰

Ortada bir daire varmışçasına etrafında dönerek oluşturulan nizamî ha-
reketler sırasında ortada oluşan merkez Dünya'yı ve inancı simgelerken,
Allah ve ehlibeyti için merkezin etrafında dönen **“Canlar”** ise kullarını
temsil etmektedir. Yani aslında bu Alevî inancında dünyanın çarkı denilen
“Çarkıfelek” ifadesinin, ibadet olarak sergileniş şeklidir.

Cem törenin sonlarına doğru Dede tarafından Cem duası okunur, bu
dua ile birlikte ibadette katılanlar niyaz ederek evlerine giderler. Hizmet sa-
hipleri ise Dedenin arkasında topluca *dâra* durup dua aldıktan sonra Dede
çereği (mumu) semah meydanının ortasına getirir ve söndürür. Böylece
cem töreni biter ve meydana erenlere niyaz edilir ve evlere dönülür.¹³¹

Bu ibadetler dışında il genelinde Alevî inancının ortaya çıkardığı bazı
inanışlar ve değerler de vardır. Bu değerlerin başında gelen Hz. Ali sev-
gisi Tunceli Aleviliğinde ön planda olup, atı Düldül ve kılıcı Zülfikar'ın
birçok dağ ve kayada izi olduğuna inanılmaktadır. Bu tür makamlar kut-

127 İzzettin Doğan, “Türkiye’de Aleviler, Bektaşiler, Nusayriler,” *İSAV Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1999. s. 415.

128 Ahmet Taşgın, *Ereğli ve Çevresindeki Alevilerde Sosyal ve Dini Hayat*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bi-
limler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1997. s. 67-68.

129 Sezai Öztürk, *Tunceli’de Alevilik Üzerine Sosyolojik Bir Deneme*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilim-
ler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Lisans Tezi, 1972. s. 65.

130 A. Taşgın, *a.g.e.*, s. 68.

131 Yaman, *a.g.e.*, s. 226.

sal kabul edilip, ziyaret edilerek buralarda adak kurbanları kesilir ve halk her türlü ihtiyacı için niyazda bulunur. Günümüzde Hz. Ali sevgisi azalmamakla beraber inançların menkıbevî cihetleri büyük ölçüde eskilerde ve kırsal kesimde kalmıştır. Nazimiye-Tunceli arasındaki “Ali Kaya” bu türden bir ziyaret yeridir.¹³²

Alevî İnancında var olan ehlibeyt sevgisinde, Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin üstün özelliklerini somutlaştırmak için bazen doğada var olan güçler ve güzellikler kullanılmıştır. Tunceli genelinde ise bu Güneş ve Ay ile bağdaştırılmaktadır. Güneş Hz. Muhammed'e, Ay ise Hz. Ali'ye benzetilmektedir. Kimi insanlar da Güneşi tamamen Hz. Ali ile özleştirip Güneşe bakarak “**Yâ Ali**” diye avuç açmaktadır. Bundan ötürü özellikle yaşlılar güneşin doğuşunu Hz. Muhammed'in ve Hz. Ali'nin nuruna benzetip sabahları önünde saygı gösteriminde bulunurlar.

Daha önce bölgede bu konu hakkında araştırmalarda bulunan Nazmi Sevgen, bir yazısında başından geçen ve kayıt altına aldığı olayı şöyle anlatmaktadır; “1937 Eylülünün bir akşamüzeri Dersim'in Ovacık kazasından, Hozat'a dönüyordum, yolda bir köylüye rast geldim, orijinal bir adamdı. Fotoğrafını almak istedim. Bir işaretle durdurdum. Ben adamcağızın resmini almaya uğraşırken, o ufka yaklaşan güneşe, kendiliğinden teveccüh etmiş, elini göğsüne koyarak ondan istimdad etmek istemişti. Adamcağızın hayat memat vaktesindeki heyecanını bilmeksizin tespit etmiş oluyordum. Çünkü o elimde kendisi için tamamıyla meçhul olan bir nesneyi bomba zannetmiş, ölüm anında “Ali'sine yönelerek ondan necat ve istimdad dilenmişti. İşte size “Ali'ye karşı merbutiyet ve tevekkülün canlı bir tablosu”¹³³ şeklinde ifade etmiştir.

Allah'ın nurunun bir yansıması olan Güneş ve Ay birçok kültürde kutsal kabul edilen değerli öğelerdir. Şamanizm ve Zerdüşt inançlarında Güneş'in kutsallığı dikkat çekmektedir.

Eski Türk lehçelerinde “Tutuimak” olarak bilinen Güneş ve Ay tutulmaların en büyük sebebi, bunların kötü ruhlarla mücadele ederken bu güçler

132 Yaşar Kalafat, *İslâmiyet ve Türk Halk İnançları*, Ankara, 1996.

133 Nazmi Sevgen, “Kızılbaş-Aleviliğinin Gizli Felsefesi”, *Tarih Dünyası*, C.I, S. 7, İstanbul. 1950, s.290-291.

tarafından karanlığa çekildiği inanışıdır. Güneş ve Ay tutulduğu zaman Şamanistler, bunları kötü ruhun elinden kurtarmak için bağırıp çağırırlar, davul çalarlar ve ortaya çıkan bu gürültü patırtıların ise kötü ruhu korkutacağına inanırlardı.¹³⁴

Buna benzer bir uygulama örneği de yine Tunceli'de görülmektedir. Çalışmasında bu konuya değinen Ertuğrul Danık, şöyle anlatmaktadır; “Çocukluğumda yaşadığım buna benzer bir olay ilginçtir. O gün Tunceli'deki köyümüzdeydim ve güneş tutulması olmuştu. Birden patlayan silahlar, teneke ve davullar dâhil çeşitli şekillerde yapılan gürültülerle Şamanistlerdeki gibi kötü ruhlar korkutulmaya çalışılmıştı.”¹³⁵

Yörede Hz. Ali kadar eşi Hz. Fatma'ya da bir bağlılık söz konusudur. Özellikle “*Fadima Ana*” olarak adlandırılıp doğumla, bereketle, kadınların türlü darda kalma halleri ile ilişkilendirilir. Hatta bazen yöre insanının ayın tam haline “*Fatma Ananın sacı*” dediği de bilinmektedir. “*Fadima Anamızın Eli*”, “*Fadima Ana otu*”, “*Fadima Ana uğuru*” bilinen diğer tabirlerdir.

Peygamberimizin Ehlibeytine duyulan derin sevgi ve saygı kadar Tunceli yöresinde ermiş olduklarına inanılan “Baba” ve “Dede” ziyaretgâhlarına da önem verilir. Genellikle dağlık yüksek yerlerde bulunan bu tür yerlerin hastalıklara ve darlıklara iyi geldiğine inanan halk, bütçelerine göre aldıkları kurbanlarıyla ziyarette bulunur. Ziyaret yerinde mum yakılıp dualar edildikten sonra getirilen lokmalar dağıtılır ve ardından dilekte bulunulur. Bunun için ziyaretgâhtaki ulu bir ağaca bağlanan çaput parçasının bunu sağlayacağına inanılır. Ayrıca önem arz eden diğer bir konu da şifa verdiği inanan bu yerlerden yöre diliyle “*Teberik*” alınmasıdır. “*Teberik*”, ziyaret yerinden alınan bir miktar toprağa verilen ad olup rahatsızlık anında ağızdan alındığında insanı her türlü kötülükten ve hastalıktan koruyacağına inanılır. Ayrıca suya karıştırılıp eve serpiştirildiğinde evin ve ailenin bütün olumsuz şeylerden korunacağına inanılmaktadır. Bu inanın temelinde ise; kutsal kabul ettikleri mekânlardaki atalarının ruhlarının kendilerini koruduklarına inanmaları yatmaktadır.

134 Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara, 1986, s. 29.

135 E. Danık, *a.g.e.*, s.17-18.

Ziyaret yerlerine götürdükleri koç-koyun gibi hayvanları kurban ederek hayır işleyen yöre insanı, kestikleri kurban etinin bir kısmını dağıtırken bir kısmı da orada pişirerek yemektedirler. Kurban edilen hayvanın boynuzları ise inanç gereği aynı yerde bir kayanın üzerinde toplanır. Tunceli'nin Hozat ilçesindeki **“Düzgün Baba”** ve Ovacık **“Munzur Baba Gözeleri”** ziyaretgâhları bu geleneğin en tipik örnekleridir (Fot. 5).

Fotoğraf 5. Tunceli-Nazımiye-Düzgün Baba Ziyareti
(T.K.T.M'den)

3.1.3. Tunceli'de Ölü Gömme ve Mezar Geleneği

Anadolu'nun her bölgesinde, hatta her ilinde birbirlerinden farklı ritüellerin yer aldığı ölüm anı ve sonrasındaki uygulamalar, **“Alevî kültür sahası”** değeri taşıyan Tunceli'de de yöreye has uygulamalar şeklinde ortaya çıkmıştır. Zira bu coğrafyada, daha önceki bölümlerde bahsettiğimiz birçok Alevî Ocağının bulunması ve bunlara bağlı Alevî nüfus yoğunluğunun oldukça fazla olması, yöre insanının gündelik yaşamları dışında ahiret inançlarını da şekillendirerek gelenek haline gelmesinde etkili olmuştur.

Tunceli ilinin tamamını kapsayan çalışmalarımız sırasında edindiğimiz bilgilere göre bu geleneğin kişinin öleceğinin hissedilmesi anı itibarıyla başlayıp, ölümün gerçekleşmesi ile birlikte merhumun, defnedilip ebedi mekânın yapılması sonrasında da devam eden görevler şeklinde kendini göstermektedir.

Bölgede, ölüm her ne kadar kabullenilmiş bir gerçek de olsa, bilinçaltındaki baskının yarattığı korku insanları tedirgin etmekte ve geleceği bilmek isteğinin de etkisiyle alışla gelmişin dışında bazı davranışları,¹³⁶ örneğin, doğadaki bazı canlıların seslerini, hareketlerini buna yormasına ve bu durumu gelecekte bir işaret olarak algılamasına neden olmuştur. Örneğin, Anadolu'nun genelinde olduğu gibi Tunceli'de de baykuş uğursuz kabul edilip ötmesi anında bir ölümün gerçekleşebileceğine veya yine köpeğin gündüz ulumasının da bu türden felaketlere yol açacağına inanılmaktadır.

Müslümanlığın temelinde olan kul hakkı Alevilik içerisinde de özellikle yer aldığı için, civarda ölümü gerçekleşebilecek bir insan var ise bu kişinin ziyaretine gidilir. Kişi yaşlı ise eli öpülerek, değilse sözlü olarak kendisinden helallik alınarak gözünün arkada kalması engellenmeye çalışılır.

Bu anlarda kişinin istemesi durumunda ya da son anlarında ağzına bir miktar su verilmeye çalışılır. Ölümün gerçekleşeceği hissediliyorsa kişi kibleye doğru çevrilerek Kur'an-ı bilen Mürşid, Pir veya Dedelerin ışığında Kur'an- Kerim okunarak rahat bir ölümün gerçekleşmesi sağlanır. Dede tarafından okunan bu dualar arasında Alevilik inancı ile alakalı gülbanklar da bulunmaktadır. Eğer vefat eden kişinin yanında ehil kimse yoksa bu görevler daha sade bir şekilde yerine getirilmeye çalışılır.

Öldüğüne kanat getirildikten sonra bu konuda deneyimli kişiler veya Dede tarafından merhumun gözleri el yordamıyla kapatılır ve ardından çenesinin açılmaması için çene altından başına kadar uzanan kısmı bez ile bağlanır. Eller göğüs üzerinde, bacaklarda düzgün olacak şekilde bir araya getirilir. Ardından kıyafetler ölü rahatsız edilmeden kesilerek veya çıkartılarak alınır. Üzerine beyaz bir örtü atılıp başucunda diğer dünyasına yolculuğu sırasında ışık tutması için genelde "Çerağı" adı verilen üç mum yakılır. Ayrıca ateşin eskiden beri kötülükleri uzak tuttuğuna inanıldığı için bu amaç için de yakıldığı bilinmektedir.

Yaşanan bu ölüm olayı akşam gerçekleşmiş veya uzaktaki yakınları bekleniyorsa ölü ertesi gün defnedilir. Bu durumda ölü yöre halkı tarafından

136 Sedat Veysi Örnek, *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara, 1971, s. 15.

misafir olarak kabul edilir. Cenaze sahipleri ise ölünün verdiği ağırlığının gitmesi için camları açık tutar. Olayın duyulması ile de komşular ölü evine yardıma koşarlar. Çoğunlukla ölenin cinsiyetine göre de ölünün bulunduğu odadakilerin cinsiyeti değişir ve özellikle hayatını kaybetmiş kişi için ağlayan kadınlar tarafından bir takım ağıtlar yakılır.

Ölümün gerçekleşmesinin akabinde yapılan bu işlemlerin bir bölümü doğrudan doğruya cesetle ilgiliyken, diğer bir bölümü de ceset çevresinde toplanmaktadır. Ölünün öte dünyaya gönderilişine ön hazırlık niteliğindeki bu işlemlerin temelinde, ölene “canlı” gözüyle bakmanın ve ondan korkmanın tipik belirtileri yatarken; kimilerinde de hijyenik düşünceler ve dinsel gelenekler rol oynamaktadır.¹³⁷

Müslümanlıkta ‘temizlik imandandır’ anlayışı var olduğu için ebediyete yolculuğa çıkmış bu insanın Hak karşısında temiz olması için definden önce ölüyü yıkama işlemi yapılır. Ölü, cinsiyetine göre eğer erkekse erkekler, kadın ise kadınlar tarafından yıkanır. Uygun bir alanda ayrılan kısımda kazanlar kurulur ve kazanlardan birisinin içerisine bıçakla doğranmış sabun atılır. Salâvatlar eşliğindeki yıkama işlemini, usulüne uygun olarak iki kişi yapar ve bunların dinî bilgiye sahip olmalarına dikkat edilir.

Yıkama işleminden hemen sonra ise kefenleme işlemine geçilir. Erkek kefenleri üç parçadan oluşurken, kadınlarınki beş parçadan oluşmaktadır. Ailenin ekonomik durumuna göre hazırlanan beyaz renkteki kefen bezlerinden birinin yeşil olmasına önem verilir. Kefenleme işlemi biten cenazenin yüzü açık bırakılır ve bazen göbek üzerine bıçak bırakıldığı da olur. Daha sonra akrabaları ve dostları ölüyü ziyaret eder. Ölüye temas olmadan yapılan bu safhadan sonra kefen kapatılır ve tabut içerisine konur. Eğer ölen kişi genç kız ise mezara tülbent, kıyafet veya el işlemesi bırakılır, eğer genç bir delikanlı ise ceket veya bazen kişisel eşyaları da (saat, kalem...) mezara gömülmesi için tabutun üstüne bırakılır.

Ayrıca; tabutun üzerine açılan mendil ile taziyeye gelenlerden para toplanır. Toplanan para üç eşit parçaya bölünerek kazma kürek hakkı adı altında mezar kazanlara, defin işlemini gerçekleştirecek Dedeye, kalan miktar

137 S. Veysi Örnek, a.g.e. s. 44.

ise cenaze masraflarından dolayı aileye veya civardaki yoksul ailelere hayır amaçlı dağıtılır.

Ölü son yolculuğuna çıkarılmadan önce cemaatle birlikte Alevî Dedesi-nin önderliğinde cenaze namazı kılınır. Ancak burada Alevî inancına bağlı olarak Sünni gelenekten farklı bazı değişiklikler vardır. Dedenin arkasında saf tutan cemaat, **“uydum imama”** yerine **“uydum On İki İmama”** şeklinde ehlibeytine sahip çıkarak niyet eder. Üç kere helallik istendikten sonra dualar okunur. Dede **“el-Fatiha”** der ve cemaat de buna uyarak dua eder.

Cenaze namazından sonra defin işlemine geçilir. Önceden hazırlanan mezar, ölen kişi eğer erkekse kabrin derinliğinin göbek hizasına kadar olmasına, eğer kadın ise göğüs hizasında olmasına dikkat edilir. Ölen kişinin boyuna göre açılan mezarın **“Kible”ye** doğru gelen yönünün alt kısmından, yaklaşık 30-35 cm içeriye doğru açılan bir alan oluşturularak cenazenin buraya yerleşmesi sağlanır. İslâmî kurallara uygun olarak kabre indirilen Hak yolcusu yöre tabiriyle **“Can”ın** başı ve vücudu hafif kibleye çevrilerek kefen bağları çözülür ve ölünün üzeri mezar içine çatılan tahtalarla kapatılır. Ardından toprak atma işlemi başlar, Dede tarafından **“Yasin”** okunurken mezar tamamen kapatılır. Bu esnada mezarın üzeri ilk üç gün su dökülerek iyice sıkılaştırılır ve eğer gerek duyulursa yabani hayvanların gelmemesi içinde mezarın yanında ateş yakılabilir.

Defin işleminin gerçekleşmesinin ardından cenaze evine dönülür ve üç günlük taziye süresi başlar. Ölü yakınları bu süre boyunca hiçbir şey ile meşgul olmaz, sadece gelen taziyeleri kabul ederler. Bu süre içerisinde komşular aileye her türlü yardımda bulunur, ailenin işlerine koşar ve yemek yapıp götürürler. İlk gün, özellikle mezar kazanlara **“kazma-kürek hakkı”** adı altında yemek verilir.

Ölüye duyulan sevgi ve saygıdan olsa gerek ölü yakınları kırk gün sürecek bir yas dönemine girer. Bu süre zarfında daha çok kadınlar ağlarlar. Kadınlar ve kızlar acılarını ifade etmek için saçlarını başlarını yolarlar, başlarını taşlara vururlar. Ölen kişi çok sevilen biri ise, ardından ağıt yakarlar.¹³⁸

138 Âlim Gerçel, “Fırat Havzasında Ölüm ve Cenaze Merasimleri Ölüm Üzerine Deyişler Mezarlıklar”, *Fırat Havzası Folklor ve Etnografya Sempozyumu*, 24-27 Ekim 1985, Elazığ, 1992, s. 85.

Bu yas süresi fazla uzatılmaz, çünkü yas dönemini uzatmak **“Allah'a isyan”** olarak kabul edilir. Bu süreç ve sonrasındaki uygulamaları, Anadolu'da kültürden kültüre değişebildiği gibi, Alevî inancını yaşayan Tunceli'de insanların kendilerini dış dünyadan soğutarak yaptıkları yaklaşık 40 günlük dönemi kapsar. Bu süre zarfında uyulması gereken kurallar vardır. Bu dönemde; eğlenmemek, süslenmemek, süslü ve renkli kıyafetler giymemek, erkekler için tıraş olmamak, televizyon izleyip müzik dinlememek... vb. uyulması gereken bazı davranışlar arasında yer alır. Ancak bu yas döneminin kuralları biraz da insanların ölümü yorumlayış şekli ile değişebildiği için her zaman aynı olmayabilir.

Özelikle Tunceli'de defin işleminden itibaren en dikkati çeken uygulamalardan biri de verilen ölü yemekleridir. Burada amaç, ölenin ruhunu verilen yiyeceklerle memnun etmektir. Bu gelenek yörede, üçünde, yedisinde, dokuzunda, kırkında ve ölüm yıl dönümlerinde yapılan merasimlerde verilen ziyafetlerle yaşatılmaya çalışılır.¹³⁹

Tunceli genelinde üçüncü gün halk arasında **“semini”** olarak bilinir ve **“üç yemeği”**, **“can aş”** adıyla tanımlanan hayır yemeği verilir. Cenaze sahipleri tarafından kesilen hayvanlardan yemekler yapıp, gelen insanlara hayır amaçlı sunulur. Bu yemeğe katılan insanlar da **“lokma”** olarak ölü evine bazı yiyeceklerle (çay, şeker... vs) gelirler.

Yemekler yendikten sonra topluca kabir ziyaretine gidilip merhum için mumlar yakılıp dualar okunur. Ardından ölü yakınları tarafından hazırlanan helva ile komşuların getirdiği yiyecekler (helva, kömbe, bisküvi... vs) orada bulunan insanlara dağıtılır ve eve dönülür.

Üçüncü günden itibaren kalan semi yemekleri ile sonrasında kırkinci güne kadar her akşam yapılan yemekler evlere cenaze sahipleri tarafından dağıtılır. Bunda amaç yine, ölen kişinin ruhunun diğer dünyada rahat ettirilmesi ve cenaze sahibi ailenin hayır duasını almak istemesidir.

Kırkinci güne gelindiğinde ise, yakın akrabalar ve komşular **“kırk yemeğine”** çağırılırlar. Ayrıca bu yemek birkaç gün önceden civar köylere veya

139 Y. Kalafat, a.g.e., s. 129.

mahallelere de duyurulur. Daha önce olduğu gibi gelenler yine lokmalarıyla gelip yapılacak mevlide katılırlar. Dedenin de iştirak ettiği bu yemekte sofraya duası edilip yemekler yendikten sonra mevlide kalanlar topluca mezara gidip mum yakarak duada bulunurlar ve yine yanlarındaki yiyecekleri mezarlık alandaki insanlara dağıtıp bir kısmını da hayvanların yemesi için orada bırakırlar.

Ölenin mezara defnedilmesinden bir yıl sonra, yıl dönümü münasebetiyle tekrar hayır yemeği verilir. Bu yemeğe tüm akrabalar ve komşular davet edilir. Ailenin durumuna göre her yıl aynı tarihte hayır amaçlı olarak bu yemek verilebilir. Ölenin ruhunun bundan memnun kalacağı düşünülerek yapılan bu uygulamalar, ölü aşı dökme veya büyük yoğ töreni diye bilinen, kökleri Hunlara kadar dayanan ata ruhlarını memnun etme, onların rızasını kazanma inancına dayanır.¹⁴⁰

Tüm bu uygulamaların üzerinden bir senenin geçmesi ile birlikte eğer aile ekonomik olarak da uygunsa verilen hayır yemeği ile birlikte mezara **“kazma vurma”** işlemi gerçekleştirilebilir. Bu işlem genellikle bahar ve yaz aylarında uygulanır. Kabrin, mezar ve mezar taşı yapımına uygun hale getirilmesi için üzerindeki fazla toprağın alınmasıyla gerçekleştirilen bu işlem yörede **“milli”** olarak adlandırılan Kur'an-ı Kerimi hatmetmiş kişilerin dualarıyla aynı anda gerçekleştirilir. Bu uygulamalardan sonra artık kitabımızın konusunu da oluşturan mezar ve mezar taşı örnekleri merhumun ahiret inancına, sosyal statüsüne, ekonomik durumuna ve dönemin üslup özelliklerine paralel olarak şekillendirilip, çeşitli motiflerle bezenir.

Yukarda kısaca değinmeye çalıştığımız ölü gömme ve mezar geleneği, yörede başta Alevî inanç sistemiyle şekillenmiş olup, Tunceli'de olduğu gibi Anadolu'da benzer örnekleri görülebilmektedir. Ancak, Tunceli'de bu inancın etkisiyle ortaya çıkan ve yöre insanın kültürel değerleri ile şekillenmiş ve bezenmiş mezar taşları ise, bu kültürün birer yansıması olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

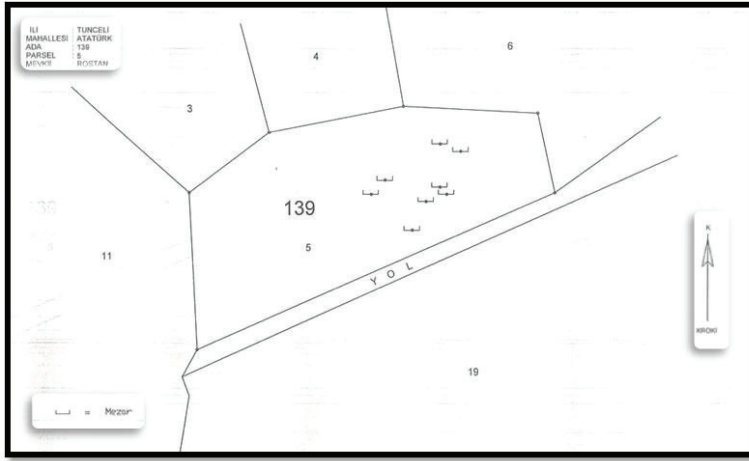
140 Y. Kalafat, a.g.e., s. 133.

Katalog düzeni içerisinde tanıtmaya çalıştığımız Mazgirt Akpazar Camii Haziresi'ndeki mezar taşları ile Pertek Akpınar Köyü Mezarlığı'ndaki örneğimiz bölgedeki Alevi mezar taşı geleneğinden uzak bir takım tipolojik özellikler sergilemektedir. Daha çok bu bölgede yaşayan Sünni mezhebe sahip kişilere ait olabileceğini tahmin ettiğimiz bu mezar taşlarının üslupsal farklılıkları ise iki ayrı kültür arasındaki farkı görebilmek açısından önem arz etmektedirler.

4. KATALOG: TUNCELİ'DEKİ MEZAR TAŞLARI

4.1. Tunceli-Merkez Atatürk Mahallesi Rostan Mezarlığı

Tunceli-Merkez Atatürk Mahallesi sınırları içerisinde kalan Rostan Mezarlığı, Tunceli-Elazığ karayolu üzerinde yer alıp, hemen bu yolun doğusundaki tümseklik üzerine kurulmuştur. Kadastro kayıtlarına göre 139 ada, 5. parsel üzerinde yer alan Rostan Mezarlığı doğu-batı istikametinde genişleyip, mezarlığın hemen güneyinden baraj gölüne doğru inen toprak bir yol geçmektedir (Çiz. 3; Fot. 6).

Çizim 3. Tunceli-Merkez Rostan Mezarlığı Planı (İ. İGİT)

Günümüzde de kullanılmakta olan mezarlık içerisinde çalışmamıza önemli örnekler sunan koç ve at şeklindeki mezar taşları ile şahideli sandukalı mezar türleri yer almaktadır. Özellikle sandukalı mezarların baş şahideleri insan heykeli şeklinde olup, heykeller üst gövdeden itibaren verilmişlerdir. Şahidelerden erkek mezarlarına ait olanlarda bıyık, saç ve kıyafet ile vurgulama yapılırken, kadınlara ait heykellerde saç örgüsü, kıyafet ve vücut uzuvları ayırt edici unsurlar olarak taş üzerine işlenmişlerdir.

Fotoğraf 6. Tunceli- Merkez Rostan Mezarlığı'nın Genel Görünümü

Mezarlık içerisinde yer alan koç ve at şeklindeki mezar taşları form olarak Tunceli'deki diğer figürlü mezar taşlarına benzer özellik gösterirler. Ancak içlerinden bir tanesinin sırtına bırakılmış insan heykeli, bu yapısı ile yöredeki tüm mezar taşlarından ayrılmaktadır. Koçun sırtına oturtulmuş insan heykeli üst gövdeden itibaren verilip, kıyafetleriyle şekillendirilmeye çalışılmıştır. Tunceli'deki ahiret inancıyla alakalı olduğunu düşündüğümüz bu örneğimizde, kurban hayvanı olarak kesilen koçun ölüm sonrasında ölen kişinin ruhunu diğer dünyaya taşınmasını sembolize ettiğini söyleyebiliriz.

Rostan Mezarlığı'nda tespit ettiğimiz mezar türlerinden, kataloğumuz için, tipolojileri ve süslemeleri farklı olan 5 adet örnek seçilmiş olup, bunlardan 2 tanesi at, 1 tanesi de koç heykeli; diğer 2 örneğimiz ise, şahideli sandukalı mezar türleridir. Bu bölümde mezar taşlarının tanımlamaları yapıp, çekilen fotoğraflar ve çizimlerle görsel olarak desteklenmesi sağlanmıştır. Ayrıca arazi çalışmaları sırasında Gps ile aldığımız koordinatlarla da mezarlığın planı çıkarılmaya çalışılmıştır.

4.1.1. Mümin'in Mezarı

İnceleme Tarihi : 18.06.2011

Bulunduğu Yer : Tunceli Merkez Atatürk Mah. (Rostan) Mezarlığı

Tarihi : XIX. yy'ın İkinci Yarısı

Malzemesi : Beyaz Kireç Taşı

Gps Koordinatı : x 544920 / y 4325032

Tanımı : Mezarlık alanının ortasından güneydoğuya doğru konumlandırılan mezar, baş ve ayak şahideli sandukalı mezar türüne örnek oluşturup, oldukça yüksek tutulmuş lahit tarzında bir sandukaya sahiptir (Foto 7).

Fotoğraf 7. Mümin'in Mezarının Güneydoğudan Genel Görünümü

Şahideleri ve sandukasıyla farklı bir tipoloji sunan bu örnekte, şahideler hemen sanduka kapak taşı üzerinden yükselip, baş şahidesi 66.cm (boy) x 43.cm (en), 0,9.cm (kalınlık) ölçüleri ile dikdörtgen bir forma sahiptir. Ancak bu dikdörtgen gövdenin üst tarafında oluşturulan keskin biçimli bir omuzluğun üzerine insan başının yerleştirilmesiyle birlikte, şahide üst gövdeden itibaren bir insan figürüne benzetilmiştir. İnsan heykeli biçimindeki bu şahidenin omuz başlarına kondurulmuş kuş figürleri de baş ile aynı yöne bakar vaziyette yapılmışlardır.

Sadece belden yukarısı verilmiş stilize insan formundaki şahidenin alın kısmına bir kuşakla bağlı madalyon tasviri ile birlikte, kaş, göz, burun, bı-

yık ve ağız gibi ayrıntılara yer verilerek, yüz ifadesiyle birlikte, tam bir insan başı oluşturulmuştur. Heykelin omuz kısmından içeriye doğru çizikler halinde gösterilen kollar ve göğüs üzerinde birleştirilmiş eller, bir ritüel anını simgeler niteliktedir. Özellikle Alevî cem törenlerinde semaha kalınların Dede önünde *“dara durma veya selam durma”* anını hatırlatan heykel, doğuya yönlendirilmiş bu haliyle de güneşin doğuşuna tevazu eden bir insanı hatırlatmaktadır. Yine heykelin bu yüzünde her omuz üzerinde birer tane olmak üzere küçük gülbezek işlenmiştir. Şahidenin yan yüzlerine, omuz başlarına kadar boydan kıvrımlar halinde dolanan kabartma tekniğiyle sütunceler yapılarak bir pahlanma sağlanmıştır. Şahidenin dış yüzünde ise omuz başlarından ve altta gövde üzerinden içeriye doğru istiridye yivleri şeklinde süslemelere yer verilmiştir (Fot.8; Çiz. 4).

Fotoğraf 8. Baş Şahidesinin İç Yüzü

Çizim 4. Baş Şahidesinin İç Yüzünün Çizimi
(İ. İGİT)

Ayak şahidesi, 61.cm (boy) x 37.cm (en) ölçülerinde dikdörtgen bir forma sahipken, üst tarafta dilimli bir sivri kemer ile sonlandırılmıştır. Şahide sade bir yapıda olup, üzerinde hiçbir süslemeye rastlanmamaktadır.

Sanduka bölümü, 1.27 cm uzunluk, beton zeminden kapak hizasına kadar 91.cm yükseklik, 49.cm genişlik ölçülerinde dikdörtgen bir şekle sahip olup, sandukanın kenarlarında saçaklar oluşturan kapak taşı prizmatik

bir formdadır. Sandukanın yüzeyleri ise, kesme taştan blokların birleştirilmesiyle bir bütünlük arz eder. Köşeli hatlara sahip sandukanın kenarlarına yerleştirilen kıvrımlı sütunceler köşelerde bir pahlanma sağlanmıştır.

Her yüzeyinde süslemeye rastladığımız sandukanın, güney geniş yüzünde, merkezinde iri tutulmuş bir gülbezek ile bunun dört köşesinde ve baş şahide altında olmak üzere daha küçük olan beş ayrı gülbezek motifi, kabartma tekniğinde yer almaktadır. Kuzey yüzünde süsleme aynı şekilde tekrar edilmiştir. Sandukanın doğu dar yüzeyi üzerinde de köşelere yukardan aşağıya doğru kabartma olarak yapılmış baklava dilimi motifler uzanmaktayken, içersine ters ve düz şekilde yukardan aşağıya doğru sıralanmış kaş kemer tarzında küçük dilimler kabartma olarak işlenmiştir. Sandukanın batı dar yüzünün görünen bölümlerinde süslemeye rastlanmazken, bu bölüme sonradan mermer bir kitabede bırakılmıştır. Tarihin yer almadığı bu kitabede günümüz Türkçesi ile şöyle yazmaktadır:

Hasan Arat/ ve Mustafa Aruç / Babası Mümin / R. Fatıha

Orijinalinde bulunmayan mezara sonradan eklenmiş bu kitabedeki adı geçen kişilere ait mezarların tarihlerinden hareketle, bu örneğimizi XIX. yy'ın ikinci yarısına tarihlendirilebiliriz.

4.1.2. Sultan Aruç'un Mezarı

İnceleme Tarihi : 18.06.2011

Bulunduğu Yer : Tunceli Merkez Atatürk Mah. (Rostan) Mezarlığı

Tarihi : M. 1956

Malzemesi : Beyaz Kireç Taşı

Gps Koordinatı : x 544916 / y 4325026

Tanımı : Aynı mezarlıktaki Mümin'e ait mezarın güneybatısında yer alan örnek, baş ve ayak şahideli sandukalı mezar gurubuna girip, yüksek tutulmuş lahit tarzında bir sandukaya sahiptir.

Şahideleri ve sandukasıyla farklı bir tipoloji sunan bu örnekte, şahideler sanduka kapak taşı üzerinden yükselip, bunlardan baş şahidesi soyutlanmış

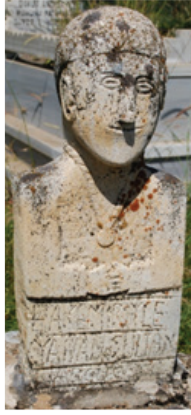
insan heykeli şeklinde ele alınmıştır. 50.cm (boy) x 22.cm (en), 0,8.cm (kalınlık) ölçüleri ile dikdörtgen bir gövdeye sahiptir. Heykel, üst tarafında şekillendirilen keskin hatlı omuzluk ile devamında kısa bir boyuna yerleştirilmiş baş bölümünden oluşur. Bu haliyle şahide, üst gövdesinden itibaren ele alınmış üç boyutlu kadın heykeli şeklindedir (Fot.9).

Fotoğraf 9. Rostan Mezarlığı, Sultan Arguç'un Mezarının Genel Görünümü

Soyutlanmış insan formundaki figürün baş kısmında kaş, göz, burun, kulak ve ağız gibi tüm ayrıntılar verilip, mimik hareketiyle birlikte tam bir yüz ifadesi şekillendirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca yine baş kısmından geriye doğru salınmış kabartma tekniğindeki iki ayrı saç örgüsü de heykele gerçeğe yakın bir görüntü kazandırmıştır. Heykelin ön yüzünde, boyundan göğüs üzerine salınmış örgülü ipiyle bir kolye, kabartma olarak verilmiştir. Omuzlardan aşağı doğru inen kollar dirsek hareketiyle birlikte göğüs üzerinde sağ el sol elin üstüne gelecek şekilde, daha önceki örnekte olduğu gibi **“selam durma, dara durma”** ritüeli canlandırılmaya çalışılmıştır (Fot 10a, 10b; Çiz. 5a, 5b). Bu el motifinin altında ise üç satır halinde günümüz alfabesiyle bir kitabe yer almaktadır. Kitabede;

Hak emriyle / Yanan Sultan / Arguç ibaresi yazılıdır.

Fotoğraf 10a. Fotoğraf 10a . Mezarın Baş Şahidesinin İç Yüzü

Fotoğraf 10b. Fotoğraf 10b . Mezarın Baş Şahidesinin Dış Yüzü

Çizim 5a. Mezarın Baş Şahidesinin İç Yüzü

Çizim 5b. Mezarın Baş Şahidesinin Dış Yüzü (i. İĞİT)

Ayak şahidesi, 49.cm (boy) x 24.cm (en), 0,7.cm (kalınlık) ölçüleri ile dikdörtgen bir gövdeye sahip olsa da, yukarıya doğru dilimli bir kemer şeklinde yükseltilerek, en üstte taç bir alınlıkla sonlandırılmıştır. Bu ayak şahidesinin iç yüzünde hiçbir süslemeye rastlanmazken, dış yüzünde en üstte ayakta duran kabartma şeklinde işlenmiş bir kuş figürü ve bunun altına yazılmış üç satır halinde ikinci bir kitabe yer alır. Burada günümüz alfabe-siyle;

Böyle Çalın / Mıştır Kalem / 1956 ibaresi yazılıdır.

Sanduka bölümü, 1.16.cm uzunluk, topraktan kapak hizasına kadar 78.cm yükseklik, 47.cm genişlik ölçüleri ile dikdörtgen bir forma sahip olup, düz bir kapak taşı ile sonlanmaktadır. Kapak taşı sandukanın kenarlarında saçaklar oluşturacak şekilde yapılmış ve şahideler kapak taşı üzerinde açılmış olan oyuklara geçirilerek sabitlendirilmiştir. Sandukanın yan yüzeyleri ise, kesme taştan blokların birleştirilmesiyle oluşturulmuştur (Fot. 11-12)

Fotograf 11. Sandukanın Doğu Yüzeyi

Fotograf 12. Aynı Sandukanın Batı Dar Yüzeyi

Kuzey geniş yüzeyi hariç, diğer yüzeylerinde süslemelerin yer aldığı sandukanın, güney geniş yüzünde, dikdörtgen alanı çepeçevre dolanan bir zikzak kuşağı ile içerisine yerleştirilmiş kabartma motiflerden oluşturulan kompozisyon kendini göstermektedir. Bu yüzeyin sol köşesine doğru ters verilmiş bir Ay-yıldız motifi ile hemen altında kazıma tekniğinde bir kuş tasviri yer almaktadır. Ortaya doğru en üstte bir gülbezek ve bunun altında bir daire motifi yer alırken, sağ köşede ise geometrik bezemelerin meydana getirdiği bir süsleme alanı oluşturulmuştur. Sandukanın batı dar yüzeyi üzerinde, üstte ve altta karşılıklı duran iki kuş tasviri ile bunları ortadan ikiye ayıran bir zikzak kuşağı enlemesine uzanmaktadır. Sandukanın doğu dar yüzüne sağ üstköşeye bir hayat ağacı motifi yerleştirilip, bu motifin soluna da bir dağ keçisi figürü kabartma olarak işlenmiştir. Bu figürün altında yine ayakta durur vaziyette bir kuş figürü kabartma olarak yer alır.

4.1.3. I.No'lu At Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı

İnceleme Tarihi : 18.06.2011

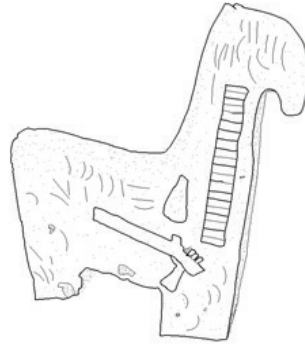
Bulunduğu Yer : Tunceli Merkez Atatürk Mah. (Rostan) Mezarlığı

Tarihi : XIX. yy'ın İkinci Yarısı

Malzemesi : Beyaz Kireç Taşı

Gps Koordinatı : x 544921 / y 4325031

Tanımı : Mezarlığın güney doğu köşesinde yer alan örnek, at heykeli şeklindeki mezar taşları gurubuna girip, bulunduğu mezar üzerinde doğuya yönlendirilmiş bir şekilde konumlandırılmıştır. Beyaz kireç taşından yontularak yapılan eser günümüze sağlam bir şekilde ulaşmayı başarmıştır. Bu heykelin iki bütün ayağı olup, bacak araları açık olarak, dik bir duruş sergilemektedir (Fot.13; Çiz. 6)

Fotoğraf 13. Rostan Mezarlığı I.No'lu At Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Kuzey Gövdesinden Görünüm.

Çizim 6. I.No'lu At Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Çizimi
(i. İĞİT)

Köşeli hatlar verilerek şekillendirilen figür, kuyruktan göğse 82. cm uzunluk, ön ayaktan başa 1.12 cm boy ve yine arka ayaktan sırtta 67 cm yükseklik ile 14 cm gövde kalınlığına sahiptir. Figür gerçek bir at anatomisinden uzak olsa da gövdeden hafif bir kavis yaparak dik bir şekilde yükselen uzun boyun ve akabindeki at başıyla birlikte stilize edilmiş bir at hey-

keline benzemektedir. Figürün baş kısmında yer alan dik kulaklar ile ağız kısmına doğru incelen çene yapısı da yine bu figürün bir at heykeli olduğunu kanıtlar niteliktedir. Eversiz olarak şekillendirilmiş atın kuyruk bölümü ise, temsili olarak verilmiş gibi yüzeyden fazla kabartılmadan verev bir şekle sokulmuştur. Heykelin sırt, göğüs ve yan yüzleri düzgün bir kesim ile biçimlendirildiği için figürde oluşan bu alanlar süsleme amaçlı kullanılmıştır.

Figürün kuzey yan yüzünde, boyundan ön bacak üzerine doğru kazıma tekniğinde işlenmiş bir mermi kütüklüğü yer alırken bu motifin soluna yerleştirilmiş bir barutluk tasviri de görülmektedir. Yine heykelin bu yüzünde karın bölgesine kabartma tekniği ile işlenmiş tüfek tasviri ve bunu dipçiğinden kavrayan kol uzvuyla beraber bir el motifi bulunmaktadır. Figürün güney yüzünde ise boyundan ön bacak üzerine doğru kazıma tekniğinde işlenmiş bir mermi kütüklüğü yerleştirilmişken bu motifin sağına ağzı açık ustura veya çakı benzeri bir objenin tasviri işlenmiştir. Heykelin düzleştirilmiş göğüs bölümüne de çene altından başlayarak aşağıya doğru uzatılan üçüncü bir mermi kütüklüğü, kazıma tekniğinde uygulanmıştır (Fot.14).

Fotoğraf 14. Rostan Mezarlığı I.No'lu At Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Ön Yüzü

Üzerinde kitabe bulunmayan bu mezar taşının cinsi ve süslemelerinden yola çıkarak bir erkeğe ait olduğu ve XIX. yy'ın ikinci yarısına tarihlendirilebileceği söylenebilir.

4.1.4. II. No'lu At Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı

İnceleme Tarihi : 18.06.2011

Bulunduğu Yer : Tunceli Merkez Atatürk Mah. (Rostan)Mezarlığı

Tarihi : XIX. yy'ın İkinci Yarısı

Malzemesi : Beyaz Kireç Taşı

Gps Koordinatı : x 544920/ y 4325038

Tanımı : Mezarlığın güneydoğu köşesinde yer alan örnek, at heykeli şeklindeki mezar taşları gurubuna girip, yörede tespit edilen en küçük ölçüdeki at heykelidir. Beyaz kireç taşından tek parça halinde yontularak şekillendirilmiş figür, bulunduğu mezar üzerinde doğuya yönlendirilmiş bir vaziyette konumlandırılmıştır (Fot.15).

Fotoğraf 15. Rostan Mezarlığı II. No'lu At Heykeli
Şeklindeki Mezar Taşı Kuzey Yüzü

Günümüze sağlam ulaşmayı başarmış küçük at heykelinin gövdeyi taşıyan iki bütün ayağı olup, bacak araları açık olacak şekilde dik bir duruş sergilemektedir. Köşeli hatlar verilerek şekillendirilmiş at heykeli kuyruktan göğse 60.cm uzunluk, ön ayakta başa 1.07.cm boy ile arka ayaktan sır-

ta 61.cm boy ve 14.cm'lik gövde kalınlık ölçüsüyle sitilize edilmiş bir figür özelliği göstermektedir. Eyer olmadan sade bir biçimde şekillendirilmiş heykelin sırt hizasından itibaren kavis verilerek yükselen boyun, taşın kendi eğriliğinden kaynaklı olarak yana doğru eğik durumdadır. Bu bölümün devamına yerleştirilen baş kısmı dik kulakları ve öne doğru uzun çenesiyle bir at başına benzeyip, figürün bir at heykeli olduğunu kanıtlar niteliktedir. Atın kuyruk bölümü ise dışa doğru fazla kabartılmadan düzgün yüzeyli ve verev birkesime sahiptir. Üzerinde süsleme ve kitabe bilgilerinin bulunmadığı bu mezar taşını, yer aldığı mezarlığın genel tarihçesinden hareketle XIX. yy'ın ikinci yarısına tarihlendirebiliriz. Ayrıca yörede tespit edilen bu en küçük ölçüdeki at heykelinin bir erkek çocuğuna ait olabileceği ihtimali de düşünülebilir.

4.1.5. Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı

İnceleme Tarihi : 18.06.2011

Bulunduğu Yer : Tunceli Merkez Atatürk Mah. (Rostan) Mezarlığı

Tarihi : M.1946

Malzemesi : Beyaz Kireç Taşı

Gps Koordinatı : x 544918/ y 4325030

Tanımı : Aynı mezarlık içerisindeki Mümin'e ait mezarın kuzeybatısında yer alan örnek, koç heykeli şeklindeki mezar taşları gurubuna girip, sırtına bindirilmiş insan heykeli ile benzerlerinden ayrılmaktadır (Fot.16; Çiz. 7)). Beyaz kireç taşından yontularak yapılmış iki parça halindeki heykel bulunduğu mezar üzerinde doğruya yönlendirilmiş bir vaziyette konumlandırılmıştır.

Fotoğraf 16. Rostan Mezarlığı Koç Heykeli **Çizim 7.** Fot. 16. Çizimi (İ. İGİT)
Şeklindeki Mezar Taşının Güneydoğudan
Görünümü

Günümüze sağlam ulaşmayı başarmış koç heykelinin gövdeyi taşıyan iki bütün ayağı olup, bacak araları açık olacak şekilde dik bir duruş sergilemektedir. Sirtına bindirilmiş insan heykeli ile birlikte köşeli hatlar verilerek biçimlendirilmiş heykel kuyruktan göğse 63.cm uzunluk, ön ayaktan başa 88.cm boy, arka ayaktan sırtta 40.cm yükseklik ve 17.cm'lik bir gövde kalınlığına sahiptir. Bu gövde üzerinde yükselen dik tutulmuş boyun ile bunun akabindeki tek kıvrımlı boynuz, kulak ve düzgün çene yapısıyla verilen koçbaşı, figürün bir koç heykeli olduğunu göstermektedir. Heykelde kuyruk bölümü unutulmayarak dışa doğru kabartılıp ince uzun bir şekil verilmiştir.

Koç figürünün düzgün yan yüzeyleri süsleme alanı olarak kullanılmış ve her iki yüzeyde aynı motif işlenmiştir. Bu motif dairesel bir merkezden çıkan güneşi sembolize eder tarzda etrafa ışın saçan, kolları uç noktalarında iç bükey çizgilerle birleşen on iki kollu şua motiftir. Başka bir süslemeye rastlanılmayan heykelin göğüs bölümüne günümüz rakamları ile 1946 tarihi yazılmıştır.

Tunceli'deki diğer örneklerinden farklı olarak bu heykelde üst gövdeden itibaren sırtta oturmuş bir insan figürü yer almaktadır. 61.cm (boy) x 28.cm (en), ve 0,9.cm (kalınlık) ölçülerine sahip dikdörtgen gövdede omuz geçişi

sağlandıktan sonra, kısa tutulmuş boyun üzerine oturan üç boyutlu bir baş ile sonlandırılmıştır. Baş kısmı üstten düz kesimli olan takke benzeri başlığa sahip olup, kulaklar ve çekik gözler belirgin, burun dışı doğru kabarık, ağız küçük çizgi halinde, çene ise yuvarlak hatlı olarak verilmiştir. Gövde kısmında ise figür kıyafetleriyle verilmiş, yakaları belirgin bir gömlek ve bir ceket ile betimlendirilmiştir.

Üzerinde tarih dışında herhangi bir kitabe bilgisi bulunmayan koça binner vaziyette yerleştirilen figür, bu mezarın bir erkeğe ait olduğunu gösterir. Ayrıca koçun bir binek gibi kullanıldığı bu örnek, ölümü diğer dünyaya göç gibi gören yöre insanının bu düşüncesinin mezar taşı olarak şekillendirilmiş halidir.

4.2. Hozat İlçesi Akpınar (Ağzunik) Köyü Mezarlığı

Akpınar, eski adıyla Ağzunik Tunceli ilinin Hozat ilçesine bağlı bir köydür. Hozat ilçe merkezine 24. km uzaklıktaki köye ulaşım asfalt bir yol ile sağlanmaktadır. Eski adının anlamı tam olarak bilinmese de, köyde bulunan Ermeni dönemlerine ait kilise kalıntıları ile hangi dönemlere ait oldukları bilinmeyen mağaralar köyün yerleşiminin çok daha eskilere dayandırılabilceğinin en güzel örnekleri oluşturmaktadırlar.

Çizim 8. Tunceli-Hozat Akpınar (Ağzunik) Köyü Mezarlığı Planı (İ. İGİT).

Köy sınırları içerisinde eski ve yeni olmak üzere iki ayrı mezarlık bulunup, eski mezarlıkta çoğu tahrip edilmiş at şeklinde mezar taşları görülmektedir. Yeni mezarlıkta ise, daha çok modern mezar türleri görülmektedir.

Katalog kısmına aktardığımız mezar bu mezarlıklar içinde yer almayıp, bir aile kabristanlığı şeklindeki ilköğretim okulun uygulama bahçesinde yer almaktadır (Çiz.8). Burada 2'si eski olmak üzere 2'side modern türden mezarlar yer almaktadır. Bu örneklerden Yusuf Ağa'ya ait mezar 1889 tarihli olup, şahideli sanduka mezar tipolojisine örnektir. Köylüler, kitabede adı geçen Yusuf Ağa'nın bu köyün ilk yerleşimini sağlayan kişisi olduğunu belirtmektedirler. Yine hemen bu mezarın yanında mezar hırsızları tarafından tamamen tahrip edildiği için yapısını kaybetmiş bir diğer mezarda yer almaktadır. Yusuf Ağa'nın köydeki yakınları tarafından bu mezarın Ağa'nın oğlu için Ulukale'den kaçırıp getirdiği gelinine ait olduğu belirtilmektedir. Yine bu mezarın form olarak Yusuf Ağa'nın mezarıyla aynı formda olduğu ve üzerinde de süsleme olarak ekmek dağıtan bir kadın tasvirinin bulunduğu anlatılmaktadır.

4.2.1. Yusuf Ağa'nın Mezarı

İnceleme Tarihi : 20.06.2011

Bulunduğu Yer : Hozat Akpınar (Ağzonik) Köyü

Tarihi : 1308 / 1889

Malzemesi : Beyaz Kireç Taşı ve Mermer

Gps Koordinatı : x 0513231 / y 4319732

Tanımı : Eski köy okulunun bahçesinde bulunan aile kabristanlığı içerisindeki örnek, baş ve ayak şahideli sandukalı mezar gurubuna girmektedir. Sandukasının beyaz kireç taşı, şahidelerinin ise mermer olduğu mezar, köyde yakınlarının ikamet ediyor olması nedeniyle günümüze sağlam bir şekilde ulaşmayı başarmıştır (Fot. 17).

Fotoğraf 17. Hozat Akpınar (Ağzonik) Köyü, Yusuf Ağa'nın Mezarının Genel Görünümü

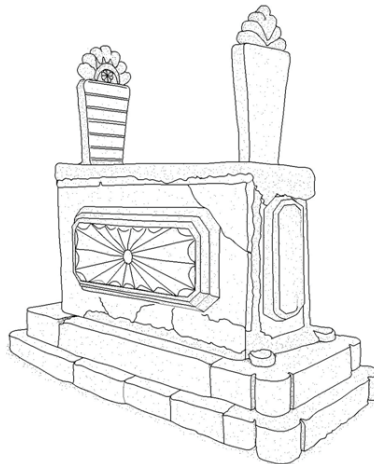
Fotoğraf 18. Baş Şahidesi İç Yüzü

Sandukanın düz kapak taşının hemen üzerinden başlayarak kademeli bir şekilde yukarıya doğru genişleyen şahideler, alt kısımlarında 24 cm genişliğe sahipken tepelik kısımlarına doğru 33 cm genişliğe ulaşırlar. Ölçüleri aynı tutulmuş şahideler 69 cm yüksekliğe sahip olup, tepelik kısımları hayat ağacının yapraklarına benzeyen yedi dilimli bir taşla sonlandırılmıştır. Süsleme olarak, ayak şahidesi oldukça sade bir görünüm sergilerken, baş şahidesi süslemeleri ve kitabesi ile dikkat çekmektedir.

Bu şahidenin dış yüzü sade iken, iç yüzünün tepelik kısmının ortasında uçları aşağıya doğru bakan Ay-yıldız motifi yer alır. Sekiz kollu olarak işlenen bu yıldız motifi çiçek şeklini andırıp, Osmanlı döneminde dönemde ağırlıklı olarak kullanılan yıldız modeline benzer (Fot. 18). Hemen akabinde yer alan kitabesi ise, yukardan aşağıya doğru 7 satır halinde kartuşlara ayrılp, Osmanlı Türkçesi ile celi sülüs hat kullanılarak kabartma tekniğinde kaleme alınmıştır. Kitabe baştan aşağıya doğru şu şekilde devam etmektedir;

Metni	Okunuşu
عبر تله نظر قيل بكا ای زهر زیده	۱- 1-İbretle nazar kıl bana ey zahir-i züdde
مغرور حیات اولمه کنز کاه اوزنده	۲- 2-Mağrur-ı hayat olma güzergâh üzerinde
فنادن نقل ایدوب کیدی بقایا	۳- 3- Fenadan nakil üdip gitti bekaya
جواد اوله محمد مصطفی یه	۴- 4- Cevat ola Muhammed Mustafa'ya
یوسف اغانک	۵- 5- Yusuf Ağa'nın
روحی اچون فاته	۶- 6- Ruhu için el Fatiha
سنه ۱۳۰۸	۷- 7 -Sene 1308.

Mezarın sanduka bölümü kaideler üzerinde kademeli bir şekilde yükselip, toprak zeminden itibaren birinci kaide 2.60x1.20 cm, ikinci kaide 2.30x92 cm, üçüncü kaide ise, 2.13x75 cm ölçüsüne sahiptir. Bu ölçüler ile dikdörtgen form kazandırılan kaideler, sandukanın da basamaklı bir şekilde yükselmesini sağlamıştır (Çiz.9).

Çizim 9. Yusuf Ağa'nın Mezarının Çizimi (İ. İGİT)

Ayrıca bu kaidenin ikinci ve üçüncü basamaklarında sivri kenarların yarım silindirler oluşturacak şekilde kesilmesiyle de köşelerde bir pahlanma sağlanmıştır.

Kaidenin devamında yükselen sanduka bölümü, kapak bölümüyle birlikte dört ek parçanın bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş, 1.35.cm. uzunluk, 52.cm genişlik ve 84.cm yükseklik ölçüleri ile dikdörtgen bir forma sahiptir. Sade bir görünüm sergilese de sandukanın her iki geniş yan yüzünde yer alan süslemeler zemin üzerinde bir hareketlilik sağlar. Bu süslemeler oldukça büyük tutulmuş ve dışa doğru kademeli üç kat halinde köşeleri pahlanmış dikdörtgenlerden vurgulanarak yapılmıştır. Bu zemin üzerine ise merkezinde bir daire ve bu daireden köşelere doğru güneş ışığı gibi yayılan ışın motiflerinin meydana getirdiği on sekiz koldan oluşan ve kolları uç noktalarında iç bükey çizgilerle birleştirilerek şekillendirilen bir şua motifi yer alır. Sandukanın doğu ve batı dar yüzleri üzerine dik olacak şekilde yine aynı kabartma yapılmış olsa da bunlar daha küçük tutularak üzerleri boş bırakılmıştır.

Düz kapak taşına geçişlerde ise, sandukanın geniş yan yüzlerine silmeler yerleştirilerek kademeli bir geçiş sağlanmıştır.

4.3. Hozat İlçesi Dervişcemal Köyü Mezarlığı

Dervişcemal, Tunceli ilinin Hozat ilçesine bağlı bir köydür. Hozat ilçe merkezine 8.km. uzaklıktaki bu köye ulaşım asfalt bir yol ile sağlanmaktadır. Köyün adının nereden geldiği tam olarak bilinmemekle birlikte, bir zamanlar Hozat'da varlık göstermiş Derviş Cemal isimli bir Alevî Dedesine ithafen koyulmuş olabileceğini söylemek mümkündür. Köyde de bu ocağa mensup insanların barınıyor olması bu düşüncüyü doğrular niteliktedir.

Çizim 10. Tunceli-Hozat Dervişcemal Köyü Mezarlığı Planı
(İ. İĞİT).

Mezarlık, köyün güney istikametindeki tepelik alan üzerinde yer almaktadır. Köyün içinden geçen toprak yol ile ulaşımı sağlanan mezarlık, doğu batı istikametinde uzanıp hemen altında, yani kuzey tarafından köy yolu diğer mahallelere doğru uzanmaktadır (Çiz.10). Günümüzde de kullanılan bu mezarlık içerisinde tarihî önem arz eden mezar türleri ağırlıktadır.

Mezarlık içerisinde tipolojik olarak lahit tarzı yekpare sandukalı, şahideli sandukalı ve figür şeklinde olan üç farklı türde mezar örnekleri görülmektedir. Süslemeleriyle de dikkatleri üzerine çeken bu mezar taşlarındaki mutfak eşyası tasvirleri, Orta Asya'dan başlayıp Anadolu'ya kadar uzanan ve Anadolu'da da Alevî inancıyla bağlantılı olarak devam eden köklü bir gelenegin ürünüdür.

Çalışmada mezarlığın Gps ile koordinatları alınıp planı oluşturulmuş, mezar taşlarının fotoğraf çekimi yapılmış, ölçüleri alınmış ve çizimleri ile kitabe çevirileri yapılmaya çalışılmıştır. Katalog kısmına Dervişcemal Köyü Mezarlığı'ndan seçtiğimiz 8 adet örnek aktarılıp, bu mezar taşlarının tanıtılması sağlanmıştır. Bu örneklerden 6 tanesi yekpare sandukalı, 2 tanesi de at heykeli şeklindedir.

4.3.1. Ali Ağa'nın Mezarı

İnceleme Tarihi : 22.08.2011

Bulunduğu Yer : Hozat Dervişcemal Köyü Mezarlığı

Malzemesi : Beyaz Kireç Taşı

Tarihi : 1166 / 1752

Tanımı : Köy mezarlığının güneydoğu köşesinde yer alan kabir, bulunduğu yerin en eski tarihli yekpare sandukalı mezarı olarak tanımlanabilir. Abidevî bir görünüş sergileyen kabrin yapımında ise, malzeme olarak kesme beyaz kireçtaşı kullanılmıştır (Fot. 19).

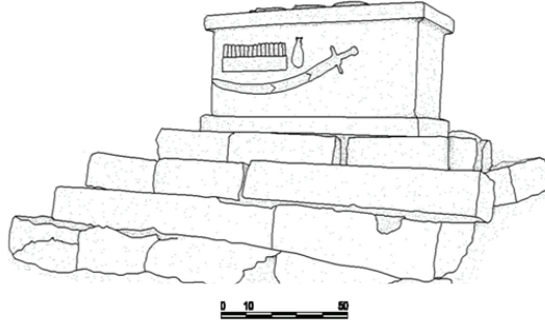

Fotoğraf 19. Hozat Dervişcemal Köyü Mezarlığı, Ali Ağa'nın Mezarı Kuzeydoğudan Genel Görünümü.

Günümüze sağlam bir şekilde ulaşmayı başaramış kabir, farklı boyutlarda ele alınarak üç basamaklı dikdörtgen formu kaideler üzerine kademelendirilerek yerleştirilmiş yekpare bir sandukaya sahiptir. Lahit tarzındaki sandukanın kaide zeminine dengeli oturması için alt bölümü kapak taşı ile aynı ölçülerde (1. 35.cm (boy) x 54.cm en) bir altlığa sahiptir. Yine bu ölçülere sahip kapak taşı da sandukayla bir bütün olarak ele alınmış ve bu haliyle sanduka 63.cm yüksekliğe ulaşmıştır. Altlık ve kapak arasında kalan sanduka yan yüzleri ise, daha dar tutularak 1.26 cm (boy) x 44 cm (en) ölçüleri sandukada dikdörtgen formu kademelendirme sağlamıştır. Şahidesiz olarak ele alınmış kabrin, kitabesi için de sandukanın yan yüzü

kullanılmıştır. Kuzey geniş yüzünün sağ köşesinde beş satır halinde verilen kitabe; Osmanlı Türkçesi ile celi sülüs hat kullanılarak zemine dağınık bir şekilde kabartma olarak yazılmıştır. Burada şu ifade yer almaktadır;

Metni	Okunuşu
صاحب ملك على اغا	٦- 1-Sahibü Malikü Ali Ağa
مرحم اولادي	٢- 2-Merhum evladı
يويذ اغا ---- تاريخي	٣- 3-Yaviz Ağa..... Tarihi
فاتحه سنه -----	٤- 4-Fatiha Sene
١١٦٦	٥- 5-1166.

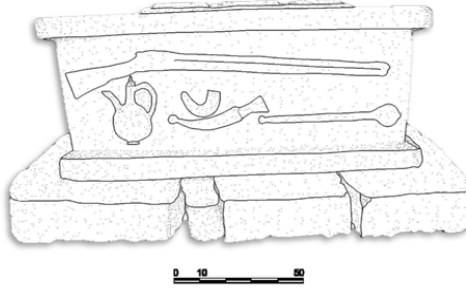

Çizim 11. Ali Ağa'nın Mezarının Sandukasının Kuzey Yüzü
(i. İGİT).

Yoğun bir süslemeye sahip sandukanın kuzey geniş yan yüzü üzerinde büyük tutulmuş kabartma bir kılıç motifi yer alırken bu motifin hemen üzerinde de 15 mermi şeritli bir kütüklük ve barutluk tasvirleri bulunmaktadır (Çiz. 11). Sandukanın güney geniş yan yüzü üzerinde ise namlusu doğuya yönlendirilmiş çakmaklı büyük bir tüfek, kabartma tekniğiyle işlenmiştir. Bu tüfek motifinin altında ise sırasıyla ibrik, hançer, barutluk ve kepçe tasvirleri kabartma olarak yer almaktadır (Fot. 20; Çiz 12).

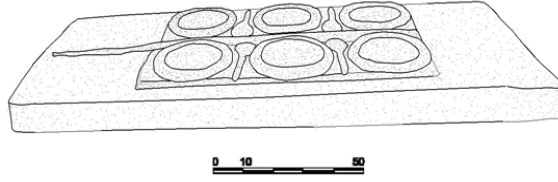
Fotoğraf 20. Ali Ağa'nın Mezarı Güneydoğudan Genel Görünümü.

Çizim 12. Ali Ağa'nın Mezarı Güneydoğudan Genel Görünümü (İ. İGİT).

Bu yan yüzler ile sınırlandırılmayan süslemeler sandukanın kapak taşı üzerinde de görülmektedir. Bir masa gibi düşünülmüş kapak taşı üzerinde gündelik hayatta kullanılan tabak ve kaşık tasvirleri, kabartma olarak yer almaktadır.

Kapak yüzeyi, misafire servis edilen sofraya gibi yan yana dizilmiş üç tabak ve aralarında birer kaşık olacak şekilde karşılıklı iki ayrı sıra halinde, toplamda altı tabak ve dört kaşık düzenli bir kompozisyonla yerleştirilmiştir. Burada, kaşıklar yüzeye ters bırakılmışken, tabaklar ise kabartmalı yan yüzeyleri ile gerçeğe yakın bir görünüş sergilemektedir (Çiz.13).

Çizim 13. Sandukanın Kapaktaşı (İ. İĞİT).

4.3.2. Seddar'ın Mezarı

İnceleme Tarihi : 22.08.2011

Bulunduğu Yer : Hozat Dervişcemal Köyü Mezarlığı

Tarihi : 1295 / 1878

Malzemesi : Beyaz Kireç Taşı

Tanımı : Tepeye doğru mezarlık alanın batı noktasında yer alan kabir, şahideleri tamamen kırılmış yekpare sandukalı mezar olarak tarif edilebilir. Ali Ağa'nın mezarı ile benzerlikler gösteren kabrin, yapımında kesme beyaz kireç taşı kullanılmıştır (Fot.21).

Fotoğraf 21. Hozat Dervişcemal Köyü Mezarlığı, Seddar'ın Mezarı'nın Kuzeyden Görünümü.

Bir kısmı toprak altında kalmış mezarın sanduka bölümü doğru-
dan toprağa bırakılmadan dikdörtgen formlu sal taştan bir kaide üzerine

oturtulmuştur. Kaide üzerinde yükselen sanduka yekpare bir gövdeye sahip olup, zemine oturması için yapılmış altlık bölümünden sonra yukarıya doğru dikdörtgen bir formda yükselmektedir. Sanduka 75 cm (yükseklik), 1.16 cm (boy) ve x 43 cm (en) ölçülerine sahiptir. Sandukayla bir bütün olarak ele alınan kapak taşı 1.33 cm (boy) x 56 cm (en) ve 0.8 cm (kalınlık) ile dikdörtgen bir yapıdadır. Günümüzde yerinde olmayan şahidelerin kapak taşı üzerindeki oyuklarından ise mezarın şahideli sandukalı olduğu anlaşılmaktadır.

Şahideleri olmayan kabrin kitabesi için sandukanın yan yüzü kullanılmıştır. Kuzey geniş yüzünün sağ köşesinde beş satır halinde verilen kitabe; Osmanlı Türkçesi ile celi sülüs hat kullanılarak zemine dağınık bir şekilde kabartma olarak yazılmış kitabe, anlamsal bir bütünlük arz etmediği için, tamamı okunamamıştır. Okunduğu kadarıyla şöyledir;

Metni	Okunuşu
روحی اچون	۱- 1-Ruhu üçün
مرقد صدر بن	۲- 2-Merkad Seddar bin
هز حوال فاتحه	۳- 3-Heza hüel Fatiha
.....	۴- 4-.....
سنه ۱۲۹۵	۵- 5-Sene 1295.

Süsleme olarak sandukada, kitabenin yer aldığı kuzey geniş yan yüzey üzerinde kılıç motifi yer alırken bu motifin hemen üzerinde de 15 mermi şeritli bir kütüklük ve barutluk tasvirleri bulunmaktadır. Sandukanın güney geniş yan yüzünün büyük bölümü toprak altında olduğu için sadece kapak hizasında çakmaklı bir tüfek, bezeme olarak işlenmiştir.

Yine sanduka kapağının üzerinde de süsleme öğelerine yer verilmiş, gündelik hayatta kullanılan tabak ve kaşık motifleri kabartma olarak yüze işlenmiştir. Masa gibi düşünülmüş sanduka kapak taşı üzerinde öncelikle dikdörtgen kabartma bir sofraya alanı oluşturulmuş, daha sonra tabak ve kaşıklar bunun üzerinde şekillendirilmiştir. Servise sunulan bir sofraya gibi yan yana dizilmiş üç tabak ve aralarında birer kaşık bırakılarak, karşılıklı iki ayrı sıra halinde toplamda altı tabak ve dört kaşığın oluşturduğu düzen-

li bir kompozisyonla yerleştirilmiştir. Kaşıklar burada da yüzeye ters bırakılmış, tabaklar ise kabartmalı yan yüzeyleri ile gerçeğe yakın bir anlayışta gösterilmiştir (Fot.22)

Fotoğraf 22. Seddar'ın Mezarı'nın Kuzey Yüzü ve Kapak Taşının Genel Görünümü.

4.3.3. I. No'lu Mezar

İnceleme Tarihi : 22.08.2011

Bulunduğu Yer : Hozat Dervişcemal Köyü Mezarlığı

Tarihi : XIX. yy'ın İkinci Yarı

Malzemesi : Beyaz Kireç Taşı

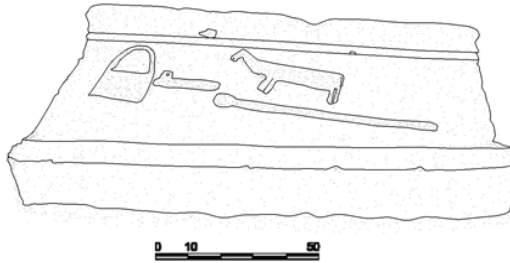
Tanımı : Mezarlığın güneybatı köşesinden tepelik alana doğru çıkılarak ulaşılabilinen mezar taşı, yekpare sandukalı mezar gurubuna girmektedir. Günümüzde yan yatmış durumdaki sanduka bölümü kesme blok beyaz kireçtaşı malzemedan yapılmıştır (Fot.23).

Lahit şeklinde ele alınmış yekpare bir parçadan oluşan sanduka, 1.33.cm uzunluk, 30 cm genişlik, 73 cm yükseklik ölçüleri ile dikdörtgen bir forma sahiptir. Kapak taşı ile alt bölümü aynı ölçülerde tutulan sandukanın yan yüzleri daha dar olup, bu dar yüzden kapak taşına silme ile geçiş yapılarak bir kademelendirme oluşturulmuştur. Şahidelerin olmadığı bu kapak taşının doğu ve batı köşelerine kabartma şeklinde prizmatik yükselteler yerleştirilmiştir.

Fotoğraf 23. Hozat Dervişcemal Köyü Mezarlığı, I. No'lu Sandukalı Mezar'ın Genel Görünümü.

Yekpare sanduka ağırlığı sebebiyle yan yatmış olduğu için, süsleme olarak sadece görünen yüzeylerinden bahsedebilmekteyiz. Sandukanın görünen geniş yan yüzünde, sol köşeye doğru oldukça büyük tutulmuş bir asma kilit ile anahtar tasviri kabartma olarak yer alırken, bunun hemen yanında, sağ köşeye doğru yatay vaziyette topuz başlı bir değnek veya asa motifi uzanmaktadır (Çiz.14). Hemen üzerine ise, tam olarak resmedilmemiş bir at figürü yerleştirilmiştir. Sandukanın kapak taşı bölümüne de, yan yana dizilmiş üç tabak ve kaşık motifinden oluşan süslemeler bulunmaktadır.

Çizim 14. Hozat Dervişcemal Köyü, I. No'lu Mezarın Çizimi.
(İ. İGİT).

Kitabesi olmayan kabri, bulunduğu mezarlığın tarihçesi ve sandukasındaki bezemelerinden hareketle XIX. yy'ın ikinci yarısına tarihlendirebiliriz. Ayrıca mezarın sandukasının şeklinden ve yine bezemelerinden dolayı bir erkeğe ait olduğu da söylenebilir.

4.3.4. II. No'lu Mezar

İnceleme Tarihi : 22.08.2011

Bulunduğu Yer : Hozat Dervişcemal Köyü Mezarlığı

Tarihi : XIX. yy'ın İkinci Yarısı

Malzemesi : Beyaz Kireç Taşı

Tanımı : Aynı mezarlık içerisindeki II. No'lu mezarın kuzey batısında yer alan kabir, baş ve ayak şahideli yekpare sandukalı mezar olarak tarif edilebilir. Küçük ve farklı şahideleri ile dikkatleri üzerine çeken bu mezar, kesme beyaz kireçtaşı malzeme ile yapılmıştır (Fot. 24).

Fotoğraf 24. Hozat Dervişcemal Köyü Mezarlığı, II. No'lu Sandukalı Mezar'ın Kuzeydoğudan Genel Görünümü.

Sandukası ve şahideleri ile küçük yekpare bir sandukadan meydana gelen mezarın sanduka bölümü 1.20 cm (boy) x 24 cm (en) ile toprak seviyesinden itibaren de 45 cm yüksekliğe sahiptir. Bu ölçülerle dikdörtgen form kazanan sandukanın üzerine ise, 1.30 cm (boy) x 32 cm (en) ve 0.8 cm (kalınlık) boyutlarında kapak kısmı yerleştirilmiştir. Sandukaya birleşik olarak kademelendirme yapılan kapak üzerinde, basık formdaki şahidler yükselmektedir.

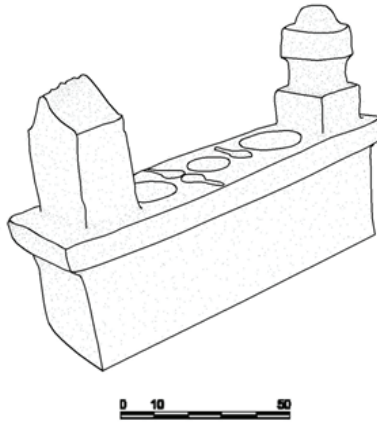
Baş şahidesi alta kare bir kaide ile onun üzerinde yükselen boyun kısmına oturmuş serpuşlu bir başlık bölümünden oluşmaktadır. 40 cm yüksekliğe sahip şahide bu yapısı ile oldukça farklı bir tipoloji ortaya koymakta-

dır. Ayak şahidesi de 33 cm (boy) x 22 cm (en) ve 16 cm (kalınlık) ölçüleri ile, aynı şekilde basık formda olup, dikdörtgen bir gövdeye sahiptir. Gövde tepe noktasında sivri kemer alınlık ile sonlandırılmıştır.

Fotoğraf 25. II. No'lu Sandukalı Mezar'ın Kapak Taşı
Süslemelerinden Detay.

Üzerinde fazla süslemeye rastlanılmayan sandukanın tek süsleme alanı olarak kapak yüzeyi seçilmiştir. Burada iki şahide arasına kazıma tekniğiyle, en sağdaki diğerlerinden daha büyük çizilmiş üç tabak ve bunların arasına yerleştirilmiş üç kaşık motiflerinden oluşan bir sofr düzeni betimlenmiştir (Fot. 25; Çiz.15)

Çizim 15. II. No'lu Mezarın Çizimi. (İ. İGİT).

Kitabesi bulunmayan bu örneğin, şahidelerinin formlarından yola çıkarak bir erkeğe ait olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca süslemelerinin diğer mezarlarla olan benzerliklerinden dolayı XIX. yy'ın ikinci yarısına tarihlendirilebilir.

4.3.5. III. No'lu Mezar

İnceleme Tarihi : 22.08.2011

Bulunduğu Yer : Hozat Dervişcemal Köyü Mezarlığı

Tarihi : XIX. yy'ın İkinci Yarısı

Malzemesi : Beyaz Kireç Taşı

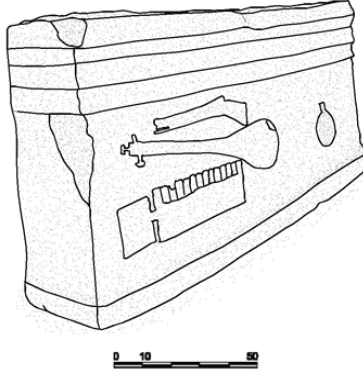
Tanımı : Mezarlığın güneybatı tarafında yer alan kabir, yekpare sandukalı mezar gurubuna girmektedir. Günümüzde yan yatmış durumdaki sanduka bölümü kesme blok beyaz kireçtaşından yapılmıştır (Fot.26).

Fotoğraf 26. Hozat Dervişcemal Köyü Mezarlığı, III. No'lu Sandukalı Mezar'ın Yekpare Sandukası

Lahit tarzında ele alınmış yapısıyla yekpare bir parçadan oluşan sanduka, 1.43 cm uzunluk, 33 cm genişlik, 53 cm yükseklik ölçüleri ile dikdörtgen bir forma sahiptir. Sanduka, taban kısmında zemine dengeli oturması için yapılmış bir altlık ile en üste bu yapılanmaya göre daha geniş tutulmuş ve kademeli olarak genişleyip yükselen kapak bölümünden oluşmaktadır.

Eğimli bir arazi üzerine kaidesiz olarak bırakılan sanduka zamanla yan yattığı için süsleme olarak sadece görünen yüzeylerinden bahsedilebilmektedir. Sandukanın bu yüzeyinde, sağ köşeye doğru asker matarası yer alırken belli bir aralıktan sonra sol köşeye doğru on dört mermi şeridiyle bir kütüklük motifi yine kabartma olarak işlenmiştir. Kütüklüğün hemen üstünde ise gövdesi ve sapı ile kopuz benzeri bir saz motifi yapılmış, bunun üzerine de namlusu sol köşeye yönlendirilmiş bir tüfek kabartma olarak işlenmiştir (Çiz. 16) . Sandukanın kapak bölümüne, yine kazıma tekniği ile yan yana dizilmiş üç tabak ve kaşık motifinden oluşan süsleme kompozisyonu yerleştirilmiştir.

Çizim 16. III. No'lu Mezarın Çizimi. (İ. İGİT).

Bu süslemeler dışında herhangi bir yazı ve tarihe rastlanmayan sanduka yüzeyinde, gerek bezeme olarak yer verilen tüfeğin kullanıldığı dönemden, gerekse sandukanın şeklinden yola çıkarak mezarın tarihlendirilmesi yoluna gidilmiştir. Buna göre mezar XIX. yy'ın ikinci yarısında bir erkek için yapılmıştır.

4.3.6. IV. No'lu Mezar

İnceleme Tarihi : 22.08.2011

Bulunduğu Yer : Hozat Dervişcemal Köyü Mezarlığı

Tarihi : 1330 / 1910

Malzemesi : Beyaz Kireç Taşı

Tanımı : Mezarlığının kuzeydoğu köşesinde yer alan kabir, baş ve ayak şahideli sandukalı mezar gurubuna girip, kesme beyaz kireç taşından yapılmıştır.

Şahideleri dışında günümüze sağlam ulaşmayı başarmış mezarın sanduka bölümü iki basamaklı kaide üzerinde yükselip, birinci kaide düz sal taş halindeyken, ikinci kaide silmelerle kademeli olarak hareketlendirilmiş dikdörtgen forma sahiptir. Kaide üzerinde yükselen sanduka bölümü kesme blok taşların birleşiminden oluşan çatma lahit tarzdadır ve 1.25 cm (boy) x 46 cm (en) ve kapak hizasına kadar 1.15 cm yükseklik ölçüleri ile yukarı doğru yükselen dikdörtgen bir yapıdadır. Sandukanın üzeri ise üçgen alınlıklı prizmatik kapak taşı ile kapatılıp, kapak taşı 58 cm'lik genişlik ölçüsüyle sanduka üzerinde saçak oluşturur. Yine bu kapak taşının üzerinde doğu ve batı uçlarda yer alan oyuklar şahideler için açılmış olup, sandukanın baş ve ayak şahideli olduğunun en açık göstergesidir (Fot.27).

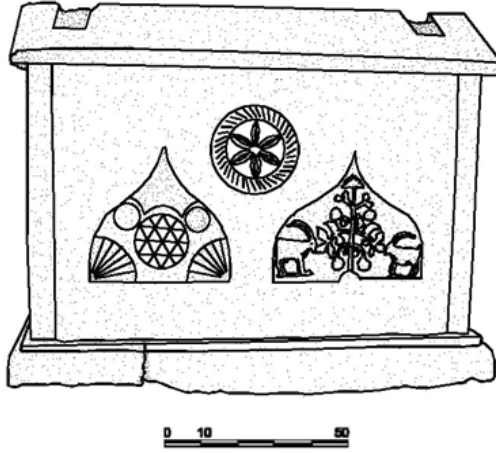

Fotoğraf 27. Hozat Dervişcemal Köyü Mezarlığı, IV. No'lu Sandukalı Mezar'ın Sandukasının Kuzeyden Genel Görünümü.

Süslemenin yoğun bir şekilde uygulandığı sanduka bölümünün özellikle kuzey geniş yüzünde yer alan motifler ve figürler ilgi çekicidir. Bu yüzde, daha çok halı ve kilimlerde rastlanan mihrap motifleri sağ ve sol köşelere yerleştirilmiş, bunların ortasına ise yukarıya doğru kabartma olarak bir gülbezek motifi işlenmiştir. Her bir mihrap motifi içerisinde ise farklı bezemeler yine kabartma olarak bırakılmıştır. Sağdaki mihrap motifi içerisinde karşılıklı duran iki dağ keçisi tasviri ile bunların ortasına çiçekleri Osmanlı çinilerindeki karanfillere benzer, meyve vermiş bir hayat ağacı motifi yerleştirilmiştir. Sol taraftaki mihrap içerisinde ise, köşelerde istiridye yivleri ile merkezinde bir daire motifi içerisine yerleştirilmiş iç içe geçmiş üçgenlerin oluşturduğu bir Mühr-ü Süleyman motifi yer almaktadır. Bu motifin iki yanına ise birer adet kabartma rozet yerleştirilmiştir. Sandukanın güney geniş yan yüzünde, köşelerde ve ortada olmak üzere kabartma olarak işlenmiş üç rozet benzeri Mühr-ü Süleyman motifleri yer almaktadır (Fot. 28; Çiz. 17).

Fotoğraf 28. IV. No'lu Sandukalı Mezar'ın Kuzey Yüzünde Yer Alan Süslemelerden Görünüm.

Çizim 17. IV. No'lu Mezarın Sandukasının Kuzey Geniş Yan Yüzü. (İ. İGİT).

Sandukanın batı dar yüzü üzerine süsleme olarak en altta ters yönde yan yana dizilmiş üç adet küçük mihrabiye motifleri işlenip, ortadaki mihrabiye içerisine yerden bitmişçesine mantar motifleri yerleştirilmiştir. Bu motiften itibaren köşelerde bordür şeklinde iki adet sarmaşık bitkisi meyve ve yaprakları ile birlikte tasvir edilmiştir. Sarmaşık arasına ise en altta yine bir mihrabiye motifli işlenip, yüzeyi çizgilerin şekillendirdiği küçük karelerle doldurulmuştur. Bu motifin üzerinde çana benzer bir süsleme yer alırken bunun üzerinde de, genellikle kadın mezarlarında gördüğümüz ters ve düz verilmiş gerdanlık benzeri süsleme göze çarpmaktadır. Üstteki gerdanlık motifli içerisine 1440 Hicri tarihi yazılmış olup, bu yanlış bir tarihtir. Miladî takvime çevrildiğinde henüz yaşanılmamış bir zamana tekabül eden bu tarih muhtemelen 1330 olarak düşülmek istenmiştir. Buna göre mezar 1910 yılında yapılmış olup, bu tarih köylülerin mezar hakkındaki beyanlarını da doğrulamaktadır (Fot. 29).

Fotoğraf 29. IV. No'lu Sandukalı Mezar'ın Sanduka Bölümünün Batı Yüzündeki Süslemelerinden Detay.

Sandukanın doğu dar yüzüne ise köşelerde ters ve düz üçgenlerin oluşturduğu geometrik bezemeli bordürler oyma tekniğinde yerleştirilmiştir. Bunların arasına en altta kabartma olarak işlenmiş koşar vaziyette çıplak bir at figürü resmedilip, bu figürün üstüne ise, buğday başağını andıran farklı bir bezeme elemanı kazıma olarak işlenmiştir (Fot. 30).

Fotoğraf 30. IV. No'lu Sandukalı Mezar'ın Sanduka Kısmı Doğu Yüzünde Yer Alan Binicisiz At Figürü.

Tarih dışında üzerinde herhangi bir kitabeye rastlamadığımız bu mezarın, sandukası üzerindeki yoğun bezemelerinden hareketle bir kadına ait olduğunu söyleyebiliriz.

4.3.7. Seyyidoğlu Şaban'a Ait At Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı

İnceleme Tarihi : 22.08.2011

Bulunduğu Yer : Hozat Dervişcemal Köyü Mezarlığı

Tarihi : 1316 / 1898

Malzemesi : Beyaz Kireç Taşı

Tanımı : Mezarlığın güneyine doğru tepelik alan üzerinde yer alan örnek, at heykeli şeklindeki mezar taşları grubuna girip, beyaz kireç taşı malzemeden şekillendirilmiştir. Günümüzde boyun kısmı gövde hizasında kırılmış olan at heykelin iki bütün ayağı olup, bacak araları açık olacak şekilde ayakta dik bir duruş sergilemektedir (Fot. 31).

Fotoğraf 31. Hozat Dervişcemal Köyü Mezarlığı, Seyyid Oğlu Şaban'a Ait At Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Kuzeybatıdan Görünümü.

Üzerine bırakıldığı kaide zemininden itibaren, köşeli hatlar verilerek şekillendirilen figür, kuyruktan göğse 1.02 cm uzunluk, ayaklardan sırtta 58.cm yükseklik, göğüs ve kuyruk bölümünde 26 cm gövde kalınlığına sa-

hiptir. Bu ölçüleri ile sitilize bir görünüm sergileyen heykelin baş kısmının kırık olması türünün ayırt edilmesine engel teşkil etsede, aynı mezarlıkta-ki benzer örneklerinden bunun bir at heykeli olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Eyersiz olarak şekillendirilmiş atın kuyruk bölümü sırt, göğüs ve yan yüzlerde olduğu gibi düzgün bir kesim ile yontulup, basit bir şekilde ele alınmıştır. Bu yüzeylerde hiçbir süsleme yer alamazken sadece figürün göğüs bölümü üzerine kitabe hâkkedilmiştir (Fot. 32).

Fotoğraf 32. Heykelin Göğüs Kısımına İşlenmiş Kitabesi.

Üzerinde kitabe bulundurması açısından bu grup içinde tespit ettiğimiz önemli bir örnek olan mezar taşında kitabe, Osmanlı Türkçesi kullanılarak celi sülüs hat ile kaleme alınmıştır. Kitabenin büyük bir bölümü tahrip olduğu için okunamasa da dört satırdan oluştuğunu izlerinden anlamaktayız. Kitabe okunabildiği kadarıyla şöyledir;

Metni	Okunuşu
شبان ابن سد	۱- Şaban İbn-i Seyyid
.....	۲-
سنة ۱۳۱۶	۳- Sene 1316.

Günümüze oldukça tahrip olmuş durumda ulaşabilen kitabe metninin çözülebilen satırlarından, eserin Seyyid oğlu Şaban'a ait 1316 / 1898 tarihli mezar olduğu anlaşılmaktadır.

4.3.8. I.No'lu At Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı

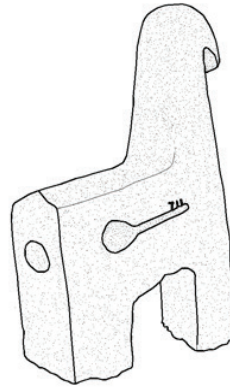
İnceleme Tarihi : 22.08.2011

Bulunduğu Yer : Hozat Dervişcemal Köyü Mezarlığı

Tarihi : XIX. yy'ın İkinci Yarısı

Malzemesi : Beyaz Kireç Taşı

Tanımı : Mezarlığın kuzeydoğu köşesinde yola yakın olan mezar, at şeklindeki mezar taşları gurubuna girip, beyaz kireç taşından şekillendirilmiştir (Fot. 33; Çiz. 18).

Fotoğraf 33. Hozat Dervişcemal Köyü Mezarlığı, I. No'lu At Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Kuzeydoğudan Genel Görünüşü

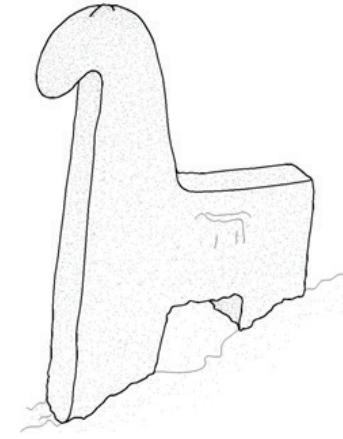
Çizim 18. I. No'lu At Heykeli Şeklindeki Mezar (İ. İGİT).

Günümüze sağlam bir şekilde ulaşabilmiş at heykelinin iki bütün ayağı olup, bacak araları açık olacak şekilde, ayakta dik bir duruş sergilemektedir. Üzerine bırakıldığı kesme blok halindeki dikdörtgen kaide bölümünden itibaren, köşeli hatlar verilerek şekillendirilen figür, kuyruktan göğse 1.04 cm uzunluk, ön ayaktan başa 1.33 cm boy ve yine arka ayaktan sırtta 60 cm yükseklik ile göğüs bölümünde 22 cm gövde kalınlığına sahiptir. Bu gövde üzerinden kavislendirilerek yukarıya doğru daralan uzun boyun ve akabindeki at başı, heykelin stilize edilmiş bir at figürü olduğunun en açık göstergesidir. Aynı şekilde kafa kısmında kulaklar kabartılıp, gözler

belirginleştirilerek heykelde gerçeğe yakın, heybetli bir duruş sağlanmıştır. Eysiz olarak şekillendirilmiş at heykelinde yine kuyruk verilmezken, bu bölüm yüzeye işlenen bir daire ile vurgulanmaya çalışılmıştır. Figürde sırt, göğüs ve yan yüzler düzgün bir kesim ile yontulup, sadece yan yüzler süsleme amaçlı kullanılmıştır (Fot. 34; Çiz. 19)

Fotoğraf 34. Hozat Dervişcemal Köyü Mezarlığı I.No'lu At Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Güneybatıdan Genel Görünüşü

Çizim 19. I.No'lu At Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı (İ. İGİT)

Süsleme olarak, figürün sağ gövdesi üzerine bu tür mezar taşlarında ilk defa rastladığımız saz motifi kazıma tekniği ile uygulanmışken, sol gövde üzerine ise, tahrip olduğu için şekli tam anlaşılamasada, muhtemelen bir kütüklük motifi aynı teknikle uygulanmıştır.

Üzerinde kitabeye rastlayamadığımız bu örneğin, yöredeki benzer türlerinden hareketle bir erkek mezarı olduğunu söyleyip, XIX. yy'ın ikinci yarısına tarihlendirebiliriz.

4.4. Hozat İlçesi Karaçavuş Köyü Mezarlığı

Karaçavuş, Tunceli ilinin Hozat ilçesine bağlı bir köydür. Hozat ilçe merkezine 13 km. uzaklıktaki bu köye ulaşım bir kısmı asfalt bir kısmı da çakıl taşlarıyla stabilize hale getirilmiş toprak bir yolla sağlanmaktadır. Köyün adının nereden geldiği tam olarak bilinmemektedir.

Katalog kısmına aktardığımız köy mezarlığı da burada olup, köyün kuzeybatısındaki tepelik alan üzerinde yer almaktadır. Köy yolunun hemen doğusunda geçtiği mezarlık, oldukça engebeli bir arazi üzerinde konumlandırılmıştır. Günümüzde de kullanılan mezarlık içerisinde tarihînem arz eden mezar türleri çoğunluktadır (Fot. 35).

Fotoğraf 35. Hozat- Karaçavuş Köyü Mezarlığı Genel Görünüşü.

Mezarlık içerisinde tipolojik olarak, pehle taşlı, yekpare sandukalı ve figür şeklinde olan üç farklı türde mezar örnekleri görülmektedir. Bu mezar türlerinden özellikle pehle taşlı olan örneklerin baş şahideleri soyutlanmış insan formunda olup, oldukça yüksek tutulmuşlardır.

Yekpare sandukalı olan mezarlarda ise, şahide yerine kuş heykellerinin bırakıldığı örnekler tespit edilmiştir. Yine bu mezarlık içerisinde tamamen tahrip edildikleri için formları hakkında fikir sahibi olamadığımız, ancak kalan parçalarından oldukça süslemeli sandukalara sahip oldukları anlaşılan mezarlara da rastlanılmıştır. Süslemeleriyle de dikkatleri üzerine çeken

bu mezar taşlarında saz, şişe, sürahi, bardak gibi eşya tasvirleri ile at ve kuş gibi hayvan tasvirleri görülmektedir.

Köyün en önemli tarihi eserleri niteliğindeki bu mezar taşları ilgiye muhtaç olup, sonlarının tahrip edilmiş diğer diğerlerine benzememesi için en kısa sürede koruma altına alınmaları gerekmektedir. Çalışmada, mezarlığın Gps ile koordinatları alınarak planı çıkarılmış, taşların fotoğrafları çekilmiş ve ayrıca ölçüleri alınarak çizimleri ile kitabe çevirileri yapılmaya çalışılmıştır. Katalog kısmına Karaçavuş Köyü Mezarlığından seçtiğimiz 8 adet örnek aktarılıp, bu mezar taşlarının bilim insanlarına tanıtılması sağlanmıştır. Bu örneklerden 7 tanesi pehle taşlı olup, diğer 1 örnek ise koç heykeli şeklindedir.

4.4.1. Hasan'a Ait Mezar

İnceleme Tarihi : 22.08.2011

Bulunduğu Yer : Hozat Karaçavuş Köyü Mezarlığı

Tarihi : 1263/1847

Malzemesi : Beyaz Kireç taşı

Tanımı : Mezarlığının yanından geçen toprak yolun kuzeybatısında yer alan kabir; baş şahideli ve pehle taşlı olarak ele alınıp, kabrin tamamı kesme beyaz kireçtaşıdan biçimlendirilmiştir. Günümüze sağlam ulaşan mezar, doğu-batı istikametinde uzanan pehle taşlarıyla birlikte 1.35 cm (boy)x 40 cm (en), ölçüleriyle dikdörtgen bir forma sahiptir (Fot. 36a).

Tek şahideli olarak ele alınan mezarın 58 cm. yükseklikteki baş şahidesinin, dikdörtgen gövdesi alttan yukarıya doğru genişleyerek tepe noktasında sivri kemer bir alınlıkla sonlandırıldığı görülmektedir. Üzerinde süslemeye yer verilmeyen şahidenin dış yüzü üzerinde yer alan kitabesi ise mezar hakkında önemli bilgiler sunmaktadır (Fot. 36b).

Fotoğraf 36a. Hozat- Karaçavuş Köyü Mezarlığı Hasan'a Ait Mezar'ın Doğudan Genel Görüntüsü

Fotoğraf 36b. Baş Şahidesinin Dış Yüzünde Yer Alan Kitabesi

Kitabe şahidenin üçgen alınlık kısmından başlayıp, aşağıya doğru beş ayrı kartuş oluştururken, tarih düşülen en altta kartuş üçgen şeklinde ele alınmıştır. Osmanlı Türkçesi'nin celi sülüs hat tekniği ile kaleme alınan bu kitabede harfler yüzeye kabartma tekniğinde yazılıp, okunma anında bir bütünlük arz etmezler. Bu durum çeviriyi zorlaştırırken kitabe okunabildiği kadarıyla şöyledir;

Metni

هذا قبر
حسن بن سروکنج
صولدي... کولدي
امر اولدی دستور بابای
سنه ۱۲۶۳

Okunuşu

- ۱- 1-Heza kabrün
- ۲- 2-Hasan bin sur genç iken
- ۳- 3-Soldu... güldü
- ۴- 4-Emroldu Destur Babai
- ۵- 5-Sene 1263.

Kitabesine göre (حسن) Hasan'a ait mezar Hicri 1263 tarihli olup, buda 1847 Miladî tarihine tekabül etmektedir. Ancak kitabe metnindeki oğlu (بن) ibaresinden sonra herhangi bir ismim geçmemesi (سرو) sur kelimesinin kişiye verilmiş bir lakap olma ihtimali düşündürmektedir. Zira bu kelime bölgede kırmızı tenli anlamında, lakap olarakta kullanılabilmektedir.

4.4.2. 1327 / 1909 Tarihli Mezar

İnceleme Tarihi : 22.08.2011

Bulunduğu Yer : Hozat Karaçavuş Köyü Mezarlığı

Tarihi : 1327 / 1909

Tanımı : Köy mezarlığının kuzeydoğu istikametinde, etrafı kuru taşlar ile örülmüş olan mezar, baş ve ayak şahideli üzeri açık pehle taşlı grupta yer alır. Yapımında kireçtaşı malzeme kullanılmıştır. Geneli itibariyle günümüze sağlam ulaşabilmiş mezarın, yan pehle taşlarının büyük bir bölümü toprak içine çökmüş olsa da, 1.83 cm (boy) x 57 cm (en) ölçülerine sahiptir. Bu yan taşlar baş ve ayakta şahidelerde sınırlandırılarak mezarın bir bütünlük kazanması sağlanmıştır (Fot. 37).

Fotoğraf 37. Hozat- Karaçavuş Köyü Mezarlığı 1327 /1909 Tarihli Mezar'ın Güneybatıdan Genel Görünümü.

Mezarın sandukasının şahidelerinden, başucu şahidesi insan silueti formunda olup, toprak üstünde kalan kısmından itibaren, alttan yukarıya doğru genişleyen yapısıyla 83 cm (boy) x 32-39 cm (en), 0,7 cm (kalınlık) ölçülerine sahiptir. Bu ölçüleri ile dikdörtgen bir gövdeye sahip olan şahide yukarıya doğru genişleyerek tepe noktasına doğru kemer formu kazanıp,

bir serpuş ile sonlandırılmıştır (Fot 38; Çiz. 20). Serpuş yüzeyde kabartma olarak belirtilmiş bir boyna oturur vaziyette verilmiştir. Görünüş olarak Mevlevî tekkelerinin başlıklarını andıran serpuş, gövdeye göre oldukça küçük tutulmuş ve bir kısmı da tahrip edilmiştir. İç yüzeyinde hiçbir süslemeye ve yazıya rastlanmayan şahidenin gövdesinin dış yüzeyinde ise, dikdörtgen bir alan oluşturulup Osmanlıca yazı karakteri ile tarih düşülmüştür. Burada şöyle geçmektedir.

سنه ١٣٢٧ / Sene 1327

Fotoğraf 38. 1327 /1909 Tarihli Mezarın
Baş Şahidesi

Çizim 20. Fot. 38. Çizimi (İ. İĞİT)

Kabrin ayak şahidesi ise dikdörtgen bir gövdeden sonra sivri kemer ile sonlandırılmış olup üzerinde hiçbir yazı ve süslemeye rastlanılmamıştır. Böylece, şahidelardan tarih dışında bir bilgi edinilemediğinden, tipolojisi ve kullanılan serpuşundan yola çıkarak bu mezarın, köyde yaşamış önemli bir erkek merhuma ait olduğunu söyleyebiliriz.

4.4.3. Karaçavuş Köyü I.No'lu Mezar

İnceleme Tarihi : 22.08.2011

Bulunduğu Yer : Hozat Karaçavuş Köyü Mezarlığı

Tarihi : XIX. yy'ın İkinci Yarısı

Malzemesi : Beyaz Kireç taşı

Gps Koordinat : x. 509665 / y. 4311528

Tanımı : Mezarlığının kuzeybatı istikametindeki 6.4.2 No'lu Mezarının doğusunda yer alan kabir, baş ve ayakucu şahideli, üzeri açık pehle taşlı mezar olarak tanımlanabilir. Malzeme olarak kesme kireçtaşının kullanıldığı mezarda baş şahidesinin farklılığı önem arz etmekteydi (Fot. 39).

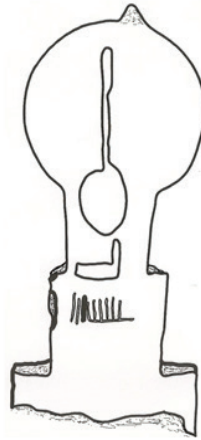

Fotoğraf 39. Hozat- Karaçavuş Köyü Mezarlığı I. No'lu Mezar'ın Doğudan Genel Görünümü.

Doğal şartlardan dolayı oldukça zarar görmüş kabrin pehle taşları orijinalliğini kaybetmiş ve büyük bölümü toprak altında kalmıştır. 1.96 cm (boy) x 74 cm (en) ölçülerinde dikdörtgen bir yapıya sahip olan kabrin dar yanlarını oluşturan şahidelerinden baş şahidesi farklı olarak biçimlendirilerek soyutlanmış insan silueti formu kazandırılmıştır.

Farklı ölçülerde kademelendirilerek 1.08 cm kadar yükseklik kazandırılmış baş şahidesinin en altta sanduka hizasına kadar 46 cm genişliğe sahip dikdörtgen gövdesi, omuz şeklinde kademelendirilerek 23 cm eninde uzun tutulmuş ikinci bir dikdörtgen gövdeyle devam etmektedir. Bu gövdenin üzerinde ikinci bir kademelendirme ile yuvarlak başlığın gövdeye oturmasını sağlayan dar bir boyun kısmı bulunmaktadır. İnsan başı olarak düşünülmüş yuvarlak başlık kısmı en üstte sivri çıkıntılı tepelik ile sonlandırılmıştır.

Süsleme açısından diğer mezar taşlarına göre oldukça farklılıklar sunan mezarın tek süslemeli parçası olan baş şahidesi, kazıma tekniği ile yapılmış motiflere sahiptir. Şahidenin dış yüzeyinde anlamını ve şeklini çözemediğimiz kare bir şekil ile yanında yuvarlak bir sembol yer alır. İç yüzünde ise sap kısmı başlık bölümünde gövdesi ise şahidenin boyun kısmında yer alan bir saz motifine yer verilmiştir. Sazın hemen altında ise, dikdörtgen gövde üzerine, bir barutluk ile mermi kütüklüğü resmedilmiştir (Fot. 40; Çiz.21).

Fotoğraf 40. I.No'lu Mezar'ın Baş Şahidesinin İç Yüzü

Çizim 21. Fot. 40. Çizimi (İ. İĞİT)

Ayak şahidesi ortadan kırılmış olsa da, yere düşen parçasından, dikdörtgen gövdeli ve yukarıya doğru genişleyerek bir sivri kemer ile sonlanan bir forma sahip olduğu söylenebilir.

Mezar üzerinde süslemeler dışında herhangi bir yazıya rastlanmamasına rağmen mezarlık içerisindeki kabirlerin ortalama tarihlerinden hareketle, bu eseri XIX. yy'ın ikinci yarısına tarihlendirebiliriz. Ayrıca bu tür süslemelerin genellikle erkek mezarlarında olması nedeniyle, bunun bir erkek mezarı olduğunu söylemek mümkündür. Öte yandan sazın ilde Dede soylu insanlarla ilişkili olması da burada yatan merhumun bir Dede ya da halk ozanı olma ihtimalini artırmaktadır.

4.4.4. Karaçavuş Köyü II. No'lu Mezarı

İnceleme Tarihi : 22.08.2011

Bulunduğu Yer : Hozat Karaçavuş Köyü Mezarlığı

Tarihi : XIX. yy'ın İkinci Yarısı

Gps Koordinat :x. 509669 / y. 4311530

Tanımı : Mezarlıktan tepeye doğru kuzeybatı istikametindeki 6.4.3. No'lu kabrin doğusunda yer alan mezar, baş ve ayakucu şahideli, üzeri açık pehle taşlı mezar olarak tanımlanabilir. Kesme kireçtaşı malzemenin kullanıldığı mezar, baş ve ayak şahidelerinin aynı formda olmasıyla diğer mezarlardan ayrılır. Sağlam olarak günümüze ulaşmayı başarabilmiş mezarın toprağa çökük vaziyetteki sandukası, 70 cm (en) x 2.10 cm (boy) ölçüleri ile dikdörtgen formda olup, sandukanın dar yüzeylerini, yine benzer örneklerde olduğu gibi mezarın şahide kısımları oluşturmaktadır (Fot. 41).

Fotoğraf 41. Hozat- Karaçavuş Köyü Mezarlığı II. No'lu Mezar'ın Doğudan Genel Görünümü.

Aynı forma sahip şahidelerinden baş şahidesi, aşağıdan yukarıya doğru soyut insan formu sağlayacak şekilde, kademeli olarak genişletilerek şekillendirilmiştir. Toprak üstünde kalan kısmı 1.40 cm yükseklikte olup, sanduka hizasına kadar olan gövdesi 40 cm genişlikten sonra kademelendirilerek 32 cm eninde bir gövde oluşturmaktadır. Gövde, yuvarlak başlık kısmının oturduğu yerde omuz ve kol kısmını oluşturacak şekilde kavislenerek 50 cm genişliğe ulaşan başlık ve en üstte bir tepelikle sonlanmaktadır. Hece taşının üzerinde ise süsleme ve yazıya rastlanılmaz.

Ayak şahidesi biçim itibarıyla baş şahidesine benzemekte olup ölçüsü diğer şahideden daha küçük tutulmuştur. Sanduka hizasından başlığa kadar 1.07 cm yüksekliğe, 34 cm genişliğe sahip olup, dikdörtgen gövde başlık bölümünde 47 cm genişliğe ulaşan başlık bölümü ile sonlanmaktadır.

Üzerinde kitabe veya süsleme adına herhangi bir izin bulunmadığı mezarı, aynı mezarlık içerisindeki diğer mezar ve mezar taşlarından yola çıkarak XIX. yy'ın ikinci yarısına tarihleyebiliriz.

4.4.5. Karaçavuş Köyü III. No'lu Mezar

İnceleme Tarihi : 22.08.2011

Bulunduğu Yer : Hozat Karaçavuş Köyü Mezarlığı

Tarihi : XIX. yy'ın İkinci Yarı

Malzemesi : Beyaz Kireç taşı

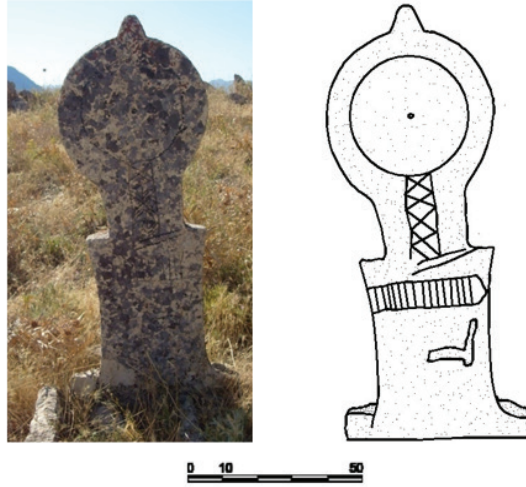
Gps Koordinat : x. 509672 / y. 4311532

Tanımı : Mezarlık alanının ortasından geçen küçük patika yolun yukarısında, kuzeybatı istikametine doğru yer alan mezar, baş şahideli ve üzeri açık pehle taşlıdır. Mezarlık içerisindeki abidevi görünüşü ile dikkatleri üzerine çeken ve soyut insan şeklini andıran baş şahidesi, kesme kireçtaşı malzemeden şekillendirilmiştir (Fot.42)

Fotoğraf 42. Hozat- Karaçavuş Köyü Mezarlığı III. No'lu Mezar'ın Kuzeydoğudan Genel Görünümü.

Oldukça tahrip olmuş mezarın sanduka bölümü 1.02 cm (boy) x 50 cm (en) ölçülerinde dikdörtgen formda olup ayak şahidesi yerinde olmadığı için bu bölüm açık kalmıştır. Geneli itibariyle sandukası da zarar görmüş mezarın en sağlam parçası, sandukayı aşan boyutu ile baş şahidesidir (Fot.43; Çiz.22)

Fotoğraf 43. Fotoğraf 43. III. No'lu Mezar'ın Baş Şahidesi İç Yüzü **Çizim 22.** Fot. 43. Çizimi (İ. İgit).

Diğer mezar taşlarına göre insan bedenine daha fazla benzeyen şekli ile baş şahidesi, sanduka hizasından itibaren daralıp genişleyerek bir bel gibi ele alınmıştır. Gövde kısmı, kademelendirilerek 40 cm genişliğe ulaşan omuz ile gövde kısmı elde edilmiş, sonra tekrar daralarak yuvarlak başlık bölümünün oturacağı dar dikdörtgen boyun kısmı oluşturulmuştur. Boyunun akabinde ise sivrilen tepeliği ile serpuş kısmı oluşturularak şahide tamamlanmıştır. Bu şekli ile 1.22 cm yüksekliğe sahip olan şahide 11 cm kalınlıktaki kesme taş malzeme ile şekillendirilmiştir.

Mezarın süslemeye sahip tek parçası baş şahidesinin yuvarlak serpuş kısmıdır. Serpuşun dış yüzeyinde, zemine kazıma tekniği ile yapılmış bir daire motifi ile içerisinde tam net anlaşılmayan yazı veya şekil yer almaktadır. İç yüzünde ise, bir daire ile buradan boyun kısmına doğru inen yarım kesilmiş bir sap şekli ile saz motif olarak işlenmiştir. Bunun hemen altında yine önceki örneklerde gördüğümüz mermi kütüklüğü yatay olarak bezenmiştir. Gövdenin en altında ise, tam belirgin olmayan, ancak barutluk olması mümkün bir şekle yer verilmiştir.

Mezar üzerinde süslemeler dışında herhangi bir yazıya rastlanmaması kabri tarihlendirmeye engel teşkil etse de, mezarlık içersindeki diğer me-

zarların ortalama tarihlerinden hareketle XIX. yy'ın ikinci yarısına tarihlendirebiliriz. Ayrıca var olan süslemelerin yörede genellikle erkek mezarlarında görülmesi, bunun bir erkeğe ait olduğuna işaret etmektedir. Yine sazın ilde Dede soylu insanlarla ilişkili olmasından, burada yatan merhumun bir Dede ya da halk ozanı olma ihtimalini düşündürmektedir.

4.4.6. 1344 / 1925 Tarihli Mezar

İnceleme Tarihi : 22.08.2011

Bulunduğu Yer : Hozat Karaçavuş Köyü Mezarlığı

Tarihi : 1344 / 1925

Tanımı : Mezarlığın doğusunda geçen köy yoluna yakın mesafede yer alan mezar, baş ve ayak şahideli, üzeri açık pehle taşlı mezar olarak tanımlanabilir. Yapımında beyaz renkli kesme kireçtaşı malzeme kullanılmıştır.

Günümüze genel olarak sağlam ulaşabilmeyi başarabilmiş kabrin, sanduka kısmı 1.40 cm (boy) x 40 cm (en) ölçüsünde olup üzeri açık dikdörtgen bir yapı sergiler. Pehle taşlarının dar yüzeylerini oluşturan şahideleri ise sağlam olup, her ikisi de aynı formda ve aynı ölçülerde yapılmaya çalışılmıştır. Baş şahidesi, toprak üstünde kalan yapısıyla 88.cm yüksekliğe sahiptir. Sanduka hizasında, 43 cm genişlikle dikdörtgen kapak vazifesi gören şahide buradan kademelenip 25 cm'e indikten sonra belirli bir seviyeden genişleyerek üstten at nalı bir kemer oluşturacak şekilde sonlanır. Ayak şahidesi, yana yatık durumda da olsa aynı şekle sahiptir (Fot. 44).

Fotoğraf 44. Hozat- Karaçavuş Köyü Mezarlığı 1344 / 1925
Tarihli Mezar'ın Kuzeybatıdan Genel Görünümü.

Zımparalanmadığı için tarak izleri belli olan mezarda süsleme ve yazı bulunmaz. Sadece baş şahidesinin dış yüzündeki kazıma tekniği ile oluşturulan dikdörtgen alana eski yazı Hicri tarih görülür. Tahrip olmuş rakamlar tam olarak algılanamamasalar da kabartma yüzeylerinden 1344 yazdığı anlaşılmaktadır.

Tarih dışında kimlik bilgilerini doğrulayacağımız herhangi bir yazı veya süslemenin olmaması ve ayrıca şahidelerin mezarlık içerisindeki diğer örneklerden farklı yapıda bulunması, mezarda yatan kişinin cinsiyetinin belirlenmesini zorlaştırmıştır.

4.4.7. Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı

İnceleme Tarihi : 22.08.2011

Bulunduğu Yer : Hozat Karaçavuş Köyü Mezarlığı

Tarihi : 1956

Gps Koordinat : x. 509650 / y. 4311531

Tanımı : Mezarlık alanın batı yönüne doğru en uç noktada yer alan mezarın taşı, ayakta duran koç heykeli şeklindedir. Heykel, kireç taşı malzeme ile ayrıntılı olarak yapılmıştır (Fot. 45)

Fotoğraf 45. Hozat- Karaçavuş Köyü Mezarlığı Koç Figürü
Şeklindeki Mezar Taşının Güney Yüzü.

Görünüş itibari ile gerçeğe yakın dik bir duruş sergileyen heykelin başı doğuya dönük olarak yerleştirilmiştir. Heykelin baş kısmından kuyruk kısmına kadar boyu 1.25 cm, beton zeminden başlayarak bacadan sırtta yüksekliği 53 cm, gövdesinin sırt kalınlığı ise 27 cm dir. Oldukça uzun tutulan boyun kısmı ise göğüsten başa 45 cm' lik bir uzunluğa sahiptir.

Ayakta dik bir duruş sergileyen heykelin iki bacak arası açıktır. Baş kısmı özenle işlenerek, karşıdan bakılınca canlı bir hayvanın bakışı varmışçasına bir ifade kazandırılmıştır. Koçun genç bir hayvan olduğunu vurgulamak için, tek kıvrım verilmiş boynuzlar başın her iki tarafında yer alıp, hemen altında ise, öne doğru kabartılmış kulaklar yerleştirilmiştir. Göz ve ağız kısımlarının da unutulmamış, alın kısmı da dışarı doğru çıkıntılı şekilde verilmiştir. Oldukça iri tutulmuş kuyruk alttan yuvarlak bir kesim ile bunun üstünde ikinci katta üçgen oluşacak şekilde verilerek, hayvanın şekilli tam olarak elde edilmeye çalışılmıştır. Figürün şekillenmesinde kullanılan tarağın izi ise burada da görülmektedir (Fot. 46).

Fotoğraf 46. Koç Figürü Şeklindeki Mezar Taşının 1956'ı Tarihinin Yazdığı Kuzey Yüzü.

Üzerinde süsleme ve yazı yer almayan koç heykelinin sol tarafında günümüz rakamları ile yazan 1956 tarihinden yakın tarihli bir örnek olduğunu, hayvanın cinsiyeti ve boynuz kıvrımı nedeniyle de burada genç bir erkeğin yattığını söyleyebiliriz.

4.4.8. At Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı

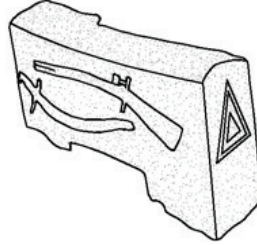
İnceleme Tarihi : 22.08.2011

Bulunduğu Yer : Hozat Karaçavuş Köyü Mezarlığı

Tarihi : XIX. yy'ın İlk Yarı

Gps Koordinat : x. 509659 / y. 4311536

Tanımı : Mezarlık alanının ortasından geçen patika yolun kuzeyinde yer almaktadır. Kireç taşı malzeme ile biçimlendirilmiş ve boyun kısmı gövdeden itibaren kırılmış at şeklinde bir mezar örneğidir (Fot. 47; Çiz.23)

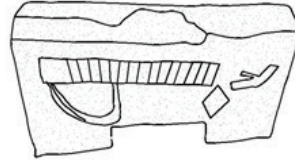

Fotograf 47. Hozat- Karaçavuş Köyü
Mezarlığı At Figürü Şeklindeki Mezar
Taşının Güneydoğudan Genel Görünümü

Çizim 23. Fot. 47. Çizimi (İ. İGİT)

İki bacak arası açık olacak şekilde dik bir duruş sergileyen heykelin boyun kısmı kırık olduğundan, gövdenin kalan kısmı toprak üstünden itibaren 80 cm uzunluk, bacaklardan sırtta 38 cm yükseklik ve 20 cm sırt genişliği ile dikdörtgen bir yapıya sahiptir.

Üzerinde yazı ve tarih bulunmayan heykelin her iki yüzeyinde, yörede sıklıkla kullanılan kazıma tekniğindeki motiflere yer verilmiştir. Gövdenin sağ tarafında yatay uzatılmış bağlama kuşaklarına sahip, gelişi güzel çizilmiş 16 adet mermisiyle bir kütüklük ve ön ayak hizasında bir barutluk motifi yer almaktadır. Heykelin sol yüzüne ise altlı üstlü ve ters şekilde yerleştirilmiş kavisli bir kılıç ile barutlu bir tüfek işlenmiştir. Kuyruk bölümü, zemin düzleştirildikten sonra iç içe geçirilmiş farklı boyutlardaki üçgenlerin işlenmesi ile bezenmiştir (Fot.48; Çiz. 24).

Fotograf 48. Mezar Taşının Kuzey Yüzü

Çizim 24. Fot. 48. Çizimi (İ. İGİT)

Mezar, tarih ve yazı barındırmamasına rağmen, üzerindeki süsleme unsurlarına dayanarak bir erkek mezarı olduğunu söyleyebiliriz. Tüfek mode-

li, barutluk ve kılıç gibi aletlerin Anadolu'daki kullanım tarihlerinden yola çıkarak mezarı XIX. ilk yarısına tarihleyebiliriz.

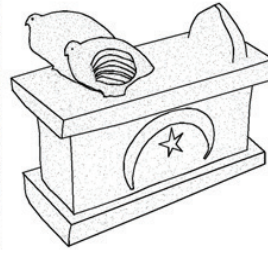
4.4.9. Karaçavuş Köyü Kuş Figürlü Mezar

İnceleme Tarihi : 22.08.2011

Bulunduğu Yer : Hozat Karaçavuş Köyü Mezarlığı

Tarihi : XX. yy'ın İlk Yarısına

Tanımı : Mezarlık alanının güney batısında yer alan mezar, lahit tarzında sandukalı, şahideli mezar grubuna girmektedir. Ayak şahidesinin yerine iki adet keklik heykeli yerleştirilmiştir (Fot. 49; Çiz. 25).

Fotoğraf 49. Hozat Karaçavuş Köyü Mezarlığı Kuş Figürlü Mezar'ın Kuzey Yüzü

Çizim 25. Fot. 49. Çizimi (İ. İGİT).

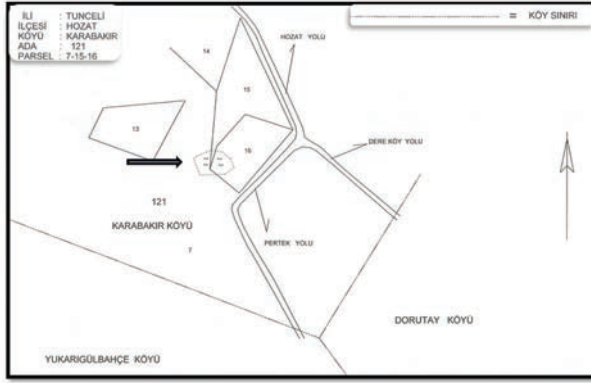
Küçük tutulduğu için çocuk mezarı olarak değerlendirebileceğimiz mezarın sanduka ve şahideleri yekpare olarak ele alınmıştır. Sanduka bölümü alt kaide 70 cm (boy) x 29 cm (en) ölçülerinde olup, hemen üzerinde daha dar tutulmuş 40 cm yüksekliğinde yekpare dikdörtgen bir sanduka yer almaktadır. Sandukaya bitişik olarak 70 x 29 cm ölçülerinde bir kapak yapılmış, kapağın üst tarafına ise 15 cm (boy) x 20 cm (en) ölçülerinde sivri kemer formu oluşturan bir baş şahidesi konulmuştur. Ayak şahidesinin yerine ise, yörede ilk defa rastladığımız, başları doğu yönünde yan yana iki adet kuş heykeli yerleştirilmiştir. Ayrıntılı olarak verilmeye çalışılmış kuşların gövdeleri tıknaz olup kanatları çizgiler halinde belirtilmiş, kuyruklar ise zeminden ayrılarak doğal bir duruş sağlanmıştır. Kuşların türü ise, yörede

bol miktarda avlanan keklığe benzemektedir. Üzerinde hiçbir tarih ve yazının bulunmadığı eserde süslemeye de fazla yer verilmemiştir. Bezeme olarak kabul edilebilecek tek uygulama, sandukanın sağ yüzündeki, hilali oldukça iri tutulmuş Ay-yıldız kabartmasıdır.

Mezarın küçük tutulması ölen kişinin çocuk olduğuna işaret ederken, süslemesindeki yıldızın beş kollu olması Cumhuriyet dönemlerine, yani XX. yy'n ilk yarısına tarihlendirmemizi mümkün kılar.

4.5. Hozat İlçesi Karabakır (Bargini) Köyü Mezarlığı

Karabakır, eski adıyla Bargini, Tunceli ilinin Hozat ilçe merkezine bağlı bir köydür. Merkeze 20 km. uzaklıktaki köye asfalt bir ile bağlantı sağlanmaktadır. Karabakır Köyü Tunceli'deki en kalabalık nüfusa sahip Axuçan Alevî Ocağı'nın merkezi konumunda olup, Axuçan Hazretlerinin türbesi de buradadır. Eski adının anlamı tam olarak bilinmese de, köyün uzun süredir yerleşime açık olduğu burada bulunan türbeden de anlaşılabılır.

Çizim 26. Tunceli-Hozat Karabakır Köyü Mezarlığı Planı (İ. İGİT).

Katalog kısmında yer verdiğimiz mezarlık da bu köy sınırları dâhilinde olup, Hozat-Pertek karayolu üzerinde, Dere Köyü yol ayrımına varmadan, yolun güneybatı tarafındadır ve kadastro kayıtlarına göre 121. No'lu ada, 15. ve 16. parseller üzerinde yer almaktadır (Çiz. 26). Meşe ağaçları arasın-

daki mezarlık alanda fazla mezar taşı örneği olmayıp, çoğu yakın zamana aittir. Ancak farklı tipolojileriyle dikkatleri üzerine çeken yekpare taştan 2 adet sanduka, mezarlığın en önemli eserleri olup, çalışmamızın katalog kısmında da yer almışlardır. Örnekler arasında ayrıntılı olarak bahsettiğimiz sandukalar kireçtaşındandır. Bu mezar yapılarının kapak taşları ve şahideleri tahrip edilerek özgünlükleri bozulmuştur.

4.5.1. I. No'lu Sandukalı Mezar

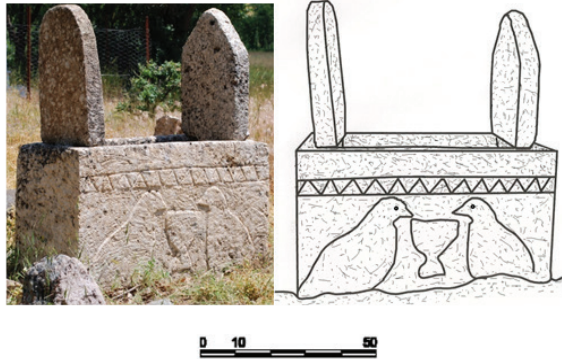
İnceleme Tarihi : 20.06.2011

Bulunduğu Yer : Dere Köyü yol ayrımının üst tarafı

Tarihi : XIX. yy'ın İkinci Yarısı

Malzeme : Kesme Beyaz Kireçtaşı

Tanımı : Hozat-Pertek istikametinde, Dere Köyü yol ayrımının yaklaşık 200 m yukarısında ormanlık alana yakın bir noktadaki mezarlığın içindedir. Mezar, yekpare sandukalı baş ve ayak şahideli, gruba girmektedir. Şahideler ve sandukada beyaz kireçtaşı kullanılmıştır (Fot. 50; Çiz. 27).

0 10 50

Fotoğraf 50. Hozat- Karabakır (Bargini)
Köyü Mezarlığı I. No'lu Şahideli Sandukalı
Mezarın Sandukasının Güney Yüzü

Çizim 27. Fot. 50. Çizimi (İ. İĞİT)

Günümüze büyük bölümü sağlam olarak ulaşabilmiş mezarın, özellikle yekpare sandukası tamamen blok bir taşın kesilip içinin muntazam ölçüler-

de (84 cm x 28 cm) oyulması ile yapılmıştır. Kapağı kırık sanduka bu hali ile birlikte, 1 m uzunluk 42 cm genişlik, 53 cm yükseklik ölçüleri ile dikdörtgen bir forma sahiptir.

Sandukanın yüzeyi tarak adı verilen taşçı aleti yardımıyla işlenmiştir ve bu aletin izi yüzeylerde açık olarak görülmektedir. Sandukanın sol geniş yüzeyine otalarında bir kadeh bulunan karşılıklı iki kuş motifi işlenmiştir. Bunun hemen üstünde ise sanduka kapak kısmına doğru zikzak bir şeridin boydan boya geçtiği görülmektedir. Sandukanın sağ yüzüne de aynı zikzak şeridi geçirilmiş, bunun dışında herhangi bir süslemeye yer verilmemiştir.

Mezarın yekpare sandukasının üzerini örten kapağın parçalanması sonrasında şahideler köylüler tarafından sandukanın içine bırakılarak tutturulmaya çalışılmıştır. Ancak şahidelerin buna mı yoksa yanındaki benzeri mezara mı ait olduğu tam olarak bilinmemektedir. Baş ve ayak şahidesi 33 x 53 cm ölçülerindedir. Baş şahidesi dikdörtgen gövdeli olup yuvarlak kemer ile sonlandırılırken, yine dikdörtgen gövdeli olan ayak şahidesinin ise sivri kemer ile sonlandırıldığı görülmektedir.

Mezar, yapısı itibarıyla yöredeki diğer mezar türlerinden oldukça farklı bir görünüm sergilerken, üzerinde süslemeler dışında herhangi bir yazı ve tarihe yer verilmemesi kimlik bilgilerine ulaşılmasını engellemektedir. Ancak mezarın formundan hareketle bir erkeğe ait olabileceğini söyleyebiliriz.

4.5.2. II. No'lu Sandukalı Mezar

İnceleme Tarihi : 20.06.2011

Bulunduğu Yer : Dere Köyü yol ayrımının üst tarafı

Tarihi : XIX. yy'ın İkinci Yarısı

Malzeme : Kesme Beyaz Kireçtaşı

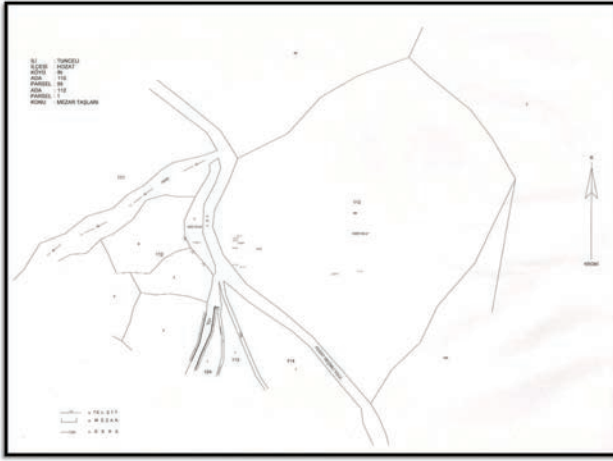
Tanımı : Aynı mezarlık içerisindeki A Mezarının hemen sol çaprazında yer alan mezar, baş ve ayak şahideli, yekpare sandukalı mezar gurubu içerisine girmektedir. Günümüze sadece sandukası sağlam olarak ulaşabilmiştir. Sanduka blok taştan 90cm x 24cm ölçülerinde kesilip oyulmuştur. Orijinal kapak kırıldığı için üzerine sonradan bırakılmış kırık bir ayak şahidesi bulunmaktadır. Sanduka bu hali ile 104 cm uzunluk 40 cm genişlik, 56 cm yükseklik ölçülerinde dikdörtgen bir forma sahiptir.

Sandukanın yüzeyi tarak ile işlenmiştir ve dış yüzeylerde bu uygulamanın izleri açık şekilde görülmektedir. Bunun dışında süleme ya da kitabe-ye rastlanmamaktadır.

Mezarın yekpare sandukasının üzerini örten kapak kısmı ile şahideleri tahrip edildiği için, sonradan, ayak hizasına dikdörtgen gövdeli, ancak tepe kısmı boyun hizasından koparılmış bir şahide bırakılmıştır. Üzerinde herhangi bir süsleme, yazı ve tarihe yer verilmemesi mezar hakkındaki bilgimizi sınırlandırmaktadır. Ancak formundan hareketle bir erkek mezarı olabileceğini, yapısından dolayı da XIX. yy'ın ikinci yarısına tarihlenebileceğini söyleyebiliriz.

4.6. Hozat İlçesi İnköy'ü Mezarlığı

İnköy'ü Tunceli ilinin Hozat ilçesine bağlı olan en büyük köyüdür. İlçe merkezine 5 km uzaklıktaki köye ulaşım asfalt bir yol ile sağlanmaktadır. Derin bir vadi tabanına kurulmuş olan bu köyün adının da hemen köyün güneybatısında yer alan İn Kalesi veya İn Delikleri olarak bilinen mağara-lardan aldığı söylenmektedir. Köy yerleşiminin eski olduğu söylense de elimizde somut bir veri yoktur.

Çizim 28. Tunceli-Hozat İnköy'ü Mezarlığı Planı (İ.İĞİT).

Köyün tarihçesi hakkında en kapsamlı bilgi sunacak olan mezarlık, köyün kuzeybatısındaki tepelik alan üzerine konumlandırılmıştır. Mezarlık, oldukça geniş bir alan üzerinde yer alıp, engebeli bir araziye sahiptir. Günümüzde de kullanılan mezarlıkta, şahideli sandukalı ve figürlü olmak üzere iki farklı tipolojide mezar tespit edilmiştir. Bunlardan 17'si at, 2'si de koç heykeli olmak üzere 19'u figür şeklinde mezar taşı olup, diğerlerini sandukalı mezarlar ile son dönem modern örnekler oluşturmaktadır. Bu mezarlıkla köyü ayıran ve Geçimli köyüne doğru devam eden asfalt yolun hemen alt tarafında yekpare sandukalı 2 adet mezar bulunmaktadır. Bu mezarlar oldukça eski görünseler de üzerlerindeki kılıç ve özellikle barutlu tüfek motifleri nedeniyle en erken XIX. yy'ın başlarına tarihlendirilebilirler.

Sadelikleriyle ön planda olan mezar taşlarında kılıç, tüfek, mermi kü-
tüklü, barutluk gibi daha çok erkeği ve yiğitliği sembolize eden motifler
kullanılmıştır.

Köy sakinlerinden, mezar taşı ustası Abidin Ataş bu zanaatı babasından
öğrendiğini ve mezarlık içerisindeki at şeklindeki mezar taşlarını dedesi İs-
mail ile babası Ahmet Ataş tarafından yapıldığını söylemiş ve artık figürlü
mezar taşlarına talep olmadığı için daha çok şahideli ve sandukalı mezar-
lar yaptığını eklemiştir. Bu konuya da çalışmanın “Değerlendirme” kısmın-
da, “Usta ve Atölye Sorunu” başlığı altında ayrıntılı olarak değinilecektir.

4.6.1. I. No'lu Sandukalı Mezar

İnceleme Tarihi : 20.06.2011

Bulunduğu Yer : İnköy Mezarlığı

Tarihi : XIX. yy'ın İlk Yarısı

Malzeme : Beyaz Kireçtaşı

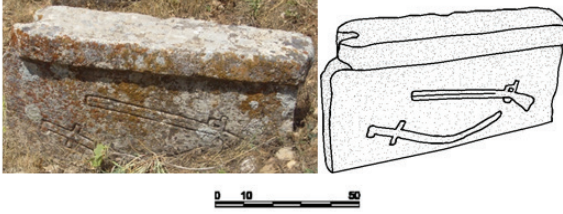
Gps Koordinatı : x 521224 / y 432637

Tanımı : Köy mezarlığının dışında, yolun güneybatısında yer
alan kabir, lahit tarzı yekpare sandukalı mezar guru-
buna girmektedir. Sanduka bölümü beyaz renkli ki-
reçtaşından yapılmış, ancak zamanla gri bir renk al-
mıştır.

Lahit tarzında yekpare bir şekilde oyulmuş sanduka, 1.45 cm uzunluk,
35 cm genişlik, 63 cm yükseklik ölçüleri ile dikdörtgen bir forma sahiptir.
Sanduka, alt tarafından bir kısmı toprağa gömülü olduğu için kaideli olup
olmadığı anlaşılamamaktadır. Sanduka, üstten yanlara doğru genişleyerek
bir kademelenme sağlayan kapak taşı ile sonlanmıştır. Bu kapak taşı sandu-
ka ile bir bütün olup, baş şahidesi hizasından kırıktır. Bu yerdeki kırık şa-
hidenin oturması için açılmış oyuktan, sandukanın şahideli olduğu anla-
şılmaktadır.

Sandukanın her iki yüzeyinde de süslemelere yer verilmiş olup, güney
yüzünde, ateşleme mekanizmasından barutlu olduğu anlaşılan bir tüfek ile

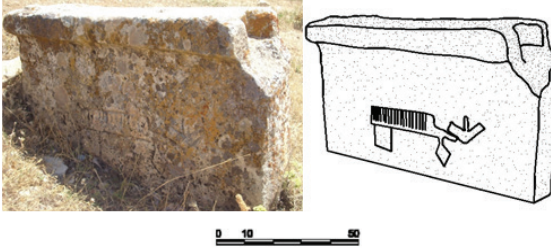
hemen bunun altında ters istikamette verilmiş bir kılıç tasviri yer almaktadır. Her iki tasvir de kazıma tekniğiyle işlenmişlerdir (Fot. 51; Çiz. 29).

Fotoğraf 51. Tunceli-Hozat İnköy'ü
Mezarlığı I. No'lu Sandukalı Mezarın Güney
Geniş Yan Yüzü (İ. İGIT)

Çizim 29. I. No'lu Sandukalı Mezar Çizimi

Sandukanın kuzey yüzünde ise bir kütüklük ile barutluk yer almaktadır (Fot. 52; Çiz. 30).

Fotoğraf 52. I.No'lu Sanduka- Kuzey Yüzü

Çizim 30. Fot. 52. Çizimi (İ. İGIT)

Bu süslemeler dışında üzerinde herhangi bir yazı veya tarihe rastlanmayan mezar, süslemesindeki tüfeğin modelinden hareketle XIX. yy'ın ilk yarısına tarihlendirilebilir. Yine tüfek, kılıç ve kütüklük motiflerinden, mezarın bir erkeğe ait olduğu anlaşılmaktadır.

4.6.2. II. No'lu Sandukalı Mezar

İnceleme Tarihi : 20.06.2011

Bulunduğu Yer : İnköy Mezarlığı

Tarihi : XIX. yy'ın İlk Yarısı

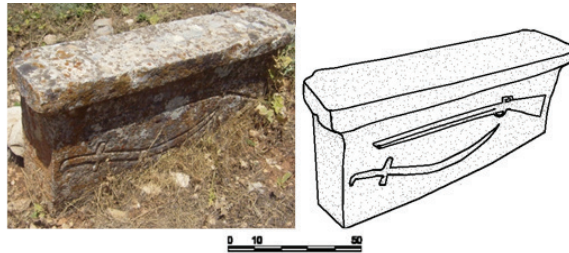
Malzeme : Beyaz Kireçtaşı

Gps Koordinatı : x 521223 / y 432636

Tanımı : Köy mezarlığının dışında I. No'lu Sandukalı Mezarın kuzeyindeki kabir, lahit tarzı yekpare sandukalı mezar gurubuna girmektedir. Sanduka bölümü kesme blok beyaz renkli kireçtaşından yapılmış, ancak zamanla gri bir renk almıştır.

Lahit tarzında yekpare bir parçadan oluşan sanduka, 1.50 cm uzunluk, 35 cm genişlik, 73 cm yüksekliği ile dikdörtgen bir forma sahiptir. Alt tarafından bir kısmı toprağa gömülü olduğu için kaideli olup olmadığı anlaşılamamaktadır. Sanduka üstten yanlara doğru genişleyerek kademelenme sağlayan kapak taşı ile sonlanmıştır. Kapağın üzerindeki oyuklardan şahidelerinin olduğu söylenebilir.

Sandukanın genelde sade olup, sadece güney yüzeyinde süslemelere yer verilmiştir. Bu yüzde süsleme olarak, ateşleme mekanizmasından barutlu olduğu anlaşılan bir tüfek ile hemen altında ters istikametinde verilmiş bir kılıç motifi kazıma tekniği ile işlenmiştir (Fot. 53;Çiz.31).

Fotoğraf 53. Tunceli-Hozat İnköy'ü Mezarlığı II. No'lu Sandukalı Mezar- Güney Yüzü

Çizim 31. II. No'lu Sandukalı Mezar- Güney Yüzü (İ. İğit)

Bu süslemeler dışında üzerinde herhangi bir yazı veya tarihe rastlanmayan mezar, süslemelerinde kullanılan tüfeğin modelinden hareketle XIX. yy'ın ilk yarısına tarihlendirilebilir. Tüfek, kılıç, kütüklük motiflerinden bir erkeğe ait olduğu anlaşılmaktadır.

4.6.3. I. No'lu At Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı

İnceleme Tarihi : 20.06.2011

Bulunduğu Yer : İnköy Mezarlığı

Tarihi : XX. yy'ın İlk Çeyreği

Malzeme : Beyaz Kireçtaşı

Gps Koordinatı : x 521403/ y 432669

Tanımı : İnköyü Mezarlığı'nın kuzeydoğusuna doğru, tepelik alan üzerindedir. At figürü şeklinde yapılmış mezar taşları gurubunda yer alan eser beyaz kireçtaşı malzemedendir yapılmıştır (Fot. 54).

Fotoğraf 54. Hozat-İnköy'ü Mezarlığı I. No'lu At Figürü Şeklindeki Mezar Taşı Genel Görünüm.

Günümüze sağlam bir şekilde ulaşabilmiş at heykelinin iki bacak arası açık olup, ayakta dik bir duruş sergilemektedir. Toprak zeminden itibaren bacaklardan sırta yüksekliği 69 cm, ön baktan kafaya yüksekliği ise, 1.28 cm'dir. Ayrıca, gövde uzunluğu 85 cm olan at heykelin göğüs kısmı önden düzleştirilmiştir. Burada bacak hizasında 24 cm genişlikte iken, göğüs

kısından yukarıya doğru daralarak, kavis verilmeden dik bir boyun şekli oluşturulmuştur. Aynı şekilde atın kafa kısmında da kulaklar kabartılıp gözler belirginleştirilerek gerçeğe yakın bir görüntü verilmeye çalışılmıştır. Atın gövde bölümü ise, her iki yandan düzleştirilerek bu yüzeylerin süsleme amaçlı kullanılması sağlanmıştır. Ayrıca atın sırt kısmı iki yandan pahlanarak yuvarlak bir sırta sahip olması sağlanmıştır.

Üzerinde herhangi bir süsleme veya kitabeye rastlanmayan mezar taşını, yöredeki benzer örneklerinden hareketle bir erkek mezarı olarak kabul esebiliriz. Ayrıca ustasının doğum ve ölüm tarihinden yola çıkarak heykeli, XX. yy'ın ilk çeyreğine tarihleyebiliriz.

4.6.4. II. No'lu At Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı

İnceleme Tarihi : 20.06.2011

Bulunduğu Yer : İnköy Mezarlığı

Tarihi : XIX. yy'ın İkinci Yarısı

Malzeme : Beyaz Kireçtaşı

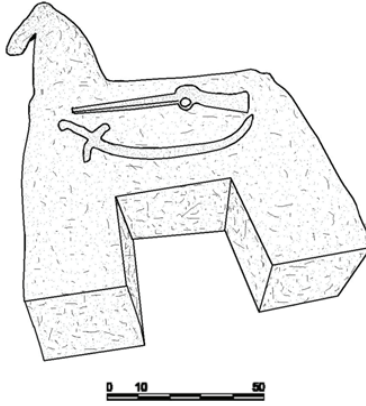
Gps Koordinatı : x 521285/ y 4325698

Tanımı : Mezarlığın kapısından yaklaşık 20 m kuzeydoğuda bulunan mezar taşı, at figürü şeklinde yapılmış gurbaba girer. Mezarlığın eğimli bir bölümünde yer alan en büyük ölçekli bu heykel, kaidesiz olduğu için yan yatmış vaziyettedir (Fot. 55; Çiz. 32).

Fotoğraf 55. Hozat-İnköy'ü Mezarlığı, II. No'lu At Figürü Şeklindeki Mezar Taşının Genel Görünümü.

Günümüze sağlam durumda ulaşabilmiş at heykelinin iki bacak arası açık olup, ayakta dik bir duruş sergilemektedir. Keskin hatlara sahip figür, bacaklardan sırtta 73 cm, ön baktan kafaya da 1.26 m yüksekliğe sahiptir. Ayrıca, 82 cm gövde uzunluğu olan heykelin göğüs kısmı önden düzleştirilerek 25 cm ölçüsünde geniş bir göğüs elde edilmiştir. Yukarıya doğru daralan göğüs ve akabindeki boyun kavis verilmeden yükseltilmiştir. Boyun üst bölümü ise, ana hatlarıyla bir at kafası şeklinde biçimlendirilmiştir. Heykel boyundan başlayıp gövde dâhil olmak üzere her yönden düzleştirilerek kübik bir yapı ortaya konmuştur.

Çizim 32. At Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Görünen Yüzü (İ. İĞİT)

Sağa doğru yatmış mezar taşı çok ağır olduğu ve kaldırılamadığı için, süsleme açısından sadece üstte kalan sol yüzü incelenebilmiştir (muhtemelen diğer yüzde de bezeme bulunmaktadır). Yüzeyde, gövde üzerine kazıma olarak işlenmiş bir tüfek ile hemen altında tersi yönde yatırılmış kılıç motifine yer verilmiştir. Bunların dışında herhangi bir yazı veya tarihe rastlamadığımız heykeli, tüfeğin modelinden hareketle en erken XIX. yy'ın ikinci yarısına tarihlendirebiliriz.

4.7. Mazgirt Akpazar Camii Haziresi

Mazgirt ilçesinin Akpazar beldesindeki Akpazar Camii H.1140 tarihli olup, banisi Hacı Osman'dır. Kuzey-güney istikametinde uzatılmış dik-dörtgen planlı caminin girişi, doğusundaki kapalı son cemaat yeri tarzında el alınmış küçük bir mekândan sağlanmaktadır (Fot. 56). Bu girişten sonra ikinci bir kapı ile iç mekâna girilmektedir. Geneli itibariyle kesme taş malzemeden yapılmış olsa da, tadilat gördüğü yıllarda yıkılan kısımlar kaba yonu taş malzeme ile yeniden örülmüştür.

Fotoğraf 56. Tunceli-Mazgirt Akpazar Camii Haziresi.

Eğimli arazi üzerinde yer alması nedeniyle duvar boyu her cephede aynı olmayan caminin, güney cephesi yüksek tutulduğu için, burada iki katlı pencereler kullanılarak iç mekânın aydınlanması sağlanmıştır. Konut mimarisine benzer tarzda ele alınmış caminin pencereleri düz atkılı ve dik-dörtgen bir yapıya sahiptir. Orijinal üst örtüsü yıkıldığı için sonraki yıllarda içten düz dam, dıştan kırma çatı ile kapatılmıştır. Üst örtüsünde son onarımlar açık olarak görünebilmektedir.

Caminin iç mekânının kible duvarına, mukarnas alınlıklı küçük bir mihrap yerleştirilmiştir. Mihrabın üstü sonradan alçı ile kaplanmıştır. Mihrabın hemen sağında, tadilat sonrası konulmuş ahşap minber yer almaktadır. İbadet mekânının batı tarafında ise, alt bölümü oda haline getirilmiş, üstü ibadete açık balkon tarzında ikinci bir kat yapılmıştır.

Caminin kuzey batı köşesine yerleştirilmiş minare, kesme taş malzeme-
li olarak basık silindirik bir gövdeyle yükselmektedir. Altan yukarıya doğ-
ru kare bir kaide, pabuç, petek ve aleminden oluşan minareye giriş dışarıdan
olup, spiral şekilde dönerek çıkılan basamaklara sahiptir.

Caminin hemen batısındaki dolgu zemin üzerinde yer alan hazirede faz-
la bir mezar olmayıp, biri caminin banisine, diğerleri ise beldedeki önem-
li şahıslara ait, baş ve ayak şahideli pehle taşlı 5 adet mezar bulunmaktadır
(Fot. 57). Katalog kısmında bu mezarların tamamı aktarılmıştır. Bu mezar
taşlarının tipolojisi ve baş şahidelerinde yer alan kitabelerinin yazı dili, Os-
manlı dönemini bariz bir şekilde yansıtmaktadır.

Fotoğraf 57. Mazgirt-Akpazar Camii Haziresi'nden Genel
Görünüm.

4.7.1. Hacı Osman'ın Mezarı

İnceleme Tarihi : 19.07.2011

Bulunduğu Yer : Mazgirt Akpazar Camii Haziresi

Tarihi : 1157/1744

Malzemesi : Mermer (Şahide Taşları).

Tanımı : Tarihi Akpazar Camii Haziresi'nin güneydoğu ucuna doğru, istinat duvarına yakın bir noktadadır. Mezar taşı, doğu ve batı uçlardaki şahideleri ile bunların arasına düşey konumda bırakılmış iki dikdörtgen pehle taşından meydana gelmektedir. 210 cm (boy) x 110 cm (en) ölçülerinde dikdörtgen bir plana sahip olan mezarın içi toprak olup, bu haliyle basit bir forma sahiptir. Şahidelerinin kesme mermer olduğu bu örnekte, pehle taşları son onarımlarda beton ile kapatılmış, bu uygulama hem yapıları hakkında sağlıklı edinmemizi engellemiş hem de kabrin orijinal halinin bozulmasına neden olmuştur (Fot. 58).

Fotoğraf 58. Mazgirt-Akpazar Camii Haziresi Hacı Osman Ağa'nın Mezarı

Gövdesinde yer alan kırığa rağmen yapılan onarımla ayakta durmayı başaran baş şahidesi, bu haliyle, 74 cm (boy) x 29.cm (en) ve 10 cm (kalınlık) ölçülerinde, dikdörtgen bir gövdeye sahiptir. Üst tarafa doğru sivri kemer bir alınlık ve en üstte de sivri uçlu bir tepelikle görülmektedir. Üzerinde süsleme bulunmayan şahidenin dış yüzünde yer alan kitabesi ise mezar hakkında önemli bilgiler sunmaktadır (Fot. 57a- 57b). Kitabesi beş ayrı satıra ayrılmış ve metin yukardan aşağıya doğru celi sülüs hat ile Osmanlı Türkçesi kullanılarak, kabartma tekniğinde yazılmıştır. Kitabe metni şöyledir;

Metni	Okunuşu
تاجی صاتم غمه	۱- 1- Tacı sattım game
درد غمه قبره	۲- 2- Dördü game kabre
صغدم صغمز ایکن	۳- 3- Sığdım sığmaziken
عالمه حاجی عمار	۴- 4- Âleme Hacı Osman
سنه ۱۱۵۷	۵- 5-Sene 1157.

Kitabesine göre 1157 / 1744 tarihli olan mezar, (حاجی عمار) Hacı Osman'a ait olup, bu merhum aynı zamanda haziresine gömüldüğü camiin de banisidir. Cami kitabesinde de adı geçen Hacı Osman'ın 1140 / 1727 yılında kendi yaptırdığı caminin haziresine gömülmesi Osmanlı döneminde sık rastlanılan bir gelenek olup, bu yönüyle mezar ve mezar taşı Tunceli'de tespit ettiğimiz bir diğer önemli örneğimizdir.

Ayak şahidesi baş şahidesiyle aynı ölçülere sahip olup, dikdörtgen gövde yukarıya doğru daralarak sivri kemer bir alınlıkla sonlandırılmıştır. Üzerinde hiçbir süsleme bulunmayan şahide bu haliyle basit bir forma sahiptir.

4.7.2. Süleyman'ın Mezarı

İnceleme Tarihi : 19.07.2011

Bulunduğu Yer : Mazgirt Akpazar Camii Haziresi

Tarihi : 1219/1804

Malzemesi : Mermer (Şahideleri).

Tanımı : Akpazar (Çarsancak) Camii Haziresi'nin doğusunda, cami duvarına yakın bir noktadadır. Doğu ve batı uçlardaki şahideler ile bunların arasına düşey konumda bırakılmış iki dikdörtgen pehle taşlarından meydana gelmektedir. İçi toprak olan mezar bu haliyle 180 cm (boy) x 60 cm (en) ölçülerinde, dikdörtgen planlı basit bir forma sahiptir. Şahidelerin kesme mermer malzemeli olduğu bu örnekte pehle taşlarının son onarımlarda betonla kapatılması, hem yapıları hakkında yeterli bilgi sahibi olmamızı engellemiş hem de kabrin orijinal halinin bozulmasına neden olmuştur (Fot. 59).

Fotoğraf 59. Mazgirt-Akpazar Camii Haziresi Süleyman'ın Mezarı Genel Görünüm

Mezarın şahidelerinden baş taşı, üstten kısmen kırık da olsa 34 cm (yükseklik) x 29 cm (genişlik) ve 10 cm (kalınlık) ölçüleri ile dikdörtgen bir gövdeye sahiptir. Gövde yukarıya doğru kademeli olarak daralarak sivri kemer bir alınlık ile sonlandırılmıştır. Üzerinde süslemeye rastlanmayan şahide-

nin dış yüzündeki kitabesi, mezar hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Bezemesiz sade bir görünüme sahip şahidenin kitabe kısmı cetvel yardımıyla üç ayrı satır halinde kartuşlara ayrılıp, oluşturulan bu kartuş aralıklarına Osmanlı Türkçesi ile celi sülüs hat kullanılarak kabartma tekniğinde kitabe bilgileri yazılmıştır. Kitabe şöyledir;

Fotoğraf 60. Süleyman'ın Mezarı'nın Baş Şahidesinin Dış Yüzü Üzerine Kabartma Olarak Yazılmış Kitabesinden Detay

Metni

کنج ایدي کندی بقایه بوله غلمان جنان
صنور ابلی رحمان دائم قابر سلیمان
سنه ۱۲۱۹

Okunuşu

- ۱- 1-Genç idi gitti bekaya bula
Gilman-ı Cinan
- ۲- 2-Sınır eyliye Rahman daim
kabr-i Süleyman
- ۳- 3-Sene 1219.

Kitabesinden (سلیمان) Süleyman'a ait olduğu anlaşılan mezar 1219 / 1804 tarihli olup, genç yaşta vefat etmiş merhumun ahiretteki rahatı için dile getirilen temenni dileğinin yer aldığı, farklı bir kitabeye sahiptir.

Ayak taşının büyük kısmı günümüzde kırık haldedir. Bu durumu tipolojisini belirlememizde engel teşkil etse de, bu parçalardan yola çıkarak baş taşı ile aynı ölçü ve forma sahip olduğu söylenebilir.

4.7.3. Ahmed Ağa'nın Mezarı

İnceleme Tarihi : 19.07.2011

Bulunduğu Yer : Mazgirt Akpazar Camii Haziyesi

Tarihi : 1221/1806

Malzemesi : Mermer (Şahideleri).

Tanımı : Tarihi Akpazar (Çarsancak) Camii Haziyesi'nin güney batı ucunda yer alan kabir, doğu ve batı uçlardaki şahideleri ile bunların arasına düşey konumda bırakılmış iki dikdörtgen pehle taştan meydana gelmektedir. İç toprak olan mezar bu haliyle dikdörtgen planlı basit bir forma sahiptir (Fot. 61). Şahidelerinin kesme mermer malzemeli olduğu bu örnekte pehle taşlarının son onarımlarda beton ile kapatılması, yapıları hakkında bilgi sahibi olmamızı engellemiş ve kabrin orijinal halinin bozulmasına neden olmuştur.

Fotoğraf 61. Mazgirt-Akpazar Camii Haziyesi Ahmet Ağa'nın Mezarı Genel Görünümü

Mezarın baş şahidesi üstten kırık olsa da kitabe kısmının zarar görmemesi kabir hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamıştır. Şahide bu haliyle

57 cm (yükseklik) x 34 cm (genişlik) ölçülerinde dikdörtgen formlu olup, ayak şahidesine göre yüksek tutulmuştur. Bezemesiz sade bir görünüme sahip şahidenin dış yüzünde yer alan kitabe kısmı cetvel yardımıyla iki satır halinde kartuşlara ayrılıp, oluşturulan bu kartuş aralıklarına kitabe bilgileri Osmanlı Türkçesi ile celi sülüs hat kullanılarak ve kabartma tekniğinde yazılmıştır. Metnin devamında ise dıştan dikdörtgen bir çerçevenin sınırladığı şemse motifi ile bunun içine aynı teknik kullanılarak merhumun adı ve ölüm tarihinin yazıldığı diğer bir metin yer almaktadır (Fot. 60). Kitabenin metni şöyledir;

Metni	Okunuşu
کنج ایکن کتدی بقایه اولمدی دنیاده	1-Genç iken gitti bekaya olmadı dünyada
یا الہی---- اخرتده ایله شاد	2-Ya ilahi... ahrette eyle şad
هذا قبر احمد اغا	3- Haza kabrü Ahmet Ağa
سنه ۱۲۲۱	4- Sene 1221.

Bu kitabeye göre kabir, eski adıyla Çarsancak (Akpazar) beldesinde yaşamış (احمد اغا Ahmet Ağa) isimli şahsa ait olup, Hicri 1221 yılında yapılmıştır. Mezar taşı üzerine düşülen bu tarih Miladi olarak 1806 yılına tekbül etmektedir.

Mezarın ayak şahidesi ise 32 cm (yükseklik) x 32 cm (genişlik) ölçülerinde olup, şahidenin tepelik kısmı kademeli olarak yükselen sivri kemer bir alınlık ile sonlandırılmıştır. Üzerinde kitabe ve süsleme barındırmayan şahide, bu haliyle baş taşına göre oldukça sade bir görünüm sergilemektedir.

4.7.4. Çarsancak Kaymakamı Mustafa Edip Bey'in Kerimesi Ayşe... Cemal Hanım'ın Mezarı

İnceleme Tarihi : 19.07.2011

Bulunduğu Yer : Mazgirt Akpazar Camii Haziyesi

Tarihi : 1259/1843

Malzemesi : Mermer (Şahideleri).

Tanımı : Akpazar Camii Haziyesi'nin doğusunda, cami duvarına yakın olan ikinci mezardır. Mezar, baş ve ayak şahideleri ile bunların arasında düşey konumda uzanan dikdörtgen pehle taşlarından meydana gelmektedir. 180 cm (boy) x 60 cm (en) ölçülerinde dikdörtgen bir plana sahip mezarın içi toprak olup, bu haliyle basit bir form gösterir. Şahidelerinin kesme mermer malzemeli olduğu bu örnekte pehle taşlarının, ilk üç mezarda olduğu gibi beton ile kapatılması yapıları hakkında bilgi sahibi olmamızı engellemiş ve ayrıca kabrin özgün halinin bozulmasına neden olmuştu (Fot. 62).

Fotoğraf 62. Mazgirt-Akpazar Camii Haziyesi Çarsancak Kaymakamı Mustafa Edip Bey'in Kerimesi Ayşe... Cemal Hanım'ın Mezarının Genel Görünümü

Günümüze sağlam bir şekilde ulaşmayı başarmış baş şahidesi, pehle taşı hizasında dikdörtgen bir gövdeye sahip olup, bu gövde keskin bir omuzluk oluşturduktan sonra yukarıya doğru genişleyerek at nalı kemeri şeklin-

de bir alınlıkla son bulmaktadır. Bu haliyle şahide 60 cm yükseklik ve geniş noktalarında 37 cm genişlik ölçülerine sahiptir.

Fotoğraf 63. Çarsancak Kaymakamı Mustafa Edip Bey'in Kerimesi Ayşe... Cemal Hanım'ın Baş Şahidesi Dış Yüzü

Üzerinde süslemeye rastlanılmayan şahidenin dış yüzündeki kitabesi cetvel yardımıyla altı ayrı satır halinde kartuşlara ayrılıp, oluşturulan bu kartuş aralıklarına kitabe bilgileri Osmanlı Türkçesi ile celi sülüs hat kullanılarak ve kabartma tekniğinde yazılmıştır. Kitabesinde tarih en altta olup yazı ile verilmiştir (Fot. 63). Kitabenin metni şöyledir;

Metni	Okunuşu
هوالباني	۱- Hüve'l Bani
عبدالجبار زاده لردنجان سانجاق	۲- Abdül - Cabbar Zadelerden Çarsancak
قائم مقام مصطفى اديب بك	۳- Kaimi makamı Mustafa Edip Bey'in
...كريمسى عايش	۴- Kerimesi Ayşe...
جمال خانمك روحچون الفاتحه	۵- Cemal Hanım'ın Ruhu İçin El Fatiha
في جمادي الاخر سنة ١٢٥٩	۶- Fi Cemaziylahir sene 1259

Bu kitabeye göre kabir, جمالخانم / ... كرىمسى عايش / قائم مقام مصطفى اديب بك, (Abdül-Cabbarzadelerden Çarsancak Kaymakamı Mustafa Edip Bey'in Kerimesi Ayşe... Cemal Hanım'a ait olup, 1259

/ 1843 tarihli dir. Ayrıca kitabe metnini oluşturan detaylı içerik de, kabirde yatan merhumun soy şeceresi, statüsü, mesleği ve ikamet ettiği yer hakkında önemli bilgiler sunan tarihi bir belge niteliğindedir.

Günümüzde büyük bir kısmı kırık olan ayak şahidesinin bu durumu tipolojisinin belirlenmesine engel teşkil etse de geriye kalan parçalardan yola çıkarak dikdörtgen bir forma sahip olup baş şahidesine göre alçak tutulduğunu söyleyebiliriz.

4.7.5. Akpazar I.No'lu Mezar

İnceleme Tarihi : 19.07.2011

Bulunduğu Yer : Mazgirt Akpazar Camii Haziresi

Tarihi : XIX. yy'ın İlk Yarısı.

Malzemesi : Mermer (Şahideleri).

Tanımı : Akpazar Camii Haziresi'nin güneybatı noktasında yer alan kabir, diğer mezarlara göre birinci sırada yer almaktadır. Tipolojik olarak baş ve ayak şahideleri ile pehle taşlarından meydana gelen mezar, 180 cm (boy) x 60 cm (en) ölçülerinde dikdörtgen bir forma sahip olup, içi toprak ile doldurulmuştur. Şahidelerinin mermer olduğu örnekte pehle taşlarının beton ile kapatılması, ayrıntılı bilgi edinilmesini zorlaştırmaktadır (Fot. 64).

Fotoğraf 64. Mazgirt-Akpazar Camii Haziresi I. No'lu Mezar'ın Genel Görünümü

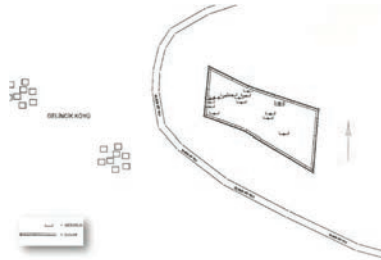
Günümüze sağlam bir şekilde ulaşmayı başarmış baş şahidesi, pehle taşı hizasında dikdörtgen bir gövdeye sahiptir. Gövde keskin bir omuzluk oluşturduktan sonra yukarıya doğru genişleyip daralarak köşeli hatlara sahip bir başlık meydana getirir. Tepe noktasına fes benzeri küçük bir başlığın kondurulduğu şahide, bu haliyle, 50 cm x 35 cm ölçülerinde sitilize bir insan silüetine benzetilmiştir.

Günümüzde gövdesi üzerindeki derin kırığa rağmen ayakta durmayı başarmış ayak şahidesi yine dikdörtgen bir gövdeye sahiptir. Gövde, yukarı doğru dilimlenilerek yükselen sivri kaş kemer bir alınlıkla sonlandırılmıştır. Üzerinde süsleme ve kitabe bulunmayan şahide sade bir görünüm sergilemektedir.

Üzerinde kitabe ve süslemenin bulunmadığı bu örneği Akpazar I.No'lu Mezar olarak adlandırıp, aynı hazire içerisindeki diğer mezarlarla olan tipolojik benzerliğinden yola çıkarak XIX. yy'ın ilk yarısına tarihlendirebiliriz.

4.8. Mazgirt İlçesi Gelincik (Küpük) Köyü Mezarlığı

Gelincik Köyü, Mazgirt-Darıkent karayolu üzerinde, Mazgirt'e 25 km. uzaklıkta küçük bir dağ köyüdür. Darıkent'e varmadan sola doğru ayrılan köy yolu, çay taşları ile stabilize hale getirilmiş oldukça bozuk bir yoldur. Köy halkı tarafından, eski adının **"Küpük"** olduğu, bu adı bir zamanlar köyde yaşayan Ermenilerin verdikleri ve anlamının da **"küpün çok yapıldığı yer"** olduğu söylenmektedir. Tarlaların içinde bulunan kesme taşların ait kilise taşları olduğu anlatılsa da, bu destekleyen somut veriler yoktur.

Çizim 33. Tunceli-Mazgirt Gelincik Köyü Mezarlığı Planı
(İ.İGIT).

Gelincik Köyü sınırları içerisinde tespit ettiğimiz mezarlık ise, hemen köyün girişindeki tepelik alan üzerine kurulmuştur ve önünden diğer evlere ulaşan toprak bir yol geçmektedir. Mezarlık hakkında bilgi aldığımız 92 yaşındaki Seyyid Geko Yılmaz bu kabristanın, kendisinin de mensubu olduğu Horasandan Anadolu'ya gönderilmiş Hoca Ahmet Yesevi'nin öğrencilerinden **“Baba Mansur'un”** torunlarına ait olduğunu belirtmiştir. Bu mekânın hak ettiği değeri görmesi için de çevresinin köylüler tarafından taş duvarlar ile örüldüğünü belirtmektedir. (Fot. 65; Çiz.33)

Fotoğraf 65. Mazgirt-Gelincik Köyü Mezarlığı'nın Genel Görünüm

Günümüzde hâlâ kullanılan mezarlık alanı içerisinde, tarihî önem arz eden 20 adet mezar taşı tespit edilmiştir. Bunlardan 2'si koç heykeli, diğerleri ise şahideli sanduka tipindedir. Taşlarda malzeme olarak beyaz ve kahverengi iki tür kireçtaşı kullanılmıştır, ancak örneklerin çoğunda kahverengi kireç taşının tercih edildiği görülmektedir. Osmanlı başkent üslubuna yakın, sarıklı serpuşları ve sandukalarıyla dikkat çeken mezar taşları, tipolojileri ve kitabeleriyle Tunceli bölgesinin diğer tüm mezar taşlarından ayrırlarken, özellikle süslemeleriyle birebir benzerlik arz etmektedirler. Taşların üzerinde; geometrik, bitkisel ve tasvirli olmak üzere üç grup anlatım görülmektedir. Bunlar; Mühr-ü Süleyman, çarkifelek, gülbezek, tespih, ibrik ve ibrik altlığı, minare, binicili ve binicisiz at şeklindeki süsleme motifleridir.

4.8.1. 1258 /1842 Tarihli Mezar

İnceleme Tarihi : 20.07.2011

Bulunduğu Yer : Mazgirt Gelincik Köyü Mezarlığı

Tarihi : 1258 / 1842

Malzemesi : Kahverengi Kum taşı

Gps Koordinatı : x 0566543 / y 43118387

Tanımı : Mezarlık alanının doğu köşesinde, Seyyid Mustafa Ağcı'nın mezarının sağ tarafında yer alan mezar; baş ve ayak şahideli sandukalı olup, bezemeli serpuş başlığı ile ayırt edilebilir (Fot. 66).

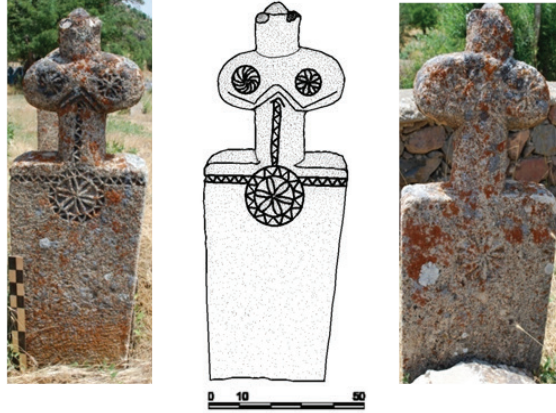

Fotoğraf 66. Mazgirt-Gelincik Köyü Mezarlığı 1258 /1842 Tarihli Baş ve Ayak Şahideli Sandukalı Mezar'ının Güneyden Genel Görünümü

Mezar, baş şahide, ayak şahide ve silindirlik kapak taşlı sandukadan meydana gelmektedir. 1.29 cm (yükseklik) x 45 cm (genişlik), 13 cm (kalınlık) ölçüleri ile dikdörtgen gövdeli baş şahidesi aşağıya doğru inerek sandukanın dar yüzeyini de oluşturup bir bütünlük sağlamaktadırlar.

Baş şahidenin içe bakan yüzünde, dikdörtgen gövde üzerinde bir çarkıfelek motifi yer alırken, düşey yönde dik kesilmiş formlu sarıklı serpuşun her iki sarığında küçük çarkıfelekler yer alır. Şahidenin dışa bakan yüzünde gövdenin tam ortasında oyma tekniğinde bir çarkıfelek motifi ile omuz hizasında boyuna doğru zikzak motifinin oluşturduğu kuşak işlenmiştir. Yine başlık kısmında sol sarık üzerine çarkıfelek işlenmişken, sarığın sağ

tarafına bir gülbezek kondurulmuştur. Şahide, keskin biçimli omuzluk bölümünden sonra, uzun tutulmuş silindirik bir boyunluk üzerinde yükselen sarıklı serpuşla (başlık) sonlandırılmıştır (Fot. 67, 68; Çiz. 34).

Fotoğraf 67. Baş
Şahidesinin Dış Yüzü

Çizim 34. Fot. 67. Çizimi (İ.
İgit)

Fotoğraf 68. Baş
Şahidesinin İç Yüzü

Ayak şahidesininde iç yüzeyinde hiçbir süslemeye rastlanılmazken dış yüzeyinde, kemer içerisinde bir gülbezek motifine yer verilmiştir. Bu motifin hemen altında ise, rakamları ters yazılmış ١٢٥٨) 1258) Hicri tarihi görülmektedir. Tarihin baş şahidesi yerine ayak şahidesi üzerine bırakılması bir batılaşma dönemi etkisi olup araştırma sırasında tespit ettiğimiz ilk örnektir (Fot. 69).

Fotoğraf 69. Ayak Şahidesinin Dış Yüzü

Ayak şahidesi, üst bölümde dilimli yuvarlak bir kemer alınlık ile sonlandırılmış olup, baş şahide ile aynı ölçüler sahiptir. Şahide, aşağı doğru yekpare devam ederek sandukanın dar yüzeyini oluşturmakta ve sanduka ile bir bütünlük sağlamaktadır.

Sanduka, iki şahide arası 1.18 cm (uzunluk), 46 cm (yükseklik), 45 cm (genişlik) ölçülerinde olup, üzerine oturan silindirik kapak taşı ile birlikte dikdörtgen bir forma sahiptir. Sandukanın geniş yüzeyleri sade, dikdörtgen bir alan oluşturacak şekilde tasarlanmıştır ve üzerinde herhangi bir beze bulunmamaktadır.

4.8.2. 1267 /1850 Tarihli Mezar

İnceleme Tarihi : 20.07.2011

Bulunduğu Yer : Mazgirt Gelincik Köyü Mezarlığı

Tarihi : 1267 / 1850

Malzemesi : KesmeKahverengi Kalker Taşı

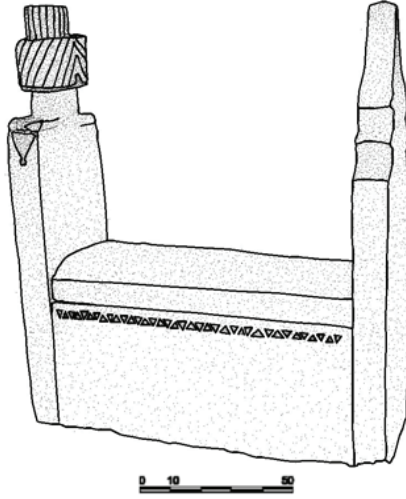
Gps Koordinatı : x 0566541 / y 4318390

Tanımı :Mezarlık alanının kuzey doğu köşesinde, kabristanı çepeçevre dolanan istinat duvarına yakın bir konumdadır. Baş ve ayak şahideli sandukalı mezar taşı türünde olup serpuşlu bir başlığa sahiptir (Fot. 70; Çiz. 35).

Fotoğraf 70. Mazgirt-Gelincik Köyü Mezarlığı 1267 /1850 Tarihli Baş ve Ayak Şahideli Sandukalı Mezarı'nın Güneydoğudan Genel Görünümü

Baş şahide, ayak şahide ve kapak taşlı sandukadan meydana gelen bu mezar örneğinde 1.60 cm (boy) x 40 cm (en) ölçüleri ile dikdörtgen gövdeli baş ve ayak şahideleri, sandukanın dar yüzeylerini de oluşturarak bütünlük sağlamaktadırlar.

Çizim 35. 1267 /1850 Tarihli Mezar'ın Güneybatıdan Görünümü (İ.İ.GİT)

Baş şahidenin içe bakan yüzünde hiçbir süslemeye rastlanmaz. Dışa bakan yüzünde ise, gövdenin tam ortasında kabartma tekniğinde bir çarkıfelek motifi ile hemen üzerinde yüzeye dağınık olarak kazıma tekniğinde yazılmış Rika hatlı kitabeyle tarih düşülmüştür. Ters düşülmüş kitabenin yukarıda yer alması bir batılaşma dönemi özelliğidir. Taşın cinsinden dolayı tahrip olmuş kitabede yazılar tamamen okunamaz halde olup, yalnızca (١٢٦٧) tarihi algılanabilmektedir.

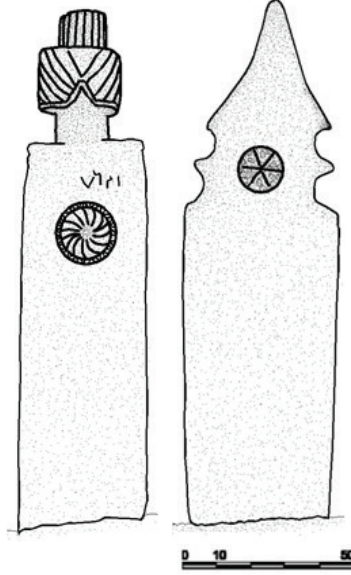
Şahide, üst bölümünde keskin biçimli omuz başları ve yanlardan dilimli nişane motifli bir omuzluk bölümünden sonra, silindirik bir boyunluk üzerinde yükselen sarıklı serpuşla sonlandırılmıştır. Başlık formu ile Osmanlı başkent üslubuna yakın gözükse de aslında tam anlamıyla bunu yansıtmaz. Aşağı doğru sandukanın dar yüzeyini oluşturan şahidenin alt bölümü de, geneli gibi sadedir (Fot. 71; Çiz. 36).

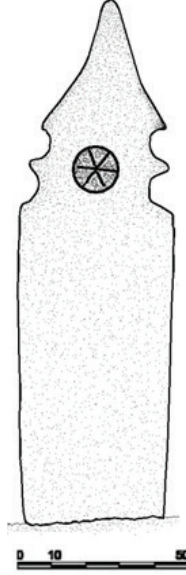
Fotoğraf 71. Baş
Şahide

Fotoğraf 72. Ayak
Şahidesi

Çizim 36. Baş
Şahidesi Çizimi

Çizim 37. Ayak
Şahidesi Çizimi

Ayak şahidesinin de iç yüzeyinde hiçbir süslemeye rastlanılmazken dış yüzeyinde, kemer içerisinde küçük bir rozet motifine yer verilmiştir. Şahide, üst bölümde dilimli bir sivri kemer alınlıkla sonlandırılmıştır. Aşağı doğru sandukanın dar yüzeyini oluşturan şahidenin alt bölümü de geneli gibi sadedir (Fot. 72; Çiz. 37).

Sanduka, iki şahide arası 1.12 cm x (uzunluk) x 76 cm (yükseklik) x 40 cm (genişlik) ölçüleri ile üzerine oturan kapak taşıyla birlikte dikdörtgen bir form oluşturmuştur. Sandukanın geniş yüzeyleri sade tutulmuştur. Tek süsleme, kapak taşı hizasında, kazıma tekniğiyle yapılmış boydan uzanan ters düz küçük üçgenlerin oluşturduğu bir kuşaktır. Bu bezeme sandukanın her iki yan yüzeyine de işlenmiştir.

4.8.3. I. No'lu Mezar

İnceleme Tarihi : 20.07.2011

Bulunduğu Yer : Mazgirt Gelincik Köyü Mezarlığı

Tarihi : XIX. yy'ın İkinci Yarı

Malzemesi : Kahverengi Kalker Taşı

Gps Koordinatı : x 0566541 / y 4318392

Tanımı : Mezarlık alanının kuzey doğu köşesinde 1258 /1842 Tarihli Mezar'ın güneydoğu tarafında yer almaktadır ve baş ve ayak şahideli sandukalı olarak tanımlanabilir. Küçükbaşlıklı bir baş şahidesine sahip mezarın ayak şahidesi ise sanduka hizasında kırılarak günümüze sağlam ulaşamamıştır (Fot. 73).

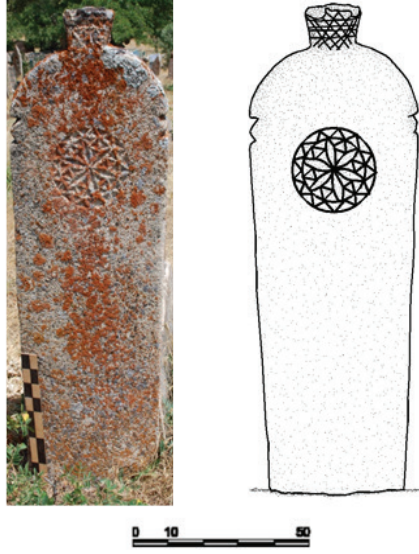

Fotoğraf 73. Mazgirt-Gelincik Köyü Mezarlığı I. No'lu Baş ve Ayak Şahideli Sandukalı Mezarı'nın Güneyden Genel Görünümü.

Baş şahide, ayak şahide ve prizmatik kapak taşlı sandukadan meydana gelen mezarın, 1,44 cm (boy) x 42 cm (en) ölçüleri ile dikdörtgen gövdeli baş şahidesi ve üstten kırık ayak şahidesi sandukanın dar yüzeylerini de oluşturarak bütünlük sağlamaktadır.

Baş şahidenin içe bakan yüzünde hiçbir süslemeye rastlanmazken, dışa bakan yüzünde, gövdenin tam ortasında oyma ve kabartma tekniği bir gülbezek motifi yer alır. Bu motifin merkezinde altı kollu bir gülbezek ile etrafında dönen her biri küçük gülbezeker görülmektedir. Şahidenin üst bö-

lümüne bir kaş kemer formu kazandırılıp tepe noktasın kafesli bir taşla (başlık) sonlandırılmıştır. Aşağıda, sanduka hizasında sandukanın dar yüzeyini oluşturan şahidenin alt bölümü de geneli gibi sadedir (Fot. 74; Çiz. 38)

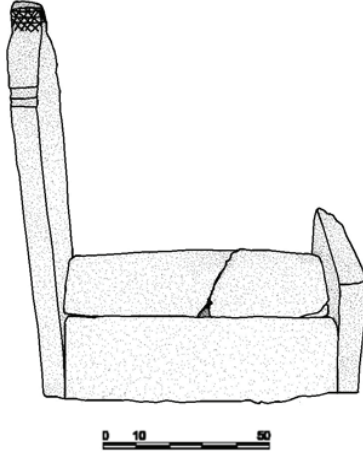

Fotoğraf 74. Mezar Baş Şahidesinin Dış
Yüzünün Görünümü

Çizim 38. Fot. 74. Çizimi (İ. İGİT)

Kırık olması nedeniyle ayak şahidesinin biçim ve süslemesi hakkında bilgi sahibi olamasak da, aşağıda, sanduka hizasında sandukanın dar yüzeyini oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Sandukaya, iki şahide arası 1.05 cm (uzunluk) x 50 cm (yükseklik) x 42 cm (genişlik) ölçüleri ve üzerine oturan prizmatik kapak taşıyla birlikte dikdörtgen bir form kazandırılmıştır. Sanduka hava koşullarının etkisiyle oldukça zarar görmüş, kapak taşında derin bir çatlak oluşmuştur. Sandukanın geniş yüzeyleri de kapak taşı gibi sade olup üzerinde hiçbir süsleme bulunmamaktadır (Çiz. 39).

Çizim 39. I.No'lu Şahideli Sandukalı Mezarın Güney Yüzü
(i.İGIT).

Kitabesi bulunmadığı için isimlendirip tarihlendirilemeyen mezar, Baba Mansur'un torunlarının kabristanı içerisindeki diğer örneklerle beraber değerlendirilmeye tabi tutulacak olursa XIX. yy'ın ikinci yarısına ait olabileceği söylenebilir.

4.8.4. Seyit Mustafa Ağcı'nın Mezarı

İnceleme Tarihi : 20.07.2011

Bulunduğu Yer : Mazgirt Gelincik Köyü Mezarlığı

Tarihi : XIX. yy'ın İkinci Yarısı

Malzemesi : Kahverengi Kum taşı

Gps Koordinatı : x 0566540 / y 4318394

Tanımı : Mezarlık alanının doğu köşesinde, 1258 /1842 tarihli mezarın hemen kuzeyinde yer almaktadır. Baş ve ayak şahideli sandukalı ve bezemeli serpuşlu olarak tanımlanabilecek mezarın şahidelerinin yanına, yatan kişinin kimliğine dair bilgi sunan mermer levhalar bırakılmıştır (Fot. 75,76).

Fotoğraf 75. Mazgirt-Gelincik Köyü Mezarlığı Seyyid Mustafa Ağcı'ya Ait Mezarı'nın Kuzeybatıdan Görünümü.

Baş şahide, ayak şahide ve prizmatik kapaklı sandukadan meydana gelen örnekte 1.21m (yükseklik) x 50 cm (genişlik) ölçülerindeki dikdörtgen gövdeli baş şahidesi aşağıya doğru inerek sandukanın dar yüzeyini de oluşturmakta ve onunla bir bütünlük sağlamaktadırlar. Şahide, üst bölümünde yumuşak kesimli omuzluk bölümünden sonra uzun tutulmuş silindirik bir boyunluk üzerinde yükselen sarıklı serpuşla (başlık) sonlandırılmıştır. Üstten düz tepelikli kafesli kavuğun etrafını dolanan sarık kısmı yanlarda 36 cm genişliğe kadar büyütülerek düşey yönde dikey kesilmesi ile ön ve arkadan düz yanlardan şişkin bir serpuş elde edilmiştir.

Fotoğraf 76. Ayı Mezarın kuzeydoğudan Görünümü

Baş şahidenin içe bakan dikdörtgen gövdesi üzerinde süsleme yer almazken, sarıklı serpuşun sarığının her iki yanında küçük çarkıfelekler yer alır. Şahidenin dışa bakan yüzünde, gövdenin tam ortasında kazıma ve alçak kabartma tekniğinde yapılmış Davut Yıldızı bulunmaktadır. Bu motifin merkezine bir çarkıfelek ile kolları arasına küçük üçgenler işlenmiştir.

Yine serpuşun sarık kısmının sol tarafına, merkezinde altı kollu bir yıldızın bulunduğu bir Davut yıldızı motifi yapılmışken sağ tarafına ise, altıgen köşeli bir gülbezek motifi işlenmiştir. Aşağı doğru aynı genişlik ölçüsü ile sandukanın dar yüzeyini oluşturan şahidenin alt bölümü, geneli gibi sadedir (Fot. 77,78; Çiz. 40).

Fotoğraf 77. Baş Şahidenin Dış yüzü

Çizim 40. Baş Şahidenin Dış Yüzünün Çizimi. (İ.İ.GİT)

Fotoğraf 78. Baş Şahidenin İç Yüzü

Ayak şahidesi, dikdörtgen gövdeden itibaren üstten dilimli sivri kemerli bir alınlıkla sonlandırılmış olup, 1.20 cm (yükseklik) x 50 cm (genişlik),

13 cm (kalınlık) ölçülerindedir. Şahide aşağı doğru devam edip sandukanın dar yüzeyini oluşturarak onunla bir bütünlük oluşturmaktadır.

Ayak şahidesinin de iç ve dış yüzeyinde hiçbir süslemeye rastlanılmazken, tarafta, şahideye yapıştırılmış üzerinde tarih olmayan mermer bir kitabe yer almaktadır. Bu kitabede günümüz Türkçesi ile şöyle yazmaktadır:

Seyit Ali / Seyit / Nuri'nin / kardeşi / Seyit / Mustafa / Ağçı'nın / Türbesi yapan / Seyit Nuri.

Sanduka, şahide kalınlıkları ile birlikte 1.64 cm uzunluk, kapak taşıyla 35 cm yükseklik, 50 cm genişlik ölçülerin de olup, üzerine oturan prizmatik kapak taşı ile birlikte basık dikdörtgen bir forma sahiptir. Kapak taşı hava koşulları nedeniyle çatlayarak yarılmıştır. Geniş yüzeyleri sade, dikdörtgen bir alan oluşturacak şekilde tasarlanmış sandukada herhangi bir süslemeye yer verilmemiştir.

Mezar, üzerinde orijinal kitabe bilgileri yer almadığı için isimlendirip tarihlendirilememiş, ancak sonradan aile yakınları tarafından bırakılan kitabesinden ismi öğrenilebilmiştir. Ancak Baba Mansur torunlarının kabristanı içerisindeki diğer örneklerle birlikte değerlendirilerek, XIX. yy'ın ikinci yarısına ait olabileceği söylenebilir.

4.8.5. II. No'lu Mezar

İnceleme Tarihi : 20.07.2011

Bulunduğu Yer : Mazgirt Gelincik Köyü Mezarlığı

Tarihi : XIX. yy'ın İlk Yarısı

Malzemesi : Beyaz Renkli Kesme Kireç Taşı

Gps Koordinatı : x 566545 / y 4318394

Tanımı : Mezarlık alanın kuzeydoğusunda yer almaktadır. Baş ve ayak şahideli bir sandukaya sahiptir ve sanduka pehle taşları ile birlikte, kapak taşı da dâhil olmak üzere kesme taş parçaların birleşiminden meydana gelmiştir (Fot. 79).

Fotoğraf 79. Mazgirt-Gelincik Köyü Mezarlığı II. No'lu Baş ve Ayak Şahideli Sandukalı Mezarı'nın Güneyden Genel Görünümü.

Üç parça halinde ele alınmış prizmatik kapak taşı üzerinde yükselen şahidelerden küçük tutulmuş baş şahidesi, dikdörtgen gövdelidir. Üstte keskin biçimli bir omuzluk bölümünden sonra, kısa tutulmuş silindirik bir boyunluk üzerinde yükselen sarıklı serpuşla (başlık) sonlandırılmıştır. Üstten silindirik düz bir tepelik ile hemen altındaki kavuğun etrafını dolanan düz sarılmış sarık bölümünden oluşan bir serpuşa sahiptir. Şahide, bütünü itibariyle sade olup üzerinde kitabe ve süsleme bulunmamaktadır (Fot. 80).

Ayak şahidesi, diğeri gibi kapak taşı üzerinden yükselmekte ve dikdörtgen gövdeden itibaren üstten dilimli sivri kemerli bir alınlık ile sonlandırılmaktadır. Üzerinde hiçbir süslemeye rastlanmayan şahide sade bir forma sahiptir (Fot. 81).

Fotoğraf 80. Baş Şahidesi

Fotoğraf 81. Ayak Şahidesi

Sanduka, 1,55 cm uzunluk, 50 cm yükseklik, dar yüzeyleriyle 73 cm genişliğe sahip olup, dikdörtgen bir formdadır. Sandukanın kesme taşlarla örülerek yapılmış yan pehle taşları ek pare bir görüntü sunarken üzerine bırakılan prizmatik kapak taşı da üç parça halinde ele alınmıştır. Günümüzde birbirinden ayrılarak orijinallliğini kaybetmiş olan sandukanın süslemeleri de bu ek pare pehle taşları üzerine bırakılmıştır.

Baş şahideye göre sandukanın sağ geniş yüzeyi üzerinde sağ köşeye doğru, kahve fincanı motifi olarak bilinen bir daire içerisinde beş ayrı küçük daireden oluşan bir süsleme, kazıma tekniğinde işlenmiştir. Sol geniş yüzeyinde ise, sol köşe üzerine kazıma tekniğinde bir Davut yıldızı motifi yerleştirilmiştir. Ayrıca, sandukanın ayak şahidesi altındaki dar yüzeyinde bulunan kesme taş blok üzerine kazıma tekniğinde bir at figürü işlenmiştir (Fot. 82; 83).

Fotoğraf 82. Aynı Mezarın Sandukasının Kuzey Geniş Yüzeyinde Yer Alan Mühr-ü Süleyman Motifi

Fotoğraf 83. Aynı Mezarın Sandukasının Doğu Dar Yüzünde Yer Alan Binicisiz At Tasviri

Üzerinde her hangi bir kitabe bilgisine rastlamadığımız mezarın tipolojisinden ve kullanılan başlık türünden hareketle, bir erkek mezarı olduğunu söyleye biliriz. Baba Mansur torunlarının kabristanı içerisinde yer alması da, mezarın bu aileye mensup bir kişiye ait olabileceğini düşündürmektedir. Mezar kabristandaki diğer örneklerle bakılarak XIX. yy'ın ilk yarısına tarihlendirilebilir.

4.8.6. Seyit Hasan Ali'nin Mezarı

İnceleme Tarihi : 20.07.2011

Bulunduğu Yer : Mazgirt Gelincik Köyü Mezarlığı

Tarihi : 1272 / 1855

Malzemesi : Kahverengi Kum taşı

Gps Koordinatı : x 0566548 / y 4318395

Tanımı : Mezarlık alanının güney doğusuna doğru, istinat duvarı yakınındadır. Baş ve ayak şahideli, sandukalı mezar olarak tanımlanabilecek eser, sarıklı serpuşlu bir başlığa sahiptir (Fot. 84).

Fotoğraf 84. Mazgirt-Gelincik Köyü Mezarlığı Seyyid Hasan Ali'ye Ait Baş ve Ayak Şahideli Sandukalı Mezarı'nın Güneyden Genel Görünümü.

Baş şahide, ayak şahide ve düz kapak taşlı sandukadan meydana gelen bu örnekte 1.70 cm (yükseklik) x 45 cm (genişlik) ölçüleri ile dikdörtgen gövdeli baş şahidesi, aşağıya doğru inerek sandukanın dar yüzeylerini de oluşturmakta ve onunla bir bütünlük sağlamaktadırlar. Şahide, üst bölümünde keskin biçimli omuzluk bölümünden sonra silindirik bir boyunluk üzerinde yükselen sarıklı serpuşla (başlık) sonlandırılmıştır. Üstten düz dilimli kavuğun etrafını düz atılımlarla dolanan sarık kısmı en tepede küçük bir açıklık oluştururken, yine başın alın hizasında da üçgen bir açıklık bırakılmıştır. Başlık formu ile Osmanlı başkent üslubuna benzese de aslında tam bir yakınlık kurmak zordur. Baş şahidenin içe bakan yüzünde hiçbir süslemeye rastlanmazken, dışa bakan yüzünde, üst bölümde, kabartma tekniğinde ve dağınık halde Rika hat ile tarih düşülmüş ve dört satır halinde kitabe yazılmıştır. Tarih rakamları ters düşülmüş olup kitabenin başında yer alması bir batılşma dönemi özelliğidir. Kitabedeki harf dağılımının anlamlı birleşim sağlayamaması ve hava koşulları ile bir kısmının tahrip olması, tamamının okunmasını zorlaştırmıştır (Fot. 85). Kitabe okunduğu kadarıyla şöyledir:

Fotoğraf 85. Aynı Mezarın Kitabeli Baş Şahidesinden Görünüm

Metni	Okunuşu
۱ شفعی ۱۲۷۲	۱ 1-1272 Şefaati
۲ سید حسن علی	۲ 2-Seyyid Hasan Ali...
۳ الله انه الله-----	۳ 3-Allah anhö...
۴ -----	۴ 4

Kitabesine göre (سید حسن علی) Seyyid Hasan Ali'ye ait olduğu anlaşılan kabir, Hicri 1272 tarihli olup, Miladi olarak 1855 yılına tekabül etmektedir.

Diğerine göre alçak tutulan ayak şahidesi, 1.40 cm (yükseklik) x 45 cm (genişlik), ölçülerinde dikdörtgen formda olup, üst bölümde dilimli bir sivri kemer alınlıkla sonlandırılmıştır. Aşağıda, sanduka hizasında sandukanın dar yüzeyini oluşturarak bir bütünlük sağlamıştır.

Baş gibi ayak şahidesinin de iç yüzeyinde hiçbir süslemeye rastlanılmazken dış yüzeyinde, kemer oluşumu içerisinde küçük bir gülbezek motifine yer verilmiştir. Tahrip gördüğü için tam belirgin olmayan bu motif, mezar üzerinde yer alan tek süslemesidir.

Sanduka, şahide kalınlıkları ile birlikte 1.37 cm uzunluk, kapak taşıyla 58 cm yükseklik, 45 cm genişlik ölçüleri ile üzerine oturan düz kapak taşı ile birlikte dikdörtgen bir form kazandırılmıştır. Sandukanın geniş yüzeyleri bezemesiz, sade bir dikdörtgen alan oluşturacak şekilde tasarlanmıştır.

4.8.7. Pir Sultan Seyit Ali'nin Mezarı

İnceleme Tarihi : 20.07.2011

Bulunduğu Yer : Mazgirt Gelincik Köyü Mezarlığı

Tarihi : 1272 / 1855

Malzemesi : Kahverengi Kalker Taşı

Gps Koordinatı : x 0566 554 / y 4318394

Tanımı : Kabristanın ortasındaki ulu meşe ağacının hemen yukarısında bulunmaktadır. Baş ve ayak şahideli, sandukalı olarak tanımlanabilecek eser sarıklı serpuşlu bir başlığa sahiptir. Sandukasının yanında, yakınları tarafından bırakılmış ve mezarı isimlendirilmesini sağlayan mermer bir kitabe görülmektedir (Fot. 86).

Fotoğraf 86. Mazgirt-Gelincik Köyü Mezarlığı Pir Sultan Seyyid Ali'ye Ait Baş ve Ayak Şahideli Sandukalı Mezarı'nın Güneybatıdan Genel Görünümü.

Baş şahide, ayak şahide ve prizmatik kapak taşlı sandukadan meydana gelen mezarın 1.84 cm (yükseklik) x 45 cm (genişlik) ölçülerindeki dikdörtgen gövdeli baş şahidesi, aşağıda sandukanın dar yüzeyini de oluşturmakta ve onunla bir bütünlük sağlamaktadır. Şahide, keskin biçimli omuzluk bölümünden sonra silindirik bir boyunluk üzerinde yükselen sarıklı serpuş-

la (başlık) sonlandırılmıştır. Üstten düz, yanlardan dilimli kavuğun etrafını yan atılımlarla dolanan sarık kısmı, en tepede belirgin bir açıklık oluştururken, alın hizasında da üçgen bir açıklık bırakılmıştır. Serpuşun sarık bölümünde zamanla tahribat olmuş, sağ yüzünde kırıklar meydana gelmiştir. Başlık formu ile Osmanlı başkent üslubuna benzese de aralarında tam bir yakınlık bulunmaz.

Fotoğraf 87. Baş Şahidesi Dış Yüzü

Fotoğraf 88. Ayak Şahidesi Dış Yüzü

Baş şahidenin içe bakan yüzünde hiçbir süslemeye rastlanmazken, dışa bakan yüzüne, üst bölüme, kazıma ve kabartma tekniğiyle merkezinde altı kollu çiçek bulunduran bir gülbezek motifi işlenmiştir. Hemen altında ise, yüzeye dağınık olarak Rika hat ile tarih ve dört satır halinde kitabe yine kabartma tekniğinde verilmiştir. Tarihte rakamlar ters düşülmüşken, kitabenin başında yer alması bir batılaşma dönemi özelliğidir. Kitabedeki harf dağılımının anlamlı birleşim sağlayamaması ve olumsuz iklim koşullarının mezar taşını tahrip etmesi, kitabenin tamamının okunmasını zorlaştırmıştır (Fot. 87). Okunduğu kadarıyla şöyledir:

Metni	Okunuşu
۱۲۷۲... ۱-	1- 1272...
...سید علی ۲-	2-Seyyid Ali....
... ۳-	3- ...
... ۴-	4-...

Ayak şahidesi, baş şahidesine göre alçak tutulmuştur. Şahide dikdörtgen formda olup, üst bölümde dilimli bir sivri kemer alınlıkla sonlandırılmıştır. Aşağıda sandukanın dar yüzeyini oluşturan şahide, böylece baş şahidesi gibi, sandukayla bütünlük sağlamaktadır.

Tıpkı baş şahidesi gibi ayak şahidesinin de iç yüzeyinde hiçbir süslemeye rastlanmaz. Ancak dış yüzeyinde kemer oluşumu içerisine yerleştirilmiş merkezinde altı kollu bir yıldız bulunduğu Davut yıldızı ile bunun kolları arasına yerleştirilmiş küçük üçgenlerden oluşan bir motife yer verilmiştir (Fot. 88).

Sanduka, iki şahide arası 1.11 cm uzunluk, kapak taşıyla 84 cm yükseklik, 46 cm genişlik ölçüleri ile dikdörtgen bir forma sahip olup, üzeri prizmatik bir kapak taşı ile örtülüdür. Sandukanın geniş yüzeyleri sade, dikdörtgen bir alan oluşturacak şekilde tasarlanmışken, sanduka bölümünün tek süslemesini ise, sol geniş yüzeyde yer alan kabartma kılıç motifi oluşturmaktadır.

4.8.8. Seyit Ali'nin Mezarı

İnceleme Tarihi : 20.07.2011

Bulunduğu Yer : Mazgirt Gelincik Köyü Mezarlığı

Tarihi : 1272 / 1855

Malzemesi : Kahverengi Kalker Taşı

Gps Koordinatı : x 0566553 / y 4318397

Tanımı : Kabristanda yer alan Pir Sultan Seyit Ali'nin mezarının hemen bitişiğindedir. Baş ve ayak şahideli, sandukalı mezar olarak tanımlanabilecek eser sarıklı serpuşlu bir başlığa sahiptir (Fot. 89).

Fotoğraf 89. Mazgirt-Gelincik Köyü Mezarlığı Seyyid Ali'ye Ait Mezar'ın Güneybatı Görünüşü.

Baş şahide, ayak şahide ve prizmatik kapak taşlı sandukadan meydana gelen örnekte 1.65 cm (yükseklik) x 43 cm (genişlik) ölçüleri ile dikdörtgen gövdeli baş şahidesi, aşağıya doğru inerek sandukanın dar yüzeyini de oluşturmakta ve onunla bir bütünlük sağlamaktadır. Üst bölümdeki keskin hatlı omuzluk bölümü yan yüzlerde birer nişane ile belirginleştirilmiştir. Omuzluk bölümünden sonra şahide, silindirik bir boyunluk üzerinde yükselen sarıklı serpuşla (başlık) sonlandırılmıştır (Fot. 90). Üstten düz yanlardan dilimli kavuğun etrafını yan atılımlarla dolanan sarık kısmı, en tepede belirgin bir açıklık oluştururken yine başın alın hizasında ve ensede de yuvarlak bir açıklık bulundurmaktadır. Başlık formu ile Osmanlı başkent üslubuyla benzerlik gösterse de tam tam bir paralellik yansıtmamaktadır.

Fotoğraf 90. Aynı Mezarın Baş Şahidesinin Yan Yüzünde
Yer Alan Motifden Detay

Baş şahidenin içe bakan yüzünde hiçbir süslemeye rastlanmazken, dışa bakan yüzünde gövdenin üst tarafında, Rika hat ile dağınık halde ve kabartma olarak yazılmış tarih ve üç satır halinde kitabe görülmektedir. Tarihte rakamlar ters ve eksik düşülmüşken, kitabenin başında yer alması yine bir batılaşma dönemi özelliğidir. Kitabedeki harf dağılımının anlam- lı birleşim sağlayamaması, tamamının okunmasını zorlaştırmıştır. Kitabe- de okunduğu kadarıyla şöyle yazmaktadır;

Metni	Okunuşu
سنة ١٢٧٢	١- 1- Sene1272
سيد-----	٢- 2-Seyyid...
بن-----	- ٣ 3-bin....
سيد على الفاتحه	٤- 4- Seyyid Ali el-Fatiha

Tahrip olduğu için tamamı okunamayan kitabeye göre kabir, H. 1272 / M. 1855 tarihli olup, Seyyid... Seyyid Ali'ye aittir. Ancak kitabesinden merhumun adı öğrenilemediği için eser kataloga Seyyid Ali'ye ait mezar olarak geçirilmiştir.

Ayak şahidesi, diğeri ile aynı seviyede olup, 1.65 cm (yükseklik) x 43 cm (genişlik) ölçüleri ile dikdörtgen bir formdadır. Şahide üst bölümde dilimli bir sivri kemer alınlıkla sonlandırılmıştır. Aşağıda sandukanın dar yüzeyini oluşturan şahide böylece baş şahidesi gibi, sandukayla bir bütünlük sağlamaktadır.

Oldukça pürüzlü bir yüzeye sahip ayak şahidesinin iç yüzeyinde hiçbir süslemeye rastlanılmazken dış tarafında kemer oluşumunun altına yerleştirilmiş bir gülbezek motifi yer almaktadır. Tahrip olduğu için silik bir görüntü verse de kabartma olarak yapılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Sanduka, iki şahide arası 1.09 cm uzunluk, kapak taşıyla 63 cm yükseklik, 44 cm genişlik ölçüleri ile dikdörtgen bir forma sahip olup, üzeri prizmatik bir kapak taşı ile örtülüdür. Sandukanın geniş yüzeyleri sade, dikdörtgen bir alan oluşturacak şekilde tasarlanmışken, üzerinde hiçbir süsleme öğesine rastlanmamaktadır.

4.8.9. Seyyid Ahmet'in Mezarı

İnceleme Tarihi : 20.07.2011

Bulunduğu Yer : Mazgirt Gelincik Köyü Mezarlığı

Tarihi : 1311 / 1893

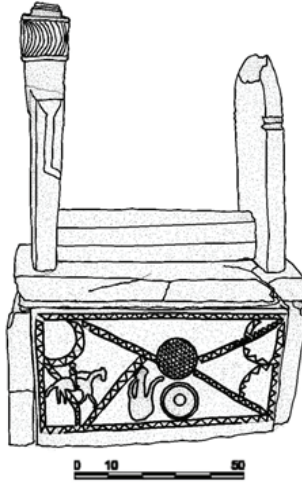
Malzemesi : Kesme Kahverengi Kalker Taşı

Gps Koordinatı : x 0566557 / y 4318395

Tanımı : Kabristanın güneyinde, istinat duvarının hemen bitişiğinde yer almaktadır. Baş ve ayak şahideli, sandukalı olarak tanımlanan mezar, sanduka, şahide formu ve süslemeleri ile diğer örneklerden farklılık göstermektedir.

Fotoğraf 91. Mazgirt-Gelincik Köyü Mezarlığı Seyyid Ahmed'e Ait Mezar'ın Güneyden Genel Görünüşü

Çizim 41. Fot.91. Çizimi (İ.İ.GİT)

Mezar, baş şahide, ayak şahide ve düz kapak taşı üzerine bırakılmış ikinci bir prizmatik kapaklı sandukadan meydana gelmektedir (Fot. 91; Çiz. 41). 1.13 cm (yükseklik) x 46 cm (genişlik) ölçüleri ile dikdörtgen gövdeli baş şahidesi, sandukanın kapak kısmından itibaren yükselmektedir (Fot.92, 93; Çiz. 42,43) .

Şahide, üst bölümünde, keskin biçimli bir omuzluk bölümünden sonra silindirik bir boyunluk üzerinde yükselen serpuşla (başlık) sonlandırılmıştır. Üstten düz yanlardan dilimli serpuşun etrafı verev atılımlarla dilimlendirilirken, ön ve arka ortasına bir küçük gülbezek motifi işlenmiştir. Şahidenin sağ omuz bölümünden aşağıya inen bir kol dirsek oluşturup, şahidenin iç yüzünde boncukları ve imamesiyle tespih tutan bir el motifi halini almıştır. Biraz daha yukarıda ise, boyun kısmından aşağıya bir sap ve yuvarlak bir gövdeden oluşan ve ne olduğu anlaşılamayan bir motif görülmektedir.

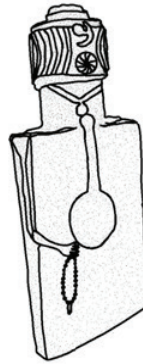
Fotoğraf 92. Baş Şahidesi Dış Yüzeyi

Çizim 42. Fot. 92. Çizimi (İ. İGİT)

Fotoğraf 93. Baş Şahidesi İç Yüzeyi

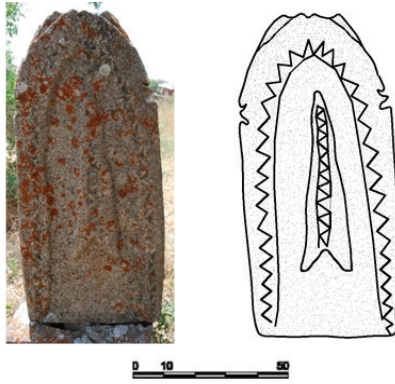
Çizim 43. Fot. 93 Çizimi (İ. İGİT)

Şahidenin dışa bakan yüzünde, dikdörtgen gövdeyi kenarlardan bordür şeklinde dolanan bir kuşak motifi işlenmiş, bu kuşaklar üstte ve altta içeriye doğru atılımlar yaparak gövde üzerinde bir süsleme alanı oluşturulmuştur. Bu alan içerisine, belirginlikleri omuz hizasında azalmış iki ayrı küçük rozet kabartması bırakılmıştır. Şahidenin boyun hizasında ise, kabartma olarak yapılmış üçgen bir şekil ve şeritler dikkat çekerken sol omzunda yuvarlak bir kabartma görülmektedir. Şahidenin yine bu yüzeyinde Rika hat ile beş satır halinde kazınmış kitabe bilgileri bulunmaktadır. Ancak kitabedeki harf dağılımının anlamlı bir birleşim sağlayamaması, tamamının okunabilmesini zorlaştırmıştır. Okunduğu kadarıyla kitabe metni şöyledir;

Metni	Okunuşu
هذا باقى	1- Heza baki
صاحب قبره	2- Sahübül kabrühü
سید عا سن	3- Seyyid Alsan
سید احمد	4- Seyyid Ahmet
سنه ١٣١١	5- Sene 1311

Kitabeye göre (سید احمد) Seyyid Ahmed'e ait olan kabir, Hicri 1311 (سنه ١٣١١) tarihli olup, Miladî 1893 yılına tekabül etmektedir.

Ayak şahidesi, baş şahidesi gibi sanduka üzerinden yükselmekte olup, daha alçak tutulmuştur. Form olarak dikdörtgen bir yapıda olan şahide, üst bölümde dilimli, sade bir sivri kemer alınlıkla sonlandırılmıştır. Kemer alınlığı üzerinden kırık olan şahide geneli itibariyle sade bir görünüme sahiptir. Oldukça pürüzlü bir yüzeye sahip ayak şahidesinin iç yüzeyinde hiçbir süslemeye rastlanmamaktadır. Buna karşılık dışta kemer şeklinde bir alan oluşturulmuş ve içerisine kabartma tekniğinde bir minare motifi işlenmiştir (Fot. 94, Çiz. 44).

Fotoğraf 94. Seyyid Ahmed'e Ait
Mezarı'nın Ayak Şahidesi Dış Yüzü

Çizim 44. Fot. 94. Çizimi

Sanduka, kaidesiz olarak toprağa bırakılmıştır ve iki şahide arası 94 cm uzunluk, kapak taşıyla 80 cm yükseklik, 48 cm genişlik ölçüleri ile dikdörtgen bir forma sahiptir. Sandukanın üzeri önce düz bir kapak taşı ile kapatılmış, ardından bunun üzerine, iki şahide arasını dolduran prizmatik formulu yek pare ikinci bir kapak bırakılmıştır. Sandukanın geniş yüzeyleri ise, dikdörtgen bir alan oluşturacak şekilde tasarlanmış ve süsleme alanı olarak kullanılmıştır. Sanduka, iklim koşullarının etkisiyle oldukça zarar görmüş ve ayak şahidesi hizasında kırılarak birbirinden ayrılmıştır.

Sandukanın kuzey geniş yan yüzü yoğun bir bezemeye sahiptir. Üzerinde, dikdörtgen bir çerçeve oluşturacak şekilde zikzak kuşakların çevrelediği bir bordür kuşağı yer alır ve bu kuşaktan merkeze doğru, dört köşeden gelen atılım kuşaklar merkezde içi geometrik ağlarla doldurulmuş bir daire motifinde birleşmektedir. Bu motifin altında, yüzeye kabartma tekniğinde yapılmış bir ibrik motifi ile hemen yanında ibrik altlığı yer almaktadır. Yine aynı yüzün sağ köşesine doğru, hareket eder vaziyette resmedilmiş bir at ve süvarisinin tasviri, koşum takımları ile birlikte işlenmiştir. Sandukanın güney geniş yan yüzü ise, geneli itibarıyla boş bırakılmış olup, sağ köşesinde kabartma bir kılıç motifi yer almaktadır (Fot. 95).

Fotoğraf 95. Seyyid Ahmed'e Ait Mezar'ın Kuzey Geniş Yüzü Üzerindeki Kabartma Olarak Verilmiş Kılıç Tasviri.

4.8.10. 1288 / 1871 Tarihli Mezar

İnceleme Tarihi : 20.07.2011

Bulunduğu Yer : Mazgirt Gelincik Köyü Mezarlığı

Tarihi : 1288 / 1871

Malzemesi : Beyaz Kireç Taşı

Gps Koordinatı : x 0566557 / y 4318395

Tanımı : Mezarlık alanının ortasında yer alan ulu meşe ağacının altındaki, demir korkuluklu eski mezarın arkasındaki yer almaktadır. Baş ve ayak şahideli sanduka mezar tipinde olup, oldukça tahrip görmüştür.

Baş şahide, ayak şahide ve prizmatik kapak taşlı sandukadan meydana gelen bu mezar örneğinde 1.32 cm (yükseklik) x 49 cm (genişlik) ölçülerindeki dikdörtgen baş şahidesi, aşağıda sandukanın dar yüzeyini de oluşturarak bütünlük sağlamaktadır (Fot. 96). Şahide, üst bölümünde keskin biçimli ve üstten dilimli bir omuzluk oluşturup, omuz uçlarına kabartma olarak yapılmış nişane motifleri yerleştirilmiştir. Omuzluk bölümünden sonra şahide, kalın tutulmuş silindirik bir boyunluk üzerinde yükselen sarıklı serpuşla (başlık) sonlandırılmıştır. Serpuş üstten düz, yanlardan dilimli bir kavuğun etrafına verev olarak dolanmış sarık bölümünden oluşur. Bu sarık dolamaları, başlığın alın hizasında üçgen bir açıklık bırakır (Fot. 97).

Fotoğraf 96. Mazgirt-Gelincik Köyü 1288
/1871 Tarihli Mezar

Fotoğraf 97. Baş Şahidesinden Detay

Şahidenin, iç yüzünde süslemeye rastlanılmazken, dışa bakan yüzünde aşağıya doğru iki satır halinde Rika hat ile tarih ve kitabe bilgileri, kabartma olarak yazılmıştır. Tarihin başta verilmesi bir batılaşma dönemi özelliğidir. Kitabe okunduğu kadarıyla şöyledir;

Metni	Okunuşu
١- ١٢٨٨ سنه	1- Sene 1288
٢- سيد...	2-Seyyid...

Ayak şahidesi, sanduka hizasında kırıldığı için mezarın ayak hizasına yaslatılmıştır. Bütünlüğünü kaybetmiş şahidenin sağlam kalan parçalarına bakarak dikdörtgen gövdeye sahip ve üst bölümde sivri kemer bir alınlık oluşturarak sonlandırılmış olduğunu söylenebilir. Sade görünümdeki ayak şahidesi üzerinde süslemeye rastlanmamaktadır.

Fotoğraf 98. 1288 /1871 Tarihli Şahideli Sandukalı Mezarın Sandukasının Kuzey Geniş Yüzeyi

Kapak taşı kırılmış ve orijinalliğini kaybetmiş sanduka, yan pehle taşları üzerine bırakılmış prizmatik kapak taşı ve şahidelerden oluşan dar yüzeyleriyle birlikte dikdörtgen bir formdadır. Sanduka 1.30 m uzunluk, topraktan itibaren 40 cm yükseklik, 49 cm genişlik ölçülerine sahiptir. Pehle taşlarının oluşturduğu sandukanın geniş yüzeyleri sade, dikdörtgen bir alan oluşturacak şekilde tasarlanmış ve üzerlerine bazı süslemeler yapılmıştır.

Fotoğraf 99. Mezar Sandukasının Güney Geniş Yüzeyi Üzerindeki Çakmaklı Tabanca Motifi

Sandukanın baş şahidesine göre sağ geniş yüzeyinde, bezeme olarak yalnızca kazıma ve kabartma tekniğinde yapılmış barutlu bir tabanca motifi görülmektedir. Sol geniş yüzeyine ise, tahrip oldukları için tam olarak an-

laşılamayan yan yana dizilmiş madalyon şeklindeki süslemeler yer almaktadır. Kazıma ve alçak kabartma tekniğinde işlenen bu motifler dışında süslemeye rastlanmaktadır (Fot. 98, 99).

4.8.11. Seyda Hüseyin'in Mezarı

İnceleme Tarihi : 20.07.2011

Bulunduğu Yer : Mazgirt Gelincik Köyü Mezarlığı

Tarihi : 1292 / 1875

Malzemesi : Kesme Beyaz Kireç taşı

Tanımı : Kabristanın ortasındaki ulu meşe ağacının sağ tarafında yer almaktadır. Baş ve ayak şahideli, sandukalı mezar olarak tanımlanıp, baş şahidesi üzerindeki kabartma kitabesi ile dikkat çekmektedir (Fot. 100).

Fotoğraf 100. Mazgirt-Gelincik Köyü Mezarlığı Seyda Hüseyin'in Oğlu Seyda Ali'nin Mezarı Güney Yüzünden Genel Görünüm

Mezar, baş şahide, ayak şahide ve prizmatik kapak taşlı sandukadan meydana gelmektedir. 1.30 cm (yükseklik) x 46 cm (genişlik) ölçüleri ile dikdörtgen gövdeli baş şahidesi, aşağıda sandukanın dar yüzeyini de oluşturarak bütünlük sağlamaktadır. Şahide, üstte ise, keskin biçimli bir omuzluk bölümü oluşturup üstten dilimlendirdikten sonra omuz başlarında ki nişaneler ile belirginleştirilmiştir. Omuzluk bölümünden sonra şahide, kalın tutulmuş silindirik bir boyunluk üzerinde yükselen serpuşla (başlık)

sonlandırılmıştır. Üstten sivri tepelikli, yanlardan başlık çubukları ile dilimlendirilmiş serpuşa önde ve arkada alın hizasında ters “v” biçimli açıklık bırakılmıştır.

Fotoğraf 101. Baş Şahidesinin İç Yüzü

Fotoğraf 102. Baş Şahidesinin Dış Yüzü

Baş şahidenin iç yüzünde kuşaklar halindeki geometrik motifli süsleme şeritleri düz ve çapraz atılımlar yaparak iç yüzeyde bir bezeme alanı oluşturmaktadır (Fot. 101,103). Gövdenin tam ortasında ise, tahrip olduğu için belli olmayan içi boş bir daire motifi vardır. Şahidenin dışa bakan yüzüne ise omuz hizasından aşağıya doğru dağınık olarak serpiştirilmiş, kabartma olarak Rika hat ile tarih ve yedi satır halinde kitabe bilgileri düşülmüştür. Tarihin üstte yer alması bir batılaşma dönemi özelliğidir (Fot. 102). Kitabedeki dağınık harflerin okunuş anında anlamlı birleşim sağlayamaması, tamamının okunmasını zorlaştırmıştır. Kitabede okunduğu kadarıyla şöyle yazmaktadır;

Metni

سنه ١٢٩٢
سيد حسين
ابن سيد علي
ثا
.....
.....
.....

Okunuşu

١- 1- Sene 1292
٢- 2- Seyda Hüseyin
٣- 3- İbn-i Seyda Ali
٤- 4- ... şah
٥ 5-.....
٦ 6-.....
٧ 7-.....

Kitabeye göre (سيد حسين ابن سيد علي--ثا) Seyda Ali Oğlu Seyda Hüseyin'e ait olan kabir, Hicri 1219 (سنه ١٢١٩) tarihli olup, Miladî 1875'e tekabül etmektedir.

Fotoğraf 103. Baş Şahidesinin Yan
Yüzünden Detay

Fotoğraf 104. Ayak Şahidesinin Dış
Yüzünden Detay

Ayak şahidesi, baş şahidesine göre alçak tutulmuştur ve dikdörtgen gövde üstte sivri kemer bir alınlık ve küçük bir başlık ile sonlandırılmıştır (Fot.104). Ayrıca aşağıda sandukanın dar yüzeyini oluşturarak sandukayla bir bütünlük sağlamaktadır.

Pürüzlü bir yüzeye sahip ayak şahidesinin iç yüzünde hiçbir süslemeye rastlanmamaktadır. Dış yüzünde ise kemerden aşağıya doğru çapraz ve

dik atılımlarla uzanan, kuşaklar halinde geometrik motifli süsleme şeritleri dolandırılmıştır.

Sanduka, iki şahide arası 1.13 cm uzunluk, kapak taşıyla 55 cm yükseklik, 46 cm genişlik ölçüleri ile dikdörtgen bir forma sahiptir ve üzeri prizmatik bir kapak taşı ile örtülüdür. Sandukanın geniş yüzeyleri sade, dikdörtgen bir alan oluşturacak şekilde tasarlanmıştır.

4.8.12. Seyyidalı Oğlu Abbas'ın Mezarı

İnceleme Tarihi : 20.07.2011

Bulunduğu Yer : Mazgirt Gelincik Köyü Mezarlığı

Tarihi : 1292 / 1875

Malzemesi : Beyaz Kireç taşı

Gps Koordinatı : x 0566558 / y 4318397

Tanımı : Kabristanın ortasındaki ulu meşe ağacının kuzeyinde yer almaktadır. Tipolojik olarak baş ve ayak şahideli sandukalı mezar olarak tanımlanabilir. Tamamı kesme beyaz kireç taşından şekillendirilmiş mezarın sanduka kapak taşı günümüze ulaşmamıştır (Fot. 105).

Fotoğraf 105. Mazgirt- Gelincik Köyü Seyyidalı Oğlu Abbas'ın Şahideli Sandukalı Mezarın Güneydoğu ve Güneybatıdan Genel Görünümü

Baş şahide, ayak şahide ve sandukadan meydana gelen mezarın 1.32 cm (yükseklik) x 45 cm (genişlik) ölçüleri ile dikdörtgen gövdeli baş şahidesi, aşağıda sandukanın dar yüzeyini de oluşturmakta ve onunla bir bütünlük sağlamaktadır. Şahide, üstte keskin biçimli bir omuzluk bölümü oluşturduktan sonra silindirik bir boyunluk üzerinde yükselen serpuşla (başlık) sonlandırılmıştır. Serpuş üstten düz bir tepelikli yanlardan başlık çubukları ile dilimlendirilmiş önde ve arkada alın hizasında ters “v” biçimli açıklıklarla şekillendirilmiştir.

Baş şahidenin iç yüzünde hiçbir süslemeye rastlanmazken, sağ omuz hizasından aşağıya doğru kol gibi işlenmiş ancak işlevi tam olarak anlaşılmayan bir motife yer verilmiştir. Şahidenin dışa bakan yüzünde ise, omuz hizasından aşağıya doğru dağınık olarak serpiştirilmiş Rika hat ile tarih ve sekiz satır halinde kitabe, kabartma olarak düşülmüştür. Tarihin üstte yer alması bir batılaşma dönemi özelliğidir. Kitabedeki dağınık harf dağılımının okunuşta anlamlı bir bütünlük sağlayamasa da Kur'an-ı Kerim'de geçen bir ayetin yazılmış olması okumayı kolaylaştırmıştır (Fot. 106). Kitabede okunduğu kadarıyla şöyle yazmaktadır;

Fotoğraf 106. Baş Şahidesi Kitabesi

Metni	Okunuşu
سنه ١٢٩٢	١- 1-Sene 1292
نصر من الله	٢- 2-Nasrun mina'llahi
وفتح	٣- 3-ve'l-fethu
قريب وبشر	٤- 4-karib ve beşşiri
المومنين يا الله	٥- 5-mü'minin ya Allah
يا محمد يا علي شح	٦- 6-ya Muhammed ya Ali Şah
اولدى	٧- 7-evladı
سيد اببس ابن سيد على	٨- 8-Seyyid Abbas İbn Seyyidali

AYETİN TRANSKRİPTİ:

2-5. (Ve uhrâ tuhibbûnehâ,) **nasrun minallâhi ve fethun karib**, ve beşşiril mu'eminîn.¹⁴¹

AYETİN ANLAMİ:

Ve (bakın, Allah size) gönülden seveceğiniz başka bir şey daha (bağışlayacak): (bu dünyada) Allah'ın yardımını ve yakında gerçekleşecek bir zafer; (ey Peygamber, bunu) bütün inananlara müjdele.

1.32 cm (yükseklik) x 45cm (genişlik) ölçülerindeki ayak şahidesi baş şahidesi ile aynı boyutlarda olup, dikdörtgen gövdesi üstte sivri kemer bir alınlık ve küçük bir başlıkla sonlandırılmıştır. Şahide yine baş şahide olduğu gibi, alt kısımda sandukanın dar yüzeyini oluşturmakta ve bütünlük sağlamaktadır. Sade görünümdeki şahide üzerinde hiçbir süslemeye rastlanmaz. Hemen yan tarafına, köydeki yakınları tarafından mermer bir şahide bırakılmıştır.

Sanduka, iki şahide arası 1.05 cm uzunluk, topraktan itibaren 46 cm yükseklik ve 50 cm genişlik ölçülerinde dikdörtgen bir forma sahip olup, üzerindeki kapak taşı tamamen kırılmıştır. Tahrip olmuş durumdaki geniş yüzeyleri sade, dikdörtgen bir alan oluşturacak şekilde tasarlanmıştır.

Geneli itibariyle üzerinde süslemeye rastlanmayan sandukanın, sadece güney geniş yüzünde koşum takımları olmayan, çıplak vaziyette bir atmotifi işlenmiştir (Fot. 107).

141 Bkz. Kur'anı Kerim Saf Suresi 13. Ayet

Fotoğraf 107. Seyyidalı Oğlu Abbas'ın Mezarı'nın Sandukasının Güney Geniş Yüzünden Genel Görünüm

4.8.13. Seyit Hasan, Muhammed'in Mezarı

İnceleme Tarihi : 20.07.2011

Bulunduğu Yer : Mazgirt Gelincik Köyü Mezarlığı

Tarihi : XIX. yy'ın İkinci Yarısı

Malzemesi : Kahverengi Kalker Taşı

Gps Kordinatı : x 0566567 / y 4318385

Tanımı : Mezarlığın giriş kapısına göre kuzeybatı istikamette almaktadır. Baş ve ayak şahideli sandukalı mezar grubuna girer (Fot. 108).

Fotoğraf 108. Mazgirt- Gelincik Köyü Seyyid Hasan, Muhammed'in Mezarı Olarak İsimlendirebileceğimiz Kabrin Güneyden Genel Görünümü

Mezarın, 1.50 cm (yükseklik) x 45 cm (genişlik) ölçülerindeki dikdörtgen gövdeli baş şahidesi, aşağıda dar yüzeyini de oluşturarak sandukayla bütünlük sağlamaktadır. Üst bölümü, omuz başlarına nişane motifi yerleştirilen Keskin biçimli bir omuzluk oluşturmaktadır. Şahide en üstte ise, kalın tutulmuş silindirik bir boyunluk üzerinde yükselen sarıklı serpuşla (başlık) sonlandırılmıştır. Oldukça yalın bir anlayışta ele alınmış serpuş kısmı, üstte küçük düz bir kavuktan sonra etrafına sarık dolanarak ön ve arkada düz yanlarda şişkin bir görüntü sunmaktadır (Fot 109).

Fotoğraf 109. Seyyid Hasan, Muhammed'in Mezarının Kuzeybatıdan Görünümü

Fotoğraf 110. Aynı Mezarın Baş Şahidesi Dış Yüzü

Kullanılan malzemenin doğa şartları karşısındaki dayanıksızlığı nedeniyle pürüzlü bir hal alan şahidenin iç yüzünde hiç bir süslemeye rastlanılmaz. Dışa bakan yüzünde ise, gövde üzerindeki mihrap motifinin içine, aşağıya doğru altı satır halinde kitabe Rika hat ile ve kabartma olarak yazılmıştır. Kitabenin büyük bir bölümü silinerek okunamaz hale gelmiştir (Fot. 110). Kitabede okunduğu kadarıyla şöyle yazmaktadır;

Metni	Okunuşu
هذا قبر	۱- 1- Haza kabrû
سید حسن	۲- 2- Seyit Hasan
سید محمد	۳- 3- Seyit Muhammed

Metni	Okunuşu
.....	ξ- 4-
.....	Δ- 5-
.....	٦- 6-

Tamamı okunamayan kitabenin günümüze ulaşabilen bölümlerinde mezarda yatan zatın adı geçmeyip, ayrıca kabrin tarihini belirten herhangi bir ibareye de yer verilmemiştir. Ancak bu örnekte, katalog içinde kolay ayırt edilebilmesi için kitabede adı gecen Seyyid Hasan ve Seyyid Cafer isimleri mezarı tanımlamada kullanılmıştır. Mezar, aynı kabristandaki benzer örneklerden hareketle, en erken XIX. yy'ın ikinci yarısına tarihlendirilebilir.

Ayak şahidesi, 1.50 cm (yükseklik) x 45 cm (genişlik) ölçüleri ile baş şahidesi ile aynı boyutlarda olup, dikdörtgen gövdesi üst bölümde sivri kemer bir alınlık oluşturarak sonlandırılmıştır. Yine baş şahidede olduğu gibi alt kısımda dar yüzeyini oluşturup sandukayla bir bütünlük sağlar. Sade görünümdeki ayak şahidesi üzerinde hiçbir bezeme unsuruna rastlanmaz.

Sanduka bölümü, iki şahide arası 91 cm uzunluk, topraktan itibaren 53 cm yükseklik ve 45 cm genişlik ölçüleri ile dikdörtgen bir forma sahip olup, geniş yüzeyleri de sade, dikdörtgen bir alan oluşturacak şekilde tasarlanmıştır. Kapak taşı kırılmış ve geniş kenar taşları dağılmış olduğu için orijinalliğini kaybetmiştir.

Sandukadan geriye kalan parçalardan sol geniş bölümde hiçbir süslemeye rastlanmazken, sağ geniş yüzeyi üzerinde kabartma olarak bir kılıç motifi yer almaktadır. Kılıç motifinin hemen karşısında ise, şekli tam olarak anlaşılamasa da, muhtemelen bir tüfek motifi bulunmaktadır (Fot. 111)

Fotoğraf 111. Seyyid Hasan, Muhammed'in Mezarının Sandukası Üzerine Kabartma Olarak İşlenmiş Kılıç Motifi

4.8.14. Seyyid Selma'nın Mezarı

İnceleme Tarihi : 20.07.2011

Bulunduğu Yer : Mazgirt Gelincik Köyü Mezarlığı

Tarihi : 1297 / 1879

Malzemesi : Kahverengi Kalker Taşı

Gps Kordinatı : x 0566568 / y 43118387

Tanımı : Mezarlık kapısının kuzeybatısında, Seyyid Hasan ve Seyyid Cafer'in mezarının yandadır. Baş ve ayak şahideli sandukalı mezar tipinde değerlendirilebilir (Fot. 112).

Fotoğraf 112. Mazgirt- Gelincik Köyü Seyyid Selman'ın Mezarı'nın Güneybatıdan Genel Görünümü

Mezar baş şahide, ayak şahide ve kapak taşı kırılmış sandukadan meydana gelmektedir. 1.32 cm (yükseklik) x 49 cm (genişlik) ölçüleri ile dikdörtgen gövdeli baş şahidesi, alt kısımda sandukanın dar yüzeyini de oluşturarak bütünlük sağlamaktadır. Şahidenin üst bölümünde keskin biçimli bir omuzluk kısmı ve omuz başlarına kabartma olarak işlenmiş nişane motifleri görülmektedir. Omuzluk bölümünden sonra şahide, kalın tutulmuş silindirik bir boyunluk üzerinde yükselen sarıklı serpuşla (başlık) sonlandırılmıştır. Serpuş kısmı oldukça basit ele alınmış, üstte küçük düz bir kavuktan sonra etrafına dolanan sarık ön ve arkada düz yanlarda şişkin tutularak farklı bir başlık türü elde edilmiştir.

Şahidenin iç yüzünde hiçbir süslemeye rastlanmazken, dışa bakan yüzünde, gövdede oluşturulan mihrap motifi içerisine, aşağıya doğru, Rika hat ile Osmanlı Türkçesi kullanılarak altı satır halinde kitabe bilgileri kabartma olarak yazılmıştır (Fot. 113). Tahrip olduğu için tamamı okunamayan kitabe, okunduğu kadarıyla şöyledir;

Metni	Okunuşu
.....	1- 1-.....
و مالک	2- ve Malikü
سید...	3- Seyyid...
سید سلمان	4- Seyyid Selman
بن سید عباس	5- Bin Seyyid Abbas
۱۲۹۷	6- 1297

Kitabeye göre kabir (سید... سید عباس) Seyyid Abbas Oğlu Seyyid Selman'a ait olup, 1297 / 1879 tarihlidir. Ayak şahidesi, 1.32 cm (yükseklik) x 49 cm (genişlik) ölçüleri ile baş şahidesiyle aynı boyutlarda olup, dikdörtgen gövdesi üst bölümde sivri kemer bir alınlık oluşturarak sonlandırılmıştır. Baş şahidede olduğu gibi, aşağı doğru inerek sandukanın dar yüzeyini oluşturan ayak şahidesi de sandukayla bir bütünlük sağlar. Sade görünümdeki ayak şahidesi üzerinde herhangi bir süsleme motifine rastlanmaz.

Fotoğraf 113. Mezarın Baş Şahidesi, Kitabesi

Sanduka bölümü, şahide kalınlıkları ile birlikte 1.30 cm uzunluk, top-raktan itibaren 40 cm yükseklik, 49 cm genişlik ölçüleri ile dikdörtgen bir forma sahip olup, geniş yüzeyleri de sade, dikdörtgen bir alan oluşturacak şekilde tasarlanmıştır. Kapak taşı kırık olduğu için orijinalliğini kaybetmiş sanduka üzerinde süslemeye rastlanmaz.

4.8.15. 1316 / 1898 Tarihli Kadın Mezarı

İnceleme Tarihi : 20.07.2011

Bulunduğu Yer : Mazgirt Gelincik Köyü Mezarlığı

Tarihi : 1316 / 1898

Malzemesi : Beyaz Kireç Taşı

Gps Kordinatı : x 0566572 / y 4318392

Tanımı : Mezarlık alanın kuzeybatı tarafında, istinat duvarına yakın bir noktada konumlanmıştır. Baş ve ayak şahi-
deli sandukalı bir kadın mezarı olarak tanımlanabilir
(Fot. 114).

Fotoğraf 114. Mazgirt- Gelincik Köyü 1316 / 1898 Tarihli
Kadın Mezarın Güneyden Genel Görünümü

Mezar baş şahide, ayak şahide ve düz kapak taşı üzerine bırakılmış ikin-ci bir prizmatik kapaklı sandukadan meydana gelmektedir. 89 cm (yükseklik) x 36 cm (genişlik) ölçüleri ile dikdörtgen gövdelibaş şahidesi, sandukanın kapak kısmından itibaren yükselmektedir. Şahide, üst bölümünde, keskin biçimli bir omuzluk bölümünden sonra silindirik bir boyunluk üzerinde yükselen serpuşla (başlık) sonlandırılmıştır. Serpuş, sarıklı başlıktan

çok saçları ile verilmeye çalışılmış bir kadın başı şeklinde yapılarak, sitilize bir insan formu elde edilmiştir (Fot. 115,116).

Fotoğraf 115. 1316 / 1898 Tarihli Kadın Mezarın Kuzeydoğudan Genel Görünümü

Fotoğraf 116. Fot. 115. detay

Baş şahidenin içe bakan yüzünde, boyundan aşağıya doğru sarkarak gövde üzerinde ucuna takılmış altınlarıyla birlikte bir gerdanlık, kabartma olarak verilmiştir (Fot. 117, 118). Şahidenin başlık kısmında, kaşıyla birlikte tek bir göz ve çizgi halinde burun yapılarak bir insan yüzü betimlenmeye çalışılmıştır. Şahidenin dışa bakan yüzüne ise, dikdörtgen gövdeyi omuzlardan gövdeye çapraz olarak atılan zikzaklardan oluşan kuşak motifi işlenmiştir. Boyun hizasında başlayıp serpuş üzerinde oluşan Ay-yıldızı ile bir alem veya töz motifi işlenmiştir. Bu motifte ay tam hilal olmayıp “v” şeklinde iken, yıldız bir çiçeğe benzetilip dokuz kollu olarak yapılmıştır. Şahidenin iki omuz arasına, dikdörtgen bir çerçeve içerisine alınmış kabartma olarak sadece Hicri tarih düşülmüştür. Arap rakamları ile düşülen tarihte, 1316 yazmaktadır. Hemen tarihin altına, gerdanlık gibi verilmiş ancak anlamını bilmediğimiz bir işaret veya sembol yerleştirilmiştir (Fot. 116).

Fotoğraf 117. Aynı Mezarın Batıdan Görünüşü

Fotoğraf 118. Fot. 117. Detay

Ayak şahidesi, baş şahidesi gibi sanduka üzerinden yükselmekte olup, üstten kırıldığı için tam yüksekliği bilinmese de, genişliği diğeri ile aynıdır. Form olarak dikdörtgen bir yapıda olan şahide, muhtemelen üst bölümde sade sivri kemer bir alınlıkla sonlandırılırken iç ve dış yüzeyinde hiçbir süslemeye yer verilmemiştir.

Mezarın, kaidesiz olarak toprağa bırakılan sanduka bölümü, 1.15 cm uzunluk, düz kapak taşıyla 58 cm yükseklik ve 48 cm genişlik ölçüleri ile dikdörtgen bir forma sahiptir. Sanduka önce düz bir kapak taşı ile kapatılmış, bunun üzerine ise, iki şahide arasına uzatılmış 81 cm uzunluk, 21 cm yükseklikte prizmatik formlu yek pare ikinci bir kapak bırakılmıştır. Sandukanın yan yüzeyleri dikdörtgen bir alan oluşturacak şekilde bezemesiz bırakılmamıştır. Mezarın sanduka kısmı hava koşullarının etkisiyle oldukça zarar görmüş kimi yerlerinde çatlamalar meydana gelmiştir.

Mezarda her ne kadar kitabe bilgisi olarak bir isim düşülmemiş olsa da, süsleme olarak uçlarında altınların bulunduğu gerdanlık motifine yer verilmesi ve serpuşunun bir başlıktan ziyade stilize bir kadın başına benzetilmesi, bu mezarın bir kadına ait olduğunun kanıtlarıdır.

4.8.16. Mustafa Zâde Mustafa'nın Mezarı

İnceleme Tarihi : 20.07.2011

Bulunduğu Yer : Mazgirt Gelincik Köyü Mezarlığı

Tarihi : 1327 / 1907

Malzemesi : Beyaz Kireç Taşı

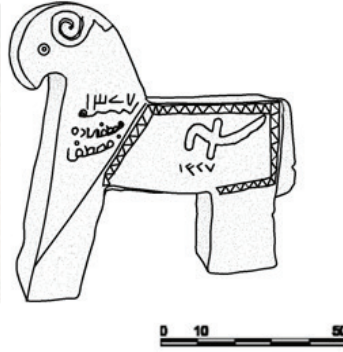
Gps Kordinatı : x 0566574 / y 4318378

Tanımı : Koç heykeli şeklindeki mezar, mezarlık alanının batı köşesine doğru istinat duvarına yakın bir yerdedir (Fot. 119).

Fotoğraf 119. Mazgirt- Gelincik Köyü Mustafa Zade Mustafa'nın Koç Figürü Şeklindeki Mezar Taşının Kuzey Yüzünden Genel Görünüm.

Günümüze sağlam bir şekilde ulaşabilmiş koç heykeli, iki bacak arası açık, ayakta bir duruş sergilemektedir. Topraktan itibaren ön bacdktan kafaya 99 cm, bacdktan sırta 28 cm yüksekliğe sahiptir. Figürün 1.05 cm gövde uzunluğu olup, göğüs ve sırt düzleştirilerek 24 cm genişliğe ulaştırılmıştır. Koçun kafa kısmı basık ve enli verilirken, her iki tarafında kazıma ve kabartma tekniğindeki boynuzlar, helezonik kıvrımlar oluşturur. Gözler, yine kabartma tekniğinde belirginleştirilerek gerçeğe yakın, heybetli bir bakış verilmeye çalışılmıştır. Gövde bölümü ise, her iki yanın keskin hatlarla düzleştirilerek yüzeylerin süsleme için de kullanılmasına imkân sağlamıştır. Koçun kuyruk bölümü dışa doğru kabartma olarak yapılmış ve üzeri düzeltilerek şekil verilmiştir.

Fotoğraf 120. Mezar Taşının Güney
Yüzünün Genel Görünümü

Çizim 45. Fot. 120. Çizimi (İ. İGİT)

Heykel gövdesinin sağ yüzeyinde, ön ayaktan başlayıp sırt hizasından geriye doğru zikzakların oluşturduğu bir süsleme kuşağı yer verilirken sol tarafta ise, karın ve sırt çevresindeki zikzakların oluşturduğu bordürün ortasına, kazıma tekniğinde basit formu bir kılıç motifi yerleştirilmiştir (Fot. 120; Çiz. 45) Hemen bu motifin altına da Hicri olarak 1327 tarihi düşülmüştür. Yine koçun boyun hizasına, tarih başta olmak üzere Osmanlı Türkçesi ve Celi Sülüs hat ile üç satır halinde kitabe kazılmıştır. Burada şöyle yazmaktadır:

Metin	Okunuşu
سنة ١٣٢٧	١- 1-Sene 1327
مصطفى زاده	٢- 2-Mustafa zade
مصطفى	٣- 3-Mustafa

Kitabesine göre Mustafa zâde Mustafa'ya ait olan eser Hicri 1327 / Miladî 1907 tarihlidir. Aynı mezarlık içerisinde “zade” ibaresinin kullanıldığı tek örnektir. Bu kelime de, “seyyid” kelimesi gibi, önemli bir aileye mensup olmayı çağrıştırmaktadır.

Koçun düzleştirilmiş göğüs kısmı üzerine kurdele şekli verilmiş zikzakların oluşturduğu, yine kazıma ve alçak kabartma tekniğinde işlenmiş kuşak yer alırken (Fot.121), kuyruk bölümü üzerinde de, ne anlama geldiğini

tam olarak bilmediğimiz bir motife yer verilmiştir. Bu motifin, kuyruk bölümünü vurgulama amaçlı olduğu söylenebilir (Fot. 122; Çiz. 46).

Fotoğraf 121. Mezartaşının
Göğüs Bölümü

Fotoğraf 122. Mezartaşının
Kuyruk Bölümü

Çizim 46. Fot. 122. Çizimi

4.8.17. .No'lu Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı

İnceleme Tarihi : 20.07.2011

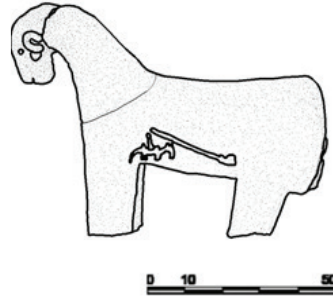
Bulunduğu Yer : Mazgirt Gelincik Köyü Mezarlığı

Tarihi : XIX. yy'ın İkinci Yarısı

Malzemesi : Beyaz Kireç Taşı

Gps Kordinatları : x 0566543 / y 4318394

Tanımı : Mezarlık alanının kuzeydoğu köşesine doğru, istinat duvarının yakınındadır. Koç şeklindeki mezar taşı örneklerindendir (Fot.123; Çiz 47).

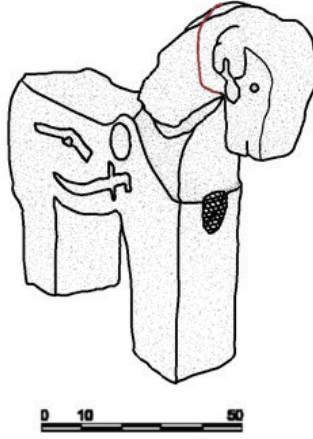

Fotoğraf 123. Mazgirt- Gelincik Köyü
I. No'lu Koç Heykeli Şeklindeki Mezar
Taşının Güney Yüzünün Genel Görünümü

Çizim 47. Fot. 123. Çizimi (İ. İGİT)

İki bacak arası açık, ayakta dik bir duruş sergileyen koç, kuyruk bölümünden başa doğru daralan bir gövdeye sahiptir. Yerden itibaren ön bacak-tan kafaya 1.05 cm, bacaklardan sırtta 71 cm, ayaktan kafanın üst bölümü-ne de 1.36 cm yüksekliktedir. Gerçeğe yakın anlayışta biçimlendirilmekle birlikte boyun ince, yukarıya doğru kaldırılmış baş ise küçüktür. Kırık olan boyun köylüler tarafından yerine konularak sabitlenmiştir. Koçbaşının her iki tarafındaki boynuzlar kabartma tekniğinde ve tek kıvrım halinde, ağız kısmı da düz bir çizgi olarak verilmiştir. Kuyruk, gövde üzerinden dışa doğru geniş ve kabarık şekilde yapılarak figüre canlılık kazandırılmaya çalışılmıştır. Heykelin gövde bölümü ise, kübik bir forma sahiptir yüzeyleri süsleme alanı olarak kullanılmıştır.

Koç figürünün sağ gövdesi üzerine, karın hizasında bir kılıç motifi ile hemen üzerinde barutlu bir tabanca modeli kazıma tekniğinde işlenmiştir (Fot. 124; Çiz. 48). Boynuna doğru ise tahrip olduğu için tam belli olmayan bir gülbezek motifi yer almaktadır. Heykelin sol gövdesi üzerinde süsleme-ye yer verilmiş, karın hizasında atı üzerinde bir süvari motifi işlenmiştir. Bu motifin hemen üzerinde ise işlevi tam olarak anlaşılamayan, daha çok asa gibi duran bir motife yer verilmiştir. Koçun düzleştirilmiş göğüs kısmı üzerinde, kabartma yöntemiyle belirginleştirilmiş ve üzerinde işlemeli geometrik şekillerin yer aldığı üçgen şeklinde bir rozet motifi yer alır.

Fotoğraf 124. Koç Heykelinin
Kuzeybatıdan Genel Görünümü

Çizim 48. Fot. 124. Çizimi (İ. İGİT)

Üzerinde süslemeler dışında herhangi bir kitabe bilgisine rastlamadığımız mezar taşını, silah modellerinden ve benzerlerine göre daha eski görünümünden dolayı XIX. yy'ın ikinci yarısına tarihleyebiliriz. Öte yandan, koç figürlü olması ve üzerinde silah bulunması, mezarın bir erkeğe ait olduğunu kanıtlamaktadır.

4.9. Mazgirt İlçesi Yeldeğen (Şöbek) Köyü Mezarlığı

Eski adı “**Şöbek**” olan Yeldeğen Köyü, Mazgirt ilçe merkezine 29 km. uzaklıktadır. Köye ulaşabilmek için Gelincik'e giden toprak yolu takip edip, Gelincik yol ayrımından sonra 4 km daha ilerlemek gerekmektedir. Önceleri 50 hane olduğu belirtilen köy şimdilerde ise, ıssızlaşmıştır. Köyün en önemli tarihi ve kültürel varlıkları, günümüze ulaşabilmeyi başaran bu mezar taşlarıdır (Fot. 125).

Yeldeğen (Şöbek), sınırları içinde iki ayrı mezarlık tespit edilmiş olup bunlardan ilki köye yaklaşık 1 km mesafede, yolun sol tarafındaki ağaçlık alan içersinde yer almaktadır. Yeni oluşturulduğu belli olan mezarlıkta yakın tarihli modern mezar taşları içinde, sadece bir tanesi tarihi öneme sahiptir. Muhtemelen şahideli sandukalı olan kabrin baş şahidesi dışındaki bölümleri tahrip olmuştur. Seyyid Cafer'e ait mezardan geriye kalan şahide, sarıklı serpuşlu olup, 1253 H. /1837 M. tarihlidir.

Fotoğraf 125. Mazgirt- Yeldeğen (Şöbek) Köyü
2.Mezarlığı'ndan Genel Görünüm

Köyün ikinci ve en önemli mezarlığı, köy meydanı olarak tarif edilebilecek küçük bir alan içerisinde konumlandırılmıştır. Etrafı taş duvarlarla çevrelenmiş mezarlıkta tarihî önem arz eden 12 adet mezar taşı tespit edilmiştir. Bunlardan iki tanesi koç heykelidir. Koç heykellerinden kırık olanı, 1314 H. / 1896 M. tarihlidir. Geriye kalan dokuz örnek ise şahideli sandukalı mezar türündedir. Bu taşlardan beş örnek seçilerek katalog bölümüne alınmıştır. Seçilen örneklerin tamamında beyaz ve kahverenkli kireçtaşı kullanılmıştır.

Yeldeğen Köyü'nde ikamet eden 80 yaşındaki Mahmut Kılıç'ın anlatımına göre; I. Dünya Savaşı döneminde köyün boşaltılmasını fırsat bilip köyü işgal eden Karakoçanlı Necip Ağa'nın eşkıyaları mezarlığı da tahrip etmişlerdi. Daha sonraki yıllarda evlerine dönebilen köylüler, mezarlığı elden geçirip etrafını taş bir duvar ile çevirmişlerdir.

4.9.1. Seyyid Cafer'in Mezarı

İnceleme Tarihi : 20.07.2011

Bulunduğu Yer : Mazgirt Yeldeğen Köyü I.Mezarlık

Tarihi : 1153/1740

Malzemesi : Beyaz Kireç Taşı

Gps Kordinatı : x 0568139 / y 4317492

Tanımı : Yeldeğen Köyü'ne yaklaşık 2 km uzaklıkta, yolunun doğusundaki meşelik alan içine kurulmuştur. İncelediğimiz mezar taşı yeni mezarlığın girişinde yer almaktadır ve günümüze sadece baş şahidesi ulaşmıştır. Şahideli sandukalı olduğu anlaşılan örneğimiz kesme kireç taşı malzemeyle yapılmıştır (Fot. 126).

Fotoğraf 126. Mazgirt- Yeldeğen Yolu Üzeri I. Mezarlıktaki Seyyid Cafer'in Mezarı'nın Genel Görünümü

Baş şahidesi, 1 m (yükseklik) x 54 cm (genişlik) ve 15 cm (kalınlık) ölçüleri ile dikdörtgen bir gövdeye sahiptir. Gövde, üst bölümünde keskin hatlı bir omuzluk, silindirik kalın bir boyun ve bunun üzerine oturan sarıklı serpuştan (başlık) meydana gelmektedir. Serpuş kısmı, üstten düz, yanlardan dilimli kalın bir kavuktan oluşmuş, etrafına dolanan sarık ise ön ve arkadan daraltılarak verilmiştir.

Fotoğraf 127. Seyyid Cafer'e Ait Mezar'ın Baş Şahidesinin İç Yüzü

Fotoğraf 128. Aynı Şahidenin Dış Yüzeyi

Şahidenin içe bakan yüzünde süslemeye rastlanmazken dışa bakan yüzünde aşağıya doğru Osmanlı Türkçesi kullanılarak beş satır halinde kitabe ve tarih düşülmüştür (Fot.127, 128). Kabartma tekniğiyle ve Celi Sülüs hat ile kaleme alınmış kitabede harflerin dağınık ve özensiz verilmesi, okumayı zorlaştırmaktadır. Kitabe metni okunabildiği kadarıyla şöyledir;

Metni	Okunuşu
۱- صاحب	1-Sahib
۲- ومالك	2-Ve Malikü
۳- سيد خدا اسيد	3-Seyyid Huda... es... seyyid
۴- جعفر بن سيد	4-Cafer bin Seyyid
۵- محمد سنه ۱۱۵۳	5-Muhammed Sene 1153

Kitabesine göre (جعفر بن سيد محمد) Seyyid Muhammed'in oğlu Seyyid Cafer'e ait olan kabir, Hicri 1153, Miladî 1740 tarihlidir. Kitabede Seyyid ibaresinin kullanılması sık görülen bir durum olmayıp, yöre insanına göre, bu kelime merhumun Ehl-i Bey'te dayanan bir Dede, Pir veya Derviş olduğunu vurgulamaktadır.

4.9.2. Seyyid Cafer Ali'nin Mezarı

İnceleme Tarihi : 20.07.2011

Bulunduğu Yer : Mazgirt Yeldeğen (Şöbek) Köyü Mezarlığı

Tarihi : 1314 / 1896

Malzemesi : Beyaz Kireç Taşı

Gps Kordinatı : x 0568658 / y 4318484

Tanımı : Köy mezarlığının giriş kapısından kuzeydoğu köşeye doğru, duvara yakın ilk mezardır. Baş ve ayak şahide-li sandukalı mezar örneğidir.

Fotoğraf 129. Mazgirt- Yeldeğen Köyü Mezarlığı Seyyid Cafer Ali'ye ait Mezarının Güney Cephesinden Genel Görünüm

Mezar baş şahide, ayak şahide ve prizmatik kapak taşlı sandukadan meydana gelmektedir (Fot. 129). 1.78 cm (yükseklik) x 50 cm (genişlik) ve 12 cm (kalınlık) ölçülerindeki dikdörtgen gövdeli baş şahidesi, aşağıda sandukanın dar yüzeyini de oluşturarak bütünlük sağlamaktadır. Şahide üst bölümünde keskin biçimli bir omuzluk bölümü oluşturup, ardından gelen kalın tutulmuş silindirik bir boyunluk üzerinde yükselen sarıklı serpuş-la (başlık) sonlandırılmıştır. Serpuş kısmı oldukça basit ele alınmıştır. Üstte

küçük düz bir kavuktan sonra etrafına dolanan sarık iç ve dış yüzlerde dik kesilmiş olup, yanlardan dışa doğru hafif kabarıklık oluşturmaktadır.

Şahidenin iç yüzünde hiçbir süslemeye rastlanılmazken, dışa bakan yüzünde, üstte, tarih ve kitabe bölümü yer almaktadır (Fot.130, 131). Kitabe, baştan aşağıya doğru cetvel yardımı ile kartuşlara ayrılıp, on iki satır halinde kabartma tekniğinde Osmanlı Türkçesi kullanılarak ve Celi sülüs hat ile kaleme alınmıştır. Her ne kadar cetvel kullanılmış olsa da harflerin aralarında bir bütünlük oluşturmaması ve bir kısmının tahrip olması, kitabeyi okumayı zorlaştırmıştır. Kitabe metni okunduğu kadarıyla şöyledir;

Fotoğraf 130. Aynı Mezarın Baş Şahidesinin İç Yüzü

Fotoğraf 131. Baş Şahidesinin Dış Yüzü

Metni

Okunuşu

سنه ١٣١٤	١- 1- Sene 1314
بر يالنجی فنا دنيا الرندن	٢- 2- Bir yalancı fana dünya illerinden
یوق -----	٣- 3- yok
المیش -----	٤- 4- olmuş
-----	٥- 5-
باقی قالورم بر کون	٦- 6- baki kalurum bir gün
دیمزدم او--ورم	٧- 7- derdim ol...verem
-----	٨- 8-

-----	۹- 9-
سید جعفر علی سید	۱۰- 10- Seyyid Cafer Ali Seyyid
محمد -----	۱۱- 11- Muhammed...

Kitabeye göre (سید جعفر علی) Seyyid Cafer Ali'ye ait olan kabir, Hicri (۱۳۱۴) 1314, Miladî 1896 tarihlidir.

1.78 cm (yükseklik) x 50 cm (genişlik) ölçülerindeki ayak şahidesi baş şahidesi ile aynı boyutlarda olup, dikdörtgen gövdesi üst bölümde sivri kemer bir alınlık oluşturarak sonlandırılmıştır. Baş şahidede olduğu gibi, alt kısımda sandukanın dar yüzeyini oluşturarak bütünlük sağlamaktadır. Ayak şahidesi üzerinde herhangi bir süsleme uygulanmamıştır.

Sanduka bölümü, şahide kalınlıkları ile birlikte 1.35 cm uzunluk, zeminden itibaren 73 cm yükseklik ve 50 cm genişlik ölçüleri ile dikdörtgen bir forma sahip olup, üzeri, yanları kırılmış prizmatik bir kapak taşı ile örtülüdür. Sandukanın geniş yüzeylerini oluşturan pehle taşları sade, dikdörtgen bir alan oluşturacak şekilde tasarlanmış, ancak üzerinde süslemeye yer verilmemiştir.

4.9.3. 1326 / 1908 Tarihli Mezar

İnceleme Tarihi : 20.07.2011

Bulunduğu Yer : Mazgirt Yeldeğen (Şöbek) Köyü Mezarlığı

Tarihi : 1326 / 1908

Malzemesi : Beyaz Kireç Taşı

Gps Kordinatı : x 0568666 / y 4318479

Tanımı : Mezarlığın giriş kapısından güney doğuya doğru, istinat duvarının yakınındadır. Baş ve ayak şahideli sandukalı mezar olarak tanımlanabilir (Fot.132)

Fotoğraf 132. Mazgirt- Yeldeğen Köyü Mezarlığı
1326/1908 Tarihli Mezarın Güneyden Genel Görünümü

Mezar baş şahide, ayak şahide ve prizmatik kapak taşlı sandukadan meydana gelmektedir. 1.45 cm (yükseklik) x 43 cm (genişlik) ölçüleri ile dikdörtgen gövdeli baş şahidesi, aşağıda sandukanın dar yüzeyini de oluşturarak bütünlük sağlamaktadır. Üst bölümünde ise, kaş kemer alınlıktan sonra küçük bir tacla (başlık) sonlandırılmıştır (Fot.133).

Fotoğraf 133. 1326/1908 Tarihli Mezarın
Güneydoğudan Görünümü

Fotoğraf 134. Mezarın Baş Şahidesinin Dış
Yüzü

Şahidenin iç yüzünde, kaş kemer bölümünde, muhtemelen boyun hizasını vurgulamak amacıyla “v” şeklinde bir sembol işlenmiş, bunun dışında başka bir süslemeye yer verilmemiştir. Dışa bakan yüzünde ise, sadece Hic-

ri bir tarihin verildiği kitabe bölümü yer almaktadır (Fot. 134). Bu kitabe-
de şöyle yazmaktadır;

سنه ١٣٢٦ / Sene 1908

Ayak şahidesi, 1.45 cm (yükseklik) x 43 cm (yükseklik) ölçüleri ile baş
şahidesi ile aynı ölçülere sahiptir. Şahide, alt kısımda sandukanın dar yü-
zeyini oluşturarak bütünlük sağlarken, üst bölümde dilimli bir sivri kemer
alınlık oluşturarak sonlandırılmıştır. Ayak şahidesi üzerinde herhangi bir
süslemeye yer verilmemiştir.

Sanduka bölümü, şahide kalınlıkları ile birlikte 1.40 cm uzunluk, ze-
minden itibaren 70 cm yükseklik ve 43 cm genişlik ölçüleri ile dikdörtgen
bir forma sahip olup, prizmatik bir kapak taşı ile örtülüdür. Kapak taşı, kı-
rık iki parça halinde baş şahidesinin önünde durmaktadır. Sandukanın ge-
niş yüzeylerini oluşturan pehle taşları ise dikdörtgen bir alan oluşturacak
şekilde tasarlanmıştır ve üzerinde hiçbir süsleme barındırmaz.

4.9.4. Yeldeğen Köyü I. No'lu Mezar

İnceleme Tarihi : 20.07.2011

Bulunduğu Yer : Mazgirt Yeldeğen (Şöbek) Köyü Mezarlığı

Tarihi : XIX. yy'ın İkinci Yarı

Malzemesi : Beyaz Kireç Taşı

Gps Kordinatı : x 0568673 / y 4318470

Tanımı : Mezarlığın giriş kapısının güneydoğusunda, istinat
duvarına yakın bir noktadadır. Baş ve ayak şahideli
sandukalı mezar olarak tanımlanabilir (Fot. 135).

Fotoğraf 135. Mazgirt- Yeldeğen Köyü Mezarlığı I. No'lu Mezar'ın Kuzeyden Genel Görünümü

Mezar baş şahide, ayak şahide ve prizmatik kapak taşlı sandukadan meydana gelmektedir. 90 cm (yükseklik) x 45 cm (genişlik) ölçüleri ile dikdörtgen gövdeli baş şahidesi, sanduka kapak taşının hemen yanında yükselmektedir. Şahide, üst bölümünde keskin biçimli bir omuzluk bölümü oluşturup, omuzlar üstten dilimlendirilmiştir. Bu bölümün ardından kalın tutulmuş silindirik bir boyunluk ve üzerinde yükselen sarıklı serpuşla (başlık) sonlandırılmıştır. Serpuş kısmı oldukça basit ele alınmış, üstte küçük düz yanlardan dilimli bir kavuktan sonra etrafına dolanan sarık iç ve dış yüzlerde dik kesilerek yanlardan dışa doğru şişkin, kabarık tutulan bir serpuş meydana getirir.

Şahidenin iç yüzünde hiçbir süslemeye yer verilmemişken, dış yüzü üzerinde, dikdörtgen gövdeye sığdırılacak şekilde kabartma bir insan figürü görülmektedir. Yuvarlak ele alınan başın iki yanında, buğday başaklarına benzeyen dalgalı çizgiler bulunmaktadır. Kollar, figür bir şeyler taşıyor-muş gibi iki yandan bele kavuşturulmuş ve parmaklar belirginleştirilmiştir. Bu haliyle figür oldukça stilize bir tarzda ele alınmıştır. Figürün üstünde, serpuşa doğru yükselen ince bir zikzak motifine yer verilmiştir. Öte yandan, şahidenin omuz başlarından aşağı doğru uzatılmış ve ne olduğu tam anlaşılamayan bir motife yer verilmiştir. Bu motif sanki bir kol gibi ele alınmıştır (Fot. 136; Çiz. 49) .

Fotoğraf 136. I. No'lu Mezar'ın Baş
Şahidesinin Dış Yüzü

Çizim 49. Fot. 136. Çizimi (İ. İGİT)

80 cm (yükseklik) x 46 cm (genişlik) ölçüleri ile ayak şahidesi, baş şahidesine göre daha kısa tutulmuştur. Dikdörtgen gövdeli şahide sandukasının ayak hizasına yaslanmıştır. Şahide üst bölümde, her biri kendi içinde kaş kemer dilimlerin oluşturduğu sivri kemer bir alınlık oluşturarak sonlandırılmıştır.

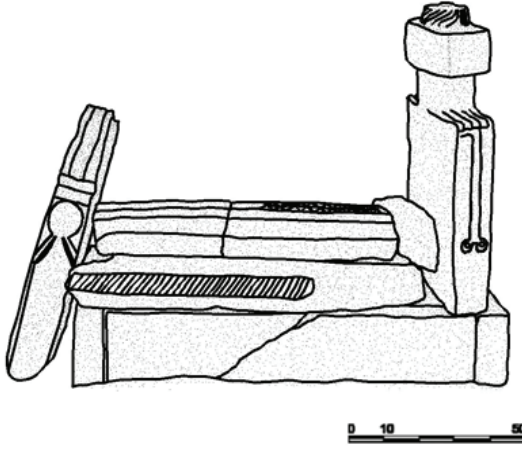
Ayak şahidesinin iç yüzünde hiçbir süslemeye yer verilmezken, dış yüzünde ise, zikzaklardan oluşan dar kuşaklar yüzeyi üç ayrı kartuşa ayırmış ve her birine ayrı motifler yerleştirilmiştir. Şahidenin alınlık hizasındaki kartuş içerisinde, solda çarkıfelek, sağda at nalı olmak üzere iki ayrı motif görülmektedirken, ikinci kartuşa çapraz atılımlı bir kuşak ile hemen üzerinde bir gülbezek motifini işlenmiştir. Üçüncü kartuşta ise, iki kartuşun motiflerinin tersi yönünde, çapraz atılımlı bir zikzak motif kuşağı ile gülbezek motifini almaktadır (Fot. 137; Çiz. 50)

Fotoğraf 137. I. No'lu Mezar'ın Ayak Şahidesi

Çizim 50. Fot. 137. Çizimi (İ. İĞİT)

Sanduka bölümü, 1.36 cm uzunluk, zeminden itibaren 56 cm yükseklik ve 45 cm genişlik ölçüleri ile dikdörtgen bir forma sahiptir (Çiz. 51). Sanduka, önce pehle taşları örten ve şahidelerin de üzerine oturduğu düz bir kapak, ardından da iki şahide arasına bırakılan ikinci bir prizmatik kapak taşı ile sonlanmaktadır. Prizmatik kapak taşı ve pehle taşlarındaki çatlama-lar nedeniyle sanduka tahrip olmuş, şahidelerin yerinden oynatılmaları ne-deniyile de mezar tüm orijinalliğini kaybetmiştir. Yoğun bir süslemeye sa-hip olmasa da, sandukanın prizmatik kapak taşı üzerindeki dar prizmatik yüzeylere, kabartma tekniğiyle zikzakların oluşturduğu kuşaklar işlenmiş-tir. Ayrıca yine sandukanın kapak taşının geniş kısımlarında da, kabartma olarak kıvrımlı sütüncelere yer verilmiştir.

Çizim 51. Mazgirt Yeldeğen Köyü Mezarlığı I. No'lu
Mezarın Kuzeyden Görünümü (İ.İ.GİT)

Üzerinde hiçbir kitabe bilgisi bulunmayan mezarın, tipolojisi ve süslemelerinden hareketle bir erkek mezarı olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca mezar, genel yapısı ve mezarlık tarihçesinden hareketle XIX. yy'ın ikinci yarısına tarihlendirilebilir.

4.9.5. Muhammed'e Ait Mezar?

İnceleme Tarihi : 20.07.2011

Bulunduğu Yer : Mazgirt Yeldeğen (Şöbek) Köyü Mezarlığı

Tarihi : 1314 / 1896

Malzemesi : Beyaz Kireç Taşı

Gps Kordinatı : x 0568664 / y 4318470

Tanımı : Mezarlık alanının kuzeydoğu köşesine doğru, Seyyid Cafer Ali'nin mezarının yanındadır. Kırık olan taş, koç heykeli şeklindeki mezar türündedir (Fot. 138).

Fotoğraf 138. Mazgirt- Yeldeğen Köyü Mezarlığı
Muhammed'e Ait Koç Figürü Şeklindeki Mezar Taşı Genel
Görünümü

Baş kısmı boyun hizasında kırık olan heykelin ön bacağı da kırık olduğu için yan yan devrilmiştir. Orijinalinde iki bacak arası açık, dik bir duruş sergileyen heykelin boyun kısmından sırtta doğru kavis verilerek sert bir duruş oluşturulmaya çalışılmıştır. Dıştan içe doğru kıvrılan boynuzlar her iki yanda kabartma olarak işlenmişken gözler, oyuk halinde açılarak belirtilmiştir. Geriye kalan kısmı kırık olan baş, bölgedeki diğer koç heykellerine çok benzemektedir. Yine burada da kuyruk tam belirtilmeden temsili olarak arkaya doğru hafif bir kabartma şeklinde verilmiştir.

Geriye kalan parçalarından hayli bezemeli olduğunu söyleyebileceğimiz figürün gövdesi ve arka bacağının üzerinde, alçak kabartma zikzakların oluşturduğu küçük geometrik şekillerden meydana gelen kuşaklar dolanmaktadır. Yine bu yüzeyde, boyundan başlayarak göbek hizasına kadar inen bir kitabe de yer almaktadır. Beş satırdan oluşan kitabe, celi sülüs hat ile kabartma olarak yazılmıştır. İklim koşulları ve malzeme nedeniyle tam olarak okunamayan kitabede, yalnızca şu bilgi okunabilmektedir:

... /... /... / ----- ١٣١٤ / محمد

Kitabesine göre Muhammed'e ait olduğu kabul edilen mezar Hicri 1314, Miladî 1896 tarihlidir.

Koç heykelinin kırık ön bacağı üzerinde, sağ ve sol taraflara zikzak kuşakları yapılmış, göğsün ön yüzünde de, köşeler ince silmelerle pahlanarak kademelenme oluşturulmuştur. Bu alan içersine, üzerinde gülbezelerin olduğu kabartma bir motif ile hemen bunun sivri ucu önünde çapraz atımlı zikzakların oluşturduğu geometrik kuşaklar işlenmiştir.

Heykelin kuyruk kısmı üzerinde görülen şekil ise, süslemeden ziyade bir tür taşı veya aşiret işareti olarak işlenmiş olabilir.

4.10. Ovacık İlçesi Köşeler (Tanzı) Köyü Mezarlığı

Tunceli-Ovacık İlçe merkezine yaklaşık 5-6 km asfalt bir yol ile bağlanan Köşeler (Tanzı) Köyü merkez köy olup, ilçenin kuzeybatısında yer alır. Tunceli-Erzincan arasında doğal sınır olarak uzanan Munzur Dağları'nın eteklerinde kurulu köyde bulunan mezarlık, doğal afetler sonucu tahrip görmüş olsa da, konumuz açısından önemli örnekler sunmaktadır. İki ayrı mezra halinde kurulu olan Köşeler Köyü mezarları arasındaki ulaşımı sağlayan yol mezarlık içerisinden geçip mezarlığı ikiye ayırmaktadır.

Bu, Tunceli genelinde yüksek noktalarda görmeye alıştığımız örneklerden farklı olarak düzlük bir alana konumlandırılmıştır. Köyün tarihiyle uyumlu mezarlıkta günümüze ait mezar taşları yoğunluk gösterse de, özellikle çalışmaya dahil ettiğimiz altı örnek, tipolojileri ve süslemeleriyle önem arz etmektedirler. Bu örneklerden üçü yekpare sandukalı, diğer üçü de şahideli ve pehle taşlı mezar türündedir. Yekpare sandukalı mezarlarda malzeme olarak mermer ve beyaz taş kullanılmışken, şahideli ve pehle taşlı örneklerde ise kahverengi kireçtaşı tercih edilmiştir. Mezar taşları üzerinde süsleme olarak tabanca, bayrak, güneş kursu, hayat ağacı, kuş, el, binicili at tasvirleri ile çeşitli geometrik süslemeler yer almaktadır.

4.10.1. Hasan Oğlu Ali Rıza'nın Mezarı

İnceleme Tarihi : 19.07.2011

Bulunduğu Yer : Ovacık Köşeler (Tanzı) Köyü

Tarihi : XIX. yy'ın Son Çeyreği

Malzemesi : Beyaz Mermer

Tanımı : Köy mezarlığını ortadan ikiye ayıran yukarı mezra yolunun altındaki mezarlık alanının kuzeybatı köşesinde yer almaktadır. Mezar, tamamı kesme mermer yekpare bir sandukadan meydana gelmektedir (Fot. 139)

Fotoğraf 139. Ovacık- Köşeler (Tanzı) Köyü Mezarlığı
Hasan Oğlu Ali Rıza'nın Yekpare Sandukalı Mezarının
Güneyden Genel Görünümü

Blok halinde yekpare tek bir parçadan oluşan sanduka 68 cm uzunluk, 25 cm genişlik ve 49 cm yükseklik ölçülerinde dikdörtgen bir forma sahiptir. Hemen sandukanın üzerinde yükselmesi gereken özgün şahidele-ri yerinde değildir, bunların yerine, sonradan, söz konusu mezara ait oldu-ğu iddia edilen kırık şahide parçaları bırakılmıştır. Bunlardan baş şahidesi, sağlam kısımları itibariyle 44 cm x 23 cm ölçülerinde olup, iç yüzünde kum saatine benzer bir motif ve hemen altında da bir tabanca tasvirine yer verilmiştir. Ayak kısmında ise muhtemelen başka bir mezara ait serpuşlu bir şahide bulunmaktadır.

Fotoğraf 140. Hasan Oğlu Ali Rıza'nın Mezarı'nın Sandukasının El Motifli ve Kitabeli Kuzey Yüzü

Mezar sandukasının kuzey ve güney geniş yan yüzleri ile kapak bölümü kitabe ve süsleme alanı olarak kullanılmıştır. Bunlardan kuzey geniş yüzü üzerinde oyularak elde edilmiş dikdörtgen alan sivri uçları içe bakan zigzaglarla çevrelenmiş ve ortasına bir kitabe metni yerleştirilmiştir. Dört satır halindeki kitabe Osmanlı Türkçesi kullanılarak Rika hat ile kabartma tekniğinde yazılmıştır (Fot. 140). Dağınık ele alındığı için okunuşu zorlaşan kitabe, okunabildiği kadarıyla şu şekildedir;

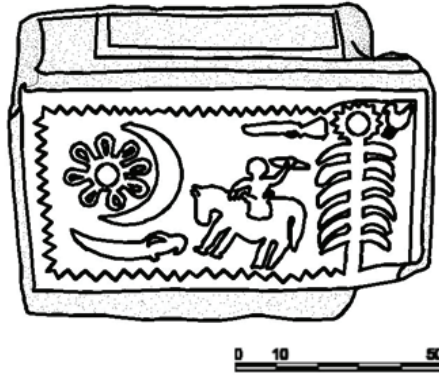
Metni	Okunuşu
ی یازن بر محالفتون	۱- 1-Bunu yazan bir muğalfeft
کارکندن ایتدی اسمی دنیا	۲- 2-Karından etti ismi dünyada
قالدی یاد	۳- 3-Kaldı yad-ı
-----	۴- 4-.....

Yine sandukanın aynı yüzünde, kitabe metninin sol alt köşesine doğru, parmakları açık vaziyette bir el (Pençe, Pençeyi Ali-aba, Fatma Ana Eli) motifi yer almaktadır. Sanduka bölümünün kapak kısmında ise yine aynı karakterde kabartma olarak yatan kişinin kimlik bilgilerinin yer aldığı kitabe yer almaktadır. Burada ise sırası ile şunlar yazmaktadır;

Metni	Okunuşu
اوغلی علی رضا	۱- 1- Oğlu Ali Rıza
حسن-----	۲- 2- Hasan.....

Kitabesinde tarih bulunmayan kabir, (-----اوغلي علی رضا حسن) Hasan Oğlu Ali Rıza'ya ait olup, sanduka yan yüzündeki metne göre bir mezar taşı ustası tarafından yapılmıştır. Ancak kitabenin tamamının okunamaması, usta ismine ulaşmamızı engellemiştir.

Sandukamızın güney geniş yan yüzü ise süslemenin en yoğun olduğu bölümdür. Motifler, burada da dikdörtgen alan içerisine ve kabartma tekniğinde yerleştirilmiştir. Sağdan sola doğru ilk sırada, tepe noktasında bir taç veya çiçek ile sonlandırılmış on iki dallı bir hayat ağacı motifi yer alır. Hayat ağacının tepesinde ise bu çiçeğe konmak isteyen bir kuş, uçar vaziyette tasvir edilmiştir. İkinci sırada koşar durumda resmedilmiş bir at üzerinde, elindeki mızrağı atmak üzere hareketlenmiş bir süvari tasviri yer alırken, hemen üzerinde oldukça küçük tutulmuş bir tüfek motifi görülmektedir. Bu bezemelerden sonra altta kılıç veya hançer motifi ile hemen üzerinde, çiçek motifine benzer büyük tutulmuş sekiz kollu bir yıldız ile ay motifi görülmektedir (Çiz. 52).

Çizim 52. Hasan'a Ait Mezarın Sandukasının Kuzey Geniş Yan Yüzü (İ.İ.GİT)

Süslemeleri ve kitabeleriyle önemli bilgiler sunan mezar, bu bilgiler ışığında XIX. yy'ın son çeyreğine tarihlendirilebilir. Küçük tutulması ise, köylülerden edinilen bilgiye göre, erken yaşlarda vefat etmiş ve kitabede de adı geçen Ali Rıza adlı bir çocuğa ait olmasından kaynaklanmaktadır.

4.10.2. 1332 / 1913 Tarihli Mezar

İnceleme Tarihi : 19.07.2011

Bulunduğu Yer : Ovacık Köşeler (Tanzı) Köyü

Tarihi : 1332 / 1913

Tanımı : Mezarlık içerisinde geçirilmiş köy yolunun hemen üst tarafında, kuzey batı istikametinde yer alan mezar, oldukça kütsel tutulmuş yekpare bir sanduka bölümüne sahiptir (Fot. 141).

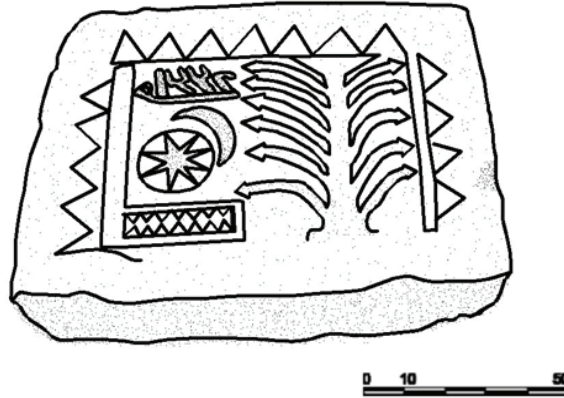

Fotoğraf 141. Ovacık- Köşeler (Tanzı) Köyü Mezarlığı Yan Yatmış Vaziyetteki 1332 / 1913 Tarihli Mezarın Yekpare Sandukasının Üstte Kalan Yüzünden Görünüm

Sandukasının üst kısmında yer alan şahide oturtmalıklarından mezarın şahideli ve sandukalı bir yapıya sahip olduğunu söyleyebiliriz. Günümüzde tam yerinde olmadığı görülen yekpare sanduka yana devrilmiş bir vaziyet sergileyip beyaz taş malzemeden yapılmıştır. Sanduka bölümü, 95 cm uzunluk, 70 cm yükseklik, 30 cm kalınlık ölçüleri ile dikdörtgen bir yapıya sahiptir. Orijinalinde var olması gereken şahidelerinin ise tamamen tahrip edilmesinden dolayı bunlar hakkında herhangi bir fikir edinmemiz imkânsız hale gelmiştir.

Süsleme olarak yoğun bir bezemeye sahip olduğunu söyleyebileceğimiz sandukanın üstte kalan yüzeyi kazıma ve kabartma tekniği kullanılarak oluşturulmuş motiflerle bezenmiştir. Yüzey öncelikle dışarıdan içeri-

ye doğru dikdörtgen bir alan oluşturacak şekilde çerçevelendiren ve içeriye doğru dış oluşturan zikzaklı bordür ile hemen devamında içerden sağ ve sol yanlarda birer tane silme ile sonlandırılmıştır. Bu alan içerisinde ise, sağdan sola doğru önce oldukça büyük tutulmuş on iki dal ve tepede bir taç ile sonlandırılmış hayat ağacı motifine ve hemen önünde küçük bir kuşak halinde zikzak şeridine yer verilmiştir. Bu süslemenin üstünde ise sekiz kollu ve bir daire ile çevrelenmiş Ay-yıldız motifi dikkat çekmektedir. Ayrıca yine bu yüzeyin sol üst köşesinde ise, eski yazı ile (١٣٣٢) Hicri tarihi düşülmüştür. Bu tarih miladi olarak 1913 tarihine tekabül edip, mezarın tarihi hakkında önemli bir ipucu sunmaktadır (Çiz. 53).

Çizim 53. 1332 / 1913 Tarihli Yan yatmış Mezarın
Sandukasının Görünen Yüzü (İ.İ.GİT)

Sandukanın şahidelerinin olması gereken üst kısmında ise, baş ve ayak hizalarında şahidelerin içine oturması için açılmış oyuklar yer alırken, iki şahide arasındaki yüzey ise kademeli bir yapıda basamaklandırılarak üzerine, kabartma tekniğinde bir bordür içerisine yerleştirilmiş süslemeler yer alır. Bunlar; zemini doldurma anlayışı ile yan yana kuşak halinde sıralanmış, gülbezeler ve taşçı işaretlerini anımsatan çarpı motiflerinden oluşmaktadır.

Mezarın sanduka bölümü genel olarak önemli veriler sunmuş olsa da kitabe bilgisi sunabilecek şahidelerinin olmaması ve sanduka üzerinde tarih dışında herhangi bir yazıya rastlanılmaması mezarı yapılan kişi hakkında detaylı bir bilgi edinmemizi zorlaştırmıştır. Ancak köyde ikamet edenlerden edindiğimiz bilgiye göre bu tür mezarların ölen erkekler için, para karşılığında mezar taşı ustalarına yaptırıldığı belirtilmiştir.

4.10.3. Köşeler Köyü I.No'lu Mezar

İnceleme Tarihi : 19.07.2011

Bulunduğu Yer : Ovacık Köşeler (Tanzı) Köyü

Tarihi : XX. yy'ın İlk Çeyreği

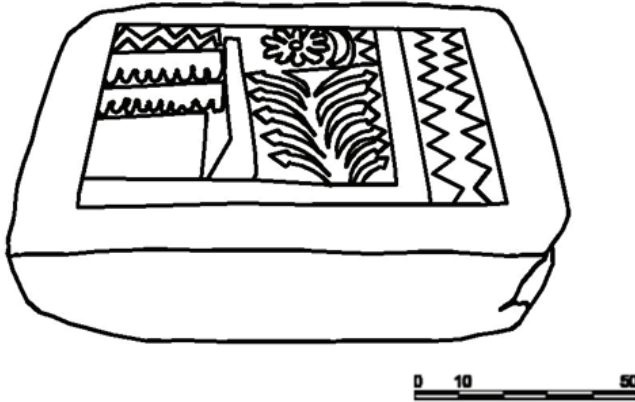
Tanımı : Mezarlık alanının kuzey doğusunda yer almaktadır. 1332 /1913 tarihli mezarda olduğu gibi yekpare bir sanduka bölümüne sahiptir. Kesme kireçtaşı kullanılarak yapılan sandukasının üst kısmında yer alan şahide oturtmalıklarından mezarın şahideli ve sandukalı bir yapıya sahip olduğunu söyleyebiliriz. Günümüzde sanduka bölümü ayakta dik durmayıp yana devrik bir vaziyettedir (Fot. 142).

Fotoğraf 142. Ovacık- Köşeler (Tanzı) Köyü Mezarlığı Yan Yatmış Vaziyetteki I. No'lu Mezarın Yekpare Sandukasının Üstte Kalan Yüzünden Görünüm

Sanduka bölümü, 1.m uzunluk, 70 cm yükseklik, 30 cm kalınlık ölçüleri ile dikdörtgen bir yapıya sahiptir. Orijinal halinde var olması gereken şahidelerinin ise tamamen tahrip edilmiş olması bunlar hakkında herhangi bir fikir sahibi olmamızı engellemiştir.

Süsleme olarak sandukanın üstte kalan yüzeyi kazıma ve kabartma tekniği kullanılarak oluşturulmuş motiflerle bezenmiştir. Yüzey dışarıdan içeriye doğru dikdörtgen bir alan oluşturacak şekilde çerçeveselendirilmiş ve içerisine farklı genişliklerde süsleme alanları oluşturulmuştur. Sağdan sola doğru öncelikle, oldukça dar tutulmuş bordür içerisinde kabarma olarak yan yana dizilmiş baklava motiflerine yerleştirilmiştir. Sonrasında ise, sağdan dik alttan ise yatık bordürlerin çevrelediği zemin oluşturulmuş ve içerisine önce tepe noktasında bir taç veya çiçekle sonlanan ve on bir daldan oluşan hayat ağacı motifi işlenmiştir. Hemen bunu üzerinde ise on kolu bir çiçeğe benzetilmiş yıldız ile ay motifi yer alırken bitişiğinde ise anlamını çözemediğimiz bir sembole yer verilmiştir. Bu motiflerden sonra namlusu yukarıya çevrili bir tüfek ve iki sıra halinde mermi kütüklükleri görülmektedir. Bunların altına da kare bir şekil yerleştirilmişken, üstüne ise bir zikzak şeridi bezeme olarak kullanılmıştır (Çiz. 54).

Çizim 54. I. No'lu Yan Yatmış Mezarın Sandukasının
Görünen Yüzü (İ.İGİT)

Sandukanın şahidelerinin olması gereken üst kısmında ise, baş ve ayak hizalarında şahidelerin içine oturması için açılmış oyuklar yer alırken, iki şahide arasındaki yüzey ise kademeli bir yapıda basamaklandırılarak üzerine, kabartma tekniğinde bir bordür içerine yerleştirilmiş süslemeler yer alır (Fot. 143). Bunlar; zemini doldurma anlayışı ile yan yana kuşak halinde sıralanmış, gülbezekler ve taşçı işaretlerini anımsatan çarpı motiflerinden oluşmaktadır.

Fotoğraf 143. I. No'lu Mezarın Yekpare Sandukasının Kapak Bölümünden Görünüm

Mezarın sanduka bölümü genel olarak önemli veriler sunmuş olsa da kitabe bilgisi sunabilecek şahidelerinin olmaması ve sanduka üzerinde tarih ve yazıya rastlanılmaması mezarı yapılan kişi hakkında detaylı bir bilgi edinmemizi zorlaştırmıştır. Ancak bu mezarın form olarak 1332 / 1913 Tarihli Mezar'a olan benzerliği her iki mezarında aynı mezar taşı ustası tarafından şekillendirilmiş olabileceği ihtimalini kuvvetlendirip, mezarı XX. yy'ın ilk çeyreğine tarihlendirebilmemizi sağlamaktadır.

4.10.4. Köşeler Köyü II. No'lu Mezar

İnceleme Tarihi : 19.07.2011

Bulunduğu Yer : Ovacık Köşeler (Tanzı) Köyü

Tarihi : XIX. yy'ın Son Çeyreği

Malzemesi : Kesme Kahverengi Kalker Taşı

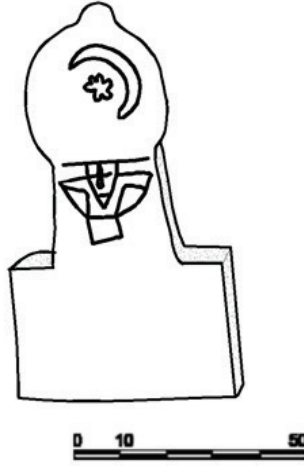
Tanımı : Aynı mezarlık alanı içerisinde I.No'lu Mezar olarak adlandırılan örneğin kuzeydoğusunda yer almaktadır. Mezar, doğu ve batı uçlardaki şahideler ile bunların arasında uzanan pehle taşlarından meydana gelen dikdörtgen bir plana sahiptir. Günümüzde pehle taşlarının büyük bir bölümü toprak altında kalan ve yapısı bozulan mezarın tamamı kesme kahverengi kalker taşı ile şekillendirilmiş olup, içi topraktır (Fot. 144).

Fotoğraf 144. Ovacık- Köşeler (Tanzı) Köyü Mezarlığındaki II. No'lu Mezarın Güneyden Genel Görünüm

Orijinal bütünlüğünü kaybeden mezarın her iki uçtaki şahidelerinden baş şahidesi; alttan pehle taşları hizasına kadar dikdörtgen bir yapıdayken yukarıya doğru daralarak bir boyun aralığı oluşturmakta ve üstünde tekrar genişleyip ovalleşerek tepe noktasında sivrilen bir başlık ile sonlanmaktadır. Şahide bu haliyle sivilize edilmiş bir insan figürüne benzemektedir. Şahidenin dikdörtgen kısmı 45 cm genişliğe sahipken boyunlu başlık kısmı ile birlikte topraktan itibaren 60 cm yüksekliktedir.

Süsleme olarak farklı motifler sergileyen baş şahidesinin başlık bölümünde ters yönlü bir ay-yıldız motifi yer alırken, boyun kısmından yukarıya doğru, bir kolla birlikte hançeri kınından kavrayan bir el tasvir edilmiştir. Hançer, sapı ve kınının ucuna bağlanan zinciriyle birlikte alçak kabartma tekniğinde işlenmiştir (Fot.145; Çiz.55).

Fotoğraf 145. Aynı Mezarın Baş Şahidesinin Dış Yüzü

Çizim 55. Fot. 145. Çizimi (İ. İĞİT)

Ayak şahidesi ise, amacına uygun olarak, basit şekilde ele alınmıştır. Tıpkı baş taşı gibi pehle taşları hizasında dikdörtgen bir gövdeye sahip olup, yukarıya doğru yuvarlak kemer bir alınlıkla sonlandırılmıştır.

Baş şahidesi üzerinde yer alan süslemeler dışında herhangi bir tarih veya yazıya yer verilmeyişi mezarın kimliklendirilmesini zorlaştırır da, mezarlığın tarihçesinden hareketle en erken XIX. yy'ın son çeyreğini önerebiliriz. Ayrıca yine mezarın şekli ve süslemesinden hareketle bir erkeğe ait olduğunu söylemek mümkündür.

4.10.5. Köşeler Köyü III. No'lu Mezar

İnceleme Tarihi : 19.07.2011

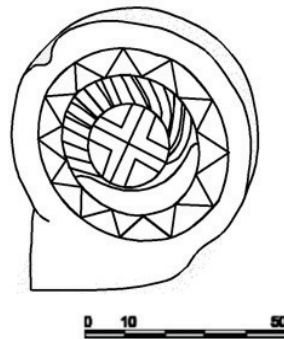
Bulunduğu Yer : Ovacık Köşeler (Tanzı) Köyü

Tarihi : XIX. yy'ın Son Çeyreği

Malzemesi : Kesme Kahverengi Kalker Taşı

Tanımı : Daha önce de belirtilen aynı mezarlık içerisindeki II. No'lu Mezarın güney batısında yer almaktadır. Büyük bir bölümü tahrip edildiği için günümüze sadece baş şahidesi ulaşabilmiştir. Şahideden yola çıkarak mezarın tamamında kahverengi kalker taşı kullanıldığını söyleyebiliriz. Günümüze sadece baş taşı ulaşan mezarın, aynı mezarlıktaki benzerlerinden hareketle, baş ve ayak şahideleri pehle taşlarının meydana getirdiği basit bir forma sahip olduğu söylenebilir.

Baş şahidesi, toprak üstünde kalan kısmıyla 45 cm yüksekliğe sahip olup, yuvarlak tepelik kısmı ise 35 cm çapındadır. Süslemeleri, Tunceli genelinde tespit ettiklerimizden oldukça farklı bir özellik göstermektedir. Merkezinde küçük bir daire içerisine yerleştirilmiş artı (+) gibi gözüken sembole yer verilmişken, bunu çevreleyen ikinci bir dairenin içerisine ise tamamlanmamış dişli bir çark motifi yapılmıştır. Bu çarkın yer aldığı dairenin dışına ise güneş motifinin kolları yapılmış ve kompozisyon, en dışta, bütün bu süslemeyi içine alan üçüncü ana bir daire ile tamamlanmıştır (Fot. 146; Çiz. 56).

Fotoğraf 146. Ovacık- Köşeler (Tanzı) Köyü Mezarlığındaki III. No'lu Mezardan Geriye Kalan Baş Şahidesinin Dış Yüzünün Genel Görünümü **Çizim 56.** Fot. 146. Çizimi (İ. İGİT)

Bu süslemeler dışında üzerinde herhangi bir ize rastlanmayan örneğin, mezarlıktaki diğer taşlardan hareketle bir erkek mezarı olduğunu ve XIX. yy'ın son çeyreğine tarihlendirilebileceğini söyleyebiliriz.

4.10.6. Köseler Köyü IV. No'lu Mezar

İnceleme Tarihi : 19.07.2011

Bulunduğu Yer : Ovacık Köseler (Tanzı) Köyü

Tarihi : XIX. yy'ın Son Çeyreği

Malzemesi : Kesme Kahverengi Kalker Taşı

Tanımı : Aşağı mezarlık içerisinde, mezarlığın güneybatı köşesine doğru ağaçlık alana yakın patikanın bitişiğindedir. Doğu ve batı uçlardaki şahideler ile bunların arasında uzanan pehle taşlarından meydana gelen kabir, 1.52 cm (boy) x 40 cm (en) ölçüleri ile dikdörtgen basit bir plana sahiptir. Pehle taşlarının büyük bir bölümü toprak altında kalan ve yapısı bozulan mezarın tamamı kesme kahverengi kalker taşı ile şekillendirilmiş olup, içi topraktır (Fot. 147).

Fotoğraf 147. Ovacık-Köseler (Tanzı) Köyü Mezarlığındaki IV. No'lu Mezarın Güneyden Genel Görünümü

Basit formundan ötürü orijinal bütünlüğünü kaybeden mezarın her iki uçtaki şahidelerinden baş şahidesi; alttan pehle taşları hizasına kadar dikdörtgen bir yapıdayken yukarıda daralarak bir boyun aralığı oluşturur. Akabinde tekrar genişleyip ovalleşerek tepe noktasında sivrilen bir başlık

ile sonlandırılmıştır. Bu haliyle sitilize edilmiş bir insan figürüne benzeyen şahide, dikdörtgen kısmı 40 cm genişliğe, boyunlu başlık kısmı ile birlikte topraktan itibaren 50 cm yüksekliğe sahiptir.

Üzerinde farklı bezemeler taşıyan baş şahidesinin başlık bölümünün iç yüzünde, genişçe bir daire içerisine alınmış Güneş motifi ile bu motif içerisindeki daireye yerleştirilmiş ve yönü aşağı çevrilmiş Ay-yıldız sembolüne yer verilmiş, yıldız altı kollu olarak yapılmıştır (Fot. 148; Çiz. 56).

Fotoğraf 148. IV. No'lu Mezarın Baş Şahidesi İç Yüzü

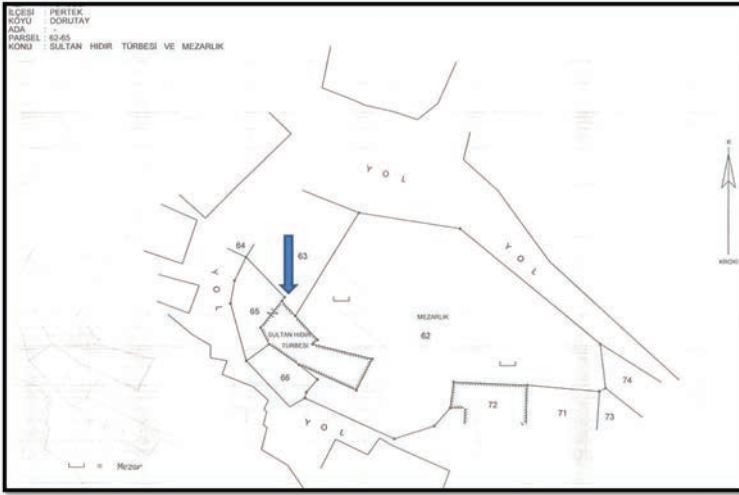
Çizim 57. Fot. 148. Çizimi (İ. İGİT)

Ayak şahidesi ise, amacına uygun olarak oldukça basit bir şekilde ele alınmıştır. Şahide, baş taşı gibi pehle taşları hizasında dikdörtgen bir gövdeye sahip olup, yukarıya doğru sivri kemer bir alınlıkla sonlandırılmıştır.

Mezarın baş şahidesi üzerinde yer alan süslemeler dışında herhangi bir tarih veya yazıya yer verilmemiştir. Ancak, mezarlığın tarihçesinden hareketle en erken XIX. yy'ın son çeyreğine tarihlendirebiliriz. Ayrıca yine mezarın biçim ve süslemesinden hareketle bir erkeğe ait olduğu söylenebilir.

4.11. Pertek İlçesi Dorutay Köyü Sultan Hıdır Türbesi ve Haziresi

Tunceli-Pertek ilçesine bağlı Dorutay (Zeve) Köyü'ne, Hozat-Pertek karayolu üzerinden ayrılan, yaklaşık 7-8 km'lik bir yolla ulaşılır. Köyün hemen üst tarafında yer alan ve köy içerisinden geçen toprak bir yol ile ulaşılan türbe ve mezarlık, özellikle yöre halkı için maneviyatı yüksek bir zatın mesken tuttuğu kutsal bir alandır. Rivayete göre Anadolu Selçuklu döneminde yaşamış Sultan Hıdır isimli zat bu topraklarda yaşamış ve kerameti Selçuklu hükümdarı Alâeddin tarafından bizzat görüldüğü içinde bu köy kendisine vakfedilmiştir. Sultan Hıdır öldükten sonra da, yine Selçuklu hükümdarı tarafından günümüzdeki türbesi inşa edilmiştir (Çiz. 57).

Çizim 58. Tunceli-Pertek Dorutay Köyü Sultan Hıdır Türbesi'nin ve Haziresinin Planı (İ.İĞİT)

İki ayarlı bölüm halinde inşa edilen türbede üstte tonoz örtü sistemi kullanılmışken, plan olarak boyuna bir mekân anlayışı uygulanmıştır (Fot.149, 150). Günümüzde dıştan kırma çatı ile örtülmüş olan türbenin yan duvarları da sıvanarak tüm orijinallliğini kaybetmiştir. Türbe içerisindeki iki ayrı oda arasında bağlantıyı sağlayan kapı, dikdörtgen küçük bir pencere açıklığı şeklinde ele alınmış ve belki de Sultan Hıdır'ın mekân tuttuğu bu odaya giriş anında saygı ile eğilmeyi zorunlu kılmak için yapılmış olabilir. Tonoz

örtülü arkadaki bu dikdörtgen mekânda yan yana uzanan üç ayrı mezar bulunup, bunlardan ancak birinin kitabesi okunabilir durumdadır. Bu mezar taşı üzerindeki kitabe ise, türbe girişinde yer alan hikâyeyi doğrular şekilde H. 610 tarihlidir.

Fotoğraf 149. Pertek-Dorutay Sultan Hıdır Türbesi ve Hazinesinin Kuzeybatıdan Genel Görünümü

Türbenin girişi kısmında da yine yan yana sıralanmış üç ayrı mezar bulunmaktadır. Bunlar beton ile kaplandığı için yapıları hakkında tam olarak fikir edinmemiz engellenmektedir.

Fotoğraf 150. Pertek-Dorutay Sultan Hıdır Türbesinde Merhum Evliya'nın Kabrinin Bulunduğu 2. Bölüm

Türbe dışında ise, bu mekânın kuzey istikametindeki mezarlık alanında, konumuz açısından önem arz eden, şahideli pehle taşlı iki mezar ile yakın

tarihli diğer mezarlar yer almaktadır. Bu pehle taşlı mezarlar beyaz kireç taşından yapılmış ve üzerlerine kitabeleri baş şahidelerinde olacak şekilde işlenmiştir. Mezarlık, geniş bir alana sahip olsa da içine fazla mezarın bırakılmayışı, bu alanın önemli kişiler için, yani Sultan Hıdır'a komşu olabilecek değerdeki şahıslar için kullanıldığını göstermektedir.

4.11.1. 610/1213 Tarihli Mezar

İnceleme Tarihi : 20.06.2011

Bulunduğu Yer : Pertek Dorutay Köyü Sultan Hıdır Türbesi

Tarihi : 610 / 1213

Malzemesi : Mermer (Şahideleri)

Tanımı : Sultan Hıdır Türbesi'nin beşik tonoz örtülü ikinci bölümünde yan yana defnedilmiş üç zata ait kabirlerden 610/1213 tarihli ikinci mezardır. Günümüzde sadece baş ve ayak şahidelerinin görülebildiği mezarın bilinçsizce betonla kapatılması, tipolojisinden bahsedilmesine engel teşkil etmektedir.

Türbe içerisinde doğu-batı istikametinde konumlandırılmış mezarın şahidelerinin muhtemel onarımlar sırasında birbirleriye yer değiştirmesi, bunları tanımlarken, yanlışla düşmemek için konuldukları yön temel alınarak değerlendirilmiştir. Buna göre doğu uçtaki şahide dikdörtgen bir gövdeye sahip olup, üstten üç dilimli bir alınlık ile sonlandırılmıştır. İç yüzünde hiçbir süslemeye yer verilmeyen şahidenin sadece dış yüzünde, dilimli alınlığın tam ortasına gelecek şekilde, madalyon içerisine sığdırılmış bir Mühr-ü Süleyman motifi işlenmiştir (Fot. 151).

Fotoğraf 151. Pertek-Dorutay Sultan Hıdır Türbesinin 2. Bölümünde Yer 610/1213 Tarihli Kabrin Baş Şahidesi

Bu motifin altında ise bir kısmı beton içerisinde kalmış kitabe bölümü yer almaktadır. Kitabe cetvel yardımıyla üç ayrı satır halinde kartuşlara ayrılıp, metin kısmı Celi sülüs hat kullanılarak kabartma tekniğinde yazılmıştır. Kitabe metni şöyledir:

Metni

Okunuşu

کتبه فی تاریخ شهر رمضان	۱-	1- Ketübe fii tarihi şehri Ramazanu'l
المبارک سنة عشر وستمائة	۲-	2-Müb'arek sene aşere ve sitte mie.

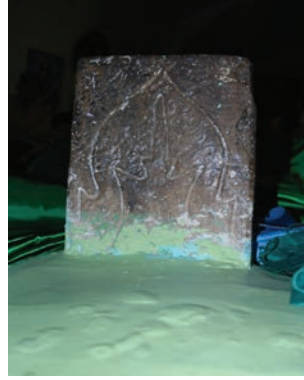
Tarihin yazıyla (سنة عشر و ستمائة) düşüldüğü kitabeye göre mezara, Hicri 610 yılının Ramazan ayında tarih düşülmüş olup, bu tarih Miladî olarak 1213 yılına tekabül etmektedir. Kitabe metninin yazılış şekli ve tarihi Anadolu Selçuklu dönemine rastlamakta ve bu durum türbenin girişine asılan tabeladaki Sultan Hıdır Efsanesi'ni de kısmen doğrulamaktadır. 13.yy'da yaşadığına inanılan Sultan Hıdır'ın Anadolu Selçuklu Hükümdarı Alaaddin Keykubat ile ilişkilendirilen bu hikâyesi, kataloga aktardığımız mezarın Sultan Hıdır'a ait olma ihtimalini güçlendirmektedir.

Mezarın batı ucunda yer alan ayak şahidesi doğu şahideye göre daha küçük tutulup, dikdörtgen formlu sade bir görünüme sahiptir. Dış yüzü üzerindeki kandil motifi dışında bezemeye yer verilmeyen şahidenin iç yüzü üzerinde ise kitabe yer almaktadır (Fot. 152, 153). Cetvel kullanılarak üç ayarlı satır halinde kartuşlara ayrılan kitabede metin celi sülüs hat ile ka-

bartma tekniğinde yazılmıştır. Ancak türbeye yoğun olarak yapılan ziyaretler sırasında, insanların ibadet amaçlı gerçekleştirdikleri taş temas etme, yani *“el sürme ve öpme”* ritüeli, şahide yüzeyinin zamanla erimesine neden olmuş ve kitabeyi okunamaz hale getirmiştir.

Fotoğraf 152. Sultan Hıdır Türbesinin 2. Bölümünde Yer Alan 610/1213 Tarihli Kabrin Ayak Şahidesinin İç Yüzü

Fotoğraf 153. Aynı Mezar Taşının Ayak Şahidesinin Dış Yüzü

4.11.2. Ali Ağa'nın Mezarı

İnceleme Tarihi : 20.06.2011

Bulunduğu Yer : Dorutay Köyü Sultan Hıdır Türbesi Haziresi

Tarihi : 1294 / 1877

Malzemesi : Kesme Beyaz Kireç Taşı

Gps Koordinatı : x 0519472 / y 4312174

Tanımı : Sultan Hıdır Türbesi'nin kuzeyindeki hazirenin giriş kapısına yakın olan kabir, tipolojik olarak doğu ve batı uçlara yerleştirilmiş şahideler ile bunların her iki yanında uzanan dikdörtgen pehle taşlarından meydana gelmektedir (Fot. 154). İçi toprak olan mezar bu haliyle 1.30 cm (boy) x 60 cm (en), ölçülerinde, dikdörtgen planlı basit bir forma sahiptir. Tamamı kesme beyaz kireç taşından şekillendirilmiş mezarın pehle taşlarının büyük bir bölümü toprağa gömülmüş olup, üzerinde herhangi bir kitabe veya süslemeye yer verilmemiştir.

Fotoğraf 154. Pertek-Dorutay Sultan Hıdır Türbesi
Haziyesindeki Ali Ağa'nın Mezarının Kuzeydoğudan Genel
Görünümü

Mezarın şahidelerinden baş taşı pehle taşları hizasında dikdörtgen gövdeli olup, bu gövde yukarıya doğru keskin hatlı bir omuzluk bölümünden sonra, geniş yüzeyli boynun taşıdığı yuvarlak kesim bir başlık bölümüyle son bulmaktadır. Bu haliyle 52 cm yüksekliğe, omuz bölümünde 26 cm ve baş kısmında 35 cm genişlik ölçülerine sahip olan şahide baş, omuz ve gövdeden oluşan sitilize edilmiş bir insan görünümündedir. Üzerinde süslemenin yer almadığı şahidenin dış yüzündeki kitabesi ise mezar hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Kitabe, şahide yüzeyine cetvel kullanılmadan yukardan aşağıya doğru altı satır halinde Osmanlı Türkçesi kullanılarak celi sülüs hat ile ve kazıma tekniğinde hâkkedilmiştir (Fot. 155) . Kitabe metni şöyledir:

Fotoğraf 155. Sultan Hıdır Türbesi Haziyesindeki Ali
Ağa'nın Mezarının Baş Şahidesinin Dış Yüzü

Metni	Okunuşu
هذا امير اولادي	۱ 1-Haza emir evladı
خضر اولدي على	۲ 2-Hızır evladı Ali
اغا ۲۳۳۱	۳ 3-Ağa 1332
سنة الفاتحه ۴ ۱۲۹۹	۴ 4-Sene el-Fatiha 1294
اوست فرد	۵ 5-Ustası Ferid
.....	۶ 6-

Kitabesine göre (خضر اولدى على) Hızır evladı Ali'ye ait olan kabir Hicri 1294 Miladî 1877 tarihlidir. Ayrıca kitabenin beşinci satırında geçen (اوست فرد) Ustası Ferid ibaresi de mezarı yapan zanaatkârın Ferit isimli bir usta olduğuna işaret etmektedir. Bölgede tespit ettiğimiz mezar taşları içerisinde sadece bu örnekte usta ismi geçmekte olup, şahide bu yönüyle yöredeki diğer mezar taşlarından ayrılmaktadır.

Baş şahide ile aynı forma sahip ayak şahidesi yine pehle taşları hizasında dikdörtgen gövdeli olup, bu gövde keskin hatlı bir omuzluk oluşturduktan sonra yukarıya doğru yuvarlak kesim bir başlık ile sonlandırılmıştır. Baş şahidesiyle aynı yükseklikte tutulan şahide oldukça sade olup, üzerinde yazı veya süsleme barındırmaz.

4.11.3. Yusufzade Ali'nin Mezarı

İnceleme Tarihi : 20.06.2011

Bulunduğu Yer : Dorutay Köyü Sultan Hıdır Türbesi Haziresi

Tarihi : 1294 / 1877

Malzemesi : Beyaz Kireç Taşı

Gps Koordinatı : x 0519472 / y 4312175

Tanımı : Sultan Hıdır Türbesi'nin kuzeyindeki hazirenin güneybatısına doğru, Ali Ağa'nın kabrinin hemen sağında yer almaktadır. Tipolojik olarak doğu ve batı uçlara yerleştirilmiş şahideler ile bunların her iki yanında uzanan dikdörtgen pehle taşlarından meydana gelmektedir. İçi toprak olan mezar bu haliyle 96 cm (uzunluk) x 60 cm (en), ölçülerinde dikdörtgen planlı basit bir forma sahiptir. Tamamı kesme beyaz kireç taşından şekillendirilmiş mezarın pehle taşlarının büyük bir bölümü toprağa gömülmüş olup, üzerinde herhangi bir kitabe veya süslemeye yer verilmemiştir (Fot. 156).

Fotoğraf 156. Pertek-Dorutay Sultan Hıdır Türbesi Haziresindeki Ali Ağa Mahdumu Yusuf Zade Ali'nin Mezarı'nın Batıdan Genel Görünümü

Mezarın şahidelerinden baş taşı pehle taşları hizasında dikdörtgen gövdeli olup, bu gövde yukarıya doğru keskin hatlı bir omuzluk bölümünden

sonra geniş yüzeyli boynun taşıdığı yuvarlak kesim bir başlık bölümüyle son bulmaktadır. Bu haliyle 40 cm yüksekliğe, omuz bölümünde 24 cm ve baş kısmında 30 cm genişlik ölçülerine sahip olan şahide baş, omuz ve gövdeden oluşan sitilize edilmiş bir insan görünümündedir. Üzerinde süslemenin yer almadığı şahidenin dış yüzündeki kitabesi ise mezar hakkında önemli bilgiler sunmaktadır (Fot. 157). Kitabe, şahide yüzeyine cetvel kullanılmadan yukarıdan aşağıya doğru dağınık beş satır halindedir. Osmanlı Türkçesi kullanılarak, celi sülüs hat ile ve kazıma tekniğinde hâkkedilmiş kitabe metni şöyledir:

Fotoğraf 157. Baş Şahidesi, Kitabesi

Metni

Okunuşu

علی اغا مخدم	۱-	1- Ali Ağa mahdumu
یوسف زاده علی	۲-	2- Yusuf zade Ali
.....	۳-	3-
سنه.....	۴-	4- Sene
الفاطحه ۱۲۹۴	۵-	5-el-Fatiha1294.

Kitabesine göre (یاسف زاده علی اغا مخدم) Ali Ağa Mahdumu Yusuf zade Ali'ye ait olan kabir Hicri 1294, Miladi 1877 tarihlidir. Ancak harflerin da-

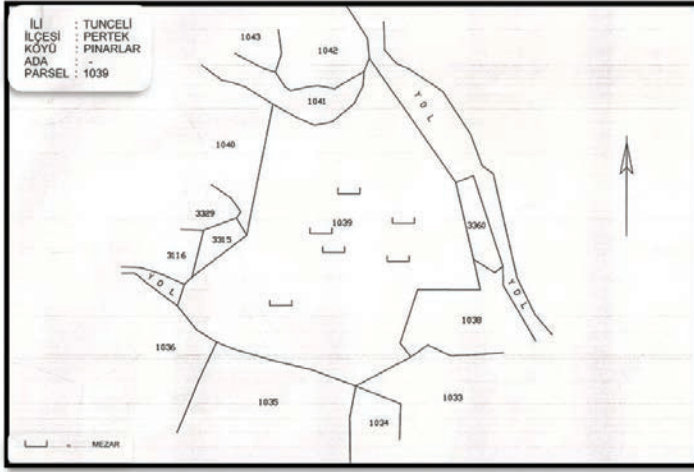
ğınık ve özensizce verilmesi kitabenin okunmasını güçleştirmiş ve kitabenin üçüncü ve dördüncü satırları okunamamıştır. Okunabilen satırlarında ise, Ali Ağa'nın mezarında olduğu gibi usta ismi geçmiyor olsada, her iki mezarın tipolojileri ve kitabe içeriklerindeki benzerlikler bu kabrin de Ferid isimli usta tarafından yapılmış olabileceği ihtimalini düşündürmektedir.

Baş şahide ile aynı forma sahip ayak şahidesi yine pehle taşları hizasında dikdörtgen gövdeli olup, bu gövde keskin hatlı bir omuzluk oluşturduktan sonra yukarıya doğru yuvarlak kesim bir başlık ile sonlandırılmıştır. Baş şahidesiyle aynı yükseklikte tutulan şahide oldukça sade olup, üzerinde herhangi bir yazı veya süsleme barındırmamaktadır.

4.12. Pertek İlçesi Pınarlar (Paşavenk) Köyü Eski Mezarlığı

Eski adı Paşavenk olan Pınarlar, Tunceli ilinin Pertek ilçesine bağlı bucak merkezi bir köydür. Pertek ilçe merkezine 16 km uzaklıktaki köye ulaşım asfalt bir yol ile sağlanmaktadır. Köyün eski adının Ermeni dilinde “Vank” yani “toplanılan yer, banka (manastır)”, yörede konuşulan Zazaca'da ise “Venk veya Vank” kelimesinin “ses” anlamına geldiği söylenmektedir.

Tarihi çok eskilere dayanan köy yerleşimi Kürtler ve Türkler ve bir zamanlar burada yaşayan Ermeniler, tarafından oluşturulmuştur. Bu haliyle Pınarlar, Anadolu'nun en zengin kültürel yapıya sahip köylerinden biridir. Geçmişte Ermeni, Alevî ve Sünnilerin birlikte yaşadıkları bu topraklarda her milletin kendine has eserlerini görmek mümkündür.

Çizim 59. Tunceli-Pertek Pınarlar Köyü Mezarlığı Planı
(İ.İĞİT)

Bu çeşitliliğin en güzel görülebildiği alanlardan biri köy sınırları içindeki Eski Mezarlık'tır (Çiz. 59). Köy merkezinden güneye doğru inen toprak bir yol ile ulaşılabilen mezarlık, tarlalar arasında kalmıştır. Günümüzde fazla kullanılmayan mezarlıkta tarihî önem arz eden şahideli sanduka türü bir mezar örneği tespit edilmiştir. Geçmişte köyde yaşayan Sünni mezhepli birine ait olduğunu söyleyeceğimiz mezar kitabesinin içeriği de, bu tezi-mizi doğrular niteliktedir. Mezar hırsızları tarafından tahrip edilmiş kabir 1302 / 1883 tarihli olup, Hacı Nefise Hanım'a aittir. Celi sülüs hat ile Osmanlı Türkçesi kullanılarak kaleme alınmış kitabe, önemli bir tarihi belge niteliğindedir. Süsleme olarak kandil ve geometrik motiflerin yer aldığı sanduka ve şahideler kahverengi kireçtaşı ile yapılmıştır.

Günümüze kısmen de olsa sağlam ulaşmayı başarabilmiş bu eser dışında, tamamen kırıldıkları için formları hakkında fikir sahibi olamadığımız mezar örnekleri de görülmektedir. Ayrıca yine bu mezarlıkta hangi mezar ait olduğu bilinmeyen insan figürü şeklinde bir şahide de mevcuttur.

4.12.1. Hacı Nefise Hanım'ın Mezarı

İnceleme Tarihi : 20.06.2011

Bulunduğu Yer : Pertek Pınarlar Köyü Eski Mezarlığı

Tarihi : 1302 / 1883

Malzemesi : Kahverengi Kalker Taşı

Gps Koordinatı : x 0541624 / y 4304679

Tanımı :Baş şahidesi üzerindeki kitabesine göre (حاجی نفیس خانم) Hacı Nefise Hanım'a ait olduğu anlaşılan kabir, tipolojik olarak baş ve ayak şahideli sandukalı mezar gurubuna girer. Tahrip edildiği için bugün bulunduğu alanda dağınık bir görüntü sergileyen mezar, düzgün kesme taş malzemeyle biçimlendirilmiş çatma sanduka ve şahidelerinden meydana gelir (Fot. 158).

Fotoğraf 158. Pertek-Pınarlar Köyü Eski Mezarlığı Hacı Nefise Hanım'a Ait Mezar'ın ve Prizmatik Kapak Taşının Güneydoğudan Genel Görünümü

Mezarın bütünlüğünü koruyan sanduka bölümü 1.45 cm uzunluk, 52 cm genişlik ve 45 cm yükseklik ölçüleri ile dikdörtgen bir forma sahiptir. Sandukanın köşelerine yuvarlak sütünceler yerleştirilerek katı geometrik etki yumuşatılmıştır.

Sandukanın her iki geniş yan yüzünde yoğun bir bezeme uygulanmıştır (Fot. 159, 160; Çiz. 59) . Bu alanlarda zemin üç dikdörtgen levhaya bölünmüş ve her levhanın ortasına kaş kemerlerin meydana getirdiği mihra-

biyeler yerleştirilmiştir. Orta mihrabiye, kıvrımlı zinciriyle bir yere asılı gibi duran kandil motifi işlenmişken yanlardaki mihrabiyelerin içine ise zeminin küçük karelere bölünmesiyle oluşturulmuş geometrik birer kabartma işlenmiştir.

Fotoğraf 159. Hacı Nefise Hanım'a Ait Mezar'ın Sanduka Bölümünün Güney Yan Geniş Yüzü

Sanduka bölümünün üzeri, günümüzde kabrin 2 m uzağında bulunan, prizmatik bir kapak taşı ile sonlandırılmıştır. 1.65 cm uzunluk, 66 cm genişlik ve üçgen alınlık kısmında 28 cm yükseklik ölçüleriyle sanduka üzerindeyken saçak oluşturan kapak taşı sade bir şekilde ele alınmıştır. Kapak'ın baş ve ayak hizalarında oyukların bulunması, mezarın bu bölümden itibaren yükselen baş ve ayak şahidelerine sahip olduğunu göstermektedir.

Fotoğraf 160. Hacı Nefise Hanım'a Ait Mezar'ın Sanduka Bölümünün Kuzey Yan Geniş Yüzü

Kapak taşı gibi gerçek yerinde bulunmayan baş ve ayak şahideleri de 1 m yükseklik ve 46 cm genişlik ölçüleri ile dikdörtgen bir forma sahiptir. Her iki şahide de yukarıya doğru daralarak sivri kemer bir alınlıkla sonlandırılmışlardır. Şahidelerin ön yüzleri düzgün bir kesime sahip olup arka yüzleri ise derin bir silmeyle hareketlendirilmiştir. Bunlardan ayak şahidesi oldukça sadedir, baş şahidesinin dış yüzüne ise kitabe yerleştirilmiştir. Kitabe metni cetvel yardımıyla 7 satıra ayrılıp, bu satırları ortadan dik kesen bir diğer cetvel ile 12 kartaşa bölünmüştür (Fot. 161, 162). Oluşturulan bu alanlar içerisine ise, Osmanlı Türkçesi kullanılarak celi sülüs hat ile kabartma tekniğinde kitabe metni yazılmıştır. Kitabe şöyledir;

Fotoğraf 161. Hacı Nefise Hanım'ın Mezarı, **Fotoğraf 162.** Temizlendikten Sonraki Hali Baş Şahidesinin Likenli İlk Hali

Metni	Okunuşu
هو الحلاق الباقي	۱- 1-Hüve'l-Hallakü'l-Baki
ای زاهر نور دیم اوکی فاتحه باص قدم	۲- 2-Ey Zahir nur-u didem/ Okı Fatiha baş kadem
اهل قبر محروب اولوب خیر بقرایلر دندیم	۳- 3-Ehli kubur mahrup olup/ Hayru bakar eylerdendim
حاجی نفیس خانمین روحونی فیغان ایلدی بو دم	۴- 4-Hacı Nefise Hanım'ın / Ruhuna figan eyledi bu dem
عابده ایدی صالحا قبرنده کورمیه الم	۵- 5-Abide idi saliha / Kabrinde görmeye seydi elem
اوجیوز ایکیده وفات عفو ایلیا مولا کرم	۶- 6-Üç yüz ikide vefat / Af iyleye Mevla kerim
۱۳۰۲	۷- 7- 1302

Genel olarak mezar; kitabesinin edebi dili, tipolojik özellikleri ve süslemeleri ile yöredeki diğer mezarlardan farklılık arz eder. Tespitlerimize göre bu durum bölge için bir istisna olup, mezarın muhtemelen Sünni mezhebe mensup bir kadına ait olduğu ihtimalini düşündürmektedir.

4.13. Pertek İlçesi Çalıözü (Vasgirt) Köyü Mezarlığı

Çalıözü, eski adıyla Vasgirt, Tunceli ilinin Pertek ilçesine bağlı bir köydür. Pertek ilçe merkezine 33 km. uzaklıktaki köye ulaşım oldukça engebeli ve bozuk toprak bir yol ile sağlanmaktadır. Köyün adının anlamı bilinmeyip, geçmişi hakkında da net bir bilgi yoktur.

Katalog bölümüne aktardığımız mezarlıkta bu köy sınırları içerisinde olup, köyün içinden devam edip giden toprak yolun hemen güneyindeki tepelik alan üzerinde yer almaktadır. Bu mezarlık köyün en hâkim noktasında konumlandırılmış, engebeli bir araziye sahiptir. Yer yer meşe ağaçlarının işgal ettiği mezarlık doğa ile barışık bir görüntü çizmektedir.

Günümüzde de kullanılan mezarlıkta eski ve yeni mezarlar aynı alanı paylaşmaktadır. Mezarlık içerisinde şahideli sandukalı mezar türleri ile koç figürü şeklinde olmak üzere iki farklı tipolojide mezar örnekleri tespit edilmiştir. Bunlardan 5 tanesi koç heykeli şeklindeki mezar taşları olup, diğerleri sandukalı mezar taşlarına örnek teşkil etmektedirler. Mezar taşlarında malzeme olarak yörede çok bulunan ve işlemesi daha kolay olan kireç taşı kullanılmıştır. Süsleme olarak çarkifelek, gülbezek, çiçek, hayatağacı, hayvan ve insan tasvirleri kullanılmıştır.

Çalıözü Mezarlığında tespit ettiğimiz koç şeklindeki mezar taşları formları ve süslemeleriyle köyün tarihi önem arz eden ürünleri olarak varlık göstermektedirler. Cumhuriyet sonrası dönemlere tarihlendirebileceğimiz bu eserlerin tamamının bu köyde yaşamış Ali Sevinç isimli eski bir taş ustası tarafından yapıldığı bilinmektedir.

4.13.1. Ali Makal'ın Mezarı

İnceleme Tarihi : 20.06.2011

Bulunduğu Yer : Pertek Çalıözü Köyü Mezarlığı

Tarihi : XX. yy'ın İlk Yarısı

Malzemesi : Beyaz Kireç Taşı

Tanımı : Mezarlık alanının kuzeydoğu istikametinde yer alan mezar, beyaz kireç taşından şekillendirilmiş koç heykeli şeklindeki mezar taşlarına örnektir (Fot. 163).

Fotoğraf 163. Pertek-Çalıözü Köyü Mezarlığı Ali Makal'a Ait Koç Figürü Şeklindeki Mezar Taşı

İki bacak arası açık, ayakta dik bir duruş sergileyen koç heykeli, dikdörtgen bir kaide üzerine oturtulduktan sonra, iki bütün ayak üzerinde yükselen dikdörtgen bir bacak yapısına sahiptir. 77 cm. uzunluğa, bacadan sırta 62 cm, ön bacadan kafaya 89 cm. yükseklik ölçülerinde olan heykelin, 19 cm. gövde kalınlığı vardır. Sitalize bir şekilde ele alınan koç heykeli köşeli hatları olan gövde yapısı üzerinden kavisli bir boyun geçişi akabinde oluşan bir koçbaşına sahiptir. Koçbaşının iki yanında kabartma kıvrımlı boynuzlar dikkat çekerken, başın alın hizasından aşağıya doğru yapılmış burun ve ağız kısımlarından oluşan insan silueti tam belirgin olmasa da algılanabilmektedir. Baş kısmından başlayarak düz bir yüzey halinde devam eden sırtın sonuna doğru ise, dışa taşkın bir şekilde kabartma olarak belirginleştirilmiş kuyruk bulunup, koçun genel vücut hatları verilmeye çalışılmıştır.

Süsleme olarak yan yüzeylerin kullanıldığı mezar taşında, sağ yüzün ön bacağı üzerinde kabartma olarak bir daire ile üst tarafında bir kuş figürü yer alır. Yine aynı yüzeyin gövde ve bacakları üzerinde farklı iki ayrı rozet görülmektedir. Orta da ise, alta oyularak oluşturulmuş küçük zikzak kuşağın uçlarında birleşen bir dikdörtgen yüzey ve içerisine yerleştirilmiş; ayakta duran adam sağında bir tüfek, ayakucunda köstekli bir saat, sol köşede ise, biri deveye benzemek üzere yanında da bir at figürü bulunan kalabalık bir sahne resmedilerek canlandırılmaya çalışılmıştır (Fot. 164).

Fotoğraf 164. Ali Makal'a Ait Koç Figürü Şeklindeki Mezar Taşının Kuzey Yüzü

Göğüs bölümü üzerinde tahrip olduğu için, belirgin olmayan bir üçgen motifi ile altında çizgiler yüzeye dikey olarak kazınmıştır (Fot. 165). Koçun sol tarafında öncelikle sırt bölgesine günümüz Türkçesiyle (Ali Makal) adı kazıma olarak yazılmıştır. Ön bacak üzerinde ise kabartma tekniği kullanılarak eski rakamlarla 1244 yazılmıştır.

Fotoğraf 165. Ali Makal'a Ait Koç Figürü Şeklindeki Mezar
Taşının Önden Görünümü

Her ne kadar yukarda belirttiğimiz eski tarih taşta işlenmiş olsada ölmeden önce yakın tarihlere kadar bu köyde yaşamış olan Ali Sevinç tarafından yapıldığı iddia edildiği için, mezar ancak XX. yy'ın ilk yarısına tarihlenbilir. Ayrıca üzerindeki Türkçe yazıda bu durumu doğrular niteliktedir.

4.13.2. Ali Rıza Engin'in Mezarı

İnceleme Tarihi : 20.06.2011

Bulunduğu Yer : Pertek Çalıözü Köyü Mezarlığı

Tarihi : 1944

Malzemesi : Beyaz Kireç Taşı

Tanımı : Mezarlık alanın kuzeydoğu köşesine doğru konumlandırılan mezar kireç taşından şekillendirilmiş koç heykeli şeklindeki mezar taşlarına örnektir (Fot. 166).

Fotoğraf 166. Pertek-Çalıözü Köyü Mezarlığı Hüseyin Oğlu Ali Rıza Engin'e Ait Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Güney Yüzü

İki bacak arası açık, ayakta dik bir duruş sergileyen koç heykeli, dikdörtgen bir kaide üzerine oturtulduktan sonra, bir bütün halinde yükselen dikdörtgen bacak yapısına sahiptir. 78 cm. uzunluğa, bacadan sırta 58 cm, ön bacadan kafaya 85 cm. yükseklik ölçülerinde olan heykelin, 16 cm. gövde kalınlığı vardır. Sitalize şekilde ele alınan koç heykeli köşeli hatları olan gövde yapısı üzerinden kavisli bir boyun üzerine oturan koçbaşı ile sonlanır. Koçbaşının iki yanında kabartma olarak verilmiş, kıvrımlı ve üzeri boğumlanmış boynuzlar dikkat çekerken, baş kısmından başlayarak düz bir yüzey halinde devam eden sırtın akabinde, dışa doğru kabartma olarak belirginleştirilmiş kuyruk kısmı heykele bir koç görünümü kazandırmıştır.

Üzerinde fazla bir süsleme barındırmayan mezar taşının tek süslemesini gövdenin sağ tarafında yer alan kazıma tekniğinde yapılmış atlı bir süvari motifi oluşturmaktadır (Fot. 167). Sol yüzey üzerinde ise, günümüz Türkçesiyle yazılmış, “HÜ. O. Ali Rıza / Engin” yazılı kitabe kısmı yer almaktadır. Heykelin göğüs bölümünde de, kitabenin tarih kısmı günümüz rakamlarıyla (1944) yazılmıştır (Fot. 168).

Fotoğraf 167. Koç Heykeli Şeklindeki
Mezar Taşının Kuzey Yüzü

Fotoğraf 168. Mezartaşının Ön Kısım

4.13.3. I.No'lu Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı

İnceleme Tarihi : 20.06.2011

Bulunduğu Yer : Pertek Çalıözü Köyü Mezarlığı

Tarihi : XX. yy'ın İlk Yarısı

Malzemesi : Beyaz Kireç Taşı

Tanımı : Mezarlık alanın kuzey ucuna konumlandırılan mezar, koç heykeli şeklindeki mezar taşlarına örnektir. Beyaz kireç taşından şekillendirilen heykel küçük basık bir görünüm sergiler (Fot. 169).

Fotoğraf 169. Pertek-Çalıözü Köyü Mezarlığı I. No'lu Koç
Heykelinin Kuzeybatıdan Genel Görünümü

Bu mezarlık içerisindeki diğer mezarlardan farklı olarak üç boyutlu bir görüntü sunan koç heykelinin bacak araları içe doğru kısmen oyulmuş an-

cak iki bacak arası kapalı tutulmuştur. Tombul bir gövdeye sahip heykelin boyun kısmı sırt bölümü ile aynı seviyede olacak şekilde kavis vermeden düz şekillendirilmiştir. Baş bölümünün her iki yanına yerleştirilen boynuz kıvrımları kabarık verilmiş ve böylece heykele güçlü tıknaz bir yapı kazan- dırılmıştır. Yine aynı şekilde kuyruk kısmı da geriye doğru kabartılmış şe- kilde verilerek küçük ama geniş bir gövde oluşturması sağlanmıştır.

Koç heykelinin yüzeyi düzleştirilmediği içinde şekillendirilmesinde kullanılan tarağın izi olduğu gibi tüm yüzeyde belirgin bir şekilde görü-lebilmektedir. Üzerinde hiçbir bezeme ve kitabe bilgisi yer almayan eser, genel olarak mezarlık içerisindeki diğer örneklerin tarihlerinden hareketle, XX. yy'ın ilk yarısına tarihlendirilip, erkek mezarı olduğu söylenebilir.

4.14. Pülümür İlçesi Sağlamtaş Köyü Mezarlığı

Sağlamtaş Köyü Tunceli-Pülümür kara yolu üzerinde, Pülümür'e 15 km. geride, Kangallı Köyü girişinde ana yola tahminen 5-6 km. taşlık stabilize bir yolla bağlanmıştır. Sağlamtaş Köyüne varmak için aşılması gereken bu yol, yokuş yukarı olup, çok virajlı ve inişli çıkışlı bir yoldur. Bu yol üzerin- de yer alan mezarlık köye yaklaşık 1 km mesafe, yöredeki diğer mezarlıklar gibi yüksek bir tepenin üzerinde bulunmaktadır.

Fotoğraf 170. Pülümür-Sağlamtaş Köyü Mezarlığının Ortasından Geçen Köy Yolunun Alt Tarafında Kalan Bölümünden Genel Görünüm

Köy yolunun ortadan ikiye ayırdığı mezarlık (Fot. 170-171), en az 2-3 asırlık bir geçmişe sahiptir. Günümüzde de hala kullanılmakta olan mezarlık içerisinde, abidevi koç heykellerinden başka, çoğu kırık ama aynı motifleri barındıran birkaç tane sandukalı mezarda bulunmaktadır. Yolun ayırdığı her iki mezarlık alan içerisinde dağınık vaziyette olan koç heykellerinin 4'ü aşağıda, 8'i yukarda olmak üzere 12 tane yer almaktadır. Heykeller kahverengi kireçtaşından yekpare gövde ve kaidelerden oluşurlar. Her koçun iki bütün ayağı olup, bacak araları açık ve dik bir duruş sergilemektedirler. Bu heykellerin tamamında yapım tekniği aynı olsa da mezarlığa ait örnek sıralamasında I.No'lu olarak belirttiğimiz, koç heykelin malzemesi ve tekniği diğerlerinden farklıdır.

Fotoğraf 171. Pülümür-Sağlamtaş Köyü Mezarlığının Ortasından Geçen Köy Yolunun Üst Tarafında Kalan Bölümden Genel Görünüm

Gps ile koordinatları alınıp planı çıkarılan, tarihi Sağlamtaş Köyü mezarlığından katalog kısmına, 8 tane koç heykeli ve 1 adette çocuk mezarı olarak belirttiğimiz küçük yekpare sanduka aktarılmıştır.

4.14.1. I.No'lu Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı

İnceleme Tarihi : 18.07.2011

Bulunduğu Yer : Pülümür – Sağlamtaş Köyü Mezarlığı

Tarihi : XIX. İkinci Yarısı.

Malzemesi : Beyaz Kireç Taşı

Tanımı :Yolun altındaki mezarlığın yola yakın ilk mezarı olarak konumlandırabileceğimiz örneğimiz, koç heykeli şeklindeki mezar taşları gurubuna girmektedir (Fot. 172).

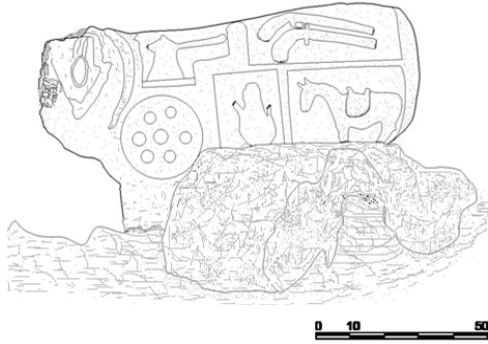

Fotoğraf 172. Pülümür-Sağlamtaş Köyü Mezarlığı I. No'lu Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Kuzey Yüzünden Görünüm

Günümüze baş ve ayak kısımları kırık olarak ulaşabilen figürün gövde formundan bir koç heykeli olduğu rahatlıkla anlaşılabilmektedir. Tek parça halindeki kayanın şekillendirilmesiyle form kazandırılan heykel, üzerindeki süslemeleriyle bölgede tespit ettiğimiz en yoğun bezemeli koç heykellerinden biridir. Kırık boyun hizasından kuyruk bölümüne kadar 72 cm uzunluğa, yerden 42 cm yüksekliğe sahip figürün bacak kısımlar gövdeden itibaren kırık olduğu için heykel direk gövde üzerine oturur vaziyettedir. Koç heykelinin kuyruk bölümü ise gövdeden dışa doğru hafif kabartılarak basit bir şekilde verilmiştir.

Süsleme olarak gövdenin her iki yüzünün de kullanıldığı koç heykelin sol yüzünde kuyruk kısmından boynuna kadar farklı figür ve eşya kabart-

maları yer alır. Gövdenin arka bacağı üzerinde koşum takımları ile birlikte binilmeye hazır vaziyette bekleyen bir at figürü yüzeyde kabartma şeklinde verilirken, bunun üzerinde iki adet çakmaklı tabanca tasviri yer almaktadır. Aynı yüzün orta kısmında oldukça büyük tutulmuş bir ibrik motifi yer alırken, ön sol bacak üzerinde ise, kahve ikramında kullanılan ve içerisi boş 7 ayrı daire şeklinde fincan takımı yer almaktadır. Fincanlar üstten görünüş şeklinde verilmiş olup, yuvarlak bir tepsi üzerinde merkezde bir tane olacak şekilde diğerleri de eşit aralıklarla bunun çevresinde yan yana dizilmişlerdir. Bu motifin üzerinde ise kahve pişirmede kullanılan üzeri kapaklı cezve resmedilmiştir. Yine gövdenin bu tarafında boyun kısmına bağlanmış bir kuşak aşağıya doğru inerken, boyun üzerinde de bir kısmı tahrip olmuş el motifine benzeyen bir başka süslemeye yer verilmiştir (Çiz. 60).

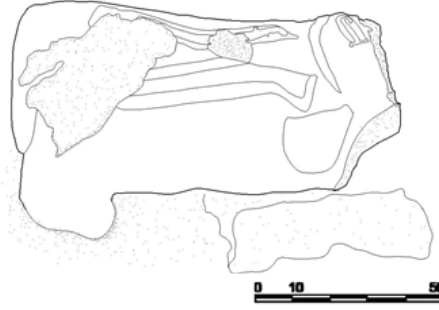

Çizim 60. Sağlamtaş Köyü I.No'lu Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Sol Yüzünü (İ. İGiT)

Koç heykelinin sağ yüzünde; sırt kısmına doğru Osmanlı döneminde yoğun olarak kullanılan kılıç motifi işlenmişken bu motifin altına da yine kabartma olarak aynı dönemlerde kullanılan barutlu tüfek modelinin tasviri resmedilmiştir. Bu bölümde kalça kısmı kırık olduğu için üzerinde ne tür bir süslemenin olduğu bilinmezken aynı yüzün boyun bölümünden sağ bacak üzerine doğru bir kılıç veya hançere ait olabilecek kabza tasviri yer almaktadır (Fot. 173; Çiz. 61).

Fotoğraf 173. I. No'lu Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Genel Görünümü

Çizim 61. I.No'lu Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Sağ Yüzü (İ.İGİT)

Üzerinde kitabe bulunmayan mezar taşının cinsi ve süslemelerinden yola çıkarak bir erkeğe ait olduğunu ve yine süslemelerdeki silah modellerinden XIX. yy'ın ikinci yarısına tarihlendirilebileceğini söylemek mümkündür.

4.14.2. 1305 / 1886 Tarihli Koç Heykeli Şeklindeki Mezar taşı

İnceleme Tarihi : 18.07.2011

Bulunduğu Yer : Pülümür – Sağlamtaş Köyü Mezarlığı

Tarihi : 1305 / 1886

Malzemesi : Kahverengi Kireçtaşı

Tanımı : Mezarlığın kuzey doğusunda yer almaktadır. Tipolojik olarak koç heykeli şeklindeki mezar taşları grubuna girer. Heykelin gövdeyi taşıyan iki bütün ayağı olup, bacak araları açık şekilde ayakta dik bir duruş sergilemektedir. Kahverengi kireç taşından şekillendirilmiş figür, bölgedeki diğer mezar taşlarından farklı olarak, kendisiyle aynı malzemeye sahip dikdörtgen bir kaide üzerinde yükselmektedir (Fot. 174).

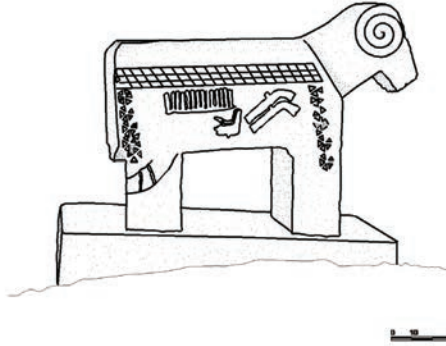

Fotoğraf 174. Pülümür-Sağlamtaş Köyü Mezarlığı 1305 /1886 Tarihli Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Güneyden Genel Görünümü

Köşeli ve keskin hatlara sahip olan figür, kuyruktan göğse 1.35 cm uzunluk ve kaideden başa 78 cm yükseklik ölçülerinde kütsel, basık bir forma sahiptir. Gövdeden hafif kavisli kalın bir boyun üzerinde yükselen koç başı gövdeye göre oldukça iri tutulup, boynuzlar dışarıya doğru üç kıvrım oluşturarak helezonik biçimde verilmiştir. Özellikle baş kısmında ağız, göz, kulak ve boynuz, gibi tüm ayrıntıların verilmesi heykelde gerçeğe ya-

kın bir görünüş sergiler. Ancak bütününde uygulanan düzgün köşeli hatlar figüre sitilize bir görünüm kazandırır. Sırt, göğüs ve yan yüzlerinde meydana gelen bu düzgün yüzeyler süsleme alanı olarak kullanılmıştır.

Figürün güney yan yüzünde, arka bacak üzerinden aşağıya doğru kazıma yöntemiyle bir mermi kütüklüğü, gövdenin karın bölgesi üzerine ise bu kez alçak kabartma yöntemiyle 15 şeritli ikinci bir mermi kütüklüğü ve iki adet çakmaklı tabanca ile barutluk olduğu anlaşılan motifler işlenmiştir (Çiz. 62). Heykelin sırtındaki pahlanmış bölgenin hemen altında ise, gövde üzerinde üç sıra halinde düz ve kırık çizgilerin meydana getirdiği geometrik bir kuşak yer alır. Bu kuşağın uç noktalarından aşağı doğru kuyruk ve ön bacak üzerinde ise gülce motifi kuşakları devam ettirilmiştir.

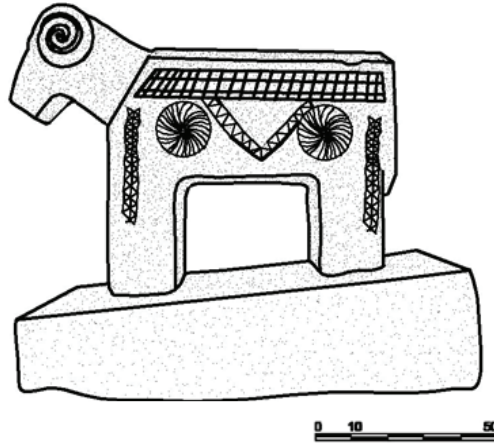

Çizim 62. Sağlamtaş Köyü 1305 / 1886 Tarihli Koç Heykeli
Şeklindeki Mezar Taşının Güney Yan Yüzü (İ. İGİT)

Bir diğer süsleme alanı olarak seçilen kuzey yan yüzde de iki gülce motifine yer verilmiştir (Fot. 175; Çiz. 63). Bu iki motif arasında üçgen bir boşluk oluşturacak şekilde zikzak kuşağı geçerken bunların yukarda birleştiği noktada, güney yan yüzdeki geometrik kuşağın aynısı yer almaktadır. Yine ön ve arka bacaklarda olmak üzere bu kuşaktan aşağıya doğru birbirine bakan iki zikzak kuşaklarından oluşan bezeme gerülmektedir.

Fotoğraf 175. 1305 /1886 Tarihli Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Kuzeyden Yüzünden Görünümü

Çizim 63. 1305 / 1886 Tarihli Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Kuzey Yan Yüzü (İ. İGİT)

Heykelin üzerinde mezarın kime ait olduğunu açıklayan bir kitabe yoktur. Ancak heykelin göğüs bölümü üzerinde yer alan üçgen kabartmada Hicri (سنه ١٢٠٣) tarihinin geçmesi, mezarın 1886-87 yıllarında yapıldığını göstermektedir (Fot. 176).

Fotoğraf 176. 1305 /1886 Tarihli Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Önden Görünümü

4.14.3. 1305 / 1886 Tarihli Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı

İnceleme Tarihi : 18.07.2011

Bulunduğu Yer : Pülümür – Sağlamtaş Köyü Mezarlığı

Tarihi : 1305 / 1886

Malzemesi : Kahverengi Kireç Taşı

Tanımı : Mezarlığın güney doğusundaki ağaçlık alanın hemen altında yer almaktadır. Koç figürü şeklindeki kırık mezar taşı köşeli hatlara sahip olup malzemesi ise mezarlıktaki diğer örnekler gibi kahverengi kireç taşıdır (Fot.177).

Fotoğraf 177. Pülümür-Sağlamtaş Köyü Mezarlığı 1305
/ 1886 Tarihli Kırık Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının
Doğudan Genel Görünümü

Arka bacağı kırık olduğu için yana yatmış vaziyette duran mezar taşı, mezarlıktaki diğer koç heykellerine benzemektedir. Kuyruk ucundan göğüs kısmına kadar 132 cm uzunluk, ön ayaktan başa 98 cm yüksekliğe sahip heykelin sırt genişliği ise 32 cm'dir. Heykelin baş kısmı oldukça iri tutulmuş, yüz hatları oluşturularak burun delikleri ve ağız düz çizgi halinde verilmiştir. Boynuzlar ise merkezden dışarıya doğru kıvrımların oluşturduğu helezoni bir yapıya sahiptir. Anatomisi genel olarak verilmeye çalışılan mezar taşı keskin ve kütsel hatlarıyla kaba bir görünüme sahiptir ve bu açıdan mezarlıktaki diğer örneklerle benzemektedir.

Günümüzde arka bacakları kırık ve yan yatmış durumda olsa da eserin bütün halindeyken kaide üzerinde durduğu, iki bacak arasının açık bırakıldığı ve başın dik tutularak ayakta dik ve sağlam bir duruş sergilediği söylenebilir. Sağa doğru devrildiği için sadece sol yüzdeki süslemeler görülebilmektedir. Bu yüzde; sırtın pahlanmış kısmının hemen altına doğru gövde üzerinde üç sıra halinde düz ve kırık çizgilerin meydana getirdiği geometrik bir kuşak yer alır. Sağlam olan ön bacak üzerinde ise bir çarkıfelek motifi görülmektedir.

Biçim itibariyle koç-koyun şeklindeki mezar taşları sınıfına giren bu taşın üzerinde kime ait olduğunu belirten herhangi bir kitabe bulunmasa

da, göğüs kafesindeki dışa doğru kabarık üçgen alan içerisinde Osmanlı Türkçesi kullanılarak celi sülüs hatlı **Hezal Merkalun / Haso / 1305** ifadesi, mezar hakkında bazı veriler sunmaktadır (Fot. 178).

Fotoğraf 178. 1305 / 1886 Tarihli Kırık Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Önden Görünümü

Tarihin önünde geçen Haso kelimesi yörede Hasan olarak kullanılmaktadır. Bunun bir erkek mezarı olduğu anlaşılmaktadır.

4.14.4. 1306 / 1887 Tarihli Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı

İnceleme Tarihi : 18.07.2011

Bulunduğu Yer : Pülümür – Sağlamtaş Köyü Mezarlığı

Tarihi : 1306 / 1887

Malzemesi : Kahverengi Kireç Taşı

Tanımı :Yolun yukarısındaki mezarlık alanının güney doğusundaki ağaçlık alanın yaklaşık 15.m aşağısında yer almaktadır. Koç şeklindeki mezar taşı grubuna girmetedir.

Gerek bu mezarlık içerisinde gerekte Tunceli genelinde karşılaşılan benzerlerine göre süsleme açısından farklılık arz eden mezar taşı, köşeli hatlara sahip olup malzemesi kahverengi kireç taşıdır (Fot. 179).

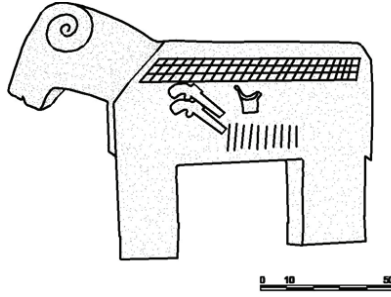
Fotoğraf 179. Pülümür-Sağlamtaş Köyü Mezarlığı 1306
/ 1887 Tarihli Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının
Güneyden Genel Görünümü

Günümüze sağlam gelebilmeyi başarmış koç heykeli şeklindeki mezar taşı dikdörtgen kaide üzerinde yer almaktadır. Bacak araları açık olacak şekilde, iki tam bacak üzerinde dik bir duruş sergileyen heykel, kuyruk kısmından göğüs kısmına kadar 135 cm uzunluk, kaidesinden başa 105 cm yükseklik, iki bacak arası 32 cm yükseklik ve 48 cm genişliğe sahiptir. Başın iri tutulduğu koçun göğüs bölümündeki genişliği ise 31 cm'dir.

Baş kısmının oldukça iri tutulduğu heykelin burun delikleri ve ağzı düz çizgi halinde verilmiştir. Boynuzlar ise merkezden dışarıya doğru kıvrımların oluşturduğu helezoni bir yapıya sahiptir. Vücudun genel olarak ve keskin hatlar oluşturacak şekilde yapılmış olması fügüre kaba bir görünüm kazandırmıştır. Ancak bütünsel olarak bakıldığında mezarlıktaki diğer örneklerle benzediği görülür. Daha çok anıtsallığı vurgulanan heykel, gövdeye nakşedilmiş cezve ve kahve takımlarıyla da süsleme açısından diğer örneklerden farklılaşmaktadır.

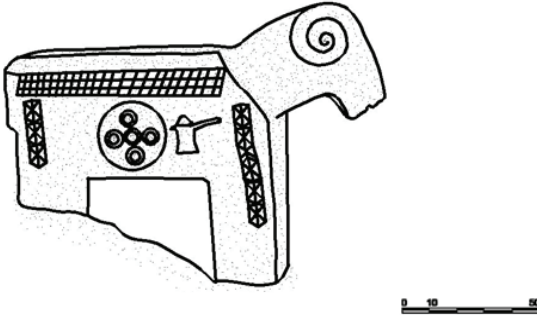
Her iki yüzünde çeşitli süslemelere yer verilmiş olan koç figürünün özellikle sol tarafında yer alan bezemeleri, eserin adına yapıldığı kişinin cinsiyetini, yaşam tarzını ve mesleğini bulmamıza yardımcı olacak niteliktedir. Genelde sade tutulmuş heykelin bu yüzünde, alçak kabartma tekniğinde işlenen kütüklük ile hemen bunun üzerinde bir barutluğa yer verilmiştir.

Sol ön ayak üzerinde ise namlu uçları göbekten aşağı doğru yönlendirilmiş iki adet çakmaklı tabancalar görülmektedir (Çiz. 64). Arka bacak üzerinde tahrip olmuş gülbezek, sırtın pahlanmış kısmının hemen altına doğru ise üç sıra halinde düz ve kırık çizgilerin meydana getirdiği geometrik bir kuşağa yer verilmiştir. Bu kuşağın uç noktalarından aşağı doğru arka ve ön bacak üzerinde devam eden gülce motifi kuşakları göze çarpmaktadır.

Çizim 64. 1306 / 1887 Tarihli Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Kuzey Yüzü (İ.İĞİT)

Koç heykelinin sağ yüzü I.No'lu koç heykelinde tespit ettiğimiz süslemelere sahiptir. Göbek kısmında kabartma tekniğiyle yapılmış kapaklı bir cezve ile hemen yanında içerisinde beş adet fincanın yer aldığı kahve takımı görülmektedir. Biri merkezde olmak üzere diğer dördü kenara yerleştirilmiş ve yuvarlak bir tepsi üzerinde üstten görülecek şekilde verilmiştir. Ayrıca yine sırtın pahlanmış kısmının hemen altında üç sıra halinde düz ve kırık çizgilerin meydana getirdiği geometrik bir kuşak görülmektedir (Çiz. 65).

Çizim 65. 1306 / 1887 Tarihli Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Güney Yüzü (İ. İĞİT)

Günümüze sağlam bir şekilde gelebilmiş taşın üzerindeki bezemeler bir erkeğe ait olduğunu göstermektedir. Herhangi bir kitabesi bulunmamakla birlikte göğüs bölümü üzerinde yer alan üçgen kabartmada Hicri 1306 tarihi geçmektedir (Fot. 180). Buna göre, incelediğimiz bu örnek miladi 1887-88 yıllarına tarihlendirilebilir.

Fotoğraf 180. 1306 / 1887 Tarihli Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Ön Kısmı

4.14.5. II. No'lu Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı

İnceleme Tarihi : 18.07.2011

Bulunduğu Yer : Pülümür – Sağlamtaş Köyü Mezarlığı

Tarihi : XIX. yy'ın İkinci Yarısı

Malzemesi : Kahverengi Kireç Taşı

Tanımı : Yolun altındaki mezarlığın kuzey doğusunda bulunan 1305 / 1886 tarihli koç heykelinin solunda yer alan bu örnek, tipolojik olarak yine koç heykeli şeklindeki mezar taşları gurubuna girer. Oldukça iri tutulmuş ve köşeli hatlara sahip heykelin malzemesi, mezarlıktaki diğer örneklerde olduğu gibi kahverengi kireç taşıdır (Fot. 181).

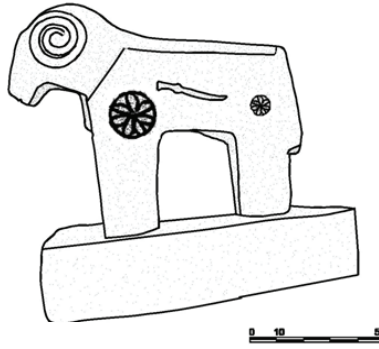
Fotoğraf 181. Pülümür-Sağlamtaş Köyü Mezarlığı II. No'lu
Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Güneyden Genel
Görünümü

Günümüze sağlam bir şekilde gelebilmiş mezar taşı, oldukça iri tutulmuş anıtsal bir yapıdadır. Dikdörtgen kaide üzerinde yükselen taş, araları açık tutulmuş iki bütün bacak üzerinde, ayakta gösterilmiştir. Kuyruk kısmından göğüs kısmına kadar 125 cm uzunluk, kaide ile birlikte başa kadar 136 cm yükseklik, iki bacak arası ise 45 cm yükseklik ve 37 cm genişliğe sahiptir. Koçun boyun uzunluğu 33 cm olup göğüs bölümünden genişliği 30 cm dir. Heykelinin kafa kısmı oldukça iri tutulmuştur ve boynuzlar dışarıya doğru kıvrımların oluşturduğu helezoni bir yapıya sahiptir. Hemen hemen her ayrıntısının verilmeye çalışıldığı mezar taşının yumuşak hatlarla doğal görünümüne kavuşmuştur.

Her iki yüzünde süslemelere yer verilmiştir. Özellikle sol tarafında yer alan bezemeler mezarda yatan kişinin cinsiyetini, yaşam tarzını ve mesleğini bulmamıza yardımcı olmaktadır. Sade tutulmuş mezarın bu tarafında, sadece karın bölgesine, kabartma tekniğinde yapılmış düz bir kılıç ile hemen sol ön ayak hizasında bir çarkıfelek motifi görülmektedir (Fot. 182; Çiz. 66). Heykelinin sırt hizasında ise pahlanma sırasında oluşan ve boyundan kuyruğa kadar uzanan oyuk halindeki bir şeride yer verilmiştir. Pahlanmış bölümün devamında ise yan yana altı adet köşeli gülcelerin oluşturduğu bir kuşak yer alıp kuyruk tarafından başlayıp ön bacdktan aşağı doğru, şerit halinde inmektedir.

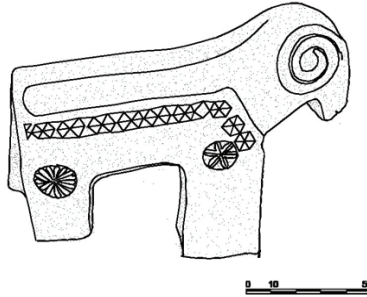

Fotoğraf 182. II. No'lu Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Kuzeyden Genel Görünümü

Çizim 66. II. No'lu Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Kuzey Yüzü (İ. İGİT)

Mezar taşının sağ yüzünde ise arka ve ön bacak hizasında olmak üzere iki adet iri gülcelere yer verilmiştir. Ayrıca sol yüzde olduğu gibi, yan yana dizilmiş altı köşeli küçük gülcelerin oluşturduğu bir kuşak, gövde üzerinden başlayıp ön bacak üzerinden aşağıya doğru inmektedir (Çiz. 67).

Çizim 67. II. No'lu Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Güney Yüzü (İ. İGİT)

Günümüze sağlam olarak gelebilmiş eser biçim itibariyle koç-koyun şeklindeki mezar taşları sınıfına girmektedir. Gövdedeki kılıç motifi ve baş kısmına boynuz yapılması, yatan şahsın erkek olduğuna işaret etmekte, heybetli duruşu ile adeta adına yaptırıldığı kişinin yiğitliğini temsil etmektedir. Ancak kime ait olduğuyla alakalı herhangi bir yazı bulunmamaktadır. Heykeli, tipoloji ve süslemelerinde kullanılan tasvirlerden yola çıkarak XIX. yy'ın ikinci yarısına tarihleyebiliriz.

4.14.6. III. No'lu Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı

İnceleme Tarihi : 18.07.2011

Bulunduğu Yer : Pülümür – Sağlamtaş Köyü Mezarlığı

Tarihi : XIX. yy'ın İkinci Yarısı

Malzemesi : Kaverengi Kireç Taşı

Tanımı : Mezarlığın en yüksek noktasına yapılmış koç heykeli şeklinde mezar taşıdır. Tunceli genelindeki benzerlerine göre oldukça büyük tutulmuştur. Taş, köşeli hatlara sahip olup, kahverengi kireç taşından üç boyutlu olarak şekillendirilmiştir (Fot. 183).

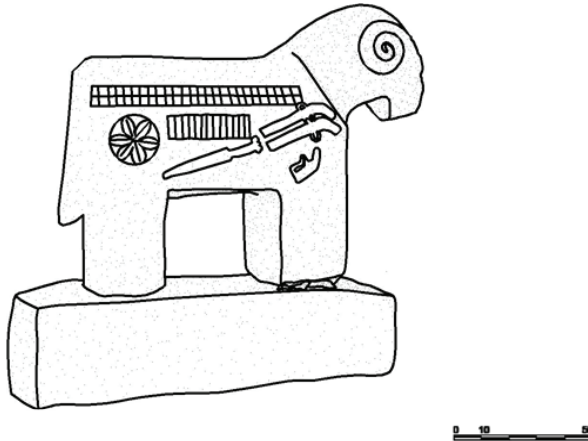

Fotoğraf 183. Pülümür-Sağlamtaş Köyü Mezarlığı III. No'lu Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Güney Yüzünden Genel Görünümü

Günümüze sağlam ulaşabilmeyi başarmış anıtsal ölçekteki koç heykeli dikdörtgen bir kaide üzerinde, iki bacağının arası açık şekilde dik bir duruş

sergilenmektedir. Kuyruk ucundan göğüs kısmına kadar 140 cm uzunluğa, kaide üzerinden başa 138 cm yüksekliğe, iki bacak arası 36 cm yüksekliğe ve 42 cm genişliğe sahiptir. Koçun son derece iri tutulmuş kafası 35 cm olup göğüs bölümünden gövdenin genişliği ise 44 cm dir. Heykelinin yüz hatları, burun deliklerine kadar düşünülmüştür. Boynuzlar merkezden dışarıya doğru kıvrımların oluşturduğu kabarık helezoni bir yapıya sahiptir. Heykel, diğer tüm örneklerden daha heybetli bir görünüm sergilemektedir. Üzerindeki süslemeler de heybetine eşlik edercesine güç ve kudretle ilişkili motiflerden oluşmaktadır.

Koç figürünün, özellikle sağ tarafında yer alan motiflerden, adına yapıldığı kişinin cinsiyeti, yaşam tarzı ve mesleğini ortaya çıkarabilmekteyiz. Karın bölgesinde kabartma bir kılıç ile hemen üzerinde bir kütüklüğe yer verilmiştir. Sağ ön ayak üzerinde namlu uçları göbekten aşağı doğru yönlendirilmiş iki adet çakmaklı tabanca ve bunların altına barutluk işlenmiştir. Arka bacak üzerinde ise altı kollu gülbezeğe yer verilmiş, en üstte sırtın pahlanmış kısmına doğru da iki sıra halinde düz ve kırık çizgilerin meydana getirdiği geometrik bir kuşak yerleştirilmiştir (Çiz. 68).

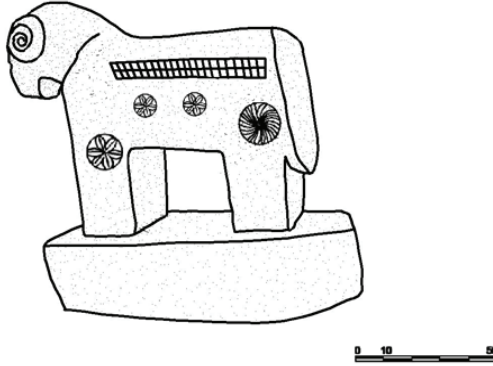

Çizim 68. Sağlamtaş Köyü III. No'lu Koç Heykelinin Güney Yüzü (İ. İĞİT)

Fotoğraf 184. III. No'lu Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Kuzeybatıdan Görünümü

Koç heykelinin sol yüzünde, arka bacak üzerinde, oldukça iri tutulmuş bir çarkıfelek motifi ile devamında göbek üzerinde ve ön bacak hizasında olmak üzere iki gülbezek motifine yer verilmiştir. Ayrıca yine sırtın pahlanmış kısmına doğru iki sıra halinde düz ve kırık çizgilerin meydana getirdiği geometrik bir kuşak yerleştirilmiştir (Fot. 184; Çiz. 69).

Çizim 69. III. No'lu Koç Heykelinin Kuzey Yüzü (İ.İ.GİT)

Günümüze sağlam olarak gelebilmiş mezar taşı, biçim itibariyle koç-koyun şeklindeki mezar taşları sınıfına girmektedir. Heybetli duruşu ile adeta, adına yaptırıldığı kişinin yiğitliğini vurgulamaktadır. Taşın üzerinde kime ait olduğunu gösteren bir yazı ve tarih bulunmamaktadır. Ancak hem

gövde üzerinde yer alan (kılıç, tabanca, kütüklük, vb.) ve yörede genellikle erkek mezarları üzerine işlenmiş motifler hem de boynuzlar, yatan kişinin bir erkek olduğunu kanıtlamaktadır. Ayrıca tipoloji ve süslemelerinden yola çıkarak mezar taşını XIX. yy.'ın ikinci yarısına tarihleyebiliriz.

4.14.7. 1327 /1907 Tarihli Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı

İnceleme Tarihi : 18.07.2011

Bulunduğu Yer : Pülümür – Sağlamtaş Köyü Mezarlığı

Tarihi : 1327 / 1907

Malzemesi : Kahverengi Kireç Taşı

Tanımı :Mezarlığın güney doğusundaki ağaçlık alan içerisinde yer almaktadır. Koç heykeli şeklindeki mezar taşı örneklerindendir. Heykel köşeli hatlara sahip olup malzemesi ise mezarlıktaki diğer örnekler gibi kahverengi kireç taşıdır (Fot. 185).

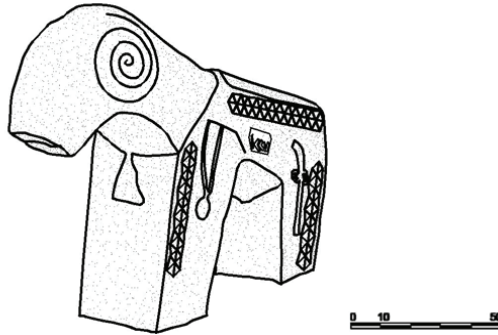

Fotoğraf 185. Pülümür-Sağlamtaş Köyü Mezarlığı 1327 / 1907 Tarihli Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Kuzeydoğudan Genel Görünümü

Günümüze sağlam olarak gelebilmeyi başarmış heykel, dikdörtgen bir kaide üzerinde, iki bacak arası açık olacak şekilde dik bir duruş sergilenmektedir. Kuyruk ucundan göğüs bölümüne 132 cm uzunluk, kaidesinden başa 105 cm yüksekliğe sahip koçun iki bacak arası yüksekliği 42 cm, ge-

nişliği 32 cm, göğüs bölümünden gövde genişliği ise 31 cm'dir. Koçun baş kısmı iri tutulmuş, yüz hatları oluşturularak burun delikleri ve ağız düz çizgi halinde verilmiştir. Boynuzlar ise merkezden dışarıya doğru kıvrımların oluşturduğu kabarık helezonik bir yapıya sahiptir. Vücudu keskin hatlar oluşturularak verilmiş heykelin bu formu, doğallıktan uzaklaşıp kaba bir görünüme bürünmesine neden olmuştur. Bu yönüyle diğer örneklerle benzerlik gösteren heykelin diğerlerinden ayırt edici en önemli özelliği ise boyun kısmında asılı duran çan motifidir.

Heykelin her iki yüzünde de süslemelere yer verilmiştir. Özellikle sol tarafında yer alan ve adına yapıldığı kişinin cinsiyetini, yaşam tarzını, mesleğini simgeleyen motifler ile ölüm tarihinin düşülmüş olması, araştırmamız açısından önemlidir. Bu yüzde, karın bölgesine kabartma olarak Osmanlıca rakamlarla Hicri 1327 tarihi düşülmüşken, sol arka bacak üzerinde namlu ucu aşağı doğru yönlendirilmiş çakmaklı bir tabanca tasvirine yer verilmiştir. Ön bacak üzerinde yine aynı şekilde kabartma olarak, bir kısmı tahrip olmuş, ucu aşağıya doğru dik duran hançer motifi ile madalyon tasvirine yer verilmiştir. Sırt kısmında ise küçük yıldız motiflerinin yan yana sıralanmasıyla oluşan geometrik kuşağa yer almakta ve aynı motifin uç noktalarından başlayıp ön ve arka bacaklar üzerinden aşağıya doğru devam ettiriliği görülmektedir (Çiz. 70).

Çizim 70. Sağlamtaş Köyü VI. No'lu Koç Heykelinin Kuzey Yüzü (İ. İGİT)

Koç figürünün sağ yüzünde ise öncelikle arka bacak üzerinde iri tutulmuş bir çarkıfelek motifi ile bunun sonrasında göbek ve ön bacak üzerine denk gelecek şekilde iki gülbezek motifine yer verilmiştir. Ayrıca yine sırt hizasında, sol yüzde olduğu gibi ön ve arka ayaklara doğru altı kollu yıldız motiflerinin oluşturduğu geometrik kuşaklar devam ettirilmiştir.

Koç keykelinin bu bezemeleri dışında üzerinde kime ait olduğu ile alakalı herhangi bir yazı bulunmamaktadır. Ancak gövde üzerindeki kılıç, tabanca motiflerinin yörede daha çok erkek mezarları üzerine işlenmesi ve figürünün baş kısmına boynuzların yapılmış olması, yatan kişinin erkek olduğuna işaret etmektedir. Bunun yanında sol yüzde yer alan Hicri 1327 tarihi Miladi olarak 1906-07 yıllarına denk gelmektedir.

4.14.8. Sağlamtaş Köyü Çocuk Mezarı

İnceleme Tarihi : 18.07.2011

Bulunduğu Yer : Pülümür – Sağlamtaş Köyü Mezarlığı

Tarihi : XIX. yy'ın İkinci Yarısı

Tanımı : Mezarlığın güney doğusuna doğru en üst noktadaki ağaçlık alanın içerisinde yer almaktadır. Yekpare sandukalı çocuk mezarı olarak tanımlanabilecek bu örnekte beyaz renkte püskürük taşın kullanılmıştır (Fot. 186).

Fotoğraf 186. Pülümür-Sağlamtaş Köyü Mezarlığı
Yekpare Sandukalı Çocuk Mezarının Kuzeyden Genel
Görünümü

Küçük kütsel bir yapıya sahip mezar 85 cm uzunluğa, 24 cm genişliğe, sanduka dâhil şahideleriyle birlikte 60 cm yüksekliğe sahiptir. Yekpare bir sanduka ve hemen üzerinden devam eden 19 cm kalınlığında, oldukça küçük tutulmuş baş ve ayak şahidelerinden oluşmaktadır. Sanduka üzerinde ise genellikle toprak ve su bırakmak için açılmış dikdörtgen formda iki küçük oyuk yer almaktadır. Volkanik bir malzeme olan püskürük taştan şekillendirilen kabir, taşın gözenekli yapısından ötürü oldukça pürüzlü bir yüzeye sahiptir.

Tek parça bir kayacın oyulmasıyla yapılan mezarın baş ve ayak şahidelerinin arası 48 cm olup baş şahidesi sanduka üzerinde dikdörtgen bir gövde oluşturduktan sonra fesli küçük bir serpuş ile sonlandırılmıştır. Ayak şahidesi ise baş şahidesiyle aynı ölçülerde olup üstten dilimli bir kemer ile sonlandırılmıştır.

Zemin pürüzlü bir yapıya sahip olduğu için var olan süslemeler pek algılanamasa da, sandukanın sol yüzünde baş şahidesinin omuzluk hizasında ucu yukarıya doğru yönlendirilmiş bir hançer tasviri ile sanduka yüzeyi üzerinden ayak şahidesine doğru içi boş tutulmuş bir daire motifi ve akabinde bir çarkıfelek motifi yer almaktadır.

Ayak şahidesi üzerinde ise aşağıdan yukarıya doğru kıvrılarak yükselen kabartma şeklinde bir sütunceye yer verilmiştir. Bunun devamında ise çentikler şeklinde kabartmalar yer alsa da tahribat nedeniyle ne oldukları tam olarak anlaşılamamaktadır.

Sandukanın üzerinde herhangi bir tarih ve yazının olmaması, adına yapıldığı kişi hakkında bilgi edinmemize imkân tanımasa da baş şahidesindeki serpuş ve yüzeyindeki hançer motifi nedeniyle bunun bir erkek mezar taşı olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca mezarın küçük tutulması yatan kişinin bir çocuk olduğunu göstermektedir. Mezar, üzerindeki bezemeler nedeniyle XIX. yy'ın ikinci yarısına tarihlendirilebilir.

4.15. Tunceli'den Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesine Getirilmiş Bazı Mezar Taşı Örnekleri

Elazığ'da ilk müze 30 Nisan 1965 tarihinde, Harput'taki Alacalı Mescit'te "Harput Müzesi" olarak kurulmuştur. Bu yapı sonraki yıllarda toplanan eserler için küçük geldiğinden, İstasyon Caddesi'ndeki Elazığ Belediyesi'ne ait bir binaya taşınmıştır. Daha sonra, Keban ve Karakaya Baraj projeleri kapsamında yapılan yüzey araştırmaları ve kazılarda bulunan eserlerin teşhiri söz konusu olunca, bina yetersiz kalmıştır. 1971-1972 yıllarında Elazığ Devlet Mimarlık ve Mühendislik Akademisi Kampüsü (şimdiki Fırat Üniversitesi Kampüsü)'nde 12.700 m² lik bir alan müze binası olarak tahsis edilmiş ve müze deposu ile idari binaların yapılmasından sonra, 28 Temmuz 1982 yılında ziyarete açılmıştır.¹⁴²

Arkeoloji ve Etnografya Müzesi, "Arkeolojik Eserler ve Sikke Salonu, Halı Kilim ve Etnografya Salonu" olmak üzere iki salondan ve eserlerin saklandığı depo bölümlerinden oluşmaktadır. Arkeolojik Eserler ve Sikke Salonu'nda Keban ve Karakaya Baraj Projeleri nedeniyle yapılan Tülin Tepe, Tepecik Örenyeri, Değirmen Tepe, Haraba Höyüğü, Norşun Tepe, Aşvan, Sakyol (Pulur), Ağın Kalaycık Höyüğü, Ağın Kalecik Höyüğü, Pağ-nik Ören yeri, Han İbrahim Şah, Şemsiye Tepe, Yeniköy kazıları ile Karataş Kayaaltı Sığınağı, Küllünün İni, Aktaş ve Yıkılğan yüzey araştırmalarında bulunmuş Paleolitik, Neolitik, Kalkolitik, Tunç (Proto Hurri-Hitit), Demir, Helenistik, Roma, Bizans, Selçuklu, Osmanlı dönemlerine ait çok sayıda eser sergilenmektedir.¹⁴³ Halı-Kilim ve Etnografik Eser Salonu'nda da bölgenin özgün el ürünü halı ve kilimler ile yöreye ait kültürü tanıtıcı nitelikteki etnografik malzemeler sergilenmektedir.

Müze bahçesinde tamamı mermer ve taş eserler sergilenmektedir. Araştırma bölgemiz olan Tunceli'nin ilçe ve köylerinden toplanmış 6 adet koç ve 6 adet at şeklindeki mezar taşı da yine bahçede bulunmaktadır (Fot. 187).

142 [http://tr.wikipedia.org/wiki/Elazığ_\(Müzesi\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/Elazığ_(Müzesi)), 2010

143 [http://tr.wikipedia.org/wiki/Elazığ_\(Müzesi\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/Elazığ_(Müzesi)), 2010

Fotoğraf 187. Elazığ- Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'nin Bahçesinde Koruma Altına Alınmış Mezar Taşları

4.15.1. Tevfik Oğlu Nefşa Kuddüs'e Ait Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı

İnceleme Tarihi : 10.03.2011

Bulunduğu Yer : Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Bahçesi

Getirildiği Yer : Tunceli-Pertek

Envanter No : Yok

Tarihi : 1322 / 1904

Malzemesi : Beyaz Kireçtaşı

Tanımı :Müze kayıtlarına göre buraya Pertek Kaymakamlık lojmanının havuzunun başından taşınmıştır. Koç biçiminde mezar taşı örneklerinden biridir (Fot. 183).

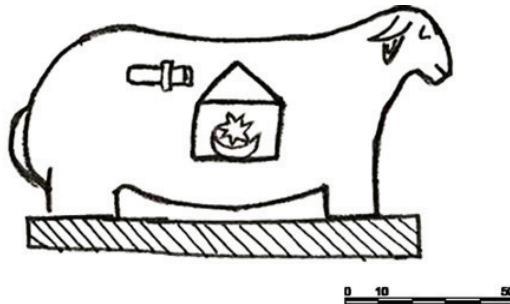
Fotoğraf 188. Tevfik Oğlu Nefşa Kuddüs'e Ait Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı

Tunceli bölgesinde daha önce tespit ettiğimiz benzerleri gibi ayakta dik bir duruş sergileyen koç figürü, gerçeğe yakın bir anlayışta biçimlendirilmiştir. Heykelin her iki bacağı bulunsa da, tam oyulmadığı için kapalı bir görüntü sergilemektedir. Figürün anatomik olarak diğer koç heykellerinden farklılık göstermektedir. Özellikle boynuzları arasından kulaklarının belirgin bir şekilde ortaya çıkarılması fazla rastlanmayan bir uygulamadır. Gerçeğine uygun şekilde inen boyun, hafif bombeli geniş bir sırt ve dışa doğru iki boğum halinde taşırılmış kuyruk bölümüyle, tıknaz bir yapıya sahiptir.

Bu mezar taşını gerek müzedeki ve gerekse Tunceli bölgesindeki benzer örneklerde farklı kılan diğer önemli uygulamalardan biri de figürün gövdesi üzerine işlenen motiflerdir. Koçun gövdesinin sağ tarafında, kabartma bir alanın ortasına, yine kabartma olarak uçları yukarı doğru yönlendirilmiş ay yıldız, yani bayrak motifi yer almaktadır. Bu motifin soluna doğru ise, kapı sürgüsüne benzer bir motife yer verilmiştir (Fot 189; Çiz. 71).

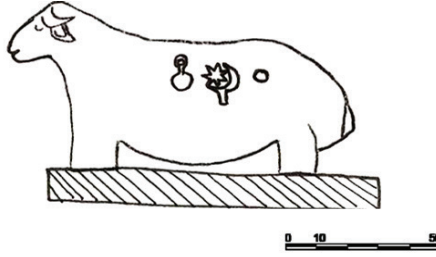

Fotoğraf 189. Tefik Oğlu Nefşa Kuddüs'e Ait Koç Heyke'nin Gövdesinin Sağ Yüzü'nden Detay

Çizim 71. Tefik Oğlu Nefşa Kuddüs'e Ait Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Sağ Yüzü

Gövdenin sol tarafında kabartma olarak işlenmiş motiflere yer verilmiştir. Dikkati öncelikle köstekli bir saat tasviri çekerken bunun hemen sağ tarafında sekiz kollu yıldız ile ay birleşiminden oluşan bir alem motifi işlenmiştir. Yine aynı yüzde kalça üzerinde, ne amaçla işlendiğini bilmediğimiz küçük yuvarlak bir kabartma yer almaktadır (Çiz. 72).

Çizim 72. Tefvik Oğlu Nefşa Kuddüs'e Ait Koç Heykeli
Şeklindeki Mezar Taşı Sol Yüzü

Koçun sırt bölümünde ise dikdörtgen bir çerçeve içerisine alınmış kitabe göze çarpmaktadır. Kitabe, celi sülüs hat ile kabartma tekniğinde düzensiz olarak yazılmıştır ve altı satır halindedir. Malzemesinin dış etkenlere karşı dayanıksız olması nedeniyle kitabe metni tam olarak okunamayıp okunduğu kadarı ile şöyledir.

Metni	Okunuşu
۱- ...	1-
۲- والمغفرت مرحوم	2- ve'l-mağfiret merhum
۳- توفیق	3- Tefvik
۴- اوغلي	4- oğlu
۵- نفشا قدس	5- Nefşâ Kuddüs
۶- ۱۳۲۲	6- H. 1322 M. 1904

Kitabe bilgilerinden yola çıkarak daha önce tarihlendirilemeyen koç heykeli şeklindeki bu mezar taşını 1322/1904' e tarihlendirebiliriz.

144 Bu kitabenin transkribi talebimiz üzerine Abdullah Alp tarafından 20.07.2012 tarihinde yapılmıştır.

4.15.2. I. No'lu Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı

İnceleme Tarihi : 10.03.2011

Bulunduğu Yer : Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Bahçesi

Getirildiği Yer : Çemişgezek-Hıdıroğuz Köyü Mezarlığı

Envanter No : 66 / 17

Tarihi : XIX. yy'ın İlk Çeyreği

Malzemesi : Beyaz Kireçtaşı

Tanımı : Tunceli'nin Çemişgezek ilçesi, Hıdıroğuz köyünden getirilen eser günümüzde Elazığ Müzesi'nin bahçesinde sergilenmektedir. Ayakta dik bir duruş sergileyen koç heykeli, iki bacak arası açık olarak ele alınmış kütleli bir gövdeye sahiptir.

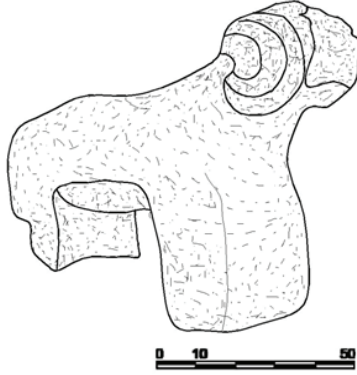
Heykelde baş ile sırt arasında fazla bir kavis bırakılmamıştır. Heykel, kaba bir görünüm sergilemekte, kuyruk ve birbirine bitişik düz yontulmuş bacaklar iri bir koç cinsini anımsatmaktadır (Fot. 190).

Fotoğraf 190. Elazığ- Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Bahçesinde Sergilenen I. No'lu Koç Heykeli

Bir koç heykeli olduğunu vurgulayan boynuzlar, kıvrımlarının meydana getirdiği helezonlar ile dışa doğru aşırı taşkın, kabarık bir görüntü sergilemektedir. Başın iki yanındaki boynuzlar her ne kadar vücut ile orantısız dursa da sembolik olarak güç ve sağlamlık da işlenmiş olabilir. Yine aynı şe-

kilde kuyruk kısmı da gövdeden dışa doğru iri bir kabartma halinde verilerek koça ait genel bir algı oluşturulmaya çalışılmıştır (Çiz. 73).

Çizim 73. Elazığ- Arkeoloji ve Etnografya Müzesi
Bahçesinde Sergilenen I. No'lu Koç Heykelinin Çizimi
(İ.İĞİT)

Koç heykelinin üzerinde herhangi bir süsleme ya da kitabe bulunmamaktadır. Ancak genel özellikleri itibarıyla XIX. yy'ın ilk çeyreğine tarihlendirilebilir.

4.15.3. II. No'lu Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı

İnceleme Tarihi : 10.03.2011

Bulunduğu Yer : Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Bahçesi

Getirildiği Yer : Çemişgezek-Hıdıroğuz Köyü Mezarlığı

Envanter No : Yok

Tarihi : XIX. yy'ın İkinci Yarı

Malzemesi : Beyaz Kireçtaşı

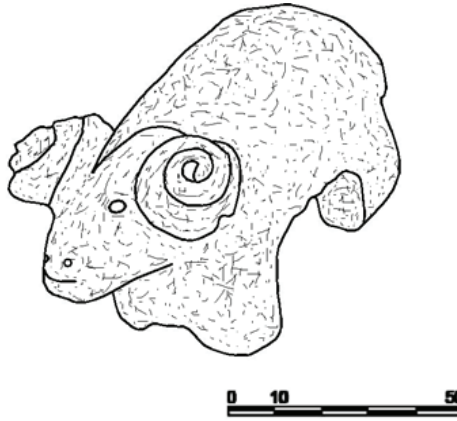
Tanımı : Tunceli'nin Çemişgezek ilçesi, Hıdıroğuz köyünden getirilen eser günümüzde Elazığ Müzesi'nin bahçesinde sergilenmektedir. Ayakta dik bir duruş sergileyen koç figürü kütleli bir gövdeye sahiptir.

Bu örneğimizde de baş ile sırt arasında fazla bir kavis bırakılmayarak gövde ile bitişik buyun düz bir duruş sergilenmektedir. Müzedeki I. No'lu

örneğimizle benzer özelliklere sahip bu koç heykelimiz, daha şişman bir gövdeye sahipken göbek kısmı da yere doğru basıktır. Bacaklar gövdeden itibaren yere doğru bir birlerinden ayrılarak heykelin dört ayak üzerinde durması sağlanmıştır. Ancak ön bacaklar yere yakın kısımlarında kırık olduğu için dengesiz bir duruş göstermektedir (Fot. 191; Çiz. 74).

Fotoğraf 191. Elazığ- Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Bahçesinde Sergilenen II. No'lu Koç Heykelinin Önden Genel Görünümü

Çizim 74. Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi II. No'lu Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı (İ. İĞİT)

Heykelin baş kısmında çene, ağız ve burun delikleri gibi tüm ayrıntılar özellikle belirtilerek tam bir baş oluşturulmuş ve başın her iki yanında boy-nuzlar iri kıvrımların meydana getirdiği helezonlar ile dışa doğru kabarık

bir görüntü sergilemektedir. Yine aynı şekilde kuyruk kısmı da şişman gövde üzerinden dışa doğru iri bir kabartma halinde verilerek koçun genel bir görüntüsü oluşturulmaya çalışılmıştır.

Süsleme olarak üzerinde hiçbir ize rastlamadığımız bu mezar taşı örneğimizde yine aynı şekilde herhangi bir kitabe bilgisi de bulunmamaktadır. Ancak müzede koruma altına alınmış bu koç heykelini, diğer Hıdıroğuz örneklerinden yola çıkarak XIX. yy'ın ortalarına tarihlendirebiliriz.

4.15.4. III. No'lu Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı

İnceleme Tarihi : 10.03.2011

Bulunduğu Yer : Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Bahçesi

Getirildiği Yer : Çemişgezek-Hıdıroğuz Köyü Mezarlığı

Envanter No : Yok

Tarihi : XIX. yy'ın İlk Yarı

Malzemesi : Beyaz Kireçtaşı

Tanımı :Tunceli'nin Çemişgezek İlçesi, Hıdıroğuz köyünden, getirilmiştir. Koç şeklindeki eser müzenin bahçesinde sergilenmektedir (Fot. 192).

Hıdıroğuz'dan getirilmiş diğer örnekler gibi bu heykel de iki bacak arası açık dik bir duruş sergilemektedir.

Fotoğraf 192. Elazığ- Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Bahçesinde Sergilenen III. No'lu Koç Heykeli

Koç figürünün başı ile sırtı arasında kavis bırakılmadan baş doğrudan gövdeye birleştirilmiştir. Müzedeki II. No'lu örnekle benzer özelliklere sahip bu eser, kütsel ve silindirik gövdesiyle daha uzun görünen bir anatomiyi sahiptir. Gövde, çok kısa tutulmuş bacaklar tarafından taşınmaktadır.

Heykelin baş kısmında boynuz, çene, ağız ve burun delikleri gibi tüm ayrıntılar verilmiş olsa da, çeşitli etkenler nedeniyle zaman içinde az da olsa düzleşmiştir. Ancak her iki yanındaki kabarık helezoni boynuzlar, bu başın bir koça ait olduğunu vurgular niteliktedir. Yine aynı şekilde kuyruk kısmı da gövde üzerinden dışa doğru iri bir kabartma halinde işlenerek koçun genel anatomisi verilmeye çalışılmıştır.

Üzerinde herhangi bir bezeme ya da kitabe bulunmamaktadır. Ancak Tunceli'deki benzer örneklerle olan karşılaştırılması sonucu eserin XIX. yy.'ın ilk yarısına tarihlendirilmesi mümkündür.

4.15.5. I. No'lu At Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı

İnceleme Tarihi : 10.03.2011

Bulunduğu Yer : Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Bahçesi

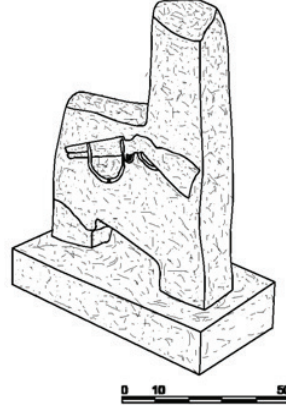
Getirildiği Yer : Tunceli-Hozat

Envanter No : Yok

Tarihi : XX. yy'ın Başları

Malzemesi : Beyaz Kireçtaşı

Tanımı :Tunceli Valiliği girişinden alınıp Elazığ Müzesi'ne nakledilmiştir, günümüzde müzenin bahçesinde sergilenmektedir. Taşın, Tunceli Valiliği'nin önüne de Hozat'tan getirildiği belirtilmektedir. Eser bir at heykeli olup günümüze baş kısmı ulaşmamıştır (Fot. 193; Çiz. 75).

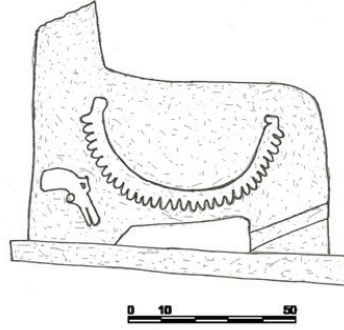

Fotoğraf 193. Elazığ- Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Bahçesinde Sergilenen I.No'lu At Heykeli

Çizim 75. Fot. 190. Çizimi (İ. İGİT)

Tunceli'nin Hozat ilçesi köylerinde sıklıkla rastlanan benzerleri gibi iki bacak arası açık şekilde ayakta durmaktadır. Betondan yapılmış küçük bir kaide üzerine yerleştirilen heykelin baş kısmı boynun üst bölümünden kırılmıştır. Figürün tüm gövdesi düz ve keskin hatlara sahiptir. Dikdörtgen gövdeli atın boyun kısmı gövde ile orantılı olmayıp, baş kırık olmasına rağmen, yukarı doğru oldukça uzun tutulmuştur.

Üzerinde ki süslemeye bakılacak olursa; her iki yüzü de işlenmiş eserin sağ yüzünde namlusu geriye doğru yönelmiş bir tüfek, sol yüzde ise gövdede bir kütüklük (Mermi şeridi) ve ön bacakta namlusu yere yönelik çakmaklı bir tabanca motifi görülmektedir (Fot. 194; Çiz. 76).

Fotoğraf 194. I.No'lu At Heykelinin
Gövdesinin Sol Yüzü

Çizim 76. At Heykelinin Gövdesi, Sol Yüzü
(İ. İGİT)

Atın üzerinde herhangi bir kitabe bilgisi yer almadığından tam bir tarihlendireme yapılamamaktadır. Ancak gerek müzedeki diğer örneklerden gerekse üzerine işlenmiş olan motiflerden yola çıkarak bu taşı XX. yy'ın başlarına tarihlendirebiliriz.

4.15.6. II. No'lu At Şeklindeki Mezar Taşı

İnceleme Tarihi : 10.03.2011

Bulunduğu Yer : Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Bahçesi

Getirildiği Yer : Tunceli-Hozat

Envanter No : 86 7/8

Tarihi : XIX. yy'ın Son Çeyreği

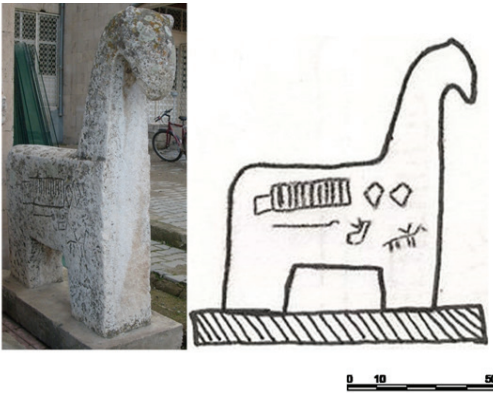
Malzemesi : Beyaz Kireçtaşı

Tanımı : Tunceli Valiliği önünden alınıp Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'ne getirilmiştir ve müze bahçesinde sergilenmektedir. Taş, tipolojik olarak at şeklindeki mezar taşlarına örnektir (Fot. 195).

Fotoğraf 195. Elazığ- Arkeoloji ve Etnografya Müzesi
Bahçesinde Sergilenen II. No'lu At Heykeli

Benzerlerine yine Tunceli'nin Hozat ilçesi köylerinde rastlanan bu örnek, iki bacak arası açık olacak şekilde dik bir duruş sergilemektedir. Günümüze sağlam ulaşmayı başarmış at heykeli, betondan yapılmış küçük bir kaide üzerine yerleştirilmiştir. Figür tüm gövdesiyle köşeli ve keskin hatlara sahiptir. Heykelin boyun kısmı oldukça yüksek tutulmuş ve öne doğru kavislendirilerek bir baş ile sonlandırılmıştır.

Fotoğraf 196. II. No'lu At Heykelinin
Gövdesinin Sağ Yüzü

Çizim 77. II. No'lu At Heykelinin Gövdesinin
Sağ Yüzü

Her iki yüzü de işlenmiş olan gövdenin sol yüzünde, namlusu göğse yönelik çakmaklı bir tüfek ile ucu arka bacağa yönelik bir kılıç motifi görülür (Fot. 195). Sağ yüzünde ise, üstte bir kütüklük (mermi şeridi), barutluk olduğu anlaşılan üç adet şekil, çakmaklı tüfeklerde kullanılan ve mermi ile barutu sıkıştırmaya yarayan bir alet ile üzerinde binicisiyle stilize bir at figürü yer almaktadır (Fot. 196; Çiz. 77).

Heykelin üzerinde herhangi bir kitabe bilgisi yer almadığından, üzerine işlenmiş olan figür ve motiflerden yola çıkarak taşı XIX. yy. son çeyreğine tarihlendirebiliriz.

5. DEĞERLENDİRME

“Tunceli’deki Mezarlıklar ve Mezar Taşları” başlıklı inceleme için, Tunceli merkez ve köyleri başta olmak üzere ilçeleri ile bunlara bağlı köylerinde yapılan arazi çalışması sonucu tarihî önem arz eden 450 adet mezar taşı tespit edilmiştir. Güvenlik sorunları nedeniyle çalışma olanağı bulamadığımız diğer köylerdeki mezar ve mezar taşlarının da incelenmesiyle bu sayının artacağını söyleyebiliriz.

Bölgede tespit edilen mezar taşlarının sayıca fazla olması, çoğunluğunun benzer özellikler göstermesi ve bir kısmının da tahrike uğraması nedeniyle kitabımızda bunlardan sadece 81 adet mezar tanıtılmaya çalışılmıştır. Seçilen örneklerin de farklı dönem, yöre ve özellikler gösteren, kitabeleleri ve bezemeleriyle bölgenin tarihî ve kültürel dokusunu yansıtan örnekler olmasına dikkat edilmiştir. Ayrıca mezar taşlarıyla birlikte içinde yer aldıkları mezarlıklar da katalog kısmına dâhil edilip, kısaca tanımlamaları yapılmaya çalışılmıştır.

Bu mezarlıklar Tunceli-Merkez (**Rostan Mezarlığı**), Hozat (**Akpınar, Dervişcemal, Karaçavuş, Karabakır, İnköy**), Mazgirt (**Akpınar, Gelincik, Yeldeğen**), Ovacık (**Köseler Köyü**), Pertek (**Dorutay, Pınarlar, Çalıözü**), Pülümür (**Sağlamtaş**) olmak üzere ilin farklı ilçelerindedir. Sayıları 14’ü bulan mezarlıklar mezar taşları ile birlikte tanıtılmıştır. Katalogun son bölümü ise Tunceli’nin **Çemişgezek, Hozat, Pertek** ilçelerindeki mezarlıklardan Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi’ne getirilmiş koç-koyun ve at şeklindeki mezar taşlarına ayrılarak, müze ve bu mezar taşları hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Kataloga aldığımız mezar taşlarından 1 tanesi Selçuklu, 62 tanesi Osmanlı, geriye kalan 18’i de Cumhuriyet dönemine aittir. Katalog düzeni içinde yer almayan diğer bazı mezar örneklerine ise, gerek duyuldukça, değerlendirme bölümünde değinilmiştir. Tespit edilen mezar ve mezar taşlarının büyük bir bölümü günümüze sağlam olarak ulaşabilmeyi başarırken bir kısmı da fazla tahrip olmuş, kırılıp parçalanmış, ilgisizlik ya da taşın

özelliğinden kaynaklanan tahribatlar sonucu özelliklerinin büyük bölümünü kaybetmiştir.

Çalışmada incelenen mezar taşlarının bazıları süsleme ve tipolojik özellikleri nedeniyle yöresel izleriyle ön plana çıkarken, bazı mezar taşları ise burada uzun yıllar hâkimiyet göstermiş Selçuklu Dönemi ile Osmanlı başkentinin izlerini taşımaktadır. Bu tür mezartaşlarının daha çok yörede görev yapan yönetici ve ailelerine ait olduğu düşünülmektedir.

Kitaba konu olan mezar taşlarından en erken tarihli olanı, Pertek-Dorutay Köyü Sultan Hıdır Türbesi'ndeki, kitabesi tam olarak okunamadığı için adı bilinmeyen H.610-M.1213 tarihli mezar taşıdır (Katalog No: 4.11.1). Baş ve ayak şahidelerinden oluşan bu mezarın daha sonraki yıllarda betonla kaplanmış olması, tarihî bir belge niteliğindeki şahideleri dışında, mezarın orijinalliğini kaybetmesine neden olmuştur. Selçuklular Dönemi'ne ait olan bu mezar taşı, kataloga aldığımız Osmanlı öncesi döneme tarihlenen tek örnektir.

Mezartaşlarından en geç tarihli örnekler ise, Tunceli-Merkez Rostan Mezarlığı ve Hozat Karaçavuş Köyü Mezarlığı'nda olmak üzere iki tanedir. Bunlardan Rostan Mezarlığı'ndaki mezar Sultan Yarguç'a ait olup, 1956 tarihli dir. Baş şahidesinin insan heykeli şeklinde olması bu mezarı aynı tarihli diğer örneklerden farklı kılmaktadır. Hozat Karaçavuş Köyü Mezarlığı'ndaki örneğimiz ise yine 1956 tarihli olup, koç heykeli şeklindedir. Bunun dışında kataloga aktarmadığımız örneklerden Ovacık Kozluca Köyü Mezarlığı'nda tespit ettiğimiz koç heykeli 1962 tarihli olup, koç-koyun şeklindeki mezar taşlarının Anadolu'da tespit edilen en geç tarihli örnekleri olmaları dolayısıyla önem arz etmektedirler.

Çalışmada mezartaşlarının sahip oldukları yöresel özellikler ve etkileşim alanlarının sağlıklı şekilde tespit edilebilmesi amacıyla tipoloji, malzeme ve teknik, yazı ve kitabe içeriği, süsleme ve ustabaşıllıkları altında genel değerlendirmeler yapılmaya çalışılmıştır.

5.1. Tipolojik Özellikler

Çalışmamıza konu olan mezar taşlarını, tipoloji bakımından şahideli sanduka, pehle taşlı ve figür şeklindekiler olmak üzere üç bölümde incelemek mümkündür.

5.1.1. Şahideli Sandukalı Mezarlar

İncelediğimiz 81 adet mezardan 36'sı şahideli sandukalı tiptedir. Bunlardan 2 tane Tunceli Merkez, 19'u Mazgirt, 10'u Hozat, 3'ü Ovacık, birer tane de Pertek ve Pülümür ilçelerinde olmak üzere hemen her ilçeden örnekler verilmeye çalışılmıştır. Sandukalar iki bölüm halinde düzenlenirler. Alt bölümde, içine ölünün koyulduğu bir çukur bulunur. Bu çukur sal taşlarıyla kapatılarak sanduka için zemin hazırlanır. Bazen de saltaşları ile sanduka arası belirli yükseklikte tutularak sandukanın kaide kısmı oluşturulur.¹⁴⁵

Toprağın üzerine dikdörtgen olarak yerleştirilen parçaya kaideli denir. Yöredeki şahideli sanduka mezarların altında çoğu zaman kaide görmek mümkündür. Bu kaideler tek kademeli olduğu gibi birkaç kademedan de oluşabilir. Sandukadaki kaidelerin sayısı mezarda yatan kişinin toplumdaki statüsü ile ilgili olduğu fikri kataloga alınan örneklerde de anlaşılabilir. Kaide sayısının artması mezarda yatan şahsın toplum içindeki önemini vurgulamaktadır.¹⁴⁶ İncelediğimiz mezar taşlarında çoğunluğu tek kaideliler oluşturmakla birlikte iki veya üç kademeli olanlara da rastlanmaktadır (Katalog No: 4.2.1, 4.3.1). Bazı örneklerde ise, sanduka elemanları kaide olmadan doğrudan toprağa bırakılmıştır. (Katalog No: 4.3.2, 4.3.3, 4.3.4, 4.3.5, 4.3.6, 4.8.1, 4.8.2, 4.8.3, 4.8.4, 4.8.5, 4.8.6, 4.8.7, 4.8.8, 4.8.9, 4.8.10, 4.8.11, 4.8.12, 4.8.13, 4.8.14, 4.8.12, 4.9.2, 4.9.2, 4.9.3, 4.9.4, 4.10.1, 4.10.2, 4.10.3, 4.12.1.)

145 Uluçam, a.g.m. s. 87.

146 Canan Hanoğlu, *Erzurum Merkez'de Cami Hazinelelerinde Bulunan XVIII.-XIX. YY. Mezar Taşları*, (Erzurum Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2006, s.180.

Sandukalar yapılış şekillerine göre kendi içlerinde çeşitlilik gösterirler. Yörede tespit ettiğimiz sandukalar, yekpare ve kesme blok halindeki taşların biraraya getirilmesiyle oluşturulan iki tür tipolojiye sahiptir.

Yekpare sandukalarda, bütün olarak ele alınan blok taştan, dış yüzeyleri işlenerek lahit formu kazandırılır. Dikdörtgen şeklindeki bu sandukalar, gövde üzerinde şekillenerek devam eden kapak taşları ve şahidelerden oluşur. Hozat İlçesi'nin Dervişcemal Köyü ve Ovacık İlçesi'nin Köseler Köyü mezarlıklarında yer alan sandukalar bu türe örnektir. (Katalog No: 4.3.1, 4.3.2, 4.3.3, 4.3.4, 4.3.5, 4.3.6, 4.3.1, 4.10.1, 4.10.2, 4.10.3.). Lahit formundaki bu sanduka türünün yanı sıra, yine yekpare bir gövdeye sahip olup içleri oyulmak suretiyle kenar yüzeyleri elde edilen ve üzeri kapak taşlı sanduka örnekleri de tespit edilmiştir. Hozat Karabakır Köyü ve İn köylerindeki (Katalog No: 4.5.1, 4.5.2) mezarlar, bu tipe örnek olabilecek sandukalardır.

Bu mezar formu içerisinde, baş ve ayak şahideleri sanduka kapak taşı üzerinde yükselen örneklerin yanı sıra, mezarın baş ve ayak kısımlarından aşağıya doğru inerek sandukanın dar yüzeyleri oluşturan mezar türleri de tespit edilmiştir. Şahideler sandukanın geniş yüzeylerine demir köşebentlerle tutturularak bir bütünlük sağlanırken ortaya çıkan dikdörtgen sandukanın üzerine kapak taşı bırakılarak kapak taşlı, şahideli sanduka tipolojisi elde edilir. Mazgirt'in Gelincik ve Yeldeğen köylerindeki mezar taşları bu türe örnektir (Katalog No: 4.8.1, 4.8.2, 4.8.3, 4.8.4, 4.8.5, 4.8.6, 4.8.7, 4.8.8, 4.8.9, 4.8.10, 4.8.11, 4.8.12, 4.8.13, 4.8.14, 4.8.12, 4.9.2, 4.9.2, 4.9.3, 4.9.4).

Ayrıca tip olarak sandukalı olduğunu tesbit ettiğimiz, ancak parçalanmış olduğu için tipolojik olarak tam sınıflandırmasını yapamadığımız sandukalı mezarlar da bulunmaktadır. Yeldeğen Köyü yolu üzerinde tespit ettiğimiz (Katalog No: 4.9.1) mezar bu tarzda olup, tipolojisi hakkında yeterli bilgi edinilememiştir.

5.1.2. Pehle Taşlı Mezarlar

İki dikdörtgen blok taşın baş ve ayak şahideleri arasına düşey konumda yerleştirilmesiyle meydana gelen mezar tipi, üzeri kapak taşı ile kapatılmadığı için böyle tanımlanmıştır. Bu tür mezarlarda iki blok taş arasında kalan boşluk toprakla doldurularak zeminden yüksek bir platform meydana getirilir. Bu tür mezarlar statik olarak daha kolay yıpranabilen mezarlardır. Bu tarzın daha yüksek tutulmuş formlarına İstanbul Eyüpsultan, Karacaahmet, Göynük, Balıkesir gibi Batı Anadolu'da Osmanlı dönemi mezarlarında rastlanılmaktadır. Bu örneklerin pehleleri yüksek ve bol süslemeye sahiptir.¹⁴⁷

Anadolu'da sıklıkla rastlanılan pehle taşlı mezar türünün, benzer örnekleri çalışmamız kapsamında Tunceli'de de tespit edilmiştir. Bunlar arasında özellikle Hozat Karaçavuş Köyü (Katalog No: 4.4.1, 4.4.2, 4.4.3, 4.4.4, 4.4.5, 4.4.6) Mazgirt Akpazar Camii Hazinesi (Katalog No: 4.7.1, 4.7.2, 4.7.3, 4.7.4, 4.7.5), Ovacık Köşeler Köyü (Katalog No: 4.10.4, 4.10.5, 4.10.6) ve Pertek Dorutay Köyü Sultan Hıdır Türbesi Hazinesi'ndeki (Katalog No: 4.11.2, 4.11.3) mezar taşları bu guruba ait en güzel örnekleri oluşturmaktadır.

5.1.3. Figür Şeklindeki Mezarlar

5.1.3.1. Koç-Koyun ve At şeklindeki Mezar Taşları

Koç-koyun ve at şeklindeki mezar taşları, Doğu'da Japon Denizi'nden, Ön Asya'da Yukarı Fırat boylarına kadar geniş bir alandaki mezarlıklarda karşımıza çıkmaktadırlar.¹⁴⁸ Sanat tarihinin en erken devirlerinden günümüze kadar Orta Asya ve Anadolu coğrafyasının birçok yerinde rastlanılan bu mezartaşları, Orta Asya'dan Anadolu'ya bir kültür akışını göstermektedir.¹⁴⁹ (Fot. 197)

147 Mehmet Mutlu, *Siirt Mezar Taşları*, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2006, s. 121.

148 Abdulhaluk Çay, "Tunceli'deki Mezar Taşları ve Türk Kültüründeki Yeri", *Doğu Anadolu'nun (Sosyal, Kültürel ve İktisadi) Meseleleri Sempozyumu Programı*, Tunceli, 1985, s. 381.

149 Yaşar Çoruhlu, "At ve Koç/Koyun Şekilli Mezar Taşlarının Sembolizmi", *Toplumsal Tarih Dergisi*, S. 94, İstanbul, 2001, s. 35.

Fotoğraf 197. Rusya Hakasya Bölgesi Abakan Müzesi Dağ Keçisi Tasvirli Alp Mezar Taşları (S. Somuncuoğlu; 2008)

Anadolu'da pek çok bölgede görülen koyun, koç ve at heykeli biçimli mezar taşları, özellikle Doğu Anadolu'da yoğunluk kazanmakla birlikte, Güneydoğu Anadolu, İç Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde de görülebilmektedir. Tunceli, Erzurum, Erzincan Kars, Ardahan, Rize, Van, Muş, Bingöl, Diyarbakır, Iğdır ve Ağrı başta olmak üzere, Anadolu'nun pek çok yerinde at, koç, koyun heykeli şeklinde mezar taşlarına tesadüf etmek mümkündür.¹⁵⁰

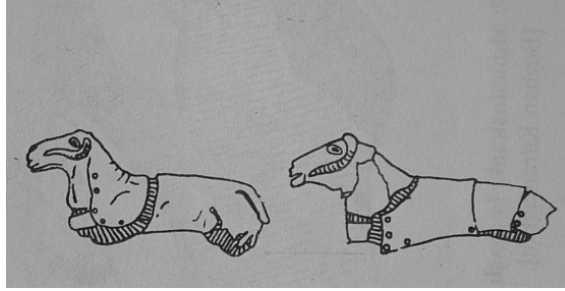
Koç-koyun ve at şeklindeki mezar taşlarının özellikle Doğu Anadolu bölgesinde yoğunluk göstermesi bazı bilim adamları tarafından Anadolu'daki koç-koyun ve at şeklindeki mezar taşlarının bu bölgede hüküm sürmüş Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmen Devletleri'ne ait oldukları fikrini doğurmuştur.¹⁵¹ Yine Fuat Köprülü, M.H. Yinanç ve Osman Turan gibi

150 A. Murat Aktemur- M. Arslan, "Ağrı ve Iğdır Çevrelerindeki Koç-Koyun Heykeli Formlu Mezar Taşları", *II. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu* (08-10 Ekim 2008), Doğubeyazıt 2008.s. 288

151 Abdulhaluk Çay, *Anadolu'da Türk Damgası Koç - Heykel Mezar Taşları ve Türklerde Koç Koyun Meselesi*, Ankara 1983, s. 35-40-44-45; Nejat Diyarbakirli, *Hun Sanatı*, İstanbul, 1972, s. 49-193-195; Karamağaralı, *a.g.e.*, s. 38-39; Danık, *a.g.e.*, s. 19-28; Aşan, *a.g.e.*, s. 46; Zübeyir Hamit Koşay, "Doğu Anadolu Mezar taşlarındaki Koç ve Koyun Heykelleri", *Milletlerarası I. Türk Sanatları Kongresi*, Ankara, 1959, s. 255-257; Tuncer Baykara, "Erzurum Mirseyit /Tanır Köyü Mezarlığı", Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Dergisi, S. 4, Erzurum, 1972, s. 53-55.

değerli bazı bilim adamları, Akkoyunlular'ın bayraklarında “*koyun*” resmi bulunduğunu kaydetmişlerse de; bunu da ispat edecek somut bir veriye bugüne kadar rastlanılmamıştır.¹⁵²

İlk örnekleri M.Ö. 1000’li yıllarda ölen Alplerin mezar taşlarında dağ tekesi, koyun-koç tasvirleri olarak görülen bu motifler¹⁵³ Pazırık kurganlarında da lahitler üzerinde ya bakırdan, ya da keçe applike biçiminde işlenmiş olarak görülmektedir (Fot. 198).

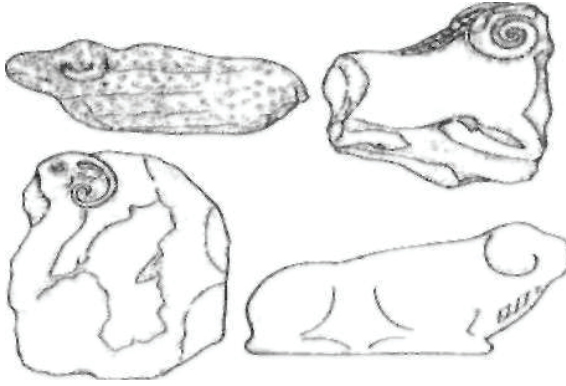
Fotoğraf 198. Kapçal Kurganından Çıkan Koç/Koyun Heykelli Pazırık Kurganı (A. Çay, 1983)

Altaylar’da özellikle Minusinsk’de bulunan erken tarihli koç heykelleri ile Göktürk Dönemi Kültigin Anıt Mezarı’nın girişinde yer alan koç heykelleri bu geleneğin oldukça eskilere dayandığını göstermektedir (Çiz. 78). Ayrıca motif olarak Altay dağlarından Anadolu’ya kadar kadınların halılarına, kilimlerine dokudukları koçbaşı damgaları bu geleneğin kökenlerinin daha eskilere gidebilirliği konusunda çeşitli ipuçları sunmaktadır.¹⁵⁴

152 Mehmet Tezcan, *Eski Türklerde Damga*, (Erzurum Atatürk Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 1990, s. 99.

153 Emel Esin, *Türk Kozmolojisine Giriş*, İstanbul, 2001, s. 125.

154 A. Murat Aktemur- M. Arslan, *a.g.m.*, s. 289.

Çizim 78. Barnaul ve Minusinsk Müzesindeki Koç Başlı Mezar Taşlarının Çizimi. Altaylar-Rusya (Aktemur- Arslan, 2008)

Bu geleneğin yaşatıldığı yerlerden biri olan Tunceli bölgesinde yaptığımız araştırmalar sırasında tespit ettiğimiz koç-koyun ve at şeklindeki mezar taşları, bu mezar taşı geleneğinin Anadolu'da geç tarihlere kadar devam ettirildiğini gösteren en güzel örneklerdir. Tunceli/Dersim Halkı'nın Alevi inancıyla şekillenmiş ahiret inancı ve kültürel bağları ile alakalı koç-koyun ve at heykeli şeklindeki mezar taşı geleneğinin, hemen her ilçe ve köyde bizlere incelemeye değer örnekler sunduğunu söyleyebiliriz. Bu gurubu oluşturan örnekler bölgede en çok rastladığımız mezar taşı türü olup, **koç-koyun ve at** biçimli olmak üzere üç tipte karşımıza çıkmaktadır. Bunların arasından seçtiğimiz 20 koç ve 8 de at heykeli şeklindeki mezar taşları katalog bölümünde tanıtılmaya çalışılmıştır.

Katalog bölümünde tanıtmaya çalıştığımız örnekler arasında, Tunceli Merkez Rostan (Katalog No: 4.1.3, 4.1.4, 4.1.5), Hozat'ın Dervişcemal, Karaçavuş ve İnköy'leri (Katalog No: 4.3.7, 4.3.8, 4.4.7, 4.6.3, 4.6.4), Mazgirt Gelincik Köyü (Katalog No: 4.8.16, 4.8.17), Pertek Çalıözü Köyü (Katalog No: 4.13.1, 4.13.2, 4.13.3) ve Pülümür Sağlamtaş Köyü (Katalog No: 4.14.1, 4.14.2, 4.14.3, 4.14.4, 4.14.5, 4.14.6, 4.14.7) mezarlıklarında ile Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi (Katalog No: 4.15.1, 4.15.2, 4.15.3, 4.15.4, 4.15.5, 4.15.6,) olmak üzere, toplamda 28 adet örnek yer almaktadır.

Bölgedeki bu mezar taşı geleneğinin ilk defa ne zaman ortaya çıktığı bilinmesede bazı kaynaklarda yöredeki koç-koyun ve at şeklindeki mezar taşları Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmen Devletleriyle ilişkilendirilmiştir. Ancak tüm Tunceli coğrafyasını kapsayan çalışmalarımız sırasında elde edilen veriler bu konuyla alakalı birçok soruyu da gündeme getirmiştir. Zira Akkoyunlular ve Karakoyunlular Anadolu'da XIII. yy'dan itibaren varlık göstermişlersede ilde bu dönemlere ait hiçbir mezar taşına rastlanılmamıştır. Bununla beraber yörede kitabeli olarak tespit ettiğimiz en eski örneğimiz Pülümür-Sağlamtaş Köyü Mezarlığı'ndaki 1305/1886 tarihli kitabesinde **"Hezal Merkalun Haso 1305"** yazan koç heykeli şeklindeki mezar taşıdır (Fot. 178). Bunun dışındaki kitabesiz örneklerimiz ise biçim, form ve süslemeleriyle en erken XVIII. yy'ın son çeyreğine tarihlendirilebilmektedir. Bu durumda Akkoyunlular ve Karakoyunluların bölgede etkili oldukları XII. yy ile bizim tespit ettiğimiz en erken tarihli koç heykeli şeklindeki mezar taşının yapıldığı döneme kadar ki yaklaşık 500 yıllık zaman dilimine denk gelen sürede neden bir örnek olmadığı sorusu gündeme gelmektedir. Bu nedenle Tunceli'deki koç-koyun ve at heykeli şeklindeki mezar taşlarını bütünüyle Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleriyle ilişkilendirmenin yetersiz olabileceği söylenebilir. Yöredeki bu mezar taşları kökleri Orta Asya'ya kadar dayanan ve bu bölgeye çeşitli nedenlerle farklı dönemlerde yerleşmiş Türkmen aşiretlerle ilişkilendiririlebilir. Zaten bu mezar taşlarının tespit edildiği mezarlıkların bulunduğu köylerdeki aşiretlerin yerleşmeleri sanıldığı kadar eski olmayıp, XVI. yy Osmanlı Arşivlerine¹⁵⁵ bakıldığında çoğu daha önce belli bir tarihe kadar Gayri Müslimlerin ikamet etmiş olduğu köylerdir.

Çalışmalarımız sırasında tespit ettiğimiz en geç tarihli örneğimiz Tunceli-Ovacık Kozluca Köyünde yer alıp, 1962 tarihlidir (Fot. 199). Koç şeklindeki bu mezar taşı form itibarıyla erken örneklerine göre daha düzgün hatlara sahip olup, beyaz renkli kireçtaşından yapılmıştır. İki bacak arası açık, dik bir duruş sergileyen bu koç heykelinin üzerinde diğer bazı örneklerde de olduğu gibi dairesel bir merkezden çıkan ve güneşi sembol-

155 Ayrıntılı bilgi için bkz. M.Ali Ünal, a.g.e

ze eder tarzda etrafa ışık saçan şua motifi yer alır. Ovacıkta tespit edilen bu örneğimizin konumuz açısından en önemli özelliği Anadolu'da var olan koç-koyun şeklindeki mezar taşlarının tespit edilmiş en geç tarihli örneği olmasıdır. Ayrıca bu mezar taşı yöre halkının tarihi- kültürel geçmişine bağlılığının en açık kanıtı olmakla beraber Tunceli'de bu geleneğin 1962'li yıllara kadar devam ettirildiğini de göstermektedir.

Fotoğraf 199. Tunceli-Ovacık Kozluca Köyü 1962 Tarihli
Koç Heykeli

Tunceli'deki koç-koyun ve at heykeli şeklindeki mezar taşlarının ortak noktaları, iki bütün ayak üzerinde ayakta dik bir duruş sergileyip, iki bacak arasının genellikle açık olmasıdır. Bu mezar taşları Pülümür Sağlamtaş Köyü mezarlığında olduğu gibi gövdeyle aynı malzemeye sahip bir kaide üzerinde yükselebildikleri gibi (Fot. 170-182-183) kaide olmadan direk toprak üzerine bırakılmış örnekleride mevcuttur (Fot. 9-10a-10b-30-53). Ayakta olan bu heykellerin, ön ve arka ayakları birbirinden ayrı olarak işlenmiştir. Karın kısmı tamamen boş yontulduğu gibi bazı örneklerde gövdenin alçak kabartma tekniğinde işlenmiş olduğu ve karın bölgesinin sadece konturlarının verilerek, açılan boşluklarla plastik etkinin öne çıkarıldığı dikkati çekmektedir. Bu form İran, Azerbaycan ve Güney Kore'deki koç formu mezar örneklerinde de görülmektedir (Fot. 203-204).

Fotoğraf 200. Karın Bölgesi Konturlu
Kral Seon-Jo'ya Ait Koç Mezar Taşı, Mok-
Reung-Güney Kore (R.Efendi' 1984)

Fotoğraf 201. Karın Bölgesinin Bir Kısım
Konturlanıp Açılarak Işık Gölge Etkisinin
Öne Çıkarılması Kubadlı-Azerbaycan (Y.
Çoruhlu 2001.)

Fotoğraf 202. Tunceli-Hozat Hoşan Köyü Mezarlığı Koşum
Takımlarıyla Birlikte Şekillendirilmiş At Heykeli Şeklindeki
Mezar Taşı

Hozat yoğunlukta olmak üzere tüm Tunceli genelinde tespit ettiğimiz at şeklindeki mezar taşlarının tamamı koşum takımları olmadan biçimlendirilmiştir. Sadece Hozat-Uzundal (Hoşan) Köyü Mezarlığındaki at heykeli biçimli mezar taşı (Fot. 205) Orta Asya ve Azerbaycan örneklerinde olduğu gibi koşum takımları ile birlikte işlenmiştir (Fot. 206-207). Anadolu'da koşum takımlarıyla birlikte şekillendirilmiş benzer örnekleri özellikle Kars ve Erzurum bölgesindeki at heykellerinin bazılarında görmekteyiz (Fot. 208).

Fotoğraf 203. Koşum Takımlarıyla Verilmiş At Heykel Biçimli Mezar Taşı, Kelbecer-Azerbaycan (R. Efendi, 1984)

Fotoğraf 204. Koşum Takımlarıyla Verilmiş At Heykeli Biçimli Mezar Taşı Kazak-Azerbaycan (R.Efendi, 1984)

Fotoğraf 205. Kars Müzesine Arapçaydan Getirilen At Heykeli (Yunus Berkli, 2007)

Bölgede tespit edilip incelenen koç-koyun ve at heykellerinin bir kısmının boyunlarının ince ve uzun tutuldukları, bir kısmının ise düz olmakla birlikte kalın ve kısa tutuldukları görülmüştür. Kataloga aktardıklarımız arasında boyunları ince uzun verilen örnekler toplam sekiz adettir (Fot. 13, 15, 45, 54, 55, 123, 128, 193, 195). Uzun boyun aynı zamanda Tunceli'deki bu tür mezar taşlarının da genel karakteristik özelliğidir. Böylece bulundukları mezarlıklarda her şeye yukardan bakan, heybetli bir duruş sergilemeleri sağlanmıştır. Bu formda olan mezar taşlarının benzerleri başta Erzurum olmak üzere Erzincan ve çevresinde de görülebilmektedir (Fot. 209).

Fotoğraf 206. Uzun Boyunlu Koç Heykel Biçimli Mezar
Taşları Erzurum Müzesi (Yunus Berkli, 2007)

Boyunları diğer örneklerle göre oldukça kalın ve kısa tutulmuş olan örneğimiz toplam on dört adet olup, bölgede sadece koç-koyun şeklindeki mezar taşlarında görülür.(Fot. 119, 163, 166, 169, 172, 174, 177, 179, 181, 183, 188, 188, 190, 191,192). Azerbaycan/ Ordubad, Kubadlı ve Nahcivan bölgesi örnekleri ile (Fot. 300) araştırma bölgesi örneklerimizin üslup benzerliği dikkatimizi çekerken Tunceli yöresinin daha zengin bir çeşitliliğinin olduğunu söyleyebiliriz.

Fotoğraf 207. Nahcivan Bölgesi Kalın ve Kısa Boyunlu Koç
Biçimli Mezar Taşı XIX. yy. (Efendi, 1984)

Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'nde erken döneme ait olduğunu düşündüğümüz üç örnek (Fot. 190, 191, 192), yuvarlak gövdeleri ve boyunlarının öne doğru düz ve kalın yapıları ile İran Tebriz ve Azerbaycan koç-koyun şeklindeki mezar taşlarına benzerler (Fot. 301).

Fotoğraf 208. Kalın-Kısa Boyunlu Koç Heykeli Gök Medrese, Tebriz-İran (Yunus Berkli, 2007)

Tunceli bölgesi heykellerinin bir kısmının kuyruk kısmı yuvarlak, hafif yüksek kabartma tekniğinde ve küt biçimde verilmiştir (Fot.16, 45, 122, 123, 164, 166, 169, 174, 182, 184, 188, 190, 191, 192). Bu örneklerden yapısı itibarıyla en abartılı kuyruk Pertek'in Pirinci Köyü mezarlığındaki koç heykelinde tespit edilmiştir (Fot. 210). Dışa doğru oldukça taşıntılı duran kuyruk bu yönüyle diğer tüm örneklerden ayrılır.

Fotoğraf 209. Kuyruk Bölümü Abartılı Bir Şekilde Dışarı
Doğru Kabartılarak Verilmiş Koç Heykeli Şeklindeki Mezar
Taşı Pertek-Pirinci Köyü Mezarlığı (E. Danık, 1993)

Geç dönem bazı örneklerde de kuyruk kısmı çizgisel biçimde veya hiç verilmeden düz verilmiştir (Fot. 31, 33, 47, 54, 55, 193, 194, 195). Özellikle at şeklindeki mezar taşlarında kuyruk kısmına hiç yer verilmeyip bu kısım düz bırakılmıştır. Bazı örneklerde ise kuyruk yerine daire veya üçgen çizilerek bu bölüm belirtilmeye çalışılmıştır. Yine benzer olarak Gürcistan, Azerbaycan ve İran/Tebriz bölgesinde karşılaştığımız bir kısım örneklerde ise kuyruk kısımlarının, ya çizgisel biçimde verildiği, ya da hiç verilmeden düz bırakıldığı görülmüştür (Fot. 211). Anadolu'da özellikle Erzincan ve Erzurum bölgelerinde de Tunceli Yöresine benzer örnekler görülmektedir.

Fotoğraf 210. Çizgisel Bir Kuyruğa Sahip Koç Heykeli
Laçın Bölgesi Azerbaycan (R. Efendi, 1984)

Bölgedeki koç-koyun şeklindeki mezar taşlarında en dikkat çekici husus koçbaşlarının her iki yanından dışa doğru kabartılarak verilmiş boynuzlarıdır. Bu Tunceli kültürü için sıradan bir özellik olmayıp, yöre halkının el sanatlarında (halı, kilim, patik vb) motive dönüştürülecek kadar önem gösterilen bir konudur (Fot. 212). Türkler arasında erken dönemlerde, koç kafası ve boynuzların mezarlara konulduğu bilinmektedir.¹⁵⁶ Günümüzde hala Türkmenistanda bu geleneğin idame ettirildiği bilinmektedir.¹⁵⁷ Tunceli'de bu gelenek İslami gömü usulü ile birlikte gömü şeklinde olmasada mezar taşı olarak kullanılan koç heykellerinin boynuzlarının dışa doğru kabartılıp, belirginleştirilerek yaşatılmaya çalışılmış olabileceğini söyleyebiliriz.

156 Emel Esin, *İslamiyet'ten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslam'a Giriş, Türk Kültürü El Kitabı*, C. I, İstanbul, 1978, s. 55.

157 Diyarbakirli, a.g.e., s. 94.

Fotoğraf 211. Tunceli'de Koç Boynuzu Motifinin Yöresel El Sanatlarında Kullanıldığını Gösteren Kilim, Tunceli-Hozat Türktaner Köyü (K. Güven'den)

Kataloga aktardığımız koç ve koyun heykellerindeki boynuzların, üç farklı biçimde işlendikleri tespit edilmiştir. Bunlar;

a. İç içe iki veya daha fazla helezon şeklindeki kıvrımdan oluşan boynuzlar. “Pülümür-Sağlamtaş Köyü, Elazığ Müzesi, Nazimiye-Salkımözü Köyü “ (Fot. 305) (174, 179, 181, 183, 185, 190, 191, 192).

Fotoğraf 212. Dışa Doğru Kabarık İç İçe Dairelerden Oluşan Koç Boynuzuna Örnek Tunceli-Nazimiye Salkımözü Köyü

b. Geriye doğru taç şeklinde olan boynuzlar. “Elazığ Müzesi” (Fot. 188).

c. Tek veya iç içe geçmiş iki yuvarlak biçiminde verilen boynuzlar. “Hozat-Karaçavuş Köyü, Mazgirt-Gelincik Köyü, Pertek-Çalıözü Köyü” (Fot. 45, 120, 123, 163, 167, 169).

Tunceli’de tespit ettiğimiz koç-koyun ve at şeklindeki mezar taşlarının geneli sade olsa da bir kısmının üzerinde mezardaki şahsın cinsiyeti, mesleği ve toplum içindeki kariyeri ile doğrudan alakalı bezeme unsurları yer almaktadır. Bölgede bu mezar taşları üzerinde tespit edilen motiflerden kılıç, hançer, bıçak, tüfek, tabanca, barutluk, mermi kütüklüğü, at, gibi motifler mezardaki şahsın erkek olduğunu belirtmesinin yanında bu kişinin yiğitliğinde işaretler. Yine ibrik, tepsi, kahve takımı vb. şekiller kişinin ahiret inancıyla alakalı olup, cömertliği ifade eder. Kılıç, el ve güneş kursu gibi motiflerde orada yatan şahsın Alevi inançlı bir kimse olduğunu göstermektedir. Bu tasvirlerin yanı sıra zikzak kuşakları, çarkıfelek, gülce, gülbezek ve güneş kursu, şua vb. gibi yöre insanının inancı ve kültürü ile bire bir örtüşen motiflerde yoğunluktadır.

5.1.3.2. Soyutlanmış İnsan Şeklindeki Mezar Taşları

Anadolu’da karşılaşılan mezar taşı formlarından en ilginç olanlardan biri soyut bir biçimde verilmiş olan insan şeklindeki mezar taşlarıdır. Anadolu’da farklı bölgelerde karşımıza çıkan bu örneklerin Orta Asya Türklerinin mezar yapıları üzerine diktikleri **balbal** veya **taş heykel** adı verilen insan formundaki taşlar ile benzerlikleri dikkat çekicidir (Fot. 213). Bu taşlardan özellikle Balbal, ölen kişinin kahramanlığını simgelemek amacıyla, hayattayken öldürdüğü kişi sayısı kadar mezarın etrafına dikilirdi. Çünkü bu balbalların öbür dünyada ölen kişiye hizmet edeceğine inanılmaktaydı. Taş heykeller ise, ölen kişinin cinsiyetini, ırkını, dünyadaki yaşam tarzlarını belirtmek için mezarın başına dikilmekteydi.¹⁵⁸

158 Oktay Belli, “Türklerde Taş Heykel ve Balballar”, *Türkler*, C. III, Ankara 2002, s. 910.

Fotoğraf 213. Dest-i Kıpçak bölgesindeki balballardan örnek (Erdoğan Altınkaynak, 2008)

VI. ve XIII. yüzyıllar arasında Türk toplulukları arasında yaygın olarak kullanılan ve **Taş baba** veya **Taş nene** olarak da adlandırılan bu gelenek,¹⁵⁹ Türkler'in yayılım alanlarından başlayarak İran ve Azerbaycan yolu ile Anadolu'ya kadar gelmiştir. Şamanizm inancına mensup Orta Asya Türk kültürü ile sıkı bir şekilde sürdürülen bu kültürün İslamiyet'in kabulü ile özellikle **Alevî** inancına mensup dini gruplar tarafından Anadolu'da yaşatılmaya devam ettirildiği yaygın bir görüştür.¹⁶⁰

Alevîler'in yoğun olarak yaşadığı yerlerden biri olan Tunceli bölgesinde tespit ettiğimiz mezar taşı, formu itibarıyla Orta Asya balballarını anımsatan bir yapıya sahiptir. Pertek ilçesinin Pirinci Köyü mezarlığındaki sitilize insan formu bu taş (Fot. 214) mezarın baş ucuna dikilmiş olup, yüzü

159 Belli, a.g.m. 910; Bahaeddin Ögel, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi, Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre*, Ankara, 1984, s. 168-169.

160 Haldun Özkan, "Erzincan/Çayırılı ve Çevresinde Heykel Biçimli Mezar Taşlarından Birkaç Örnek", *VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu (08-10 Nisan 2002) Bildiriler*, Kayseri 2002, s. 616; Aşlı Sağıroğlu Arslan, *Develi İlçesindeki Bezemeli Mezar Taşları*, Develi 2007, s. 440.

doğuya yönlendirilmiştir. Şahidenin baş kısmında yer alan kaş, göz, burun, bıyık, ağız ve çene çizgileri insan çehresini tamamlamaktadır.

Fotoğraf 214. Tunceli-Pertek Pirinci Köyü Mezarlığı'nda
Hasan'a Ait Mezar'ın Baş Şahidesi İç Yüzü

Pertek İlçesi Pirinçi Köyü'ndeki soyutlanmış insan formu mezar taşı örneğinin yanı sıra, Tunceli Merkez Rostan Mezarlığı içerisinde tespit ettiğimiz (Katalog No: 4.1.1, 4.1.2), şahideli sanduka şeklindeki üç adet mezar örneği de bu kapsama girmektedir. Sandukaların kapak taşları üzerinde yükselen insan heykeli şeklindeki baş şahideleri dikdörtgen gövdeli olup, keskin biçimli omuzlar üzerinde yükselen üç boyutlu baş bölümü ile sonlandırılmışlardır. Tüm yüz hatlarının ayrıntılı olarak verildiği bu figürlerin erkek olanlarında bıyık, saç ve başlık özellikle vurgulanırken (Fot.8, Çiz. 4), kadın mezarlarında sırta doğru inene örgülü saçlar, altın gerdanlık ve dişiliği, anneliği simgeleyen göğüs gibi vücut uzuvları da belirtilerek, cinsiyet öne çıkarılmaya çalışılmıştır (Fot. 10a-10b Çiz. 5a-5b).

Benzer şekilde Anadolu'nun değişik köy ve yaylalarında yaşayan Yörük mezar taşlarında da bu geleneğin izlerine rastlanmaktadır. **Elazığ'ın Baskil**

ilçesine bağlı **Teslim-Abdal Köyü** Mezarlığı ile **Erzincan**'ın **Çayırılı** ilçesine bağlı **Başköy**, **Yeşilyaka** (Şebke), **Sarıgüney** (Semek) köylerinde görmek mümkündür.¹⁶¹ Ayrıca bu örnekler dışında, **Kayseri**'nin **Bünyan** ilçesine bağlı **Elbaşı Köyü** ile **Tomarza** ilçesine bağlı **Güzelce Köyü** mezarlıkları¹⁶² ile Develi ilçesinin **Karapınar**, **Derebaşı** ve **Orta Mezra** köylerinde insan heykeli formlu mezar taşları bulunmaktadır. (Fot. 215, 216).¹⁶³ **Bitlis**'in **Güroymak** ilçesinin **Kavunlu Köyü** ile **Yamaç Köyü**'ndeki insan heykeli formlu mezar taşlarını bu gruba dâhil edilebilir.¹⁶⁴

Fotoğraf 215. Erzincan / Çayırılı
Çevresindeki İnsan Heykeli Formlu Mezar
Taşı (H. Özkan; 2002)

Fotoğraf 216. Kayseri / Bünyan
Yöresindeki İnsan Heykeli Formlu Mezar
Taşı (A. Sağıroğlu Aslan, 2007)

5.2. Şahide ve Başlık Türleri

İslam dininde vefat eden Müslümanın mezarına taş kitabe ve ayakta-
şı dikme geleneği yoktur. Ölümünden sonra somut taş simgeler ve yapılarla
anıtlaştırma düşüncesi, şüphesiz, bu geleneğin İslamiyet öncesi dönemden
geldiğini doğrulamaktadır.¹⁶⁵

Mezar taşları kabrin baş ve ayak tarafında bulunur ve “*şahide*” adını
alırlar. Baş tarafındakine “*baş taşı*” (baş şahidesi), ayak tarafındakine de

161 Özkan, a.g.m, s. 614.

162 Karamağaralı, a.g.e., Res. 55-56-61.

163 A.Sağiroğlu Arslan, a.g.e. s. 440.

164 Kadir Pektaş, *Bitlis Tarihi Mezarlıkları Mezar Taşları*, Ankara 2001, s. 226, 238.

165 Özcan, a.g.m., 27.

“*ayak taşı*” (ayak şahidesi) adı verilir. Bazen baş taşı tek başına olabildiği gibi, ikisi beraber de bulunabilir.¹⁶⁶

Başucu şahidesinde genellikle süslemeye önem verilir. Ölünün kimliğini belirten kitabe ile birlikte güzel sözler, Ayet-i Kerime ve Hadis-i Şerifler özenli bir şekilde yazılır. Ayaktaşı, baştaşı kadar gösterişli olmayan süslemelere sahiptir.¹⁶⁷

Çalışmamıza konu olan mezarlardan 42 tanesinde şahide bulunup, bu şahideler pehle taşlı ve sandukalı mezarlarla birlikte ele alınmışlardır. Bunlardan 2 tanesi tek şahideli (baş şahideli), 40 tanesi de iki şahidelidir (baş ve ayak şahideli).

Şahideler, genel form olarak aynı türden olsalarda başlıkları bakımından farklılıklar gösterebilmektedir. İncelemiş olduğumuz şahideler içinde sivri kemer alınlıklı, dilimli sivri kemer alınlıklı, düz yuvarlak kemer alınlıklı, dilimli yuvarlak kemer alınlıklı ve sarıklı serpuşlu, taçlı forma sahip şahideler tesbit edilmiştir.

Tepeliklerine göre taşların Tunceli coğrafyasına dağılımı dikkate alındığında Tunceli merkezde karsımıza çıkan şahidelerin büyük bir bölümü üçgen ya da sivri kemerli alınlığa sahiptir. Buna karşılık Rostan mezarlığında tespit ettiğimiz, sanduka kapak taşları üzerlerine yerleştirilmiş insan tasviri şeklindeki baş şahideleri, üzerinde durulması gereken diğer bir şahide türüdür.

Kataloga aktardığımız şahideli mezarlardan, Hozat ilçesine ait örneklerde daha çok sivri kemer alınlıklı şahideler ile (Katalog No: 4.4.2, 4.5.1), özellikle Karaçavuş Köyü mezarlığında olduğu gibi soyutlanmış insan formunda ele alınmış baş ve ayak şahideleri de karsımıza çıkmaktadır (Katalog No: 4.4.3, 4.4.4, 4.4.5). Yüksek tutulmuş bu şahideler alttan dikdörtgen bir gövde üzerinde yükselen bir boyun ile üstten bu gövdeye oturan, yuvarlak kemerli insan başı gibi düşünülmüş başlıklardan oluşurlar. Bu şahideler

¹⁶⁶ Özcan, a.g.m., 27.

¹⁶⁷ Çiğdem Çelik, *Bitlis Güroymak'taki Tarihi Mezar Taşları*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, 1998 s. 86.

dışında yine bu mezarlık içerisinde yer alan, yuvarlak bir kemer ile hemen bunun üzerindeki yöresel kavuk tarzı bir başlığın yer aldığı bir başka mezar taşı bulunmaktadır (Katalog No: 4.4.1). Akpınar (Ağzonik) Köyü'ndeki Ali Ağa'nın mezarının sandukasında yükselen şahideler ise, dikdörtgen gövdeleri üzerinde yer alan dilimli bir taç ile sonlandırılarak, farklı tipolojide ele alınmıştır (Katalog No: 4.2.1).

Mazgirt ilçesi Akpazar Camii Haziyesi'nde bulunan pehle taşlı mezarların baş ve ayak uçlarındaki şahidelerinin alınlıkları birbirlerinden farklıdır. (Katalog No: 4.7.1) numaralı mezarın baş şahidesi üstten kırıkken sağlam olan ayak şahidesi dilimli sivri kemer formundadır. (Katalog No: 4.7.2) numaralı mezarın baş şahidesinde köşeli hatlara sahip bir başlık kullanılmışken ayak şahidesi dilimli kaş kemer alınlığa sahiptir. (Katalog No: 4.7.3) numaralı mezarın ise, baş şahidesi yuvarlak kemer alınlıklı olup, ayak şahidesi üstten kırıktır.

Tunceli'de, sarıklı serpuşlu başlığa sahip mezar taşlarına yoğun olarak Mazgirt ilçesinde rastlanmaktadır. (Katalog No: 4.8.1, 4.8.3, 4.8.4, 4.8.5, 4.8.6, 4.8.7, 4.8.8, 4.8.9, 4.8.10, 4.8.11, 4.8.12, 4.8.13, 4.8.14, 4.9.1, 4.9.2, 4.9.3). Bu tip şahidelerin benzer örneklerine diğer ilçelerde rastlanmamıştır. Karşımıza çıkan sarık tipleri küçük farklılıklar gösterse de bu farklar İstanbul ya da Bursa mezar taşlarında olduğu gibi kendi içinde genel bir prototip oluşturacak çeşitlilik göstermemektedir.

Mazgirt'in Gelincik ve Yeldeğen köylerinde tespit ettiğimiz bu şahide örneklerinde başlık olarak kullanılan dilimli kavuk ile etrafına düz veya çapraz olarak dolandırılan sarık, Osmanlı başkent üslubunun yansıması şeklindedir. Ancak bu yansıma merkeze olan uzaklığa, bölgesel ve kutsal kabul edilen bazı etkilere bağlı olarak zayıf kalmış, bu da kullanılan serpuşların daha çok yöresel özellikle göstermesine neden olmuştur (Fot.71, 77, 80, 85, 87, 90, 92, 97, 103, 106, 110, 113, 116). Bu başlık türlerinin tipolojik olarak tam bir sınıflandırmasını yapamamak da, soyu İmam Cafer-i Bakır'a dayandığı¹⁶⁸ belirtilen Baba Mansur'un torunlarına ait bu kabristanlar

168 Mazgirt İlçe Yıllığı, Tunceli, 1996, s.14.

içersindeki başlık türlerinin de, bu Alevi Ocağına mensup dedelerin takmış oldukları başlık türlerini sembolize ediyor olma ihtimalini daha anlaşılabilir kılmaktadır.

Yine aynı mezarlara ait ayak şahideleri ise, sivri kemer (Fot. 81, 84, 89, 94, 100, 105, 108, 112), dilimli sivri kemer (Fot. 72, 75, 88) ve yuvarlak kemer alınlıklı (Fot.69, 104) olmak üzer üç guruba ayrılıp, sade veya süslemeli olan örnekleri de mevcuttur.

5.3. Malzeme ve Teknik

Malzeme:

Tunceli ve çevresinde, diğer yörelerde olduğu gibi, mezar taşlarının yapımında bölgedeki taş çeşitleri kullanılmıştır. Bunlar kahverengi ve beyaz kireç taşı ile kalker ve mermerdir. Tespit ettiğimiz mezar taşlarında yoğun olarak kullanılan malzeme kireç taşıdır. Taşçı ustalarınca dere yataklarından ve bulundukları noktalardan insan gücüyle çıkarılan malzemenin il merkezi ve ilçelere göre dağılım oranları genel olarak birbirine yakındır.

Mazgirt yöresindeki mezar taşları kahverengi ve beyaz renk kireç taşı ile kalker taşından biçimlendirilmiştir. Malzemenin dağılımı göz önüne alındığında, Gelincik ve Yeldeğen köylerinde daha çok kahverengi kireç taşı, Akpazar camii haziresinde ise, daha çok gri renkte kalker taşının tercih edildiği görülmektedir (Fot.59).

Hozat yöresinde, çoğunlukla beyaz renkli kireç taş tercih edilmiştir. Bazı taşlar ise yapısı belli olmayacak şekilde erimiş olduğundan malzeme tespiti sağlıklı olarak yapılamamıştır. İncelenenler arasında, Akpınar, Dervişce-mal, Karaçavuş, Karabakır ve İn köylerinde beyaz renkli kireç taşı malzeme kullanılmış olup, sadece Akpınar mezarlığındaki Yusuf Ağa'nın mezarının şahidelerinde mermer malzemeye rastlanmıştır (Fot. 18).

Ovacık ilçesi mezarlarında daha çok kahverengi ve beyaz renkli kalker taşı kullanılmış olup, mermer malzemenin, sadece Köseler Köyü'ndeki Hasan Oğlu Ali Rıza'ya ait mezarın yekpare sandukasında kullanıldığı görülmektedir (Fot. 139).

Pertek ve Pülümür yörelerinde ise, yine aynı şekilde kireç taşı ve püskürük taş kullanılmıştır. Pertek Akpınar, Pınarlar, Çalıözü, Dorutay köylerinde kireç taşı malzemeden örnekler yer almaktadır. Pülümür ilçesi Sağlamtaş Köyü mezarlarındaki koç heykellerinde çoğunlukla kahverengi kireç taşı, I. No'lu Koç heykeli şeklindeki mezar taşında ise beyaz renkli kireç taşı kullanılmıştır (Fot. 172). Ayrıca yine bu mezarlıktaki I. No'lu Sandukalı Mezar ise püskürük taştandır (Fot. 186).

Teknik:

Mezar taşının biçimlendirilmesinde malzemeden sonra gelen bir diğer etken, uygulanan tekniktir. Kullanılan taşçı aletleri (çekiç, keski, tarak, zımpara... vb.) (Fot. 348) yardımıyla yörede uygulan teknikler; kazıma, kabartma, oymadır. Bu teknikler tek başlarına kullanıldıkları gibi aynı mezar taşı üzerinde birden fazla tekniğin uygulandığı örnekler de mevcuttur. Uygulanan teknikleri çoğu kez malzemenin cinsi belirlemektedir.

Hozat ilçesi mezarlarında yazı ve süslemelerde kabartma ve kazıma teknikleri hâkimdir. Dervişcemal Köyü'ndeki 1166/1752 tarihli Ali Ağ'a ait mezarın sandukası üzerinde kabartma tekniğinde yapılmış tabak, kaşık, ibrik, tüfek, kütüklük, barutluk, kılıç tasvirleri ve celi sülüs hat ile kaleme alınmış kitabesi bu tekniğe gösterebileceğimiz en güzel örnektir (Fot. 19-20 Çiz. 13). Yine aynı mezarlık içindeki (Katalog No: 4.3.2, 4.3.5, 4.3.5, 4.3.6) numaralanı mezarların mezarların sandukası üzerine işlenmiş hayat ağacı, sarmaşık, dağ keçisi, at, tüfek, saz, ve geometrik süslemeli mezarlar, kabartma tekniğinin uygulandığı diğer örneklerdir. (Fot. 21, 22, 23, 26, 27).

Hozat Karaçavuş Köyü kabristanındaki mezarların baş şahideleri üzerinde en çok uygulan teknik kazıma olup, bu teknik kullanılarak saz, kütüklük, tüfek, at ve insan tasvirleri yapılmıştır. Aynı yerdeki 1263/ 1846 tarihli Hasan'a ait mezarın baş şahidesinin dış yüzünde görülen kitabede ise kabartma tekniği ile beş satır halinde yazılmıştır (Fot. 36).

Kazıma ve kabartma tekniğinin birlikte uygulama alanı buldukları en güzel mezar taşları Mazgirt'in Gelincik Köy'ünde tespit edilmiştir. Buradaki şahideli sandukalı mezarların şahideleri üzerindeki kitabeler çoğu ka-

zıma tekniğinde işlenmişken sanduka üzerindeki motifler kabartma veya kazıma olabilmektedir. Bu mezarlıktaki Seyyid Ahmed'e ait 1311/1893 tarihli kabrin baş şahidesinin dış yüzünde kazıma tekniğinde yazılmış kitabe yer alırken, sandukasının kuzey yüzünde kabartma olarak yapılmış bir kılıç tasviri bulunmaktadır. Aynı şekilde sandukanın güney yan yüzünde binicili at tasviri ile ibrik ve ibrik altlığına yer verilmiştir (Fot.91, 92).

Mazgirt Akpazar Camii haziresinde bulunan şahideli pehle taşlı beş adet mezarın baş şahideleri, dış yüzüne kabartma olarak işlenmiş celi süslüs karakterli kitabeleri açısından bu tekniğin en güzel örneklerini oluşturmaktadır (Fot. 59, 61, 62).

Ovacık'ın Köşeler, Yarımkaya, Havuzlu, Kozluca, Yoncalı yöylerinde tespit ettiğimiz mezar ve mezar taşları arasında kazıma, oyma ve kabartma tekniklerinin uygulandığı örnekler mevcuttur. Bunlardan Köşeler Köyü Mezarlığı'ndaki kabartma kitabeli ve süslemeli sandukalar (Fot. 142, 145, 146, 148) ile kazıma tekniğinin uygulandığı şahideler, katalog bölümünde yer verdiğimiz mezarlardır.

Yukarıda örneklerle değinmeye çalıştığımız kazıma, kabartma ve oyma tekniklerinin Tunceli'de tespit ettiğimiz hemen her mezarda uygulama alanı bulduğunu söyleyebiliriz. Katalogdaki mezar örneklerinin tamamında da, kitabe veya süslemelerde bu tekniklerin kullanıldıklarını görmekteyiz.

5.4. Yazı Özellikleri ve Dil

Çalışmamız kapsamında Tunceli yöresinde tespit ettiğimiz Selçuklu ve Osmanlı Dönemi mezar taşlarında yazı özelliği itibarıyla **Celî sülüs**¹⁶⁹ ve **Rik'a**¹⁷⁰ ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra yapılan harf devrimiyle buradaki mezar taşları da yeni duruma uyum sağlayarak yerini **Latin alfabesine** bırakmıştır.

Mezar taşlarının çoğunda yazı dili olarak yöresel üslup ağır basarken, içlerinde Osmanlı Türkçesi ve Arapça kaleme alınmış kitabeler de görülmektedir. Bunlardan özellikle yöresel üslupta ele alınanları dağınık ve düzensiz bir harf dağılımına sahipken (Katalog No: 4.3.2), Osmanlı Türkçesi'yle yazılan kitabeler daha düzgün bir satır düzeni göstermektedir (Katalog No: 4.12.1). Bu durum, yerli veya yabancı, başkent üslubundan uzak bu taşra ustalarının yazı dili üzerindeki hâkimiyetleri ile açıklanabilir. Yazı dilinde Arapça, sadece, mezar taşları üzerindeki Kur'an-ı Kerim'den alınan ayetlerin yazımında kullanılmıştır (Katalog No: 4.8.12).

Hemen her biri farklı içeriğe sahip bu yazılar daha çok baş şahideleri üzerinde görülüyor olsa da, mezarların sanduka yüzeylerinde, koç, koyun ve at şeklindeki mezar taşlarının göğüs ve gövde kısımlarında da tespit edilmiştir. Bu yazılar kimi zaman mezar taşının malzemesine, kimi zaman da taşın ebatlarına uygun olacak şekilde, kabartma veya kazıma teknikleriyle yüzeye işlenmişlerdir.

Pertek ilçesi Dorutay Köyü Sultan Hıdır Türbesi içinde bulunan 610/1213 tarihli mezar taşının (Katalog No: 4.11.1) kitabe bölümünde celî sülüs yazı kullanılmış olup, bu yörede tespit ettiğimiz en erken tarihli yazı karakteridir (Fot. 151). Tarih, bu kitabede yazı ile düşülmüş olup, gerek yazı karak-

169 **Celî**, “aşîkâr” ve “îrî” anlamlarına gelirse de, hat sanatında bir terim olarak, her yazı türünün belirli bir ölçüden sonra büyük ve iri yazılan sekline denilmektedir. (Fevzi Güneç, “Yazının Dili”, *Théma Larousse*, VI, B.Y.Y., 1993, 232.) **Sülüs** ise ağız açıklığı 2-3 mm. Ölçüsündeki kalemle yazılan ve istif yapmaya en uygun yazı türüdür. (Abdülhamit Tüfekçioğlu, *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı*, Ankara, 2001, 499- 502).

170 **Rik'a**: Osmanlı hattatlarının icadı olan rik'a, divânî yazının dikey harflerinden bazılarının küçülmesi, sadeleşmesi, kavis ve meyillerinin azalması yoluyla elde edilmiştir. (Ali Alparslan, “İslam Yazı Sanatı”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C. XIV, İstanbul, 1993, 520-522).

teri ve dili, gerekse de üzerindeki Mühr-ü Süleyman motifi ile Selçuklu dönemi mezar taşı anlayışına sahiptir. Hemen bu türbeye bitişik haziredeki (Katalog No: 4.11.2, 4.11.3) mezar taşları üzerinde kazıma tekniğinde ve zemine düzensiz olarak dağıtılmış celi sülüs karakterli yazı kullanılmıştır.

Yine aynı ilçe sınırlarındaki Pınarlar Köyü eski mezarlığında yer alan 1302/ 1885 tarihli Hacı Nefise Hanım'a ait (Katalog No: 4.12.1) mezarda da, celi sülüs karakterli Osmanlı Türkçesiyle ele alınmış kitabe metni, cetvel yardımıyla oluşturulmuş kartuşlar içerisine, kabartma tekniğinde ve yedi satır halinde yazılmıştır. Ayrıca bu mezar taşında, tarihin hem rakamla hem de yazıyla düşülmesi, diğer bir önemli özelliktir.

Hozat ilçesinde incelediğimiz mezar taşlarında kullanılan yazı türü, çok yaygın biçimde celi sülüs'tür. Akpınar (Ağzonik) köyündeki 1308/1890 tarihli Ali Ağ'a'a ait (Katalog No: 4.2.1) mezar taşı düzgün bir kitabeye sahip olup, şahideye celi sülüs karakterde işlenmiştir (Fot. 18). Dervişcemal köyündeki 1166/1752 tarihli Ali Ağ'a'a ait (Katalog No: 4.3.1) mezar üzerindeki kitabe ise, yöredeki diğer örneklerden farklı olarak, sanduka yüzeyine kabartma tekniğinde işlenmiş celi sülüs yazı karakterine sahiptir. Yine bu mezarlık içindeki 1295/ 1878 tarihli bir diğer sandukalı mezar (Katalog No: 4.3.2) benzer bir örnek oluşturmaktadır. Ayrıca yine aynı yerde Seydi Oğlu Şaban'a ait bir diğer örnek olan 1316/1898 tarihli (Katalog No: 4.3.7) at şeklindeki mezar taşının göğüs bölümüne celi sülüs hat ile kabartma olarak yazılmış kitabesi, figürlü mezar taşlarında görülen kitabelere örnektir.

Daha çok yerel yazı karakterinde olmakla birlikte, celi sülüs ve rik'a türlerinin kullanıldığı Mazgirt İlçesi Gelincik ve Yeldeğen köylerindeki mezarların baş şahidelerinde bu yazı türleri, kabartma ve kazıma teknikleri kullanılarak işlenmiştir. Bunlardan 1292/1875 tarihli Seydali oğlu Abbas'ın (Katalog No: 4.8.12) mezarı Rik'a hat ile kabartma tekniğinde yazılmış olup, metin kısmı Kur'an-ı Kerim'den Arapça bir Ayet-i Kerime'dir (Fot. 106).

Gelincik köyündeki kitabelerde dikkat çeken bir diğer husus da tarih belirten rakamların ters yazılmasıdır. Bu mezarların yapıldıkları dönemde kullanılan yazı dili Osmanlıca'dır ve yazı sağdan sola rakamlar ise soldan

sağa doğru yazılır. Ancak bu kitabelerde rakamlar, tıpkı harfler gibi, sağdan sola doğru yazılmıştır.

Yine bu mezarlıkta yer alan 1327/1909 tarihli Mustafa zade Mustafâ'ya ait koç şeklindeki mezar taşının sol gövdesi üzerindeki celi sülüs kitabe ile Yeldeğen Köyü Mezarlığı'ndaki Muhammed'e Ait kırık koç heykelinin göğüs kısmında yer alan kitabe, figürlü mezar taşlarında görülen kitabelere örnektir (Fot. 138).

Mazgirt Akpazar Camii Haziresi'ndeki (Katalog No: 4.7.3) 1221/ 1806 tarihli Ahmet Ağa'nın Mezarı,(Katalog No: 4.7.3) 1259/1843 tarihli Çar-sancak Kaymakamı Mustafa Edip Bey'in Kerimesi Ayşe... Cemal Hanım'ın Mezarı, (Katalog No: 4.7.4), 1219/1804 tarihli Süleyman'ın Mezarı, (Katalog No: 4.7.2) ile 1157/ 1744 tarihli Hacı Osman Ağa'ya ait (Katalog No: 4.7.1) mezarların şahideleri üzerinde de yine celi sülüs yazı kullanılmıştır. Ancak bu mezar taşları yazı, dil ve şekil itibarıyla Osmanlı üslubuna daha yakın olup, Tunceli'deki diğer örneklerle göre daha gelişmiş bir özellik gösterirler.

Katalogda yer verdiğimiz Pülümür ve Ovacık ilçelerindeki tarihî mezar taşlarında da celî sülüs hat yine çoğunluktadır.

5.4.1. Kitabelerde İçerik

Mezar taşlarında genel olarak içerik bakımından kimlik, dua ve tarihle ilişkili bilgiler bulunur. Ayrıca yukarıda sayılan bilgiler dışında Ayet-i Kerimeler, Hadis-i Şerifler, mezarda yatanın ölüm nedeni ve çeşitli şiirlere de rastlamak mümkündür. Tunceli mezar taşları kitabe içerikleri açısından incelendiğinde şu örnekler dikkati çekmektedir.

Pertek ilçesi Dorutay Köyü Sultan Hıdır Türbesi içinde yer alan 610/1213 tarihli kimliği belirsiz (Katalog No: 4.11.1) mezar Tunceli'de tespit ettiğimiz en eski tarihli kitabeye sahiptir. Baş şahidenin dış yüzü üzerindeki kitabe-
de, **“Ketübe fii tarihi şehri Ramazani / Müb'arek sene aşara ve sittemiye”**
cümlesiyle “Hicri 610 yılının mübarek Ramazan ayında tarih yazıldı” an-

lamında metin yer almaktadır. Burada ölümün ayın hangi gün gerçekleştiği de belirtilmektedir.

Katalog bölümünde (Katalog No: 4.7.2) numarasıyla incelediğimiz Mazgirt ilçesi Akpazar (Çarsancak) Cami Haziresi'nde bulunan 1219/1804 tarihli Süleyman'a ait mezarın baş şahidesinin dış yüzünde “ **Genç eğledi gitti bekaya bula gilman-ı cinan / Sınur egle Rahman daim kabr-i Süleyman / Sene 1219**” mısralarıyla, ebediyete genç yaşta gittiği ve bir daha can bulamayacağı söylenmekte ve mezarının Allah'a sınır komşusu olması niyaz edilmektedir.

Mazgirt ilçesi Akpazar (Çarsancak) Camii Haziresi'ndeki (Örnek: 4.7.4) Ayşe Kızı Hanım'a ait 1259/1843 tarihli mezar taşının baş şahidesi dış yüzünde yer alan kitabe; “**Hüve'l Bani/ Abdül-Cabbar zadelerden Çarsancak/ kaimi makamı Mustafa Edip Beyin / Kerimesi Ayşe Binti / Cemal Hanımın ruhu için el Fatiha / Sene 1259**” şeklinde, celi sülüs hatla yazılmış bir metin yer almaktadır. Kitabesinden de anlaşıldığı kadarıyla, kabirde yatan kişinin ismi, mensup olduğu aile, babasının toplum içindeki sosyal statüsü ve mesleği, annesinin kim olduğu gibi ayrıntılar öğrenilebilmektedir. Bu yönüyle eserimiz, başta bulunduğu yer olmak üzere diğer önemli bilgilere de yer verilmiş en kapsamlı kitabeyle sahip tek örneğimizdir.

Hozat ilçesi, Dervişcemal Köyü Mezarlığında bulunan (Katalog No: 4.3.1) 1166/1752 tarihli sanduka kitabesinde “**Ali Ağa**” ibaresi geçmektedir. Aynı şekilde Hozat-Akpınar Köyü Mezarlığı'nda bulunan 1308/ tarihli Yusuf Ağa'ya ait mezarın (Katalog No: 4.2.1) baş şahidesi iç yüzündeki kitabenin beşinci satırında “**Yusuf Ağa**” ibaresine rastlanmaktadır. Kitabelerde geçen bu tanımlamalar kabir sahiplerinin toplum içindeki statülerini vurgulamanın yanı sıra bölgenin siyasî ve toplumsal yapısına da ışık tutacak önemli veriler sunmaktadır.

Mazgirt ilçesi Gelincik Köyü Mezarlığı'nda bulunan taşların kitabelerinin çoğunda isimlerden önce “**Seyyid**” kelimesi geçmektedir (Katalog No: 4.8.4, 4.8.6, 4.8.7, 4.8.8, 4.8.9, 4.8.10, 4.8.11, 4.8.11, 4.8.12, 4.8.13, 4.8.14). Anadolu'da “**Seyyid**” kelimesi herkes için kullanılmadığı gibi mezar taşla-

rına yazılması durumunda orada yatan şahsın Hz. Muhammed (S.A.S)'in soyundan geldiğine vurgu yapan en önemli ibaredir.

Bu köyde yaşayan ve aynı soya mensup olduğunu iddia eden 92 yaşındaki Alevi Dedesi Seyyid Geko Yılmaz'dan; bu kabristanda yatan kişilerin, **"Baba Mansur'un"** torunları olduğu, soylarının Ehl-i Bey'te dayandığı ve bu merhumların da *Baba Mansur Ocağı'na* mensup Alevi Dedeleri olduğu bilgisini öğrenmekteyiz.¹⁷¹

Baba Mansur Hz. Muhammed (S.A.S)'in torunlarından İmam Muhammed El-Bakır b. Ali Zeynelabidin (R.A)'nın 20. Kuşak evladıdır. Büyük Türk Mutasavvıfı Hoca Ahmed Yesevi'nin talebesidir.

Baba Mansur, 1170 tarihinde Mazgirt ilçesinin Yeldeğen (Şöbek) Köyü'ne gelip yerleşmiştir. Soy Şeceresi önce Diyarbakır'daki Zülkadiriye Hükümeti ve ikinci defa da Osmanlı padişahı Sultan Mahmud tarafından tasdik görmüştür. Şecere ve yan fermanlarla 25 parçadan oluştuğu söylenen bu belgelere göre aile bütün tekalifimirden muaf tutulmuştur. Mazgirt Kaymakamlığı tarafından 1998 tarihinde hazırlanan ilçe yıllığında bu Soy Şeceresinin Yeldeğen Köyü'nde muhafaza edildiği belirtilse de köylüler kendilerinde olmadığını beyan etmektedirler.

Baba Mansur'un 1197 tarihinde Yeldeğen (Şöbek) Köyü'nde ölümüyle birlikte soyunu oğlu Seyyid Veli devam ettirmiştir. Seyyid Cafer, Seyyid Veyis, Seyyid Ahmed ve Seyyid Abbas'ın Seyyid Veli'nin oğulları oldukları rivayet edilip, soy zamanla artarak Mazgirt'e bağlı Darıkent, Yeldeğen, Gelincik, Kartutan, Aktarla köylerine ve Pülümür İlçesi ile Erzincan Tercan İlçesine dağılmışlardır.¹⁷²

Tunceli-Mazgirt Gelincik Köyü Mezarlığı'ndaki Osmanlı Dönemine tarihlenen şahideli sandukalı bu mezarlara ait kitabelerde geçen **"Seyyid"** ibaresi, merhum kişilerin soylarına vurgu yaptığı kadar, yukarda verdiğimiz bilgilerin somutlaştırılması açısından da önemlidir. Bu bilgiler, yöredeki Alevilik inancının köklerini takip etme açısından son derece değer-

171 Seyyid Geko Yılmaz, Tunceli-Mazgirt Gelincik Köyü'nde ikamet etmekte olup, 92 yaşındadır.

172 Mazgirt İlçe Yıllığı, s. 80-81.

lidir ve Tunceli tarihinin oluşturulmasında mezar taşlarının öneminin en açık göstergesidir.

5.5. Süsleme Özellikleri

Tunceli ili ve ilçelerinin merkez ve köylerinde tesbit ettiğimiz mezar taşı örneklerinin erken tarihli olanları sade, geç döneme ait olanlar ise zengin bir bezemeye sahiptir. Geleneksel İslam mezartaşı anlayışından farklı olarak, bir kısmında insan ve hayvan figürlerine de yer verilmiştir. Kadın ve erkek mezar taşlarında ölenin kimliğini ve mesleğini, dünya görüşünü ve içinde yer aldığı toplumun inancını açığa çıkaran motiflerin de yer aldığı görülmektedir. Tespit ettiğimiz bu motiflerin ortak noktası, figür şeklindeki mezar taşları ile sınırlı kalmadan, şahideli ve sandukalı gibi diğer türlerde de yoğun olarak ve aynı anlamlarda kullanılmış olmalarıdır.

Bölgenin erkek mezar taşları üzerinde kılıç, hançer, bıçak, tüfek, tabanca, barutluk, mermi kütüklüğü, saz, tespih, kahve takımı, köstekli saat, kilit, asa, ibrik, ibrik altlığı, el, insan, binicili veya binicisiz at ve kuş tasvirleri çeşitli mutfak eşyaları, hayat ağacı, Mühr-ü Süleyman, şua, bayrak, gülbezek, çarkıfelek motifleri ile geometrik bezeme kuşakları kullanılmıştır. Kadın mezar taşları üzerinde ise, kandil, gerdanlık, saç örgüsü, çarkıfelek, gülbezek, çiçek, hayat ağacı, kuş, dağ keçisi ile geometrik bezeme kuşakları ve kadın mezarı olduğuna işaret eden çeşitli şekillere yer verilmiştir. Ancak her ne kadar böyle bir ayrıma gitmiş olsak da bu motiflerin ortak kullanım gösterdiği mezar örnekleri de vardır.

Kataloga aktardığımız mezar taşlarını *Bitkisel*, *Geometrik* ve *Tasvirli* olmak üzere 3 grup altında incelemek mümkündür.

5.5.1. Bitkisel Süslemeler

Tunceli mezar taşlarında görülen bitkisel motifler, hayat ağacı, sarmaşık, çiçekler ve yapraklardır. Bu motifler, bazı örneklerde doğaya en yakın şekilde tasvir edilirken çoğu zaman da stilizasyona dönüşmüştür. Ayrıca, bağımsız olarak işlendikleri gibi bir araya gelerek farklı kompozisyonlar da oluşturmaktadırlar.

Hayat Ağacı Motifi

Hayat ağacı (axis mundi) (evrenin direği) cennet, gök, bereket gibi kavramların yanı sıra kâinatla yaşam arasındaki tüm ilişkileri simgeleyen evrensel bir motiftir. Bütün toplumların mitolojisinde hayat ağacı kavramına rastlanmaktadır. Hayvan figürlerinin hayat ağacıyla beraber kullanımı Mezopotamya, Suriye ve İran'daki pirinç eşyalarının üzerinde yaygın bir şekilde görülmektedir. Bu hayvan figürlerinin kullanımının güneşi temsil ettiği belirtilmektedir.¹⁷³

Anadolu'da, Selçuklular döneminde medreseden kervansarayların taç kapılarına, kümbet ve mezar taşlarından dokuma örneklerine kadar her alanda kendini gösteren hayat ağacı motifi, bu dönemde kozmolojik ifade-
li en güzel örneklerini vermiştir (Fot. 310).¹⁷⁴

Fotoğraf 217. Sivas Gök Medrese Portalı Üzerindeki Kutsal Ağaç Kompozisyonu (A.Uzay Peker, 1997)

Ancak, yine de, manasına uygun olarak, bu motife mezar taşlarının şahide ve sandukaları üzerinde daha çok yer verilmiştir. Osmanlı dönemine gelindiğinde ise, artık hayat ağacı motifinin yerini, ince uzun görünüşü ve her daim yeşil oluşu ile servi ağacı motifi almıştır.¹⁷⁵

173 Doğan Kuban, *Divriği Mucizesi Selçuklular Çağında İslam Bezeme Sanatı Üzerine Bir Deneme*, İstanbul, 1997, 87, 70.

174 Ali Uzay Peker, "Orta Çağ Anadolu Türk Mimarisi ve Mistisizm", *Uluslar Arası Dördüncü Türk Kültür Kongresi*, Ankara, 1997, s. 171- 186.

175 Yunus Berkli, "Erzurum ve Erzincan Çevresinde Görülen Koyun, Koç ve At Biçimli Mezar Taşları" (Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi) Erzurum, 2007. s.183.

Çalışmada, incelediğimiz mezar taşlarının beş tanesinde hayat ağacı motifi karşımıza çıkmaktadır. Bu motif bazen tek başına, bazen de hayvan figürleri ile birlikte işlenmiştir. Tespit ettiğimiz örnekler arasında hayvan figürlü olan, Hozat Dervişcemal Köyü mezarlığındaki hayat ağacı motifi en dikkat çekici örneği oluşturmaktadır (Fot. 27, Çiz.17). Sandukalı mezarın geniş yüzeyi üzerine kabartma olarak işlenmiş motif, dıştan bir mihrabiye ile çerçevelenmiştir. Bu alan içerisinde meyve vermiş bir hayat ağacı motifi işlenmiş, ağacın her iki tarafına başları dallara uzanmış şekilde yaprak yiyen birer dağ keçisi figürü yerleştirilmiştir. (Fot. 28).

Tunceli Merkez Rostan Mezarlığında sanduka üzerine işlenen hayat ağacı motifi sivilize olarak ele alınmış ve sağ tarafına buna yönelmiş vaziyette yine bir dağ keçisi figürü yerleştirilmiştir. (Fot. 11). Sanduka yüzeyine kabartma olarak işlenmiş bu kompozisyonda bir bütünlük olmayıp, tasvirler dağınık şekildedir.

Son üç mezar taşımız ise, Ovacık ilçesinin Köşeler (Tanzi) Köyü mezarlığındaki yekpare sandukalar üzerinde kabartma olarak yer almaktadır. Mezarlıktaki ilk örneğimiz XIX. yy'ın son çeyreğine tarihlendirebileceğimiz Hasan Oğlu Ali Rıza'ya ait mezarın yekpare sandukası üzerinde görülmektedir. Burada stilize edilmiş hayat ağacı tasvirinin tepe noktasındaki çiçeğe konar vaziyette bir kuş figürü, göğe yükselmiş ruhu sembolize etmektedir (Fot. 139, Çiz. 52). Aynı mezarlık içerisindeki XIX. yy'ın ilk yarısına tarihlendirebileceğimiz diğer iki yekpare sandukalı mezar üzerindeki hayat ağacı motifleri ise kompozisyon olarak bir birlerine çok benze-yip, sanduka yüzeyine kabartma olarak işlenmişlerdir (Fot. 141, 142, Çiz. 53,53).

Anadolu'da sevilerek kullanılan bu motifin en erken örnekleri, Van-Gevaş mezarlığında tesbit edilmiş olup, Erzurum, Erzincan¹⁷⁶ ve Si-irt¹⁷⁷ mezarlıklarındaki mezar taşlarının, sanduka ve şahideleri üzerinde de hayat ağacı motifi görülebilmektedir (Fot. 311-312).

176 Halit Çal, "Erzincan Çayırılı İlçesi Mezarlarında Kuş Motifi", Milli Folklor Dergisi, S. 89, Ankara, 2011, s.222.

177 M. Mutlu, a.g.e. s.57.

Fotoğraf 218. Siirt- Baykan Adakale Hayat Ağacı Motifi Örneği (Mehmet Mutlu; 2006)

Fotoğraf 219. Erzincan-Sarıgüney Köyü Sanduka Üzerine İşlenmiş Hayat Ağacı Motifi (H. Çal, 2011)

5.5.2. Geometrik Süslemeler

Mezar taşlarında görülen süslemelerin önemli bir bölümünü geometrik motifler oluşturmaktadır. Eşkenar dörtgen, altıgen, kare ve daire; sonsuzluğun, kâinatın sembolleridir. İç içe geçmiş çok kenarlı geometrik biçimler her dönemde sevilerek uygulanmış olmasına rağmen Anadolu'da daha çok Selçuklular Devri'nde kullanılmıştır. İslam sanatında geometrik biçimler, sonsuzluk ve süreklilik gösteren Allah fikrini hatırlatırlar. Bu düzen içinde süre giden geometrik çizgiler (tek ve sonsuz olan) gücün, adaletin, genişliğin ve sonsuzluğun sembolüdür.¹⁷⁸ Kataloga dâhil edilen mezarlar üzerinde geometrik süsleme olarak Mühr-ü Süleyman, çarkıfelek, daire, gülbezek, rozet, zikzak, güneş kursu, dairesel bir merkezden çıkan ve güneşi sembolize eder tarzda etrafa ışık saçan şua motifleri görülmektedir. Bunlar, mezar taşları üzerinde bağımsız olarak tek başlarına işlenebildikleri gibi bir araya getirilmeleriyle oluşturulmuş farklı kompozisyonlu örnekler şeklinde de karşımıza çıkabilmektedirler.

178 Hüseyin Kutlu, *Kayıbolan Medeniyetimiz Hekimoğlu Ali Paşa Camii Hazinesi'ndeki Tarihi Mezar Taşları*, İstanbul, 2005, s. 30.

Mühr-ü Süleyman Motifi

Milli kültürümüzde Mühr-ü Süleyman motifi oldukça geniş şekilde yer almaktadır. Bildiğimiz kadarıyla Selçuklulardan günümüze kadar birçok kültürde sık sık kullanılmıştır.¹⁷⁹ Hz. Süleyman, M.Ö. 960-925 yılları arasında hüküm sürmüş olan Ben-i İsrail kavminine mensup Hz. Davut'un oğludur. Hem kral hem de peygamberdir. İsmi Kur'an-ı Kerim'in 2/102; 21/40, 78; 27/15-45; 34/12; 38/30, 32, 35. ayetlerinde geçer.¹⁸⁰

İslam kültürüne Mühr-ü Süleyman'ın girmesinde etken olan Neml Suresi'dir. Kur'an-ı Kerim'de adı zikredilen Hz. Süleyman; kuşlara, hayvanlara, insanlara ve cin (?) taifesine hükmeder ve onları çalıştırır. Hz. Süleyman Allah'ın verdiği insanüstü-metafizik bir kuvvetle, ilme haizdir. Bazı müfessirlere göre de; bu güç-kuvvet, O'na iç içe ters olarak girmiş iki üçgen şeklinde olan ve Hz. Süleyman'ın imzası yerine geçen ve onu temsil eden Mühr-ü Süleyman'dan gelir. Bu sembol Tanrı'yı temsil eden bir nev'i tılsımdır.¹⁸¹ Mühr-ü Süleyman; Anadolu'da yukarıda izah edilen sebeple, tabiatüstü kuvvette sahip olma arzusu ve isteği ile kozmosun (kâinatın), kuvvet ve kudretin, yani tanrının işareti anlamında algılanmıştır. Tılsımın, şer güçlerden korunma sembolü olduğu kanaatine varılmış ve Selçuklular, Beylikler ve Osmanlılar zamanında çeşitli eşyalarda gerek dekor-süsleme, gerekse güç-kuvvet-hikmet sembolü olarak kullanılmıştır.¹⁸²

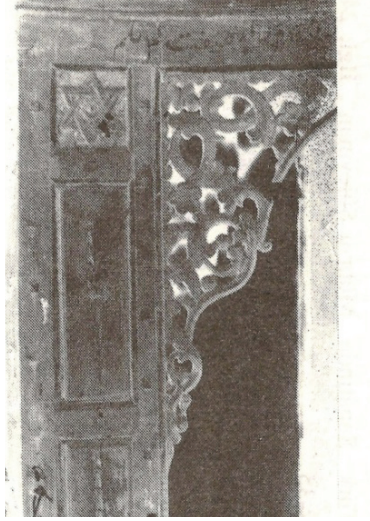
Bu sebeplerden dolayı Mühr-ü Süleyman motifi Türk kültür ve medeniyetinde çok sık rastladığımız semboller arasındadır. Duvarlarda, kemer kilit taşlarında, minber kenarlarında, çini, seramik, mutfak eşyalarında, mimaride, sikkelerde, kıyafetlerde ve en önemlisi konumuz kapsamındaki mezar taşları üzerinde sevilerek uygulanan motif, günümüze kadar kullanılagelmıştır (Fot. 313).

179 Sadi Bayram, "Mühr-ü Süleyman ve Türk Kültürü'ndeki Yeri", (*Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar*), Güner İnâl'a Armağan, Ankara, 1993. s.61.

180 Aynı, s. 61.

181 Aynı, s. 62-63.

182 Aynı, s.63.

Fotoğraf 220. Divriği Ulu Camii Ahşap Mahfilin
Korkuluğunda Yer Alan Mühr-ü Süleyman Motifi (Sadi
Bayram, 1993)

Mezarlarda cesedin çürümemesi, hayvanların, böceklerin ondan uzak durması ve ölen şahsın Allah'ın gazabından yine Allah'a sığınması için mezar taşları üzerine işlenen sembol, Tunceli bölgesindeki Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait mezar taşlarında yine anlamına uygun olarak kullanılmıştır.

Tunceli'de, genellikle şahideli ve sandukalı mezar taşlarının, şahide ve sandukaları üzerinde kazıma veya kabartma tekniğinde işlenmiş Mühr-ü Süleyman motifi, kataloga aldığımız (Katalog No: 4.3.6, 4.8.4, 4.8.5, 4.11.1) mezar taşları üzerinde de bulunmaktadır. Bu örneklerden en erken tarihli-si, Pertek-Dorutay Köyü Sultan Hıdır Türbesi'ndeki, H. 610-M.1214 tarihli Selçuklu dönemine ait mezardır. Mezarın baş şahidesinin dış yüzü üzerindeki kemer alınlığında yer al motif kabartma olarak verilmiştir (Fot. 151). Bu Mühr-ü Süleyman motifinin merkezine ise yüzük benzeri küçük bir daire motifi işlenmiştir.

Osmanlı dönemine ait Mühr-ü Süleyman motifi örnekleri Mazgirt ilçesine bağlı Gelincik Köyü Mezarlığı'nda iki mezar üzerinde tespit edilmiştir.

Seyyid Mustafa'ya ait şahideli sandukalı mezarın baş şahidesi üzerindeki motif, şahidenin gövde ve başlık kısmında olmak üzere iki yerde bulunmaktadır. Gövde üzerine işlenmiş Mühr-ü Süleyman motifine kazıma ve alçak kabartma teknikleri uygulanmış olup, dıştan bir daire ile sınırlandırılmıştır. Bu motifin merkezinde ise bir çarkıfelek yer almaktadır. Aynı şahidedeki ikinci motif başlık kısmına işlenmiştir. Sarıklı serpuşlu başlığın hemen sol tarafına uygulanan motifin küçük tutulmuş merkezine de diğerinden farklı olarak gülce motifi yerleştirilmiştir (Fot.77 Çiz.40).

Bu mezarlık içerisindeki ikinci örnek, XIX. yy'ın ilk yarısına tarihlendirilebileceğimiz IV. No'lu şahideli sandukalı mezarın örgü sistemli sandukasının kuzey yan yüzü üzerinde yer alıp, kazıma tekniğinde işlenmiştir (Fot. 81, 82).

Çarkıfelek, Gülbezek, Madalyon ve Rozet Motifi

İç içe daireler, merkezden dışa doğru sekiz ve on iki kollu çubuklar ihtiva eden ve yüzeyde bir daire şekli oluşturan yuvarlaklar, içi geometrik ağ ile doldurulmuş madalyonlar, çarkıfelekler ve gülbezeler fizik ötesi bir felsefenin ürünüdürler.¹⁸³

Anadolu'da mimarlık eserleri içinde cami, medrese, kervansaray, türbe ve mezar taşlarında, ayrıca el sanatlarının muhtelif dallarında bu motiflere sık sık rastlanmaktadır. Bütün bunlar mistik düşüncenin, İslam sanatı içinde de yerinin olduğunu göstermektedir.

Anadolu'da en güzel örneklerine mezar taşları üzerinde rastladığımız bu motiflerin araştırma kapsamında tespit ettiğimiz örnekleri arasında; çarkıfelek, gülbezek ve içi geometrik ağlar ile doldurulmuş madalyonlar yer almaktadır. Yörede sevilerek işlenen bu motifler özellikle sanduka yüzeyleri üzerinde yer aldığı gibi koç-koyun ve at şeklindeki mezar taşları üzerinde de bezeme unsuru olarak kullanılmıştır.

¹⁸³ Karamağaralı, "İç İçe Daire Motiflerinin Mahiyeti Hakkında" *Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar*, Güner İnal'a Armağan, 1993, 249.

Çarkıfelek motifi; dünyanın gelip geçiciliğini ve devingenliğini simgeleyen bir motif olan çarkıfelek,¹⁸⁴ Anadolu'da Türk mimari eserlerinden cami, medrese, kervansaray, türbe, mezar taşları ve çeşitli el sanatlarında görmek mümkündür (Fot. 314). Bu tür süslemeler Budizm ve Hinduizm'de "**Man-dala**"¹⁸⁵ Panteon'la bağdaştırılarak, İslam dininde de bu anlamda gökyüzünün, kâinatın ve sonsuzluk prensibinin sembolü olarak kullanıldığı düşünülmektedir.¹⁸⁶

Fotoğraf 221. Tire Aydın Oğlu Süleyman Türbesinin Giriş Kapısının Kemerinin Her İki Yanında Yer Alan Çarkıfelek Motifi (B. Karamağaralı, 1993)

Ölümün bir yok oluş olduğunu kabullenmeyen Anadolu insanı içinde çarkıfelek motifi bir devinimin sembolü olarak mezar taşları üzerine aktarılmaya başlanmıştır. Özellikle Selçuklu dönemlerine ait mezar taşlarında ilk örneklerini gördüğümüz bu motif hemen her dönem mezar taşları üzerinde kullanılagelmiştir.

184 Aslı Sağıroğlu Arslan, *Kayseri Zamantı Irmağı Çevresindeki Bezemeli Mezar Taşları*, Kayseri, 2005, s.396

185 **Mandala**, Hindistan kökenli dinlerde metafizik bakımdan meta veya mikro kozmosu gösteren şekillere verilen addır.

186 Karamağaralı, "*İç İçe Daire Motiflerinin...*" 257. vd.

Çalışma bölgemizdeki mezar taşları üzerinde de tespit ettiğimiz çarkıfelek motifi, yöredeki koç-koyun ve at şeklindeki mezar taşları ile birlikte şahideli ve sandukalı mezarların yüzeyleri üzerinde görülmektedir.

Kataloğa aktardığımız örneklerden Tunceli-Mazgirt Gelincik Köyü Mezarlığı'ndaki çarkıfelek motifleri, şahideli sandukalı mezarların baş şahideleri üzerlerinde yer almaktadır. Bu mezarlıktaki ilk örneğimiz XIX. yy'ın ilk yarısına tarihlendirilebilecek Seyyid Mustafa'ya ait mezarın baş şahidesinin dış yüzünde yer almaktadır. Burada çarkıfelek motifi, Mühr-ü Süleyman motifinin merkezine yerleştirilerek farklı bir kompozisyon oluşturulmuştur (Fot.77).

Aynı mezarlıktaki ikinci örneğimiz 1267 / 1850 tarihli şahideli sandukalı mezarın baş şahidesinin dış yüzü üzerinde yer almaktadır (Fot.71, Çiz.36). Şahidenin dikdörtgen gövdesi üzerine kazıma ve kabartma teknikleriyle uygulanan motif oldukça büyük tutulmuştur.

Bu ikisi dışındaki bir diğer örneğimiz de, kime ait olduğu bilinmeyen 1258/1842 tarihli mezarda tespit edilmiştir. Mezarın baş şahidesinin sarıklı serpuşlu başlığının sol tarafa yer alan çarkıfelek motifi küçük bir kabartma şeklinde işlenmiştir (Fot.67, Çiz.34). Tunceli-Mazgirt Yeldeğen Köyü Mezarlığı'nda da tespit edilen çarkıfelek motifi ise, bu mezarlık içerisinde I. No'lu Şahideli sandukalı mezar olarak tanıttığımız mezarın ayak şahidesinin dış yüzü üzerinde yer almaktadır. Bu motif daha önce tespit ettiğimiz çarkıfelek motiflerinden farklı olarak merkezinde yer alan daireden dışa doğru yayılan ışınlar şeklinde ele alınmıştır (Fot.137, Çiz. 50).

Kataloğa aktardığımız bir diğer örneğimiz ise Tunceli'nin Pülümür İlçesi Sağlamtaş Köyü Mezarlığı'nda tespit edilmiştir (Fot.175, Çiz. 63). Bu mezarlıktaki II. No'lu Koç heykelinin gövdesinin sol tarafında yer alan motif yüzeye kabartma olarak işlenmiş olup, figür şeklindeki mezar taşlarında da sevilerek uygulandığını göstermesi açısından önemlidir.

Gülbezek motifi; gül şeklinde dairesel, yüzeyden hafif çıkıntılı motiflere gülbezek, yarım küre şeklinde dışa taşıntılı olanlara ise kabara denmektedir. Gülbezeker, daire içerisine içbükey veya dışbükey yaprakların ışınsal

düzende dizilmeleriyle oluşturulmuştur. Bunun dışında geometrik desenli, dilimli ve çarkıfelek şeklinde olanları da mevcuttur.¹⁸⁷

Bölgedeki çalışmalarımız sırasında en sık rastladığımız motiflerden biri olan gülbezek, başta koç-koyun ve at şeklindeki mezar taşları olmak üzere yöredeki diğer mezar türleri üzerinde de kullanılmıştır. Kataloga aktardığımız örneklerden Tunceli-Pülümür Sağlamtaş Köyü Mezarlığı'ndaki (Katalog No: 4.14.3, 4.14.4, 4.14.8) koç şeklindeki mezar taşları ile Pertek-Çalıöz köyü Mezarlığı'ndaki (Katalog No: 4.13.1) koç heykeli, bu motifin yer aldığı figür şeklindeki mezar taşlarımızdır.

Tunceli'nin Mazgirt ilçesi Gelincik Köyü Mezarlığı şahideli sandukalı (Katalog No: 4.8.1, 4.8.2, 4.8.3, 4.8.4, 4.8.7, 4.8.9, 4.8.11) mezarlar ile Yeldeğen Köyü'ndeki (Katalog No: 4.9.3) şahideli sandukalı mezarın ayak şahidesi dış yüzündeki gülbezek motifi, kataloga aktardığımız örneklerdir (Fot. 69, 72, 74, 78, 87, 98, 137, Çiz. 34, 37, 38, 50).

Bu mezarlıklar dışında Tunceli Merkez Rostan Mezarlığı'ndaki Mümin'e ait şahideli sandukalı mezarın güney geniş yüzü üzerinde yer alan gülbezek motifi (Fot.7) ile Hozat İlçesi'nin Dervişcemal Köyü Mezarlığı'ndaki IV. No'lu şahideli sandukalı mezarın sandukasının kuzey geniş yüzü üzerindeki gülbezek motifleri, boyutları ve formlarıyla diğer motiflerden farklılık gösterirler (Fot. 27, Çiz. 17).

Madalyon ve rozet motifi; içi geometrik düzenlemelerle doldurulmuş olan bu motiflerin, bazı bilim adamlarınca gökyüzünün, kâinatın sembolü olduğu dile getirilmiştir. Madalyon içerisindeki yıldız ağların evrenin sembolü olduğu şeklindeki varsayım ise bu konudaki çalışmaların ileri görüşlü yorumlarının bir sonucudur. Ancak Nahcivan Mümine Hatun Türbesi'ni süsleyen sekiz, oniki, v.s. kollu yıldızların ortalarında "Allah" lafzının bulunduğu görülmektedir. Bu tespit, geometrik ağın kâinatı yaratanın sembolü olduğu fikrini doğurmaktadır. Şu halde bütün diğer yuvarlak şekiller gibi geometrik düzenli bu yuvarlaklar da, İslam sanatında Allah sembolüdür.¹⁸⁸

187 Meltem Ayaz Başak, *Gevaş Mezar Taşları*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, 2008, s. 109.

188 Karamağaralı, "İç İç Daire Motiflerinin..." s.259.

Ayrıca, yine mezar taşları üzerinde bulunan rozetlerin Alevi inancında da bir manası olup, bunlar kutsal sayılan şahısları ifade ederler. Üç rozet, Allah-Muhammed-Ali teslisini; beş sayısı Muhammed, Ali, Hasan, Hüseyin ve Fatma'yı; on iki rozet, Oniki İmam'ı (isnaaşeriye); on dört rozet, on dört Masum-ı Pak'ı yani Kerbela Şehitlerini; on yedi Kemerbest'i¹⁸⁹ ifade eder. Bunların dışında, 4, 6, 7, 8, 9, 32 ve 40 rakamlarının da kutsal manaları vardır.¹⁹⁰

Yöredeki mezar örneklerinin bir kısmı üzerinde de yer alan bu motifler yüzeyde kabartma olarak verilebildikleri gibi kazıma ve alçak kabartma teknikleri ile işlenmiş örnekleri de mevcuttur. Bu motiflerin içleri genelde geometrik geçmeler ve yıldızlarla doldurulmuş olup, içleri boş daireler şeklinde kabartma rozetler de görülebilmektedir. Çalışmamız kapsamında tespit edilip kataloga aktarılmış (Katalog No: 4.3.6, 4.8.11, 4.8.9, 4.8.7, 4.8.4, 4.13.1) mezarlar bu motiflerin yer aldığı önemli örneklerdendir.

Yukarda bahsi geçen çarkıfelek, gülbezek, madalyon ve rozet motiflerinin tamamında, İslam felsefesini ve kozmolojisini bulmak mümkündür. İslam dinine göre tüm evren Allah'ın yüzünün kendisidir. Bunun içinde göz sonsuz olan âlemde bir daire, bir küre meydana getirmek durumundadır. Yani artık İslam metafiziğinde Allah, insanın sınırlı tasavvur gücü ile *La mekân* olarak bir küre veya yuvarlak şeklinde düşünülmüştür.¹⁹¹

Mezar taşları üzerinde sıklıkla gördüğümüz çarkıfelek, gülbezek, madalyon ve rozet gibi dairelerin oluşturduğu bu motiflerin, sembolik olarak işlenmelerine yol açan inançsal şekilleniş, ibadet anında da ortaya çıkabilmektedir. Mevlevî ayinlerinin dönerek yani daireler çizerek yapılması, Alevî-Bektaşî cem törenlerinde semah dönenlerin halka oluşturarak hız-

189 **Kemer-Beste:** Farsça, kemer bağlamış anlamına gelen bir terkip. Bektaşî rivayetlerine göre, Hz. Ali Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin başta olmak üzere onyedî oğluna kemer ve silah kuşatmış, her birine Esma-i Hüsnâdan birini telkin etmiştir. Onlar da, bu öğretildikleri ismi zikrederek savaşmış. Bektaşî gülbanklarında onyedî kemer-beste ifadesi bulunur. Ahmed Rif'at Efendi'nin Mir'âtü'l-Makasîd'inde, bu rivayetin hayali olduğu kaydedilir (s.231-232). (Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2009. s.74.

190 Beyhan Karamağaralı, Anadolu'da XII-XVI. Asırlardaki Tarikat ve Tekke Sanatı Hakkında, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.21. 1973, Ankara, s.248.

191 Karamağaralı, "İç İçe Daire Motiflerinin..." s.259.

la dönmesi, bunun en büyük kanıtıdır. İbadet anında oluşturulan halka ile bunun etrafını çizerek yapılan dönüş adeta bir çarkı andırmakta ve belki de oluşturulan bu çark, Alevi nüfusun yoğun olarak yaşadığı Tunceli'de inancı ve evreni sembolize eden çarkifelek motifine dönüştürülerek mezar taşları üzerine işlenmiş olabilir. Yine bu motifteki şekilleniş saat yönünün tersi istikametinde verilip, Alevî cem törenlerindeki semah hareketleri de saat yönünün tersi istikametinde dönülerek yerine getirilir. Bu benzerlikler çarkifelek motifinin tam anlamıyla açıklaması olmasa da, bu motifin yöre halkı için sembolik olarak neyi simgelediği sorusunun farklı bir cevabı olabilir.

Çizgi Sistemlerinden Oluşan Süsleme

Kırık çizgi sistemlerinin en sadesi, aynı açı ve sabit uzaklıktaki bir doğruyu izleyen zikzak motifidir. Bu motif, yatay ve düşey kullanımlarla farklı görüntüler elde edilen¹⁹² geometrik süsleme türüdür.

Bu çizgi sistemlerinin meydana getirdiği zikzak motifi Anadolu'da mimariden el sanatlarına kadar farklı alanlarda karşımıza çıkabilmektedir. Tunceli bölgesinde de yöresel el sanatlarıyla birlikte mezar taşlarına da işlenen motifin özellikle şahideli sandukalı mezarlar ile koç-koyun şeklindeki mezar taşlarının şekillerine göre dik ve çapraz atılımlar oluşturarak uygulanmış örnekleri mevcuttur.

Kataloga aktardığımız ilk örnek Hozat-Karabakır Köyü'ndeki I. No'lu Şahideli sandukalı mezarda görülmektedir. Bu mezara ait yekpare sandukanın kuzey ve güney yan yüzleri üzerine kazıma tekniğinde uygulanan zikzak motifi, sandukanın kapak taşı alt hizasına kuşak halinde işlenmiştir (Fot.50, Çiz.27).

Sanduka üzerinde tespit ettiğimiz diğer bir örneğimiz de Mazgirt'in Gellincik Köyü Mezarlığı'ndaki Seyyid Ahmed'e ait şahideli sandukalı mezarın güney yan yüzünde yer almaktadır. Dikdörtgen formlu sanduka yan yüzünün kenarlarında dolaştırılmış zikzak kuşakları bir bordür gibi sanduka iç yüzünü kapsayan bir çerçeve oluşturmuştur. Bu çerçevenin köşelerinden içeriye doğru çapraz atılımlı diğer zikzak kuşakları, merkezde yer alan içi

192 Yıldız Demiriz, *Osmanlı Mimarisinde Süsleme*, İstanbul, 1979, s.29.

geometrik düzenlemelerle doldurulmuş bir madalyon motifiyle birleştirilmişlerdir (Fot.91, Çiz. 41).

Gelincik Köyü Mezarlığı'ndaki ikinci örneğimiz 1316 / 1898 tarihli şahideli sandukalı bayan mezarın baş şahidesi üzerinde yer almaktadır. Soyutlanmış insan şeklindeki baş şahidesinin dış yüzü üzerine alçak kabartma tekniğinde işlenen motif, çapraz atılımlarla birbirinden geçirilerek şahidenin dört köşesine doğru yönlendirilmiştir (Fot. 118).

Aynı mezarlık içersinde tespit edilen son örnek 1327/ 1909 tarihli Mustafazâde Mustafa'ya ait koç heykeli şeklindeki mezar taşı üzerinde yer almaktadır. Bu heykelin gövdesinin her iki yüzünde ve göğüs bölümünde yer alan zikzak motifi, alçak kabartma tekniğinde uygulanmıştır (Fot. 120,121).

Bu örnekler dışında, Tunceli-Ovacık Köseler Köyü Mezarlığı'ndaki bazı mezarların üzerinde de zikzak motifleri mevcuttur. Bu motif, mezarlık içersinde 1332 /1913 tarihli mezar ve I. No'lu mezar olarak tanımladığımız örneklerin yekpare sandukalarının yan yüzleri üzerinde kabartma olarak yer almaktadır (Fot. 141, 142, Çiz. 53).

5.5.3. Tasvirli ve Figürlü Süslemeler

Çalışmamızın konusu belirleyen mezar taşları üzerinde tespit ettiğimiz motiflerden, tasvir gurubu içerisinde, kılıç, hançer, tabanca, tüfek, barutluk, mermi kütüklüğü, el, bayrak, hayat ağacı, köstekli saat, kilit, saz, tespih, kahve takımı, asa, ibrik, ibrik altlığı, mutfak aletleri (kaşık, tabak, kepçe), kandil, gerdanlık ve saç örgüsü yer almaktadır. Figürlü süslemeler içerisinde ise, insan, (binicili veya binicisiz) at, kuş, dağ keçisi figürleri işlenmiştir. Bu motiflerin çoğu mezar taşı yüzeyine kabartma veya kazıma tekniği ile işlenmiştir.

Kılıç/ Hançer Motifi

Hançer, bıçak veya kılıç, insanlık tarihi boyunca çeşitli topluluklarca kutsal sayılmış, hatta büyüğü güç atfedilmiş, çoğu kere çeşitli ilahlara, hükümdarlara ve kahramanlara özgü silahlar olarak kabul edilmiştir.¹⁹³

Hançer; çeşitli tanrıların amblemi olan hançerin, kını dişiliğin, kendisi erkekliğin (hatta erkeklik organının) sembolü sayılmıştır. İlahî yenilmez gücü ifade eden hançerin, Asurlular'da erken dönem Türkler'inde olduğu gibi kan kardeşliği töreninde kullanılması, ayrıca korkunç veçheli tanrıçaların simgesi olması da dikkat çekmektedir.¹⁹⁴

Hançer motifinin İstanbul'da Klasik Osmanlı Dönemi üstü açık lahit veya sandukalar üzerinde de kullanıldığı görülmektedir.¹⁹⁵ İstanbul'daki hançerli lahitlerin kitabeli olanlarının hemen tamamının haneden üyesi veya yüksek tabaka mensubu olmaları, bu motifin bir asalet sembolü olarak da kullanılmış olabileceği fikrini ortaya koymaktadır (Fot. 315).¹⁹⁶

Fotoğraf 222. Hançerli Çatma lahit, Osmanlı Dönemi, Eyüp-İstanbul (T.Çoruhlu, 1997)

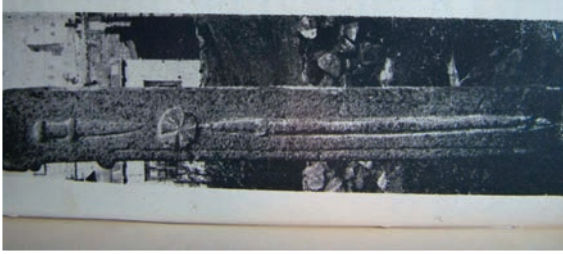
193 Yaşar Çoruhlu, "Orta Asya'dan Anadolu'ya Lahit veya Taş Sandukalarda Görülen Hançer Bıçak Tasvirlerinin Sembolizmi", *1. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler*, İstanbul, 1997, s. 64.

194 Aynı, s. 64.

195 Tülin Çoruhlu, "Hançerli Lahitler", *1. Eyüp Sultan Sempozyumu, "Tebliğler"*, İstanbul, 1997, s. 43 44.

196 Yunus Berkli, "Mezar Taşlarında Görülen Kılıç, Hançer, Ok-Yay ve Bayrak Motiflerinin Sembolik Anlamları", *Ekev Akademi Dergisi*, S.31., Ankara, 2007, s.73.

Tunceli'de de sıklıkla karşılaştığımız bu motif, İstanbul örneklerinden farklı olarak, asalet sembolü olmaktan çok mezarda yatan şahsın erkek olduğunu vurgulamaya yöneliktir. Hançer motifinin yörede farklı tipolojilere sahip çoğu erkek mezarında kullanılmış olması bu durumun en iyi kanıtıdır. İncelenen (Katalog No: 4.3.1, 4.10.1, 4.10.4, 4.14.3, 4.14.4) mezarlar üzerinde yer alan hançer motiflerinin (Fot. 20, 139, 145, 182, 183) Anadolu'nun farklı coğrafyalarında örneklerinin mevcut olması, bu motifin her bölgede sevilerek kullanıldığının göstergesidir. Hançer motifinin Van, Kars, Erzurum, Erzincan, Siirt gibi diğer illerde de tespit edilmiş örnekleri bulunmaktadır (Fot.316, 317).

Fotoğraf 223. Ahi Fahreddin B. Mehmet Şah'a ait Kılıç Hançer Motifli Mezar Taşı Erzurum (İ. H. Konyalı, 1960)

Fotoğraf 224. Üzerinde Hançer Motifi Yer Alan Koç Heykeli Van Müzesi (A. Uluçam, 2000)

Kılıç; gücün, hâkimiyetin, adaletin, cesaret ve yiğitliğin, ihanet ve yok etmenin sembolüdür. Bıçak motifinin anlamı gibi herhangi bir şeyi bölme ve ayırmaya (beden ve ruhun, cennet ve yerin, insanın cennetten ayrılmasını vs), erkeklığe (ve erkeklik organına), aklın etki gücüne, doğaüstü güçlere hükmetme ve şeytanlara (kötü varlıklara) karşı başarı kazanmaya işaret eder. Ayrıca eski toplumlarda kurban olayıyla da ilişkilidir. Bu arada İslamiyet'te insanın kendi nefesine (veya şeytana) ve kâfirlere karşı yürüttüğü kutsal savaşın (cihat) sembol"ünün de kılıç olması dikkate değerdir.¹⁹⁷

Anadolu halkı üzerinde uzun süre tesirli olmuş kılıç ve hançer motifleri, gençliğin, mertliğin, şecaatin remzi olarak kullanılmıştır. Kars, Ardahan ve Iğdır yörelerindeki halk tarafından mezarında kılıç ve hançer motifi bulunan şahsın, çok yiğit olduğunu belirtmek için, "**Kılıcından kan damlıyor**" tabiri kullanılır.¹⁹⁸

Tunceli'de, yine aynı anlamlarda mezar taşları üzerine işlenmiş kılıç ve hançer motiflerinin, özellikle kılıç motifinin Alevî inancını da sembolize ettiği düşüncesi yaygındır. Alevî inancına mensup insanların kendilerine mesken olarak seçtikleri bu topraklarda, Hz. Ali ve onu hatırlatan eşyalara büyük bir sevgi beslenmektedir. Bunlardan biri olan kılıç motifinin, **Hz. Muhammed** tarafından **Hz. Ali**'ye hediye edilen **Zülfikâr** adlı kılıcı da temsil ettiği için ayrı bir yeri vardır. Bu tasvirin işlendiği farklı tipolojilerdeki mezarlarda defnedilmiş insanların ise, Alevî inancına mensup kişiler oldukları böylece vurgulanmaya çalışılmıştır. Ancak mezar taşları üzerinde işlenmiş kılıçların, formları itibariyle Hz. Ali'nin kılıcı olan Zülfikâr'a benzetilmeden normal kılıç şeklinde tasvir edilmiş olmaları, bu motifin sadece Alevilikle ilişkilendirmenin yanlış olacağının en açık göstergesidir.

Çalışma alanımızdaki mezar taşları üzerinde yoğun olarak rastladığımız kılıç motifi, kataloga aktardığımız 16 adet mezar taşı üzerinde görülmektedir. Üzerinde kılıç tasviri tespit ettiğimiz, kitabesine göre en eski örneğimiz Hozat'ın Dervişcemal Köyü Mezarlığı'ndaki Ali Ağa'ya ait 1166 / 1752 tarihli mezardır (Fot. 19). Mezarın sanduka bölümünün güney yü-

197 Çoruhlu, "Orta Asya'dan Anadolu'ya..." s. 64.

198 Timur Sili, "Taşların Dili", *Bilig*, S. II, Ankara 1996, s. 222.

zündeki kılıç kabartması oldukça büyük tutulmuş olup, formu itibariye dönemini yansıtmaktadır. Bunun dışında Tunceli'nin hemen her mezarlığında rastladığımız bu motifin koç ve at şeklindeki mezar taşları ile sandukalı mezarların yan yüzlerinde yer alan birçok örnekte mevcuttur (Fot. 21, 47, 51, 53, 55, 95, 108, 120, 124, 195).

Anadolu'da bu motiflerin görüldüğü örnekler arasında, **Kayseri Develi** ve **Zamantı Irmağı** çevresindeki tarihî mezar taşları,¹⁹⁹ Muş-Norşin **Aşağı Mork Köyü Kırmızı Şehitler Mezarlığı** (Fot. 318), Sivas'ın Divriği ilçesine bağlı **Selimoğlu Köyü Mezarlığı** ile **Çayözü (Hamo) Köyü** mezarlığında ki mezar taşları²⁰⁰ ile **Bitlis İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün** bahçesinde yer alan mezarın yan yüzünde kılıç motifi yer almaktadır.²⁰¹ Ayrıca yine **Erzincan, Erzurum, Van ve Kars** illerindeki koç-koyun ve at heykeli şeklindeki mezar taşlarında bu motifin görüldüğü örnekler mevcuttur.

Fotoğraf 225. Üzerinde Kılıç ve Hançer Tasvirlerinin Yer Aldığı Mezar Taşları Muş-Norşin Aşağı Mork Köyü, Kırmızı Şehitler Mezarlığı (B.Karamağaralı, 1992.)

Anadolu dışında ise, özellikle **Azerbaycan** ve **Gürcistan** bölgelerindeki koç ve at heykelleri ile (Fot. 319), XV. ve XVI. yüzyıl şahideli ve sandukalı mezar taşlarında da bu örneklerle karşılaşilmektedir. Yine **Kazakistan**

199 Arslan, "Develi İlçesindeki...", 2007, s. 449.; Arslan, "Kayseri Zamantı...", 2005, s. 424-425.

200 Arslan, Develi İlçesindeki....s. 424

201 Pektaş, a.g.e., s. 317.

ve **İran Luristan** bölgesindeki Türkmen mezarlarında da bu geleneğin izleri çok canlı bir şekilde görülmektedir (Fot. 320).

Fotoğraf 226. Kılıç, Hançer, Kama ve Ok Bulunan Mezar Taşı Azerbaycan (R. Efendi, 1984)

Fotoğraf 227. Üzerinde Kılıç ve Tüfek Bulunan Lahit Kazakistan XVIII. yy (Y. Çoruhlu 1997)

Tüfek-Tabanca, Barutluk-Kütüklük Motifleri

Mezar taşları üzerine tabanca, tüfek ve bunlarla bağlantılı barutluk ve mermi kütüklüğü tasvirleri, kılıcın ortadan kalkması ve yerini ateşli silahlara bırakmasıyla açıklanabilir. Kılıç motifiyle aynı anlam taşıyan bu tasvirler yine yiğitliği sembolize etmektedir.

Tüfek motifi, mezarda yatan kişinin yiğitlik ve kahramanlığını göstermektedir. Aynı zamanda tüfek, ölen kişinin ordu mensubu olduğuna da işaret eder.²⁰²

Tüfek-tabanca motifleri defnedilen kişinin yiğit oluşunun yanında, keskin bir nişancı veya avcı olduğuna da işaret etmektedir. Son dönemlerde ise defnedilenin ölüm şeklini göstermesi açısından (tabanca, bıçak vb.) mezar taşlarında yer aldığının belirtilmesi, bu geleneğin eski anlamından farklı bir anlam da kazandığını göstermektedir.

Tunceli'deki mezar taşları üzerinde kılıç motifiyle birlikte yoğun olarak rastladığımız, tabanca, tüfek, barutluk, mermi kütüklükleri kataloga aktardığımız 20 adet mezar taşı üzerinde görülmektedir. Yörede koyun, koç ve at biçimli mezar taşları ile şahideli ve sandukalı mezar taşları üzerinde görülen bu tasvirler, yöre halkı için yiğitliğin sembolü olup, defnedilen kişinin silah kullandığını göstermek için işlenmiştir. (Fot. 13, 20, 21, 26, 47, 48, 51, 99, 139, 164, 172, 174, 183, 185, 193, 194, 195) Üzerinde tarih ve kitabe bilgisi bulunmayan mezar taşlarının tarihlendirmesinde faydaladığımız silah modelleri eski çakmaklı tipte olup, yanlarına mutlaka kütüklük ve barutluk motifleri işlenmiştir. Anadolu'da ortaya çıktıkları ilk anda herkesin sahip olamadığı ateşli silahların Tunceli yöresinde de köyün ağasının evinde ya da sayıları Osmanlı Dönemi vergi kayıtlarıyla bilinen Köy ağalarına bağlı kişilerde bulunduğu bilinmektedir. Bu da mezar taşları üzerinde yer alan ateşli silahların bu kişileri belirtmek amacı ile yapılmış olabileceği fikrini bizlere düşündürmektedir.

Bunun en güzel örneklerinden biri, Ali Ağa'ya ait 1166 / 1752 tarihli sandukalı mezarın güney yan yüzü üzerindeki tüfek tasviridir (Fot. 20). Köylülerin anlatımına göre, mezarda gömülü Ali Ağa'nın bir zamanlar bu köyde yaşamış nüfuz sahibi bir kişi olması, yukardaki sonuca ulaşmamızda etkili olmuştur. Ancak erken tarihli mezarlar için bu çıkarım söz konusu olsa da, yakın tarihlere kadar yapılmış birçok mezar taşında bu motifin

202 Haldun Özkan, "Erzincan ve Çevresinde Orta Asya Türk Geleneğini Sürdüren Bezemeli Mezar Taşları", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. XV, Erzurum 2000, s. 35.

yer alması, zaman içinde isteyen herkesin erkeklik ve yiğitliğin işareti olarak bu motifleri kullandığı da anlaşılmaktadır.

Tunceli dışında, Kars ve Iğdır'ın bazı yerleşim yerlerindeki mezar taşları üzerinde²⁰³ Kayseri'nin **Develi** ilçesinde²⁰⁴ **Erzincan-Çayyakaköyü** (Sime) mezarlığında, Bitlis'in **Zeydan Köyü** mezarlığında tüfek motifine rastlanmaktadır (Fot. 321).²⁰⁵ Yine Sivas'ın Divriği ilçesine bağlı **Selimoğlu Köyü** Mezarlığı ile **Çayözü (Hamo) Köyü** Mezarlığında da tüfek motifli mezar taşları görmek mümkündür.²⁰⁶ Ardahan'a bağlı Çıldır'ın **Yıldırımtepe** (Rabat) Köyü'ndeki insan heykeli formunda mezar taşlarında yer alan tüfek motifleri de örnek olarak gösterilebilir.²⁰⁷

203 Yunus Berkli, "Ardahan-Çıldır Çevresinde Heykel Biçimli Mezar Taşların Türk Sanatındaki Yeri ve Önemi" *Sanat Dergisi*, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, 2006,(9) s. 110-111.

204 ARSLAN, "Develi İlçesindeki...2007, s. 448.

205 Pektaş, a.g.e, s. 274.

206 Arslan, *Kayseri Zamantı Irmağı*...Kayseri 2005, s. 423.

207 Ali Murat Aktemur, "Çıldır-Yıldırımtepe (Rabat) Köyü'ndeki İnsan Heykeli Formlu Mezar Taşları", *Serhat Kültür*, Yıl: 5, Ocak-Şubat 2007, İstanbul 2007, s. 18-19.

Fotoğraf 228. İki Servi Ağacı Motifi Arasına Yerleştirilmiş
Sitalize İnsan Formundaki Bitkisel Süslemeye Çapraz
Olarak Tutturulmuş Çakmaklı İki Tüfek Motifi Çayyakaköyü
(Sime) Erzincan (İsmail Bolkan'ın Arşivinden)

El Motifi

El motifi, Anadolu'da pek sık rastlanmayan mezar taşı motiflerinden biridir. Bunun sebebi yöresel oluşuna ve mezhepsel bir karakter taşımasına bağlanabilir. El motifi, Peygamberimizin ve Onun Ehli beytine sevgisinin bir ifadesi olarak, mezar taşlarına işlenmiştir. Aynı zamanda Hz. Hüseyin'in taşıdığı İslam sancağının yere düşmediğini ve kıyamete kadar ellerde taşı-nacağını da sembolize etmektedir.²⁰⁸

İslam inancındaki bir rivayete göre, Hz. Muhammed (S.A.S) kızını ziyarete gittiği bir gün, kızı Hz.Fatma ile damadı Hz.Ali ve torunları Hasan ve Hüseyin'i mutlu bir şekilde görünce bu duruma çok sevinmiş ve sırtındaki hırkayı çıkararak, hepsini birden hırkası ile sarmıştır.

²⁰⁸ Sili, a.g.e., s. 223.

Böylece aynı hırka altında Hz. Muhammed ve Ehli beytiyle birlikte beş kişi toplanmıştır. Tasavvufta buna, abâ altına giren beş kişi anlamına gelen “Al-i Abâ, Pençe Ten-i Al-i Abâ veya Pençe-i Al-i Abâ” denmektedir.²⁰⁹

Beşli anlamına gelen “Pençe” aynı zamanda el ve avuç anlamı da taşıdığından, bileğe kadar parmaklar açık ve avuç içini ifade etmektedir. El resmi ise, “Hz. Muhammed, Ali, Fatma, Hasan ve Hüseyin”den oluşan beş ismi hatırlattığı gibi, başparmak Hz. Muhammed, şahadet parmağı Ali, ortanca parmak Fatma, diğer iki parmak ise Hasan ve Hüseyin’i sembolize etmektedir.²¹⁰ Bu nedenle beş sayısı İslamiyet’te kutsal kabul edilmektedir. Hatta İslam hekimleri önemli eserlerini bu nedenle beş cilt veya hamse şeklinde yazmışlardır. Asırlarca İslam dünyasında da ilaç tabletlerinin üzeri ayetler, hadisler ve el motifleri ile basılmıştır. İran’da “İmamiye” mezhebinde olanların namaz kılarken secde edilen yere *secdegâh* taşı koymaktadırlar. Kerbelâ toprağından (pişmiş toprak) yapılmış ve üzerindeki el şekli ile Ali isminin yer adlığı bu taş da ilginç bir uygulamayı göstermektedir. El şekli aynı zamanda Müslüman kadınların en kutsalı olan Fatma Ana’nın elini de sembolize etmektedir.²¹¹

209 Ayşen Aldoğan, “Anadolu Kültüründe-Sanatlarında Sembolik El Motifi”, II. *Battal Gazi ve Malatya Halk Kültürü Sempozyumu* (19-21 Ekim 1987), Malatya 1988, s. 26.

210 Muhammad Arslan, “İğdir Çevresinde Bir Grup El Motifli Mezar Taşı”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.I, S.I., 2008, Adıyaman, s.57.

211 Arslan, *a.g.e.*, s.57.

Ayrıca Kars ve Iğdır yöresinde Caferiler Muharrem'i yas ayı olarak kabul etmekte, Kerbela vakasının onuncu gününde (aşure) dağıtmakta, Kerbela sahasında da Hz. Hüseyin'in oğlu Ebu'l Fazıl Abbas'ın kesilen kollarını temsilen, metalden yapılmış bir elle dolaşmaktadırlar. Bölgede bu elam/elem olarak nitelendirilir (Fot. 322).²¹²

Tamamen dini inanışların etkisiyle çeşitli anlamlar yüklenerek şekillendirilen bu motif gündelik yaşamı etkilediği gibi, ölüm gibi bir gerçek sonrasında mezar taşları üzerine işlenerek de kişinin ahiret inancına etki etmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

Tunceli ilini kapsayan çalışmalarımız sırasında, Ovacık ilçesi Köseler Köyü Mezarlığı'nda tespit edilen kabrin yekpare sandukası üzerinde yer alan kabartma el motifi, bilekten itibaren verilip avuç içi ve parmaklardan oluşmaktadır (Fot. 140). Bu motif Tunceli genelinde şimdiye kadar tesbit ettiğimiz tek örnektir. Yörede edindiğimiz bilgiye göre el motifi, Alevî inan-

²¹² Sili, *a.g.e.*, s. 223.

cındaki kutsal beşliyi (Pençe-i Al-i Aba) ve Fatma Ana'nın elini simgelediği gibi ölen kişinin maharetli olduğunu da göstermektedir.

Ancak köy halkından edindiğimiz bilgiye göre; bu mezarda defnedilenin küçük bir çocuk olması, motifin maharetli bir kişiyi simgelemesinden çok yörede Hz. Ali kadar sevilen eşi Fatma Ana'nın şefkatli elini simgeleme ihtimalini düşündürmektedir. Zira küçük bir çocuk her daim şefkate ve korunmaya muhtaçtır.

İğdır **Karakoyunlu** (Fot. 323), Kayseri **Zamantı Irmağı** çevresindeki **Tomarza** ilçesine bağlı Büyük Söveğen Köyü mezarlığında,²¹³ **Kayseri'nin Develi** ilçesindeki **Yukarı Develi Ağalar** mezarlığında²¹⁴, İstanbul **Karacaahmet Mezarlığı** 10. Adada 1793 tarihli bir mezar taşının kitabesi altında da parmakları açık olarak işlenmiş el motifi yer almaktadır.²¹⁵

Fotoğraf 229. Üzerinde El Motifi Olan Mezar Taşı, İğdir (M. Arslan, 2008)

Bayrak Motifi

Eski Türk defin geleneğinde oldukça sık kullanılan bir motif olan bayrak tasvirine, Anadolu'da Selçuklu ile Osmanlı'nın erken dönemindeki mezar

213 Aslan, Kayseri Zamantı...s. 244-248.

214 Aslan, Develi İlçesindeki... 2007,s. 311-314.

215 Aldoğan, a.g.m., s. 26-35.

taşları üzerinde rastlanmamaktadır. Özellikle Osmanlı Dönemine ait İstanbul Karacaahmet, Eyüp Sultan mezarlıkları ve Hekimoğlu Ali Paşa Cami haziresi ile Bursa'daki bazı mezarlıklardaki erken dönem mezar taşı örneklerinde bayrak motifine yer verilmediği görülmektedir.²¹⁶

Osmanlı'nın geç ve Cumhuriyet'in erken dönem örneklerinde sıklıkla rastlanan bayrak motifleri, daha çok millî kimliği vurgulama amaçlı kullanılmışlardır. Özellikle Ardahan-Çıldır bölgesi mezar taşlarında birden fazla bayrak motifi kullanılması, bölgenin sık sık Ruslarla el değiştirmesi nedeniyle mezarların kaybolmaları kaygısının bir sonucu olabilir (Fot. 324). Ancak son dönemlerde vatan uğruna şehit olanların mezar taşlarına özellikle şehitlik sembolü olarak bayrak motifinin işlendiği görülmektedir. Geçmiş dönemde şehitlik sembolü olarak işlenen kılıç ve hançer motiflerinin yerini günümüzde bayrak motifleri almıştır.²¹⁷

Fotoğraf 230. Üzerinde Bayrak Motifi Bulunan Mezar
Ardahan-Çıldır Akçakale Köyü. (Y. Berkli, 2006)

Bölgedeki çalışmalarımız sırasında Tunceli'deki hemen her mezarlıkta bu motifin örnekleri tesbit edilmiştir. Özellikle Kataloga aktardığımız (Katalog No: 4.1.2, 4.2.1, 4.4.9, 4.10.1, 4.10.2, 4.10.3, 4.10.4, 4.10.6, 4.15.1) me-

²¹⁶ Berkli, Mezar Taşlarında Görülen... s.78.

²¹⁷ Berkli, Mezar Taşlarında Görülen... s.78.

zar taşlarından anlaşılacağı gibi, bayrak motifi koç ve at şeklindeki mezar taşları ile sandukalı ve şahideli mezarların üzerinde sevilerek kullanılan bir motiftir. Bu motifi oluşturan ay ve yıldız şekilleri yapıldıkları dönemlere göre bazen farklılık gösteriyor olsa bile yörede her dönem mezar taşları üzerine işlenmiş örnekleri ile en sık karşılaşılan motiftir.

Bölgedeki mezar taşları üzerindeki bayrak motiflerini belli bir kronolojiye bağlayacak bir çalışma yapamamak da, özellikle Tunceli'nin Pertek ilçesinden Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'ne getirilmiş 1322/1904 tarihli koç heykeli üzerindeki Osmanlı Bayrak motifi şimdiye kadar il genelinde tespit ettiğimiz en erken tarihli örnek olması açısından önemlidir (Foto. 188). Bu motifin bir benzerinin Erzincan Müzesi'nde (Fot. 325) yine bir koç heykeli üzerinde tespit edilmiş olması, bu iki mezar taşı örneğinin aynı tarihli olabilecekleri ihtimalini düşündürmektedir.

Fotoğraf 231. Üzerinde Osmanlı Dönemi Bayrak Motifi Olan Koç Heykeli Erzincan Müzesi. (Y. Berkli, 2007)

Erken tarihli bu örnek dışında Kataloga aktardığımız Hozat ve Pertek ilçelerindeki mezarların bazıları üzerinde de Cumhuriyet dönemine ait bayrak motifleri görülmektedir (Fot.9, 18, 49). Ayrıca, Ovacık ilçesinin Köseler Köyü Mezarlığı'nda tespit edilen yekpare sandukalı mezarlar ile pehle taşlı mezarların şahideleri üzerinde farklı formlara sahip çiçek benzeri Ay-yıldız motifleri de mevcuttur (Fot. 139, 141, 142, 145, 148).

Anadolu'da bu motifin benzerleri daha çok geç dönemde, yani XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyıl ilk yarısına ait örneklerde karşımıza çıkmaktadır. Erzurum-**Hınıs**, **Tekman** ve Ardahan-**Çıldır merkez** ve köyleri ile Erzin-**can**'ın birçok ilçesindeki geç dönem mezar taşı örneklerinde bayrak motifinin işlendiği görülmektedir.²¹⁸

Kandil Motifi

Eski çağlardan itibaren aydınlanmak için yapılmış olan kandil, zamanla işlevini kaybetse de mimaride ve özellikle mezar taşları üzerinde motif olarak işlenmeye başlanarak, yeni anlamlar kazanmıştır. Anadolu'da yaygın olarak kullanılan motiflerin başında gelen "**kandil**", artık, ölünün yolunu aydınlatıcı bir mânâ kazanarak mezar taşları üzerine işlenmiştir.

Ebedî yolculuğun başlangıcı sayılan karanlık mezar çukurlarını aydınlatan ışık kaynağının simgesi durumundaki²¹⁹ kandil motifiyle, ölünün ruhunun Allah'ın nuruna kavuşması ve sürekli aydınlık içinde kalması amaçlanmıştır.²²⁰ Kur'an-ı Kerim'de Nur suresi 35. Ayet'te, Allah'ın nuru kandile benzetilerek, ikonografik bir anlam yüklenmiştir.²²¹ Sembol olarak kandil, İslam dininin yanı sıra Yahudilik ve Hristiyanlık'ta da önemli bir yere sahiptir.²²²

Anadolu'da hem Selçuklu hem de Osmanlı dönemlerine ait değişik yörelerdeki mezar taşlarında kandil motifine rastlamak mümkündür. Bunlardan bazıları; **Konya**, **Akşehir**, **Ahlat**, **Kırşehir**, **Tokat**, **Erzurum**, **Sivas**, **Van**, **İznik**, **Bursa**, **Bergama**, **Selçuk**, **Balat**, **Edirne** ve **İstanbul** gibi merkezlerdir (Fot. 326).²²³

218 Bkz. Yunus Berkli, *a.g.e.*

219 Abdüsselam Uluçam, Eski Erci – Çelebibağı Mezarlığı ve Mezar Taşları, Ankara, 2000, s. 57.

220 S.Kalfazade- Ö.Ertugrul " Kandil ve Kandilin Motif olarak Anadolu Türk Sanatındaki Kullanımı Üzerine", *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, s.2,1989, 28

221 **Nur suresi 35. Ayet** "Allah göklerin ve yerin Nur'udur. O'nun nuru, içinde ışık bulunan bir kandile benzer. O ışık bir cam içerisinde. Camda sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır. Bu yalnız ne doğuda ve ne de batıda bulunan bereketli zeytin ağacından yakılır. Onun yağı kendisine bir ateş dokunmasa bile hemen ışık verir. Bu ışık nur üstüne nur'dur. Allah dilediğini nur'una kavuştur".

222 M. Ayaz Başak, *a.g.e.* s. 111.

223 M.Ayaz Başak, *a.g.e.*, s.111.

Fotoğraf 232. Üzerinde Kandil Motifi Bulunan Mezar Taşı,
Van-Gevaş (M. Ayaz Başak, 2008)

Kandil motifi, zaman zaman farklılıklar gösterse de, temel öğeleri açısından benzer özelliklere sahiptir; en altta *kaide* (*altlık*) kısmı yer almaktadır. Bu bölüm genellikle üçgen bir forma sahiptir. Kaidenin üzerinde ise, *gövde* (*karın*) kısmı bulunur. Bu bölüm, farklı tiplerde karşımıza çıkar. Bunlar arasında en yaygını dairesel olanıdır. Bu dairenin içi bazen çarkıfelek ve geometrik geçmelerle doldurulmuş, bezen de boş bırakılmıştır. Gövde kısmından sonra *boyun* gelmektedir. Bu bölüm, genellikle kaideyle benzer bir form sergiler.²²⁴ Kandilin en üst kısmı ise çoğunlukla herhangi bir yere bağlamaya yarayan bir zincirle son bulur. Bu zincir çoğu kez palmet şeklinde tezyin edilmiştir.²²⁵

Tunceli genelini kapsayan araştırmalarımız sırasında kandil motifinin yer aldığı iki mezar örneği tespit edilmiştir. Kandil motiflerinin yer aldığı bu mezarlar Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine tarihlendirilmektedir.

Selçuklu dönemine ait ilk örneğimiz Tunceli'nin Pertek ilçesi Dorutay Köyü Sultan Hıdır Türbesi içersindeki mezarın ayak şahidesinde yer al-

224 Kemal Özkurt, "Mezar Taslarında Kandil Motifi", II. Van Gölü Havzası Sempozyumu Van Gölü Çevresi, Ankara, 2007, 132-142.

225 Başak, a.g.e., s.111.

maktadır. Baş şahidesi üzerindeki H.610/M.1214 tarihinden Selçuklu dönemine ait olduğunu anladığımız mezarın ayak şahidesinin dış yüzü üzerindeki kandil motifi, formu itibarıyla yapıldığı dönemi yansıtmaktadır. Kandil motifinin prototipi gibi duran bu örnekte, üstte herhangi bir yere asılmasını sağlayacak zincir motifi olmayıp kandil sadece gövde ve boyun kısmından oluşmaktadır (Fot. 153). Ayak taşı üzerine kazıma olarak işlenen motif bu haliyle oldukça sade bir görünüme sahiptir.

İkinci örnek Osmanlı dönemine ait olup, Tunceli'nin Pertek ilçesinin Pınarlar Köyü eski mezarlığında tespit edilmiştir. Hacı Nefise Hanım'a ait H.1302/1885 tarihli mezarın sanduka bölümünün geniş yan yüzeyi üzerindeki kandil motifleri zemine kabartma olarak işlenmiştir. Motifler, en altta kaide, daha sonra gövde (karın) kısmından oluşmaktadır ve en üst kısmında ise herhangi bir yere asmaya yarayan bir zincirle sonlandırılmıştır (Fot. 160).

İbrik Motifi

İbrik motifi temizliği, İslam dinini ve öteki dünyayı hatırlatan dinî bir semboldür. Mezar taşı üzerinde ibriğin tek başına verilmesi, mezar her kime ait ise onun ahiret inancı ile ilgili olmalıdır.²²⁶

Ayrıca kimilerine göre de ibrik cömert insanlara mahsus bir mezar taşı motifidir. Mezar taşlarında ibrik kabartması, defnedilen şahsın halim selim bir insan olduğunu, hayatı boyunca toplum için çalıştığını ve geride ölmez eserler bıraktığını ifade etmektedir. Aslında bu motif, fedakâr insanların hatırasının halk nezdinde daima yaşatıldığına şahitlik etmektedir.²²⁷

Araştırma konumuz kapsamında Tunceli mezarlıklarında yaptığımız incelemelerde bu motifin hem koç-koyun şeklindeki mezar taşları hem de sandukalı mezarların sanduka yan yüzlerinde sevilerek kullanıldığı tespit edilmiştir.

226 Hamza Gündoğdu, "Nahcivandan Figürlü Bir Mezar Taşının Düşündürdükleri", Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, S. XVI. Erzurum, 2006, s. 55

227 Sili, a.g.e., s. 225.

Pülümür Sağlamtaş Köyü Mezarlığı'ndaki kırık koç heykelinin gövdesi üzerine kabartma olarak yapılmış ibrik tasviri, bu motifin figür şeklindeki mezar taşları üzerinde tespit edilmiş en güzel örneklerinden biridir. (Foto No: 172, Çiz.60). Yanında silah, binicisiz at figürüyle birlikte ele alınmış ibrik motifi, gövdenin sol yüzüne kabartma olarak işlenmiştir. Koç heykeli üzerinde yer alan bir diğer ibrik motifi ise, Pülümür'ün Süleymanuşağı Köyü Derviş Gülabi Türbesi'nin giriş kapısının sol tarafındaki kırık koç heykelinin sağ bacağı üzerine, kabartma olarak işlenmiştir.

İbrik motifi, çalışma bölgemizde saptadığımız koç heykeli şeklindeki mezar taşları dışında, sandukalı mezarların yan yüzleri üzerinde de yer almaktadır. Bu uygulamanın ilk örneği Tunceli-Hozat ilçesi Dervişcemal Köyü Mezarlığı'nda tespit edilmiştir. Ali Ağa'ya ait H.1166-M.1752 tarihli mezarın sandukasının güney yan yüzü üzerinde yer alan motif, üstte bir tüfek tasviri ile yan tarafında hançer, barutluk ve kepçe motifleriyle birlikte, kabartma tekniğinde işlenmiştir (Fot. 20).

Sanduka üzerinde tespit edilen ikinci örneğimiz, Mazgirt'in Gelincik Köyü Mezarlığı'ndaki H.1311-M.1893 tarihli Seyid Ahmet'in şahideli sandukalı kabrinin sandukası üzerinde yer almaktadır (Fot.91, Çiz.41). Sandukanın sağ geniş yüzeyi üzerindeki ibrik motifi kabartma olarak verilmiş ve hemen yanında da, ibrik altlığı olarak bilinen kirli su lengeri ile birlikte ele alınmıştır. Motifin sol tarafında hareket halindeki atı ile bir süvari motifi ve yüzeyi boydan boya kuşaklar halinde dolaşan kırık çizgilerin meydana getirdiği geometrik bezemeler görülmektedir.

Dervişcemal ve Gelincik köylerindeki sandukalı mezarların yan yüzlerine işlenmiş bu ibrik motiflerinin benzer örnekleri Anadolu'nun birçok yerinde görülebilmektedir. Özellikle Tunceli'nin sınır komşusu Erzincan, ayrıca Kayseri ve Erzurum'da bu motifin geç tarihlere kadar yapılmış örnekleri mevcuttur (Fot. 327). Yine Ardahan'ın Çıldır²²⁸ yöresindeki bazı kadın mezarlarının sandukaları üzerinde de bu motifin görülüyor olması,

228 Yunus Berkli, "Ardahan-Çıldır Çevresinde Heykel Biçimli Mezar Taşların Türk Sanatındaki Yeri ve Önemi" *Sanat Dergisi*: Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Erzurum, 2006.

Anadolu'da kadın-erkek ayrımı olmaksızın tüm mezar taşlarında kullanıldığıının açık göstergesidir.

Fotoğraf 233. Üzerinde İbrik Motifi Olan Sanduka Parçası
Erzincan-Çayırılı Çilhoroz Köyü (H.Çal, 2011)

Tunceli genelinde üç ilçede tesbit ettiğimiz ibrik motifi, bölgede temizliğin ve cömertliğin simgesi olarak, ağaların veya Alevî Dedelerin mezar taşları üzerine özellikle işlenmiştir. Gelincik ve Dervişcemal Köyü mezarlıklarındaki sandukalı mezarların **Alevî Dedesi veya Piri** olarak tanınan **Ocak** sahibi kişilere ait olmaları, ibrik motifinin herkes için değil, yörede cömertlik, temizlik ve güzel ahlakları ile topluma örnek teşkil etmiş **Baba, Dede, Pir** gibi Alevî inanç önderlerinin mezar taşları üzerine işlenmiş olabileceği ihtimalini düşündürmektedir.

Kilit Motifi

Tunceli bölgesindeki çalışmalarımız sırasında rastladığımız kilit motifi, yöre insanına göre diğer dünyaya göçü ve ölen kişi için yeni bir kapının (**ahiret kapısı, hak kapısı**) açılmasını sembolize etmektedir. Tunceli'nin Hozat ilçesi Dervişcemal Köyünde rastladığımız bu motifte dikkat edilmesi gereken diğer bir husus da, köye adını veren Derviş Cemal Dede'nin taleplerinin defnedildiği bir mezarlık olmasıdır. Bu durumda kilit motifinin, yöre için dinî yönden daha ehil ve ahiret inancı tam insanların mezar taşları üzerine tasvir edilmiş olabileceği fikrini düşündürmektedir.

Dervişcemal Köyü Mezarlığı'nda tespit edilen bu kilit motifleri, lahit formundaki yekpare sandukaların yan yüzeylerine kabartma olarak işlenmiştir. Asma kilit formundaki bu motiflerin çoğu tek başına ele alınmışken yanlarında anahtar, kütüklük, saz gibi diğer motiflerin de görüldüğü sandukalı mezar örnekleri mevcuttur (Fot. 23, Çiz. 14).

Mutfak Eşyası (Kepçe, Kaşık, Tabak) Motifi

Anadolu'da daha çok kadın mezar taşları üzerinde görmeye alıştığımız mutfak eşyası motifleri (kaşık, tabak, çaydanlık, bardak, vb.), Tunceli'de erkek mezar taşları üzerinde de izlenebilmektedir. Bu durumun oluşmasının en önemli nedeni, yörede yaşayan insanların dünya ve ahiret inançlarıyla birlikte ortaya çıkan bazı dinsel uygulamalardır.

Alevilerin yoğun olarak yaşadığı bu topraklar üzerinde dinî inanın şekillendirmeleriyle ortaya çıkan bu uygulamalardan en önemlisi, belli bir ritüelle yerine getirilen “**hak lokması, ocak lokması ve ölü aşı**” adı verilen ve hayır amaçlı dağıtılan yemeklerdir. Bunlar arasından en önemlisi hiç şüphesiz konumuz ile alakalı ölüm sonrası hayır amaçlı dağıtılan “**ölü aşı veya ölü yemeği**” geleneğidir.

Bu törenlerde ölü adına dağıtılan yemeklerin ana maddesini et oluşturur. Ancak bunun kesilip kanı akıtılan kurban eti olmasına ayrıca özen gösterilir. Cenaze sahipleri tarafından kesilen koç-koyun gibi kurbanların etleriyle pişirilen yemeklerin “**lokma**” olarak törene katılan insanlara sunulmasıyla da bu görev yerine getirilmiş olur.

Mezar taşlarına da yukarda bahsettiğimiz geleneğin etkisiyle, motif olarak işlenen kepçe, kaşık, tabak tasvirleri, bu törenleri ve törenler sırasında kullanılan eşyaları simgelemektedir. Ayrıca mezarda yatan kişinin sağlığında misafirperver, lokma dağıtan hayırsever bir kişiliğe sahip olduğunu göstermek için tasvir edilmiş olabileceği ihtimalini de düşündürmektedir.

Bölgede yaptığımız incelemeler sırasında Hozat ilçesinin Dervişcemal Köyü'nde tespit ettiğimiz motifler arasında kepçe, kaşık ve yemek tabağı tasvirleri yer almaktadır. Bu tasvirler köy mezarlığındaki (Katalog No: 4.3.1, 4.3.2, 4.3.3, 4.3.4, 4.3.5) mezarların özellikle sanduka kapak taşla-

rı üzerinde görülmektedir. Kitabelerinden ve genel tipolojilerinden erkek mezarı olduğunu belirlediğimiz bu örneklerin sandukalarının yan yüzleri ile kapak taşları üzerinde yer alan motifler, yüzeye kabartma veya kazıma tekniğinde işlenmişlerdir (Fot. 20, 22, 25, Çiz.12, 13,15).

Mezarlık içersindeki en eski örneğimiz 1166/1752 tarihi ile Ali Ağa'ya ait şahideli sandukalı mezardır (Fot. 20, Çiz.13). Sandukasının kuzey geniş yan yüzü üzerinde büyük bir kepçe motifinin görüldüğü mezarın kapak taşı üzerine de, sofr düzeninde yan yana sıralanmış tabak ve ters yerleştirilmiş kaşık motifleri kabartma tekniğinde işlenmiştir. Kaşıkların ters verilmesi, yöre halkına göre, yemeği yiyen kişinin doyduğunun ve artık sofradan kalkabileceğinin işaretidir. Bu sofr adabının mezar taşlarına işlenmesindeki amaç ise ölen kişinin dünyadaki rızkını ziyadesiyle yediğini ve artık sofradan kalkabileceğini gösterir. Yani bedenden ayrılan ruhun ahirete göçünün gerekliliğinin bir nişanesidir.

Tunceli dışında bu motiflerin görüldüğü bir diğer il, Erzincan'dır. Özellikle İliç ilçesinin bazı Alevî köylerinde bu motiflerin işlendiği mezar taşları bulunmaktadır. İliç'in Çaykaya Köyü'ndeki mezarın sandukasının geniş yan yüzeyi üzerine işlenen bezeme, bir sini içerisine yerleştirilmiş tabak ve kaşıklardan oluşmaktadır (Fot. 328). Bu motiflerin özellikle Erzincan'da yine bir Alevî köyünde görülmesi tesadüf olmayıp bu bölgeler arasındaki kültürel bağı göstermesi açısından son derece önemlidir.

Fotoğraf 234. Sandukanın Yan Geniş Yüzü Üzerine Kabartma Olarak İşlenmiş Sini Tasviri ile Bunun İçerisinde Yer Alan Tabak ve Kaşık Motifleri Erzincan-İliç Çayyaka Köyü (Sime) (İsmail Bolkan'ın Arşivinden)

Ayrıca Van Erçiş Çelebibağ'daki kırık bir koç heykeli üzerinde bulunan kepçe veya kaşığa benzer şekil (?), Anadolu'da bu geleneğin geniş bir yayılama sahip olduğunu da gösterebilir (Fot. 329).

Resim : 23 - Erçiş Purmak (Gölağzı) Mezarlığı.

Fotoğraf 235. Üzerinde Kepçe Motifi Olan Kırık Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı, Erçiş Purmak (Gölağzı) Mezarlığı. (A. Uluçam, 2000)

Saz Motifi

Mezar taşları üzerinde; ölen kişilerin hayattaki işi, yaşantısı, dünya görüşü ve inanç dünyasının getirdiği motiflerin yer aldığı bilinmektedir.²²⁹ Bu motiflerden biri de Tunceli'deki çalışmalarımız sırasında tespit ettiğimiz saz motifidir.

Bu alet, öteden beri sadece eğlence aracı olarak görülmemiş, bulunduğu ortamdaki insanları bir araya getiren sesli bir sembol olarak da kabul edilmiştir. Anadolu'da özellikle Alevî inancının ve kültürünün yaşandığı coğrafyalarda sıklıkla karşımıza çıkan saz, bu topraklarda Aleviliğin bir sembolü haline gelmiştir.

Anadolu'da sadece bir enstrüman olmaktan çıkan saz, Alevî mezhebine mensup insanların Cem törenlerini şekillendirirken, hak aşkı için semaha kalkan Alevî canlarının kendinden geçerek dönme ritüellerini yerine getirmelerini sağlayan kul ile Hak arasında kutsal bir aracı vasfı da kazanmıştır.

Pir Sultan Abdal gibi Anadolu erenlerinin her daim yanlarından ayırmadıkları saz, Dede, Baba adlarıyla tanımlanan diğer Alevî inanç önderlerinin de vazgeçilmez yol arkadaşları olmuştur. Böylece bu Dedelerin gittikleri Alevî köylerinde ibadetin yerine getirilmesi sağlanırken, insanların da özlerine bağlı kalması sağlanmıştır.

Araştırma konumuzu oluşturan Tunceli coğrafyasında da bir enstrüman olarak sazın kendisinin ve motifinin ayrı bir önemi vardır. Bu duruma yol açan, Alevî inancında sazın kutsal bir müzik aleti olarak kabul edilmiş olmasıdır. Saz çalan kişi ona niyaz ederek başlar ve bitirir. Saz veya bağlama, cem seremonisinin ana parçalarından biridir. Onsuz cem yapılsa da gerçek bir cem olarak algılanmaz.

Yine aynı nedenle Tunceli'deki hemen her evde bir bağlama ve çalan biri bulunmaktadır. Aileler, çocuklarının (daha çok da erkek çocuklarının) bağlama çalmasını oldukça desteklerler. Yörede basit bir müzik aleti olarak algılanmayıp, değer verilen ve saygı duyulan saz, mezar taşları üzerine de

229 Şerif Baştaç, *Avrupa Hunları-Ölü Kurbanları ve Mezarları*, Makaleler-2, Ankara, 2005, s. 266-267.

motif olarak işlenerek hem meslekî hemde inanç boyutunda mezardaki kişileri bir nevi tanımlandırmada da kullanılmıştır.

Tunceli'nin Hozat ilçesi Karaçavuş Köyü'nde tespit edilen ilk örnek, pehle taşlı şahideli mezarların baş şahideleri üzerinde yer almaktadır (Fot. 40, Çiz.21). Ayrıca yine aynı mezarlıktaki soyutlanmış insan şeklindeki şahidelerin iç yüzlerine de kazıma tekniğinde işlenen motifler taşın yapısından kaynaklı silinmeyle yüzyüzedirler. Bu örnekler dışında baş ve ayak şahideli mezarların yuvarlak kemerli iç yüzlerine işlenmiş saz motifleri de mevcuttur (Fot. 43, Çiz. 22).

Saz motifinin tespit edildiği diğer bir mezarlık da yine aynı ilçeye bağlı Dervişcemal Köyü'ndedir. Bu mezarlık içerisindeki ilk saz motifimiz, yekpare sandukalı mezarın yan yüzeyine kabartma tekniğinde işlenmiştir (Fot.26, Çiz.16). İkinci örneğimiz ise, at heykeli şeklindeki mezar taşı üzerinde olup, atın gövdesinin yan yüzeyine kazınmıştır (Fot.33, Çiz.18). Bunun yöre dışındaki tek benzeri Erzincan Müzesi'nde sergilenmekte olan bir koç heykelidir. Bu örnek iki bölge arasındaki kültürel bağların yorumlanabilmesinde oldukça önemli bir eserdir (Fot. 329).

Fotoğraf 236. Üzerinde Saz Motifinin Yer Aldığı Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı (Y. Berkli, 2007)

Yukarda verdiğimiz bilgiler ve bölgedeki örneklerle dayanarak şu sonuca ulaşılabiliriz; saz motifi, en basit anlamıyla kişinin sağlığında saz çaldığını

veya yöresinde bunu meslek olarak yapan bir halk ozanı olabileceği gibi, bir ocağa bağlı Alevî Dedesi olduğunu vurgulamak için de mezar taşları üzerine özellikle işlenmiş olma ihtimalleri bulunmaktadır.

Saç Örgüsü ve Gerdanlık Motifi

Anadolu'da farklı şekillerde gördüğümüz kadın heykelleri şeklindeki mezar taşı geleneği, özellikle Klasik Osmanlı döneminde, göz alıcı zengin süslemeye sahip, soyutlanmış heykel formlu kadın mezar taşları olarak kendisini göstermiştir (Fot. 330, 331). Bu dönemde başta İstanbul olmak üzere başkent üslubuna yakın tüm kadın mezar taşlarında bir etkileşim söz konusuyken, Anadolu'nun köy ve yaylarında yaşayan Türkmen kadın mezar taşlarında, ya mutfak eşyaları, ya da şahide kısmına işlenen ziynet eşyası veya saç örgüsü motifleriyle bir kadın mezarı olduğu belirtilmeye çalışılmıştır.²³⁰

Kadın mezarlarının şahide ve sandukaları üzerine işlenen bu motifler (***saç örgüsü ve gerdanlık***), araştırmamız kapsamında Tunceli bölgesindeki bazı mezar taşlarında da tespit edilmiştir. Yöre halkı, bu motiflerin mezar-
da yatan kişinin genç kız veya kadın olduğunu belirtmek için özellikle işlendiklerini belirtmektedir.

²³⁰ Berkli, "Ardahan-Çıldır Çevresinde..." s.184.

Fotoğraf 237. İstanbul Zeytinburnu Erikli Baba Mezarlığı Bir Bayan Mezarı (S. Berk, 2006)

Fotoğraf 238. 29- İstanbul Zeytinburnu Yeni Kozlu Mezarlığı Bir Bayan Mezarı (S.Berk, 2006)

Tunceli Merkez Rostan mezarlığındaki (Katalog No: 4.1.1) sandukalı mezarların kapak taşları üzerinde yer alan baş şahideleri, formları itibariyle birebir kadın heykeli olarak biçimlendirilmiş, üzerlerine işlenen saç örgüsü ve kolye motifleriyle de burada yatan kişinin bir kadın olduğu bilgisi vurgulanmıştır (Fot. 10b, Çiz. 5b). Mezarlıkta Sultan Yarguç'un Mezarı olarak belirttiğimiz örnekte, baş şahidenin dikdörtgen gövdesi üzerine yapılmış omuz ve baş bölümü ile tam bir insan şekli verilmiştir. Baş kısmında tüm yüz hatları oluşturulmuşken, heykelin saçları iki ayrı örgü halinde sırttan aşağıya doğru kabartma olarak işlenmiştir. Yine ön tarafta da zinciri veya ipiyle birlikte muhtemelen altın bir ziynet eşyası boyundan aşağıya doğru sarkmış bir vaziyette işlenmiştir (Çiz. 5b).

Rostan Mezarlığı'nda Sultan Arguç'a ait mezarın baş şahidesi üzerinde tespit ettiğimiz saç örgüsü motifinin benzerlerine Elazığ'ın Baskil ilçesi Teslim Abdal Köyü le Adıyaman'ın Besni ilçesi İncepınarlar Köyü'ndeki kadın mezar taşları üzerinde de rastlanmaktadır (Fot. 332). Kolye veya altın ziynet eşyasının benzer örneği ise, Ardahan'ın Çıldır ilçesi Kuruttepe Köyü'nde bulunan kadın mezar taşı üzerinde yer almaktadır. Burada soyutlamış

kadın heykeli şeklindeki şahidenin boyun kısmına asılmış altın ziynet eşyası stilize edilerek işlenmiştir. (Fot. 333).

Fotoğraf 239. Adıyaman Besni İlçesi Sugözü Beldesi Saç Örgülü Baş Şahide (M. Arslan-N. Uysal'dan)

Fotoğraf 240. Ardahan-Çıldır Kurttepe Köyü Soyutlanmış Bayan Heykeli Şeklindeki Baş Şahidesi Üzerindeki Kolye Motifi (Y. Berkli, 2006)

Çalışmamız kapsamında tespit ettiğimiz bir diğer örnek de Tunceli'nin Mazgirt ilçesi Gelincik Köyü ezarlığındaki (Katalog No: 4.8.15) numaralı mezar üzerindedir. Baş ve ayak şahideli sandukalı mezarın baş şahidesi yerine bırakılan soyutlanmış kadın figürü, başlık veya saçıyla farklı bir görüntü çizmektedir. Bu şahidenin iç yüzü üzerinde boyuna asılı duran, uçlarında beş adet altının olduğu gerdanlık ziynet eşyası ise, tüm göğsü kaplayacak şekilde stilize edilerek verilmiştir (Fot. 116).

Yöre halkı, gerdanlık benzeri altın ziynet eşyasını kadınların ve kızların gündelik hayatta süs ve gösteriş amaçlı olarak sürekli taktıklarını, beşibir-yerdenin kadınların özellikle evlendikten sonrası taktıkları bir takı olduğunu, tek altının ise genellikle bekâr genç kızlar tarafından kullanıldığını belirtmektedir. Bu durum da, Rostan mezarlığındaki örneğin genç bir kıza veya hiç evlenmemiş bir kadına ait olabileceği ihtimalini düşündürmektedir.

Figürlü Motifler

Orta Asya'da İ.Ö. 7.yy'dan beri varlığı bilinen figürlü anlatım “*Hayvan Üslubu*” olarak adlandırılmaktadır. Bu üslupta en çok görülen hayvanlar kurt, kaplan, geyik, dağ keçisi veya koçu, ejder, horoz, yırtıcı hayvanlar ve kuşlardır.²³¹ Bu hayvan figürleri iyilikle kötülüğün, sonsuzluğun, güçlülüğün, aydınlık ve karanlığın, bereketin, evrenin simgesi olarak; saray, kale, kervansaray, medrese, türbe ve mezar anıtlarında uygulama alanı bulmuşlardır.²³²

Mezar taşları, İslam öncesi Orta Asya kültür ve inancının, İslamî dönem inanç ve yaşantısı ile çok uyumlu birer sentezini ortaya koymaktadırlar. Koç-koyun ve at biçimli heykeller ile diğer mezar taşları üzerine çizilen insan ve hayvan figürleri, ölen kişinin tasvirinin çizilme geleneği olarak, Orta Asya'dan Anadolu'ya yansımıştır.²³³

Tunceli yöresinde tesbit ettiğimiz mezar taşlarında bezeme olarak işlenen figürler arasında; başta insan olmak üzere, binicili veya binicisiz at, kuş, dağ keçisi gibi çeşitli hayvan figürlerinin belirli bir kompozisyon çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Bu tasvirler arasında at figürü sadece erkek mezar taşlarına işlenmişken, dağ keçisi kadın, kuş figürü ise, hem kadın hem de erkek mezar taşlarına işlenmiştir.

At Figürü; Anadolu'da at daima insanın şeref, kahramanlık ve namusunun sembolü olduğu halde, atsızlık mağlubiyetin, sefaletin ifadesi olmuştur.²³⁴ Ata verilen bu değerden olsa gerek, Tunceli bölgesinde de at figürü en çok tercih edilen tasvirler arasında olmuştur. Ayrıca bu figür, yöre halkı tarafından ölen şahsın sağlığında iyi at binen, yiğit, mert bir insan olduğunu vurgulamak için mezar taşı üzerine özellikle işlendiği belinmektedir.

İncelediğimiz örneklerin bir kısmı üzerinde, binicili veya binicisiz-kuşum takımlı, çeşitli at figürlerinin yer aldığı görülmektedir. Toplam on örnekte görülen (Katalog No: 4.3.3, 4.3.6, 4.8.5, 4.8.9, 4.8.12, 4.8.17, 4.10.1,

231 Ayla Ödekan, “Mimari Bezeme”, *Türkiye Tarihi*, I, İstanbul, 1995, s.248

232 Gönül Öney, *Anadolu Selçuklu Mimarisi Süslemesi ve El Sanatları*, Ankara, 1992, s 37.vd.

233 H.P. Laqueur, *a.g.e.*, s. 4.

234 Sili. *a.g.e.*, s. 221.

4.13.2, 4.14.1, 4.15.5) bu figürlerin, gövde üzerinde hareketli veya hareket-siz bir şekilde işlendikleri ve genellikle de bir çerçeve içerisine yerleştirildikleri görülmektedir (Fot. 23, 30, 83, 91, 123, 139, 167, 172, 341, 342).

Daha çok koç ve at heykeli şeklindeki mezar taşları üzerinde yer alan bu figür; Gelincik, Dervişcemal, Karaçavuş köyü mezarlıklarında sandukaların yan yüzeylerine işlendiği görülmektedir (Fot.91, Çiz. 41). Gelincik Köyü mezarlığındaki (Katalog No: 4.8.9) numaralı mezarın sandukasının yan yüzü üzerinde atıyla hareket halinde tasvir edilmiş bir süvari motifi yer alıp, zemine kabartma tekniğinde işlenmiştir. Bunun dışında Karaçavuş Köyü Mezarlığı'nda, kırık bir sanduka parçası üzerinde yer alan at tasviri yine bir süvari tarzında ele alınmış, ancak burada diğer örneklerden farklı olarak ana kompozisyonun arkasında ikinci bir insan figürüne de yer verilmiştir. Elinde testi benzeri bir kab bulunan bu figür atıyla giden bir kişinin arkasından su dökerken betimlenmiştir Fot. 334).

Fotoğraf 241. Tunceli- Karaçavuş Köyü Mezarlığı,
Üzerinde At ve İnsan Tasvirlerinin Yer Aldığı Sanduka
Parçası

Tunceli-Ovacık ilçesi Köşeler Köyü Mezarlığı Hasan Oğlu Ali Rıza'nın Mezar sandukası üzerindeki binicisiyle birlikte verilen at hareket halinde olup, atın üzerindeki süvari de elindeki mızrağı fırlatmak üzereyken resmedilmiştir. (Fot.139) Sanduka üzerine kabartma olarak işlenmiş binicili

at tasviri, bu yönüyle, ilk örneklerini Orta Asya taş anıtları üzerinde gördüğümüz av ve savaş sahnelerine benzemektedir.

Bölgenin koç ve at heykeli formundaki mezar taşları üzerinde de görmeye alıştığımız bu motifin binicili veya binicisiz olarak verilen örnekleri de mevcuttur. Mazgirt'in Gelincik Köyü Mezarlığındaki II. No'lu Koç heykeli üzerindeki at tasviri binicisiz olarak verilir eysiz bir şekilde resmedilmiştir. Nazimiye ilçesinin Bostanlı Köyü'ndeki at heykeli şeklinde olan örneğimizde ise, binicisiz at tasviri, koşum takımlarıyla birlikte resmedilmiştir (Fot. 335).

Fotoğraf 242. At Şeklindeki Mezar Taşı Üzerine Koşum Takımlarıyla Birlikte Resmedilmiş At Tasviri Tunceli-Nazimiye ilçesi Bostanlı Köyü

Koç heykeli üzerinde süvari ve çeşitli av hayvanlarının bulunduğu Anadolu'daki en erken örnek, Van Müzesi'nde sergilenmektedir. Envanterinde Yüksekova İlçesi'nden getirildiği kayıtlı olan bu koç heykelinde, binicili bir at ve çeşitli hayvan figürleri ile bunların arasına yerleştirilmiş bir kılıç motifi, yüksek kabartma tekniğinde işlenmiştir (Fot. 336). Bu örnek dışında Kars, Ardahan, Erzurum ve Erzincan'da bulunan koç-koyun heykeli şeklindeki mezar taşları üzerinde de yine bu figürün görüldüğü örnekler mevcuttur (Fot. 337).

Fotoğraf 243. Üzerinde çeşitli figürlerin olduğu Koç Heykel Biçimli Mezar Taşı, Van Müzesi (A. Uluçam, 2000)

Fotoğraf 244. Üzerinde Binicisiz At Figürünün Yer Aldığı Koç Heykeli Erzincan Müzesi (Y. Berkli, 2007)

Koç ve at heykel biçimli mezar taşları üzerinde binicili ve binicisiz at figürü işleme geleneği, Anadolu dışında Azerbaycan ve Gürcistan bölgelerinde de görülmektedir. Bu figürlerin mezar taşlarına, ölünün ruhunun öteki dünyaya gidişini simgelemek amacıyla işlendiği düşünülmektedir²³⁵ (Fot. 338, 339).

Fotoğraf 245. At figürlü koç heykeli, Urud Köyü-Sisian-Ordubad-Azerbaycan (R. Efendi, 1984)

Fotoğraf 246. Gövde ve ayakların tek parça olarak verildiği Koç heykeli, Tiflis-Gürcistan (B. Karamağaralı, 1992)

Anadolu'da at figürleri, sadece mezar taşları üzerinde değil mimarî eserlerde de görülebilmektedir²³⁶ (Fot. 340). Diyarbakır surlarının Sultan Melikşah Burcu'ndaki binicisiz at tasvirleri, Orta Asya'dan Anadolu'ya, Türklerin gittiği tüm bölgelerde, anlamına uygun olarak her alanda kullanıldığını göstermektedir.

²³⁵ Berkli, "Erzurum ve Erzincan Çevresinde..." s.179.

²³⁶ Aynı, s. 178.

Fotoğraf 247. Diyarbakır surları, Sultan Melikşah
Burcundaki binicisiz at figürleri (Y.Berkli, 2007)

Kuş figürü; Orta Asya inanışları çerçevesinde yorumlanan kuş figürü, bu çerçeve de Tanrı, Tanrı sembolü, ruhların doğmamış hali, ölenin ruhu, tarikat büyüğü, güneşin doğuşu ve beylik sembolü olarak açıklanmıştır.²³⁷ Bilge Kağan anıtındaki **“Bilge Kağan ucdı”** ifadesinde olduğu gibi ölüm için uçmak kelimesinin kullanılması, daima, ruhun kuş olup uçtuğu düşüncesini akla getirmiştir.²³⁸ Ayrıca hayvanlar dünyasından kazanılan bazı deneyimlerin ruhlar âlemine de aktarıldığına yönelik eski Türk inancı, hayvanların ateşten korkması gerçeğiyle birleştirilerek, göğe doğru kuş şeklinde uçan ruhun, cehennem ateşinden korkup oraya gitmeyeceği gerçeğiyle birleştirilmiştir. Böylece ruh-kuş, cennete ve ata ruhlar âlemine, kozmolojik yolculuğunu güvenli bir şekilde yapabilecektir.²³⁹

Kuş tasviri hakkında Kars ve Iğdır yöresinde incelemelerde bulunan Timur Sili ise bu konuya farklı bir yorum getirerek, bu figürün aslında ölen şahsın geride kaç çocuk bıraktığını ve bu çocukların cinsiyetini de ifade ettiğini belirtmektedir. Sili'e göre; *“Mezar taşı üzerinde bir kuş figürü geride bir erkek çocuğu olduğunu gösterirken, şayet kuş figürünün yanında bir tarak*

237 Çal, a.g.m., s.233

238 Yaşar Çoruhlu “Türk Sanatında Yırtıcı Olmayan Kuşların Sembolizmi-1-”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 102, (1995a), 53-60.

239 Berkli, *Erzurum ve Erzincan Çevresinde...*, s.178

motifi mevcut ise, o zaman hayatta kalan kız çocuğu olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle kuş figürlü mezar taşlarını bir vasiyet, halka iletilmesi gereken bir mesaj olarak yorumlayabiliriz.”²⁴⁰ şeklinde bir açıklamada bulunur.

Yukarda bahsettiğimiz gibi kuş motifi farklı coğrafyalarda farklı anlamlar kazansa da mezar taşları üzerinde ortak bir kullanım gösterirler. Bu motifin şekillenmesinde ve anlam kazanmasında, şüphesiz, en belirleyici etmen kültür olmuştur. Tunceli'deki sandukalı mezar taşları üzerinde de rastladığımız kuş tasvirleri, bölge insanına göre ölüm anında bedeni terk eden ruhu, cenneti, ruhun kazanmış olduğu özgürlüğü simgelemektedir.

Bölgedeki mezar taşları üzerinde kuş figürüne sıklıkla yer verilmiş ve bu figürler, genellikle sandukalı mezarların yan yüzeylerine kazıma ve kabartma tekniğinde işlenmişlerdir (Katalog No: 4.1.2, 4.5.1,). Bölgede sevilerek kullanılan bu figürün, Hozat-Karaçavuş Köyü Mezarlığı'nda olduğu gibi, sanduka kapak taşı üzerine yapılmış üç boyutlu (heykel) örnekleri de mevcuttur (Fot. 49). Sanduka kapak taşı üzerinde ayak şahidesi yerine kullanılmış bu kuş heykelleri, av hayvanı olarak bilinen keklige benzemektedir.

Yine aynı ilçenin Karabakır Köyü Mezarlığı'ndaki (Katalog No: 4.5.1) örneğimizde ise, yekpare sanduka üzerindeki iki adet kuş figürü oldukça farklı bir kompozisyonla ele alınmışlardır. Sanduka üzerinde karşılıklı duran iki kuş bir kantorostan su içmektedirler. *Refrigerium* sahnesi olarak bilinen ve genellikle iki tavus kuşunun bir kantorostan su içtiği bu tasvirler Erken Hristiyan Dönemi dinî ikonografisinin bezemelerinde yer almaktadır. İçi Cennet bahçesinden gelen suyla dolu kantoros biçimli bir kap veya kadeh ile bu kutsal suyu içen karşılıklı tavuskuşu kompozisyonu ruhun ölümsüzlüğünü simgelemektedir ve Bizans mozaik sanatında ve lahit mezarlarında 4.yy'a kadar kullanılmıştır²⁴¹ (Fot. 341).

²⁴⁰ Sili, a.g.e., s. 223.

²⁴¹ Ebru Parman, “Bizans Sanatında Tavus Kuşu İkonografisi”, *Sanat Tarihi İkonografik Araştırmaları Güner İnal'a Armağan*, Ankara, 1993, s. 388.

Fotoğraf 248. İtalya, Pavia Müzesi, Lahit, 8.yy (E.Parman, 1993)

Hozat-Karabakır Köyü'ndeki I.No'lu Mezarın sandukasının yan yüzünde bu kompozisyonda kabartma tekniğinde işlenmiştir. Bu tekniğin kullanıldığı bir diğer örnek, Tunceli-Ovacık Köşeler Köyü Mezarlığı'ndaki Hasan Oğlu Ali Rızaya Ait Mezar'ın yekpare sandukası üzerinde yer almaktadır (Fot. 139). Mermer malzemeden biçimlendirilmiş bu sanduka üzerine kuş tasviri hayat ağacı motifi ile birlikte ve kabartma olarak işlenmiştir. Hayat ağacının tepe noktasındaki taç kısmına konar vaziyette resmedilmiş kuş motifi, burada, göğün katlarını temsil eden dalların arasından çıkarak yukarıya doğru ulaşan ruhu simgeleyerek benzer bir ikonografiye işaret etmektedir. Kuş yöre insanı için de bedeni terk eden ruhu, ağaç ise cennetteki ağaçları ve göğün katlarına çıkan merdiveni temsil eder. Benzer örneklerine Anadolu'nun birçok yerinde rastlansa da özellikle Erzincan'ın Çayırılı ve Sarıgüney köylerindeki mezar taşlarında aynı kompozisyonu sunan örnekler mevcuttur (Fot. 442).

Fotoğraf 249. Erzincan-Sarıgüney Köyü Sandukası Üzerine İşlenmiş Hayat Ağacı Dalına Konar Vaziyetteki Kuş Motifi (H. Çal, 2011)

Fotoğraf 250. Çarkıfelek ve Kozmoloji ile Alakalı Motiflerle Birlikte İşlenmiş Kuş Figürlü Mezar Taşı Sivas Müzesi (B. Karamağaralı'dan)

Anadolu genelinde hayat ağacı dalları arasında veya tek olarak görmeye alıştığımız kuş figürleri, Sivas ve Tokat yöresindeki mezar taşlarında farklı bir kompozisyonla karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Sivas örneğinde, şahide yüzeyindeki nişler arasına kozmolojiyle ilgili motifler ve karşılıklı duran iki kuş figürü görülmektedir (Fot. 343). Mezar taşı üzerindeki bu kozmolojik motifler, ruhun göğün üst katlarına doğru ebetiyete uçarken geçtiği gezegenleri ve evreni simgelerken kuş tasvirleri ise ruhu temsil etmektedir.

Azerbaycan Şamhor bölgesi mezar taşında (Fot. 344), atın yanında binicisinin sadece ayakları işlenmiş, atın üst kısmında ise, gövde ve baş yerine bir kuş figürüne yer verilerek, ruhun kuş şeklinde ruhlar âlemine uçuşu, mükemmel bir şekilde dramatize edilmiştir. Yine Azerbaycan Sisian Bölgesi Urud Köyü'ndeki sanduka biçimli başka bir mezar taşında da at figürünün üzerinde kanatlarını açmış bir kuş figürü, yer almaktadır (Fot. 345). İran/Belucistan Bölgesi Türkmen mezar taşlarında ruh yine bir kuş şeklinde tasvir edilmiştir.²⁴²

Fotoğraf 251. Ölüm temasının figüratif işaretlerle dramatize edildiği Mezar taşı, Şamahhan Yedi Gumbaz- Azerbaycan (Rasim Efendi, 1984)

Fotoğraf 252. Ruhun kuş şeklinde ata bindirilmiş biçimde verildiği sanduka biçimli mezar Urud Köyü-Sisian- Azerbaycan (Rasim Efendi, 1984)

Dağ keçisi figürü; Tunceli'de karşımıza çıkan figürlü süslemelerden bir diğeri de dağ keçisidir. Çalışma konumuz kapsamında Tunceli Merkez Ros-tan Mevkii ile Hozat ilçesi Dervişcemal Köyü mezarlıklarında tespit ettiği-

²⁴² Berkli, *Erzurum ve Erzincan Çevresinde...*, s.180

miz dağ keçisi tasvirleri sanduka yüzeylerine kabartma tekniğinde işlenmişlerdir. Bunlardan ilki, Rostan mezarlığındaki Sultan Arğu'ya ait 1956 tarihli şahideli sanduka mezarın sandukasının doğu dar yüzünde yer almaktadır. Hayat ağacı ve kuş tasviri ile birlikte ele alınan figür, ön ayakları içe doğru verilerek koşar vaziyette işlenmiştir (Fot. 11).

İkinci örnek Dervişcemaal Köyü mezarlığındaki 1330/1910 tarihli mezarının sandukasının kuzey yan yüzü üzerinde görülür. Burada karşılıklı duran iki dağ keçisi tasviri ile bunların ortasında meyve vermiş bir hayat ağacı motifi işlenmiştir (Fot. 28, Çiz. 17). Tüm inanaçlar tarafından kutsal sayılan hayat ağacı ve onun hayvanlarla birlikte kullanımının örneklerini Anadolu coğrafyasında görmek mümkündür. Örneğin 915-921 tarihli Van Akdamar Kilise'sinin güney cephesinde iki keçinin hayat ağacına yöneldikleri izlenmektedir (Fot. 346).²⁴³

Fotoğraf 253. Akdamar Kilisesi, Güney batı niş duvarı, hayat ağacına yönelen keçiler (Güzel'den)

Tunceli'nin doğal güzelliklerle çevrili sarp dağlık coğrafyası, yaban hayatı bakımından oldukça zengindir. Özellikle Munzur Vadisi ve çevresi yaban hayvanları için elverişli bir ortam sunmaktadır. 'Çengel boynuzlu yaban keçisi' ve 'Bezuvar' isimli iki tür dağ keçisi bu yöreye özgü nadir

243 Eylem Güzel, *Akdamar Kilisesi Mimari Süslemesi'ne İkonografik Bir Yaklaşım*, (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Çanakkale, 2003, s. 72

türlerdendir.²⁴⁴ Dağda hayvan otlatan veya bitki toplamaya giden köylüler tarafından sıklıkla görülen bu hayvanların avlanması, inançları gereği yasak olmasından dolayı, soyları tükenmeden günümüze kadar gelebilmiştir. Avlanmamalarında en büyük faktör Alevî inancında avın pek hoş karşılanmaması ve bu hayvanın yörede Düzgün Baba Efsanesiyle ilişkilendirilip kutsal kabul edilmesidir.

Tunceli'nin Nazimiye ilçesindeki Düzgün Baba Dağı'na da adını veren bu zat, rivayetlere göre, bitkilere hükmedip hayvanlarla konuşabilen, onları koruyup kollayan ve besleyen ermiş bir kişidir. Severek beslediği ve çobanlığını yaptığı keçileri ile sürekli konuşur, tüm zamanını bunlarla geçirirmiş. Bu durumun babası tarafından fark edilip köylülere söylemesiyle birlikte kendisine doğru gelen kalabalıktan korkar ve Zeve Köyü'nden adının verildiği dağa üç adımda zıplayarak ulaşır. Keçileriyle birlikte sır olduğu bu olayın yaşanmasından sonra köylüler, Dağa Düzgün adını vererek burayı kutsal kabul etmişlerdir. Düzgün Babanın kendilerine yardım edeceğine inanan hastalar ve çocukları olmayan kadınlar, kurbanlık keçileriyle Düzgün Dağı'nı ziyarete giderler. Kurban hayvanı olarak keçinin seçilmesi ise, hikâyeye göre, Düzgün Baba'nın bir keçi çobanı olmasıdır. Kesilen hayvanın eti dağıtıldıktan sonra boynuzları da buradaki bir kayanın üzerinde biriktirilmiş olan (Fot.5) diğer boynuzların arasına bırakılıp, dua edilir ve dilek dilenir.

Bu hikâyede keçileriyle birlikte sır olup kaybolması nedeniyle, Düzgün Baba, yöre halkı tarafından hâlâ yaşıyor kabul edilmektedir. Yine aynı nedenle başta dağ keçisi olmak üzere dağlarda yaşayan tüm hayvanlar onunla ilişkilendirilip adeta korumaya alınmıştır.

Tunceli bölgesindeki birçok dua ve yeminde adı geçen Düzgün Baba'ya ithafen keçi kurban edilmesi ve yaban hayvanlarından özellikle dağ keçisinin onunla ilişkilendirilmesi, yörede tespit ettiğimiz dağ keçisi tasvirinin de onu sembolize eden bir motif olabileceği ihtimalini düşündürmektedir.

²⁴⁴ *İl Kültür Turizm Broşürü*, Tunceli, 2011, s. 8.

5.6. Usta ve Atölye Sorunu

Tunceli il sınırları içerisinde incelediğimiz mezar taşlarından yalnızca birinde usta ismi tespit edilebilmiştir. Bu usta adı, Pertek ilçesi Dorutay Köyü Sultan Hıdır Türbesi haziresindeki 1294/1875 tarihli, Ali Ağa'ya ait (Katalog No: 4.11.1) mezarın baş şahidesindeki kitabenin altıncı satırında geçmektedir. Kazıma tekniğinde Osmanlı Türkçesiyle yazılmış bu kitabenin metni şöyledir: “*Heza emir evladı / Hızır evladı Ali / Ağa / Sene el Fatiha / 1294 / Ustası Ferid /...*”. Kitabeden de anlaşılabileceği gibi bu mezar, “*Ferid*” isimli bir usta tarafından hâkkedilmiş veya şekillendirilmiştir. Usta ismi başka bir örnekte karşımıza çıkmamıştır. Ancak bu mezarın hemen bitişiğinde yer alan ve aynı forma sahip 1294/1875 tarihli Ali Ağa Mahdumu Yusuf zade Ali'ye ait mezar da, büyük bir ihtimalle, yine aynı ustaya aittir.

Bölgede tespit ettiğimiz bu örnek dışında üzerinde usta isminin geçtiği başka bir mezara rastlanmamıştır. Öte yandan Tunceli coğrafyasını kapsayan çalışmamızda tespit ettiğimiz mezar taşlarının biçim, teknik, malzeme ve süsleme özellikleri bakımından birbirlerine olan benzerlikleri, aynı ustalar tarafından yapılmış olma ihtimallerini kuvvetlendirmektedir. Ancak form ve süsleme anlayışıyla diğer mezar taşlarından ayrılan ve yöre için ünik sayılabilecek mezar örnekleri de mevcuttur. İldeki; Tunceli Merkez Rostan Mezarlığı (Katalog No: 4.1.1), Hozat Akpınar-Dervişcemal (Katalog No: 4.2.1, 4.3.1), Mazgirt Akpazar-Gelincik (Katalog No: 4.7.1, 4.7.5, 4.8.1, 4.8.15), Ovacık Köseler (Katalog No: 4.10.1), Pertek Dorutay-Pınarlar (Katalog No: 4.11.3, 4.12.1), Pülümür Sağlamtaş (Katalog No: 4.14.1, 4.14.9), mezarlıklarında yer alan mezar taşları süsleme ve formları itibarıyla, tespit edilen diğer mezar taşlarından farklılık arz ederler.

Çalışma konumuz kapsamında farklı usta isimlerine rastlayamasak da, mezar ve mezar taşlarının yapılış teknikleri, malzemeleri, tipolojik yakınlıkları ve tezyinatları açısından bölgesel özellikler göstermesi, bu eserlerin yerel taş ustaları tarafından yapıldıkları tezini kanıtlar niteliktedir. Yine taşlar üzerinde yer alan kitabelerdeki yazı karakterlerinin üslupsal özellikleri ile bazı yazım hatalarındaki (tarihlerin ters düşülmesi, dağınık harf dağılımı...vs) benzerlikler, bu mezar taşlarının aynı ustalar tarafından yapıldığı

fikrini güçlendirdiği gibi, bu zanaatkârların da yerel taş ustaları olduklarının en açık göstergesidir.

Bu durumun ortaya çıkmasındaki en temel neden Tunceli'nin dış dünya ile ilişkisinin kopuk, dışa kapalı yaşam biçimidir. Bu sarp ve dağlık coğrafi yapı dış dünyayla ilişkileri engellerken, öte yandan ilin birçok konuda eksikliklerini gidermek için kendi yerel ustalarını yetiştirmesini de beraberinde getirmiştir. Tunceli'nin köylerini gezerken gördüğümüz kabayonu ve kesme taş malzemeli konutlar, bu kapsamda görülebilecek en güzel örneklerdir. Bunun dışında köy mezarlıklarındaki koç-koyun ve at şeklindeki mezar taşları ile diğer mezar taşlarının tipolojik özelliklerinin bölgesel nitelik göstermeleri nedeniyle, bu mezarların yerel zanaatkârlar tarafından şekillendirildiği söylenebilir.

Ancak yörede edindiğimiz izlenime göre bu zanaatı icra eden ustaların pek fazla kalmadığı, teknolojinin getirmiş olduğu yeniliklerle birlikte kültürel izlerden uzak hazır mezar taşlarının kullanıldığı görülmektedir. Buna rağmen ildeki incelemelerimiz sırasında tanıştığımız Abidin Atas²⁴⁵ isimli mezar taşı ustası, çağın getirmiş olduğu kültürel yozlaşmaya inat, mesleğini icra etmeye çalışmaktadır (Fot. 347). Tunceli'nin Hozat ilçesine bağlı İnköy'ünde ikamet eden Abidin Atas babası Ahmet Atas'dan devraldığı bu zanaatı, evinin önündeki açık alanda yerine getirmektedir.

245 Tunceli ilinin Hozat ilçesinin İnköy'ünde ikamet eden 48 yaşındaki Abidin Atas; yöredeki son mezar taşı ustalarından biridir.

Fotoğraf 254. Tunceli-Hozat İnköy'ünde İkamet Eden Mezar Taşı Ustası Abidin Atas'ın Sipariş Üzerine Yaptığı Sandukalı Mezarın Şahidesi Üzerinde Çalışırken Fotoğraflanmış Hali

Evinin önündeki açığa atölyesinde, babadan kalma çekiç ve tarak adı verilen taşçı aletleriyle (Fot. 348) çalışan Abidin Atas, mezar taşı yapımında kullandığı malzemeyi de köyün hemen altındaki dere yatağından çıkarmaktadır. Tamamen el gücüyle çıkardığı malzemenin yörede çok bulunan kireç taşı olmasına dikkat eden usta, bu taşı işlenmesi kolay olduğu için özellikle tercih ettiğini belirtmektedir. Çıkardığı kaba taş kütlelerini atölyesine taşıdıktan sonra sipariş edilen mezar türüne göre taşı şekillendirmek isteyen zanaatkâr, öncelikle sivri uçlu çekiciyle taşı yontmaya başlar. Daha sonra tarak adı verilen ikinci bir çekiç yardımıyla düzleştirme işlemine geçilir. Bu iki işlemin ardından zımpara ile taşın yüzeyini düzleştiren usta, ardından istenilen desenleri kalem ile taşın üzerine aktarmakta, kabartma veya oyma tekniği ile de bu motifleri şekillendirmektedir.

Abidin Atas, bu uğraşa günümüzde fazla talep gelmese de birçok türde mezar ve mezar taşı hazırladığını, bunların ısmarlayan kişinin ekonomik gücüne göre farklı boyut ve şekillerde olduğunu dile getirmiştir. Bu bazen tek bir şahide olabileceği gibi yapımı kendisi için uzun uğraş gerektiren şahideli sandukalı mezarlar da olabilir. Ayrıca mezarların üzerlerindeki motifleri de tamamen ısmarlayan kişinin tercihi doğrultusunda işleyen usta, mo-

tiflerin mezar üzerindeki yeri, uygulama tekniği ve bu motif yorumlarının çoğu zaman ustayı da simgelediğini belirtir.

Fotoğraf 255. Mezar Taşı Ustası Abidin Atas'ın Kullandığı
Taşçı Aletleri (Sağdan Sola Doğru Tarak ve Çekiç)

Çalışırken fotoğraflamayı başardığımız Abidin Atas'a neden koç-koyun ve at şeklindeki mezar taşlarını yapmadığını sordüğümüzda, bölgede uzun yıllar mezar taşı olarak kullanılan bu heykellere yöre insanının artık talep göstermediğini söylemiştir. Köy mezarlığında bulunun çok sayıdaki at heykeli mezar taşını ise babası Ahmet Atas'ın yaptığını ve onun da bu zanaati babasından, yani İsmail Atas'dan öğrendiğini anlatmıştır (Fot. 349).

Fotoğraf 256. Abidin Ataş'ın Sipariş Üzerine Yaptığı
Şahideli Sandukalı Mezarın Kismen Tamamlanmış Hali

Abidin Ataş, koç-koyun ve at şeklindeki mezar taşlarının isteyen herkes, genellikle de erkekler için yapıldığını da dile getirmiştir. Seçilen figürün kişinin yaşamının ve ahiret inancının bir parçası olduğunu vurgulayan usta; koçun İslam inancına göre kutsal kabul edilmesi, atın ise yörede yiğitliğin ve erkekliğin şanı kabul edilmesi nedeniyle yapıldığını da vurgulamıştır. Ayrıca yine yöre halkına göre ölüm bir göç olarak kabul edilirken, yapılan koç-koyun ve at heykelleri de bu göç anında ruhların binecekleri hayvanlarını temsil eder ve böylece ruh diğer dünyaya intikal etmiş olur.

Araştırma bölgemizde el sanatlarıyla uğraşan kişiler pek kalmamış olsa da çalışmalarımız sırasında tanıştığımız Abidin Ataş'ın, yörede mezar taşı yapan son ustalardan biri olması son derece önemlidir. Kendisinden edindiğimiz bilgiler paha biçilmez değerdedir. Kayda geçirdiğimiz bu bilgiler kitabımızı zenginleştirirken, Anadolu'da ender de olsa hâlâ el sanatlarına gönül vermiş zanaatkarların varlığını bilmek ve bunları geleceğe nesillere nakletmek, bizi onurlandırmaktadır.

6. SONUÇ

Anadolu'nun en sarp ve dağlık coğrafyasında kurulan Tunceli'nin ya da eski adıyla Dersim'in bilinen en eski geçmişi bilimsel kazılarda elde edilen arkeolojik bulgulara göre M.Ö. 5500'lere kadar dayanmaktadır. Geçen zamana inat, üzerinde varlık göstermiş her uygarlığın izlerini taşıyan bu topraklar; kazılmayı bekleyen höyükleri, incelenmesi gereken kaya mezarları, kaleleri, camileri, türbeleri, hanları, hamamları, köprüleri ile el değmemiş coğrafyası ve bozulmamış kültürüyle her alandaki bilim insanının heyecanla çalışabileceği bir kültür ve doğa harikasıdır.

Ölüye saygı ve ölen kişinin bu dünya üzerindeki varlığını ebedi kılmak için yapılmış olan mezar taşları da ilin kültürel değerleri açısından önemli bir yere sahiptir. Bu mezar taşları biçim ve süslemeleriyle dikkat çektikleri gibi, zaman ve mekân bakımından ait oldukları toplumun inançlarını, adetlerini, sanat anlayışlarını ve yaşam tarzlarını belgelemeleri açısından önem arz etmektedirler. Yapıldıkları dönemin ekonomik, sosyal ve kültürel yapısını aksettirmelerinden dolayı mezarlıklar ve mezar taşları son derece önemli tarihî belgeler niteliğindedir.

Tunceli ilinin tamamını kapsayan araştırmamız sırasında tespit edilen mezar taşları tipolojik olarak sandukalı, şahideli sandukalı, pehle taşlı ve figür şeklindeki kabir örneklerinden oluşmaktadır. Kronolojik olarak 610/1214 ile 1956 yılları arasına tarihlendirilmiş 81 adet kabre ait mezar taşları, çalışmamızı meydana getiren örneklerimizdir. Bu mezar taşlarından yalnız 1 tanesi Selçuklu dönemine ait olup, geriye kalanların büyük çoğunluğunu Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerine tarihlendirilebilen örnekler oluşturmaktadır. Taşların bir kısmı günümüze sağlam ulaşabilmeyi başarabilmişse de, çoğu Tunceli'nin olumsuz iklim koşullarından etkilenmiş, bir kısmı da tarih düşmanı bilinçsiz insanlar tarafından tahrip edildiklerinden günümüze ulaşamamışlardır.

Mezar taşları, tipolojik olarak yapıldıkları dönemlerin üslupsal özelliklerini yansıtmaktadır. Üzerlerine işlenen bezemeler ve kitabe metninin içerikleri, bölgede yoğun olarak yaşayan Alevî inancına bağlı nüfu-

sun dinî, kültürel ve mitolojik unsurlarının mezar ve mezar taşı geleneği üzerinde etkili olduğunun en açık işaretleridir. Günümüze kadar devam eden bu durum tamamen ilin sarp coğrafyasından dolayı dışa kapalı bir yaşam sürmesi ve kendi benliğini koruyabilmesiyle açıklanabilir. Yörede İslam öncesi Türk kültürü ile Anadolu'nun İslamlaşmış yerli kültürünün birleşiminin meydana getirdiği bu farklı mezar taşlarının yanı sıra, tamamen İslam inancıyla şekillendirilmiş diğer hak mezheplere ait mezar örnekleri de mevcuttur. Bu tür mezar taşı bölgede az olup, özellikle Mazgirt- Akpazar Camii haziresindeki mezar taşları ile Pertek ilçesinin Pınarlar Köyündeki örnekler, kitabe ve bezemeleriyle Alevî kültüründen uzak, Sünni geleneğe daha yakın durmaktadırlar.

Malzeme seçiminde yörede yoğun olarak bulunan beyaz ve kahverengi kireçtaşı ile kalker ön plandadır, ancak mermerin kullanıldığı şahide ve sanduka örnekleri de mevcuttur. Mezarın süsleme programları, kullanılan malzemenin cinsine, mezarda yatan kişinin mesleğine, cinsiyetine, kişiliğine ve inanç sistemine bağlı olarak kazıma veya kabartma tekniklerinde işlenmiştir. Koç-koyun ve at şeklindeki mezar taşları başta olmak üzere, genellikle yoğun bir bezemeye sahip yöre mezar taşlarında bitkisel, geometrik motifler, çeşitli eşya tasvirleri ile insan ve hayvan betimlemeleri görülebilmektedir.

Katalog kısmını oluşturan mezar örnekleri tipolojileri bakımından irdelenecek olursa, Mazgirt Gelincik Köyü mezarlığındaki mezar türlerinin farklı tipolojileri ile Tunceli'deki diğer mezar taşlarından ayrıldığı görülmür. Şahideli sandukalı bu mezar türlerinin özellikle baş şahideleri Osmanlı Başkent üslubundaki gibi soyutlanmış insan formunda olup, sarıklı serpuşlu başlıklarıyla yapıldıkları dönemi yansıtmaktadırlar. Ancak her ne kadar bunları formları itibarıyla başkent üslubuna yakın örnekler olarak ifade etmiş olsak da, sanat değerleri bakımından onlarla kıyaslanamazlar.

Tunceli Merkez Rostan Mezarlığı'ndaki şahideli sandukalı mezar türlerinin yine şahideleri normal şahide türünde olmayıp, insan heykeli şeklindedirler. Yüzleri doğuya bakacak şekilde çevrilmiş bu heykeller hemen sanduka kapak taşları üzerinde, baş şahide olarak kullanılmışlardır. Kadın ve

erkek olmak üzere iki ayrı gruba ayrılabilir bu örneklerde gövdenin bel-
den yukarısı verilmiştir. Kollar göğüs üzerinde birleştirilmesi nedeniyle de
Orta Asya'da gördüğümüz insan heykelleri ya da balballara benzemektedir-
ler. Ayrıca yine bu duruş, Alevî Cem törenlerinde semah dönen canların
Dede karşısındaki **“Dara Durma”** ritüeline de çok benzemektedir. Erkek
olanlarda kıyafet olarak ceket tercih edilmiş, yüzde de bıyık vurgulanmış-
tır. Kadınlarda ise, yüz ifadesinin yanı sıra saç örgüsü ve takı olarak altın
gerdanlıkla cinsiyet belirginleştirilmeye çalışılmıştır. Bu mezar taşlarının
benzer örnekleri Erzincan'ın ilçelerinde de görülmektedir. Ayrıca Elazığ'ın
Baskil ilçesi Teslim Abdal Köyü ve Adıyaman Besni İlçesi İncearaplar Köyü
mezarlıklarında saç örgüsü motifi tespit edilmiştir.

Tunceli'de en çok tespit ettiğimiz bir diğer tip de Hayvan Heykeli şek-
lindeki mezar taşlarıdır. Kataloga aktardığımız 28 adet örnek figür şeklinde
olup, bunlardan 8 tanesi at, 20 tanesi ise koç biçimindedir. Tamamı ayak-
ta dik bir duruş sergileyen bu heykellerin en belirgin ortak yanları üzerle-
rindeki motiflerdir. Yöredeki at heykellerinin çoğu eyersiz olup, sadece bi-
rinde eyer tespit edilmiştir. Hozat ilçesi Hoşan Köyü Mezarlığı'ndaki eyerli
at, bu şekliyle Kars Müzesi'ndeki at heykelleri ve Anadolu dışındaki Azer-
baycan örneklerine benzemektedir. Bölgedeki koç heykelleri ise, tamamen
yöreye has özellikler göstermektedirler. Bunlardan özellikle Pülümür ilçesi
Sağlamtaş Köyü Mezarlığı'ndakiler, abidevi boyutlarıyla Anadolu'da şimdi-
ye kadar tespit edilmiş en büyük boyutlu koç heykelleridir. Bu farklılıkları
dışında, çok yakın tarihli koç-koyun ve at heykeli şeklindeki mezar taşları
ise bu köklü geleneğin Anadolu'da tespit edilen en geç tarihli örnekleri ol-
maları açısından da oldukça önemlidir. Tunceli-Ovacık Kozluca Köyü Me-
zarlığındaki 1962 tarihli koç heykeli bölgede tespit edilen en geç tarihli ör-
neğimizdir.

Daha önceki bazı çalışmalarda Tunceli'deki mezar taşı geleneği tama-
men Akkoyunlular ve Karakoyunlular'a dayandırılmıştır. Ancan bu eksik
ve yetersiz bir yaklaşımdır. Çünkü Tunceli'nin bütününe kapsayan araştır-
mamızda tespit ettiğimiz figür şeklindeki en eski mezar taşı, Pülümür-Sağ-
lamtaş Köyü mezarlığında bulunan 1305/ 1886 tarihli koç heykelidir. Ayırı-

ca Tunceli'nin değişik yerlerinden Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'ne getirilen koç ve at heykelleri de formları ve süslemeleri itibarıyla en erken XIX. yy'ın başlarına tarihlendirilebilirler. Yine Akkoyunlular'ın bölgedeki hâkimiyet dönemine bakılacak olursa, bugüne kadar Akkoyunlular'a ait bir örneğin tespit edilememiş olması da, bu yaklaşımın çok da sağlıklı olmadığını bir kez daha gösterir. Zira önerilen böyle bir bağlantı Anadolu dışında Azerbaycan, İran gibi ülkelerdeki koç- koyun heykellerinni ve hatta bilinen en erken tarihli Kültiğin mezar anıtı önündeki koç heykellerinin dönemlerine de ters düşmektedir.

Bu durumda, Tunceli'deki koç-koyun ve at şeklindeki mezar taşı geleneğini, herhangi bir devlet veya dönemle sınırlandırmadan, Tunceli'ye farklı dönemlerde yerleşen Türkmen aşiretleri ve bu aşiretlerin mensubu oldukları Alevî inancıyla bağdaştırmak en mantıklı açıklama olacaktır.

Mezar taşları, o mezarda yatan kişinin kimliği, ölüm tarihi hakkında bilgiler sunan birer tabela olmasının yanı sıra, bu topraklar üzerindeki varlığımızın ispatını sunan birer tapu kayıdır. Bu kapsamda Tunceli mezar taşları da sahip oldukları özellikleriyle yörenin tarih, kültür ve toplum yapısına, bölge insanının sanat anlayışına işaret eden güvenilir tarihî vesikalarlardır. Bu önemli vesikaların kültür tarihimize yansımalarını sağlayabilmek amacıyla varlıklarının sürdürülmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması gerekmektedir.

Tunceli'de gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırmaları sırasında bizi üzen en hazin gerçek, bu mezar taşlarının ildeki çetin doğa şartlarıyla yalnız bırakılmış olmalarıdır. Bölgede uzun süredir devam eden göçler nedeniyle boşalmış köylerde yalnızlığa mahkûm edilmiş bu tarihî değerlerimiz, bu duruma daha fazla dayanamayacaklarından, yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadırlar.

Amacımız, kültürümüzün önemli bir parçası olan bu mezar taşlarını tanıtır insanları konu hakkında bilinçlendirmek, yetkili makamlarının dikkatini de bu değerlerimizin üzerine çekmektir. Bu taşları korumak ve kurtarmak amacıyla yapılacak olan çalışmaların çok geç olmadan başlanmasıdır.

7. BİBLİYOGRAFYA

- Ağar, Ömer, Kemal, Tunceli Dersim Coğrafyası, İstanbul, 1940.
- Akgün, Suat, Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler, İstanbul, 1992.
- Aksoy, Bilal, Tarihsel Değişim Sürecinde Tunceli, Ankara, 1985.
- AKTEMUR, Ali Murat, “Çıldır-Yıldırımtepe (Rabat) Köyü’ndeki İnsan Heykeli Formlu Mezar Taşları”, *Serhat Kültür*, Yıl: 5, Ocak-Şubat 2007, İstanbul 2007. s. 18-19.
- ALDOĞAN, Ayşen, “Anadolu Kültüründe-Sanatlarında Sembolik El Motifi”, *II. Battal Gazi ve Malatya Halk Kültürü Sempozyumu (19-21 Ekim 1987)*, Malatya 1988. s. 26
- ALPARSLAN Ali, “İslam Yazı Sanatı”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C. XIV, İstanbul, 1993.
- Ardınçoğlu, Nurettin, Harput Tarihi, İstanbul, 1964.
- ARSEVEN, Celal Esad, Türk Sanatı, İstanbul, 1973.
- , “Mezar”, *Sanat Ansiklopedisi*, III, İstanbul, 1998, s.1315
- ARSLAN, Muhammet, “İğdır Çevresinde Bir Grup El Motifli Mezar Taşı”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.I, S.I, 2008.
- AŞAN, Muhammet Beşir, *Elazığ, Tunceli ve Bingöl İllerinde Türk İskân İzleri, (XI-XIII. Yüzyıllar)*, Ankara, 1992.
- ATACAN, Veysel, *Rize Hemşin Yöresi Osmanlı Mezar Taşları ve Kitabeleri*, Ankara, 2001.
- ATALAY, A. Ali, *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, İstanbul, 1999.
- Ayaz Başak, Meltem, Gevaş Mezar Taşları, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sanat Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, 2008.
- Aytekin, Osman, “Artvin İli ve İlçelerindeki Tarihi Mezarlıklar ve Mezar Taşları Yüzey Araştırması”, 22-26 Mayıs 2000, 18. Araştırma Sonuçları Toplantısı, İzmir, Kültür Bakanlığı Yayınları, I.c. Ankara 2001, s. 75-86.
- BAŞKAN, Seyfi, “İslam Öncesi Türk Mezar Kültü ve Başlangıcından Beylikler Dönemi Sonuna Kadar Anadolu Türk Mezar taşları”, *Türk Sanatı Üzerine Denemeler*, İstanbul, 1990, 125-134.
- , “Mezar Taşları”, *The’ma Larousse*, C. VI. 1993, s. 237.
- , *Karamanoğulları Dönemi Konya Mezar taşları*, Ankara, 1996.
- BARKAN, Ömer Lütfi, “ Türkiye’de Toprak Meselesi”, *Toplu Eserler-I*, İstanbul, 1980, s. 819.
- BAŞAR, Zeki, *Erzurum’da Eski Mezarlıklar ve Resimli Mezar Taşları*, Ankara, 1973.
- , “Avrupa Hunları-Ölü Kurbanları ve Mezarları”, *Makaleler-2*, Ankara, 2005, s. 258-281.
- BAYKARA, Tuncer, “Erzurum Mirseyit /Tanır Köyü Mezarlığı”, *Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Edebiyat Dergisi*, Sayı: 4, Erzurum, 1972, s. 53-55.

- , "Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I." *Anadolu İdari Taksimatı*, Ankara, 1988.
- Bayram, Sadi, "Mühter-ü Süleyman ve Türk Kültüründeki Yeri", Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar, Güner İnal'a Armağan, Ankara, 1993, s. 61
- BELLİ, Oktay, "Türklerde Taş Heykel ve Balballar", *Türkler*, C. III. Ankara, 2002, s. 910
- BERK, Süleyman, Zeytin Burnu'nun Tarihi Mezar Taşları (Zamanı Aşan Taşlar), İstanbul, 2006
- BERKLİ, Yunus. "Ardahan Çevresinde Görülen Soyut İnsan Biçimli Mezar taşları," *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Sanat Dergisi*, S. 9. Erzurum, 2006, s. 108-117.
- , "Erzurum ve Erzincan Çevresinde Görülen Koyun, Koç ve At Biçimli Mezar Taşları" Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2007.
- , "Mezar Taşlarında Görülen Kılıç, Hançer, Ok-Yay ve Bayrak Motiflerinin Sembolik Anlamları", *Ekev Akademi Dergisi*, S.31. Ankara, 2007.
- Biçici, Hür, Kamil, "Yazılı Araştırmalar Işığında Türkiye Mezar Taşlarına Toplu Bir Bakış", *Ekev Akademi Dergisi*, S. 26, 2006. s. 175-192.
- BOZKURT, Nebi, "Mezarlık", *DİA*, C. XXIX, Ankara, 2004, s. 519-522.
- BOZKURT, Fuat, *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*, İstanbul, 1990.
- CEZAR, Mustafa, *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, İstanbul, 1997..
- ÇAL, Halit, "Erzincan Çayırılı İlçesi Mezarlarında Kuş Motifi", *Milli Folklor*, s. 89. Ankara, 2011. s. 222.
- ÇAY, Abdulhaluk, *Anadolu'da Türk Damgası Koç Heykel-Mezar taşları ve Türklerde Koç-Koyun Meselesi*, Ankara, 1983.
- , "Tunceli Mezar Taşları ve Türk Kültüründeki Yeri", *Türk Kültürü Araştırmaları*, Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu'nun Hatırasına Armağan, , S. 172, İstanbul, 1985, s. 153-159.
- , "Tunceli'deki Mezar Taşları ve Türk Kültüründeki Yeri", *Doğu Anadolu'nun (Sosyal, Kültürel ve İktisadi) Meseleleri Sempozyumu Programı*, Tunceli, 1985, s. 381.
- ÇELİK, Çiğdem, *Bitlis Güroymak'taki Tarihi Mezar Taşları*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, 1998 s. 86
- CEBECİOĞLU, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2009. s.74.
- ÇORUHLU, Tülin, "Hançerli Lahitler", *1. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler*, İstanbul, 1997, s. 43-59.
- ÇORUHLU, Tülin -Yaşar Çoruhlu, "İstanbul'da Bulunan Gemici/Denizci Mezar taşlarına Dair Bir Değerlendirme", *IV. Eyüp Sultan Sempozyumu, "Tebliğler"*, İstanbul, 2000, s. 76-89.
- ÇORUHLU, Yaşar, *Erken Devir Türk Sanatının ABC'si*, İstanbul, 1998.

- , “*Türk Sanatı’nda Koyun, Koç, Keçi Figürlerinin Sembolizmi*”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı: 100, Ankara, 1995, s. 52-60.
- , “Orta Asya’dan Anadolu’ya Lahit veya Taş Sandukalarda Görülen Hançer Bıçak Tasvirlerinin Sembolizmi”, *I. Eyüp Sultan Sempozyumu, “Tebliğler”*, İstanbul, 1997, 60-70.
- , “At ve Koç/Koyun Şekilli Mezar Taşlarının Sembolizmi”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, S. 94, İstanbul, 2001, s. 35-42.
- , “Türk Sanatında Yırtıcı Olmayan Kuşların Sembolizmi-1-”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 102, (1995a), 53-60.
- DAĞLIOĞLU, Hikmet Turhan, “Sanat Bakımından Mezarlar ve Mezar taşları ve Karaca Ahmet Mezarlığı”, *I. Milletlerarası Türk sanatları Kongresi*, Ankara, 1959, s. 126-127.
- DANIK, Ertuğrul, *Koç ve At Şeklindeki Tunceli Mezar taşları*, Ankara, 1990.
- , “Koç ve At Şeklindeki Anadolu Mezar taşlarının Dağılımı”, *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, S. IV. Ankara, 2004, s. 19-28.
- Demiralp, Yekta, *Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları*, Ankara, 1996, s. 65 89.
- DEMİRİZ, Yıldız, *Osmanlı Mimarisinde Süsleme*, İstanbul, 1979, s.29.
- DİYARBEKİRLİ, Nejat, *Hun Sanatı*, İstanbul, 1972.
- DOĞAN, İzzettin, “Türkiye’de Alevîler, Bektaşîler, Nusayriler,” *İSAV Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*, İstanbul, 1999. s. 415.
- Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi C. III*, “Tunceli” mad., İstanbul, 1988, s.1826.
- Ekinci, Mustafa, *Anadolu Aleviliğinin Tarihsel Arka Planı*, İstanbul, 2002.
- ESİN, Emel, *İslamiyet’ten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslam’a Giriş, Türk Kültürü El Kitabı*, C. I, İstanbul, 1978.
- , *Türk Kozmolojisine Giriş, (Toplu Eserler -I-)*, İstanbul, 2001..
- ERÖZ, Mehmet, “*Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik-Bektaşilik*, *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*, Yay. İstanbul, 1992.
- ERDOĞAN, Kutluay, *Alevî-Bektâşî Gerçeği, İslamiyet’in Türkmen Tôreselliği İçinde Özüm- lenerek Anadolulaşması*, İstanbul, 2000.
- EYICE, Semavi , “Kırşehir’de H.700 (1310) Tarihli Tasvirli Bir Türk Mezar Taşı”, *Reşit Rahmeti Arat için*, 1966, s. 215.
- “Mezarlıklar Hazireler”, *İslam Dünyasındaki Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri*, Ankara, 1996.
- FIGLALI, Ethem Ruhi, “*Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*” Ankara, 1996.
- Gerçel, Âlim, “Fırat Havzasında Ölüm ve Cenaze Merasimleri Ölüm Üzerine Değişik Mezarlıklar”, *Fırat Havzası Folklor ve Etnografya Sempozyumu*, 24-27 Ekim 1985, Elazığ, 1992, s. 83-94.
- GÜLERSOY, Çelik, “İstanbul Tarihi Mezar Taşları”, *TTOKB*. s. 49/328, 1975, s. 2

- GÜNEL, N., Dersim İsyanı (1937), Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1999.
- Günaltay, Şemseddin, Yakın Şark IV, Perslerden Romalılara Kadar, Ankara, 1951.
- , "Nahcivandan Figürlü Bir Mezar Taşının Düşündürdükleri", *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, s. XVI, Erzurum, 2006, 49-57.
- GÖLPINARLI, Abdalbaki, *Vilayet-Name*, İstanbul, İstanbul, 1995.
- GÜNGÖR, Harun, "Kayseri Zamantı Vadisi Mezar taşlarında Mesleki İşaretler", *İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri, Türk Tarih Kurumu, C. II*, Ankara, 1996, s. 185-192.
- GÜVEN, Kenan, *Tabiat Güzellikleri ve Kültürel Değerleri ile Tunceli*, Ankara, 1991.
- GÜZEL, Eylem, Akdamar Kilisesi Mimari Süslemesi'ne İkonografik Bir Yaklaşım, (Çanak-kale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Çanakkale, 2003.
- HANOĞLU, Canan, *Erzurum Merkez'de Cami Hazirelerinde Bulunan XVIII.-XIX. YY. Mezar Taşları*, (Erzurum Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2006.
- HASEKİ, Metin, *Plastik Açısından Türk Mezar Taşları*, İstanbul, 1976.
- HEKİMOĞLU, İsmail, "Mezar", *Osmanlıca Türkçe Büyük Ansiklopedik Lügat*, İstanbul, 1985, s. 689.
- İl Kültür Turizm Broşürü, Tunceli, 2011.
- İĞİT, İlter, *Tunceli'deki Mezar Taşları*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Van, 2012.
- İLHAN Mehdi, "Diyarbakır Mezar Kitabeleri", *İslâm Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri*, Ankara, s. 179-193
- İNAN, Abdülkadir, "Müslüman Türklerde Şamanizm'in Kalıntıları", *Makaleler*, C.1, Ankara, 1987, s. 462-479.
- , "*Tarihte ve Bugün Şamanizm*," (Materyaller ve Araştırmalar), Ankara, 1995, s. 29.
- İNAN, Afet, *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, İstanbul, 1972.
- İNAN, Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara, 1986.
- İlhan, Mehdi. "Diyarbakır Mezar Kitabeleri", *İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri*, Ankara, s. 179-193
- İşCan, Nejat, *Anadolu Mezar Taşları Süslemeciliği*, Eskişehir, 1980.
- KAYA, Ali, *Tunceli (Dersim) Kültürü*, İstanbul, 2001.
- KALAFAT, Yaşar, *İslâmiyet ve Türk Halk İnançları*, Ankara, 1996.
- KAĞANKATVASI, Moisey, Ağvan Tarihi, Akt; Rasim Efendiyev, *Daşlar Danışır*, Bakü, 1980.

- KALAFAT, Yaşar, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Ankara, 1993, s.131.
- , *İslâmiyet ve Türk Halk İnançları*, Ankara, 1996.
- Kalfazade, Selda – Ertugrul, Özkan. “Kandil ve Kandilin Motif olarak Anadolu Türk Sanatındaki Kullanımı Üzerine”, *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. V 1989, 28
- Kara, Bünyamin, Tunceli'deki Türk Dönemi Mimari Eserleri, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, 2000.
- KARA, H. – DANIŞIK, Ş., Konya Mezarlıkları ve Mezar Taşları, Konya, 2005, s.478
- KARACADAĞ, Demet, *Bursa'da 14–15. y.y. Mezar taşları*, Ankara, 1994.
- KARADAĞ, Burhan, *Doğuda Aşiretler Kürtler, Aleviler*, İstanbul, 1992.
- KARAMAĞARALI, Beyhan, “Sivas ve Tokat'taki Figürlü Mezar taşlarının Mahiyeti Hakkında”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, II, Ankara, 1970, s. 75-109.
- “Koç-Koyun ve At Şeklindeki Mezar Taşları”, *Anadolu Türk Mührü Ahlat*, 1993, s.13-14
- , *Ahlat Mezar Taşları*, Ankara, 1992.
- , “Ahlat Anıtları”, *Ahlat ve Kültür Mirasımızın Korunması*, 1992, s. 51-52 vd.
- , “İç İçe Daire Motiflerinin Mahiyeti Hakkında” *Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar*, Güner İnal'a Armağan, 1993, s. 249-270.
- , “Anadolu'da XII-XVI. Asırlardaki Tarikat ve Tekke Sanatı Hakkında”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.21. 1973, Ankara, s.248
- KARAMÜRSEL, Alim, “Eski Türklerde Defin Törenleri İle İlgili Usul ve Adetler”, *Tarih ve Toplum*, S. 77, Ankara, 1990, s. 22-25.
- KAYA, Ali, Tunceli (Dersim) Kültürü, İstanbul, 2001, s. 232-233.
- Kaygusuz, İsmail, Onar Dede Mezarlığı ve Adı Bilinmeyen Bir Türk Kolonizatörü Şeyh Hasan Onar, İstanbul, 1983.
- Karakaş, Mustafa, Şanlıurfa Mezar Taşları, Şanlıurfa, 1996.
- KONYALI, İbrahim Hakkı , Abideleri ve Kitabe-i-riye Erzurum Tarihi, İstanbul, 1960.
- KORKMAZ, Esat, Alevilik ve Bektaşilik Terimleri Sözlüğü, İstanbul, 2005.
- KORKMAZ, Esat, Alevilik ve Bektaşilik Terimleri Sözlüğü, İstanbul, 2005.
- KOŞAY, Zübeyir Hamit, “Doğu Anadolu Mezar taşlarındaki Koç ve Koyun Heykelleri”, *Milletlerarası I. Türk Sanatları Kongresi*, Ankara, 1959, s. 255-257.
- , *Keban Projesi Pulur Kazısı (1968-1970)*, Ankara, 1976.
- , *Malazgirt'de Buluşanlar*, Makaleler ve İncelemeler, Ankara, 1974, s. 287-296.
- KUBAN, Doğan, *Divriği Mucizesi Selçuklular Çağında İslam Bezeme Sanatı Üzerine Bir Deneme*, İstanbul, 1997.

- KUTLU, Hüseyin, *Kaybolan Medeniyetimiz Hekimoğlu Ali Paşa Camii Haziresi'ndeki Tarihi Mezar Taşları*, İstanbul, 2005.
- LAQUEUR, Hans-Peter, “*Hüve'l-Baki İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar taşları*,” (Çev: Selahattin Dilidüzgün), İstanbul, 1997, s. 83.
- LAQUEUR, Hans-Peter “Osmanlı Mezar Taşlarının Süslemesinde Bitkisel Motifler,” *Suut Kemal Yetkin'e Armağan*, Ankara, 1984, s.264.
- Mazgirt İlçe Yıllığı, Tunceli, 1996.
- MEMİŞ, Ekrem, “Eski Çağ Türkiye Tarihi,” (*En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar*), 5. Baskı, Konya, 2003.
- MUTLU, Mehmet Siirt Mezar Taşları, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2006.
- MUZİÖ, Lo Ciro, “*Erken Dönem Türklerinde Defin İşlemleri*,” *Türkler Ansiklopedisi*, (Çev: Bülent Keneş), C. III, Ankara, 2002, s. 123–127.
- MÜLAYİM, Selçuk, “*Selçuklu Sanatında İnsan Figürünün İkonografik Kaynağı*,” Antalya III. Selçuklu Semineri, “Bildiriler”, İstanbul, 1989, s. 91-101.
- , “*Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler*,” Ankara, 1982, s. 70
- OCAK, Ahmet, Yaşar, “*Sarı Saltık-Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destani Öncüsü*,” Ankara, 2002.
- , “*Türkiye'de Aleviler, Bektaşiler, Nusayriler*,” İSAV Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, s. 29.
- , “*Alevî*,” *DİA*, II, s. 368-369.
- OĞUZ, Burhan, *Türkiye Halkının Kültür Kökenleri*, C.II. , İstanbul, 1980.
- ÖGEL, Bahaeddin, “*Türk Kültür Tarihine Giriş*,” VI, Ankara 1991.
- , *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, Orta Asya Kaynak ve Buluntuları-na Göre, Ankara, 1984.
- ÖGEL, Semra, “*Anadolu Selçuklular'ın Taş tezyinatı*,” Ankara, 1987, s. 83.
- Ödekan, Ayla, “*Mimari Bezeme*,” *Türkiye Tarihi*, I, İstanbul, 1995, s. 248
- ÖNEY, Gönül, “*Anadolu'da Selçuk Geleneğinde Kuşlu, Çift Başlı, Kartallı, Şahinli ve Aslanlı Mezar Taşları*,” *Vakıflar Dergisi*, S. XI, Ankara, 1989, s. 283-201.
- , *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*, Ankara, 1992.
- ÖZ, Baki, “*Dersim Olayı*,” Can Yay. İstanbul, 2004..
- ÖZCAN, Ali Rıza “*Mezar Taşları Üzerindeki Sembolik İfadeler*,” *Kaybolan Medeniyetimiz, Hekimoğlu Ali Paşa Camii Haziresi'ndeki Tarihi Mezar Taşları*, İstanbul, 2000.
- ÖZER , Cebe, “*Edirne'de Osmanlı Mezar Taşları*” *Sanatsal Mozaik*, Y.II, S. 17. (Ocak 1997), s. 50-57.

ÖZKAN, Haldun, "Erzincan ve Çevresinde Orta Asya Türk Geleneğini Sürdüren Bezemeli Mezar taşları", *Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, s. 15, Erzurum, 2000, s. 31-49.

-----, "Erzincan/Çayırli ve Çevresinde Heykel Biçimli Mezar Taşlarından Birkaç Örnek", *VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu-Bildiriler-(08-10 Nisan 2002)*, Kayseri, 2002, s. 611-620.

ÖRNEK, Seyfi Vedat, *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara, 1971.

ÖZKURT, Kemal, "Mezar Taşlarında Kandil Motifi", *II. Van Gölü Havzası Sempozyumu Van Gölü Çevresi*, Ankara, 2007, 132-142.

ÖZTÜRK, Sezai, Tunceli'de Alevilik Üzerine Sosyolojik Bir Deneme, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Lisans Tezi, 1972. s. 65.

PARMAN, Ebru, "Bizans Sanatında Tavus Kuşu İkonografisi", *Sanat Tarihi İkonografik Araştırmaları Güner İnâl'a Armağan*, Ankara, 1993, s.387-412.

PEKER, Ali Uzey, "Orta Çağ Anadolu Türk Mimarisi ve Mistisizm", *Uluslararası Dördüncü Türk Kültür Kongresi*, Ankara, 1997, s. 171- 186.

PEKTAŞ, Kadir, *Bitlis Tarihi Mezarlıkları Mezar Taşları*, Ankara 2001.

-----, "Bitlis Çevresindeki Bilinmeyen Mezarlıklar ve Mezar Taşları" I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyet Kongresi, C. II. Konya, 2002.

ROUX, Jean-Paul, "Moğol İmparatorluğu Tarihi," (Çev: Aykut Kazancıgil-Ayşe Bereket), İstanbul, 2001.

-----, "Orta Asya-Tarih ve Uygarlık," (Çev: Lale Arslan), İstanbul, 2001.

-----, "Eskiçağ ve Orta Çağda Altay Kavimlerinde Ölüm," (Çev: Aykut Kazancıgil), Paris, 1984.

SAGIROĞLU ARSLAN, Aslı, *Kayseri Zamanı Irmağı Çevresindeki Bezemeli Mezar Taşları*, Kayseri, 2005.

-----, *Develi İlçesi'ndeki Bezemeli Mezar Taşları*, Develi, 2007.

SARAÇOĞLU, Hüseyin, "Doğu Anadolu Bölgesi Tarihi," İstanbul, 1989.

SEVGİN, Nazmi, "Anadolu'da Koyun ve At Motifli Mezar taşları", *Türk Dünyası*, 8/8, İstanbul, 1950, s. 333-336.

-----, "Kızılbaş-Aleviliğinin Gizli Felsefesi," *Tarih Dünyası*, C.I, Sayı 7, İstanbul, 1950, s. 290-291.

SİLİ, Timur, "Bir Orta Asya Geleneği Koç-Koyun Heykel Mezar taşları", *Biliş I*, Ankara, 1996, s. 60-65.

-----, "Taşların Dili", *Biliş II*, S. II, Ankara 1996, s. 222-227.

SÖZEN, Metin, Uğur Tanyeli, "Hayat Ağacı", *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1992, s. 102.

- SÜMER, Faruk, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Ankara, 1990
- ŞANLI, Hasan, Dersimde Cem, İstanbul, 2004.
- ŞENER, Mehmet, "Kabir" (Fıkıh), *DİA*, XXIV, İstanbul, 2001, 35.
- Tarhan, M.T-Sevim, Veli, M.B. Aşan, " Van Gevaş Tarihi Türk Mezarlığı Kurtarma Kazısı Onarım ve Çevre Düzeni Çalışmaları 1988", VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Antalya, 18-23 Mayıs 1989, Ankara, 1989, s. 19-42
- TAŞĞIN, Ahmet, Ereğli ve Çevresindeki Alevilerde Sosyal ve Dini Hayat, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1997.
- Terzi, İhsan, "Samsun'daki Mezarlıklar ve Kökçüoğlu Mezarlığındaki Tasvirli Bazı Mezar Taşları", 19 Mayıs Ün. İlahiyat Fakültesi Dergisi, s. 9, Samsun, 1997, s. 205-210.
- TEZCAN, Mehmet, "*Eski Türklerde Damga*," (Erzurum Atatürk Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 1990.
- Tuğlacı, Pars, Osmanlı Şehirleri, İstanbul, 1985.
- TUNCEL, Gül, Batı Anadolu Bölgesinde Cami Tasvirli Mezar Taşları, Ankara, 1989.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1980, s. 299
- , *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul, 1973.
- , *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, (Metin, Tercüme ve Araştırmalar), Ankara, 1988.
- Tüfekçioglu, Abdülhamit, "Balıkesir ve Yöresinde 2001 Yılı Araştırmaları, Mezar Taşları", VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları Toplantısı ve Sanat Tasrihi Sempozyumu, (8-10 Nisan 2002) Bildiriler, Kayseri, 2002, s. 759-774.
- Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı, Ankara, 2001.
- ULAŞOĞLU, İsmail Hakan, Tunceli İl Kültür Envanteri, 2011.
- ULUÇAM, Abdüsselam, *Eski Erciş – Çelebibağı Mezarlığı ve Mezar Taşları*, Ankara, 2000.
- , "Erciş-Çelebibağı'ndaki Mezar Çeşitleri", *Van Gölü Çevresi Kültür Varlıkları Sempozyumu Bildirileri*, Van, 1996, s. 87.
- UYKUCU, Kürşat Ekrem "Tunceli", Renkli Türkiye Ansiklopedisi Coğrafya, Tarih, Turizm ve Kültür Değerleriyle, C.III. İstanbul, 1981. s. 665.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Anadolu Beylikleri-Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri, İstanbul, 1969.
- ÜNAL, Mehmet, Ali, XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı, Ankara, 1999.
- ÜLKER, Nazmi, "Ege Bölgesi Osmanlı Devri Mezar Taşları", *Osmanlı*, C.IX, YTY, Ankara, 1999, s. 230-237
- ÜZÜM, İlyas, *Günümüz Aleviliği*, İstanbul, 1997.
- YAMAN, Ali, *Kızılbaş Alevi Dedeleri*, İstanbul, 1998.
- YAMAN, Mehmet, *Alevilik, İnanç-Edep-Erkan*, İstanbul, 2001.

- YETKİN, Suut Kemal, “Yeni Bulunmuş Figürlü Mezar Taşları”, Selçuklu Araştırmaları Dergisi, C.I, 1970, s. 149.
- Yıldız, D. Bizans Tarihi, Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, C. IV, Ankara, 1985, s. 519-520
- Yinanç, M. Halil., Anadolu’nun Fethi, Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I, İstanbul, 1944.
- YOLGA, Mehmet. Zülfü, *Dersim (Tunceli) Tarihi*, Ankara, 1994.
- YÖRÜKAN, Y. Ziya, *Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar*, Ankara, 2002
- YURT ANSİKLOPEDİSİ, “Tunceli” mad. C. 10, İstanbul, 1981-84, s, 7296.
- YÜCEL, Talip, *Türkiye Coğrafyası*, Ankara, 1987.
- ZELYUT, Rıza, Öz Kaynaklara Göre Alevilik, İstanbul, 2002.
- [http://tr.wikipedia.org/wiki/Tunceli_\(il\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/Tunceli_(il)). 20.08.2011.

8. ÇİZİMLER LİSTESİ

Çizim 1. Tunceli İli'nin Doğu Anadolu'daki Konumunu Gösteren Harita.....	25
Çizim 2. Tunceli İli ve İlçelerini Gösteren Harita (Tunceli İl Kültür Turizm Müdürlüğü Arşivi'nden).....	26
Çizim 3. Tunceli-Merkez Rostan Mezarlığı Planı (İ. İGİT).....	53
Çizim 4. Baş Şahidesinin İç Yüzünün Çizimi (İ. İGİT).....	56
Çizim 5a. Mezarın Baş Şahidesinin İç Yüzü.....	59
Çizim 5b. Mezarın Baş Şahidesinin Dış Yüzü (İ. İGİT).....	59
Çizim 6. I.No'lu At Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Çizimi (İ. İGİT).....	61
Çizim 7. Fot. 16. Çizimi (İ. İGİT).....	65
Çizim 8. Tunceli-Hozat Akpınar (Ağzonik) Köyü Mezarlığı Planı (İ. İGİT).....	66
Çizim 9. Yusuf Ağa'nın Mezarının Çizimi (İ. İGİT).....	69
Çizim 10. Tunceli-Hozat Dervişcemal Köyü Mezarlığı Planı (İ. İGİT).....	71
Çizim 11. Ali Ağa'nın Mezarının Sandukasının Kuzey Yüzü (İ. İGİT).....	73
Çizim 12. Ali Ağa'nın Mezarı Güneydoğudan Genel Görünümü (İ. İGİT).....	74
Çizim 13. Sandukanın Kapaktaşı (İ. İGİT).....	75
Çizim 14. Hozat Dervişcemal Köyü, I. No'lu Mezarın Çizimi. (İ. İGİT).....	78
Çizim 15. II. No'lu Mezarın Çizimi. (İ. İGİT).....	80
Çizim 16. III. No'lu Mezarın Çizimi. (İ. İGİT).....	82
Çizim 17. IV. No'lu Mezarın Sandukasının Kuzey Geniş Yan Yüzü. (İ. İGİT).....	85
Çizim 18. I. No'lu At Heykeli Şeklindeki Mezar (İ. İGİT).....	89
Çizim 19. I.No'lu At Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı (İ. İGİT).....	90
Çizim 20. Fot. 38. Çizimi (İ. İGİT).....	95
Çizim 21. Fot. 40. Çizimi (İ. İGİT).....	97
Çizim 22. Fot. 43. Çizimi (İ. İGİT).....	101
Çizim 23. Fot. 47. Çizimi (İ. İGİT).....	106
Çizim 24. Fot. 48. Çizimi (İ. İGİT).....	106
Çizim 25. Fot. 49. Çizimi (İ. İGİT).....	107
Çizim 26. Tunceli-Hozat Karabakır Köyü Mezarlığı Planı (İ. İGİT).....	108
Çizim 27. Fot. 50. Çizimi (İ. İGİT).....	109
Çizim 28. Tunceli-Hozat İnköy'ü Mezarlığı Planı (İ.İGİT).....	112
Çizim 29. I. No'lu Sandukalı Mezar Çizimi.....	114

Çizim 30. Fot. 52. Çizimi (İ. İGİT).....	114
Çizim 31. II. No'lu Sandukalı Mezar- Güney Yüzü (İ. İGİT).....	115
Çizim 32. At Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Görünen Yüzü (İ. İGİT).....	118
Çizim 33. Tunceli-Mazgirt Gelincik Köyü Mezarlığı Planı (İ.İGİT).....	130
Çizim 34. Fot. 67. Çizimi (İ. İGİT).....	133
Çizim 35. 1267 /1850 Tarihli Mezar'ın Güneybatıdan Görünümü (İ.İGİT).....	136
Çizim 36. Baş Şahidesi Çizimi.....	137
Çizim 37. Ayak Şahidesi Çizimi.....	137
Çizim 38. Fot. 74. Çizimi (İ. İGİT).....	139
Çizim 39. I.No'lu Şahideli Sandukalı Mezarın Güney Yüzü (İ.İGİT).....	140
Çizim 40. Baş Şahidenin Dış Yüzünün Çizimi. (İ.İGİT).....	143
Çizim 41. Fot.91. Çizimi (İ.İGİT).....	156
Çizim 42. Fot. 92. Çizimi (İ. İGİT).....	157
Çizim 43. Fot. 93 Çizimi (İ. İGİT).....	157
Çizim 44. Fot. 94. Çizimi.....	159
Çizim 45. Fot. 120. Çizimi (İ. İGİT).....	179
Çizim 46. Fot. 122. Çizimi.....	180
Çizim 47. Fot. 123. Çizimi (İ. İGİT).....	181
Çizim 48. Fot. 124. Çizimi (İ. İGİT).....	182
Çizim 49. Fot. 136. Çizimi (İ. İGİT).....	192
Çizim 50. Fot. 137. Çizimi (İ. İGİT).....	193
Çizim 51. Mazgirt Yeldeğen Köyü Mezarlığı I. No'lu Mezarın Kuzeyden Görünümü (İ.İGİT).....	194
Çizim 52. Hasan'a Ait Mezarın Sandukasının Kuzey Geniş Yan Yüzü (İ.İGİT).....	199
Çizim 53. 1332 / 1913 Tarihli Yan yatmış Mezarın Sandukasının Görünen Yüzü (İ.İGİT).....	201
Çizim 54. I. No'lu Yan Yatmış Mezarın Sandukasının Görünen Yüzü (İ.İGİT).....	203
Çizim 55. Fot. 145. Çizimi (İ. İGİT).....	206
Çizim 56. Fot. 146. Çizimi (İ. İGİT).....	207
Çizim 57. Fot. 148. Çizimi (İ. İGİT).....	209
Çizim 58. Tunceli-Pertek Dorutay Köyü Sultan Hıdır Türbesi'nin ve Haziresinin Planı (İ.İGİT).....	210
Çizim 59. Tunceli-Pertek Pınarlar Köyü Mezarlığı Planı (İ.İGİT).....	220

Çizim 60. Sağlamtaş Köyü I.No'lu Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Sol Yüzünü (İ. İGİT).....	233
Çizim 61. I.No'lu Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Sağ Yüzü (İ.İGİT).....	234
Çizim 62. Sağlamtaş Köyü 1305 / 1886 Tarihli Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Güney Yan Yüzü (İ. İGİT).....	236
Çizim 63. 1305 / 1886 Tarihli Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Kuzey Yan Yüzü (İ. İGİT).....	237
Çizim 64. 1306 / 1887 Tarihli Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Kuzey Yüzü (İ.İGİT).....	242
Çizim 65. 1306 / 1887 Tarihli Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Güney Yüzü (İ. İGİT).....	242
Çizim 66. II. No'lu Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Kuzey Yüzü (İ. İGİT).....	245
Çizim 67. II. No'lu Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşını Güney Yüzü (İ.İGİT).....	245
Çizim 68. Sağlamtaş Köyü III. No'lu Koç Heykelinin Güney Yüzü (İ. İGİT).....	247
Çizim 69. III. No'lu Koç Heykelinin Kuzey Yüzü (İ.İGİT).....	248
Çizim 70. Sağlamtaş Köyü VI. No'lu Koç Heykelinin Kuzey Yüzü (İ. İGİT).....	250
Çizim 71. Tevfik Oğlu Nefşa Kuddüs'e Ait Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Sağ Yüzü.....	255
Çizim 72. Tevfik Oğlu Nefşa Kuddüs'e Ait Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı Sol Yüzü.....	256
Çizim 73. Elazığ- Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Bahçesinde Sergilenen I. No'lu Koç Heykelinin Çizimi (İ.İGİT).....	258
Çizim 74. Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi II. No'lu Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı (İ. İGİT).....	259
Çizim 75. Fot. 190. Çizimi (İ. İGİT).....	262
Çizim 76. At Heykelinin Gövdesi, Sol Yüzü (İ. İGİT).....	263
Çizim 77. II. No'lu At Heykelinin Gövdesinin Sağ Yüzü.....	264
Çizim 78. Barnaul ve Minusinsk Müzesindeki Koç Başlı Mezar Taşlarının Çizimi. Altaylar-Rusya (Aktemur- Arslan, 2008).....	274

9. RESİMLER LİSTESİ

Fotoğraf 1. Tunceli Merkez Genel Görünüm.....	26
Fotoğraf 2. Munzur Dağlarından Görünüm (Tunceli 2012 İl Yıllığından).....	27
Fotoğraf 3. Mazgirt Kale Köy Bulunan Urartu Dönemine Ait Bir Kral Mezarı ile Kale Girişinin Yanında Yer Alan Çivi Yazısından Detay (T.K.T.M'den).....	29
Fotoğraf 4. Mengücekliler Tarafından Yapıldığı Tahmin Edilen Pertek Kalesinin Genel Görüntüsü.....	31
Fotoğraf 5. Tunceli-Nazımiye-Düzgün Baba Ziyareti (T.K.T.M'den).....	46
Fotoğraf 6. Tunceli- Merkez Rostan Mezarlığı'nın Genel Görünümü.....	54
Fotoğraf 7. Mümin'in Mezarının Güneydoğudan Genel Görünümü.....	55
Fotoğraf 8. Baş Şahidesinin İç Yüzü.....	56
Fotoğraf 9. Rostan Mezarlığı, Sultan Arğuç'un Mezarının Genel Görünümü.....	58
Fotoğraf 10a. Fotoğraf 10a . Mezarın Baş Şahidesinin İç Yüzü.....	59
Fotoğraf 10b. Fotoğraf 10b . Mezarın Baş Şahidesinin Dış Yüzü.....	59
Fotoğraf 11. Sandukanın Doğu Yüzeyi.....	60
Fotoğraf 12. Aynı Sandukanın Batı Dar Yüzeyi.....	60
Fotoğraf 13. Rostan Mezarlığı I.No'lu At Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Kuzey Gövdesinden Görünüm.....	61
Fotoğraf 14. Rostan Mezarlığı I.No'lu At Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Ön Yüzü.....	62
Fotoğraf 15. Rostan Mezarlığı II. No'lu At Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı Kuzey Yüzü.....	63
Fotoğraf 16. Rostan Mezarlığı Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Güneydoğudan Görünümü.....	65
Fotoğraf 17. Hozat Akpınar (Ağzonik) Köyü, Yusuf Ağa'nın Mezarının Genel Görünümü.....	68
Fotoğraf 18. Baş Şahidesi İç Yüzü.....	68
Fotoğraf 19. Hozat Dervişcemal Köyü Mezarlığı, Ali Ağa'nın Mezarı Kuzeydoğudan Genel Görünümü.....	72
Fotoğraf 20. Ali Ağa'nın Mezarı Güneydoğudan Genel Görünümü.....	74
Fotoğraf 21. Hozat Dervişcemal Köyü Mezarlığı, Seddar'ın Mezarı'nın Kuzeyden Görünümü.....	75

Fotoğraf 22. Seddar'ın Mezarı'nın Kuzey Yüzü ve Kapak Taşının Genel Görünümü.....	77
Fotoğraf 23. Hozat Dervişcemal Köyü Mezarlığı, I. No'lu Sandukalı Mezar'ın Genel Görünümü.....	78
Fotoğraf 24. Hozat Dervişcemal Köyü Mezarlığı, II. No'lu Sandukalı Mezar'ın Kuzeydoğudan Genel Görünümü.....	79
Fotoğraf 25. II. No'lu Sandukalı Mezar'ın Kapak Taşı Süslemelerinden Detay..	80
Fotoğraf 26. Hozat Dervişcemal Köyü Mezarlığı, III. No'lu Sandukalı Mezar'ın Yekpare Sandukası	81
Fotoğraf 27. Hozat Dervişcemal Köyü Mezarlığı, IV. No'lu Sandukalı Mezar'ın Sandukasının Kuzeyden Genel Görünümü.....	83
Fotoğraf 28. IV. No'lu Sandukalı Mezar'ın Kuzey Yüzünde Yer Alan Süslemelerden Görünüm.....	84
Fotoğraf 29. IV. No'lu Sandukalı Mezar'ın Sanduka Bölümünün Batı Yüzündeki Süslemelerinden Detay.....	86
Fotoğraf 30. IV. No'lu Sandukalı Mezar'ın Sanduka Kısmı Doğu Yüzünde Yer Alan Binicisiz At Figürü.....	86
Fotoğraf 31. Hozat Dervişcemal Köyü Mezarlığı, Seyyid Oğlu Şaban'a Ait At Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Kuzeybatıdan Görünümü.....	87
Fotoğraf 32. Heykelin Göğüs Kismına İşlenmiş Kitabesi.....	88
Fotoğraf 33. Hozat Dervişcemal Köyü Mezarlığı, I. No'lu At Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Kuzeydoğudan Genel Görünüşü	89
Fotoğraf 34. Hozat Dervişcemal Köyü Mezarlığı I.No'lu At Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Güneybatıdan Genel Görünüşü	90
Fotoğraf 35. Hozat- Karaçavuş Köyü Mezarlığı Genel Görünüşü.....	91
Fotoğraf 36a. Hozat- Karaçavuş Köyü Mezarlığı Hasan'a Ait Mezar'ın Doğudan Genel Görüntüsü.....	93
Fotoğraf 36b. Baş Şahidesinin Dış Yüzünde Yer Alan Kitabesi.....	93
Fotoğraf 37. Hozat- Karaçavuş Köyü Mezarlığı 1327 /1909 Tarihli Mezar'ın Güneybatıdan Genel Görünümü.....	94
Fotoğraf 38. 1327 /1909 Tarihli Mezarın Baş Şahidesi	95
Fotoğraf 39. Hozat- Karaçavuş Köyü Mezarlığı I. No'lu Mezar'ın Doğudan Genel Görünümü.	96
Fotoğraf 40. I.No'lu Mezar'ın Baş Şahidesinin İç Yüzü	97

Fotoğraf 41. Hozat- Karaçavuş Köyü Mezarlığı II. No'lu Mezar'ın Doğudan Genel Görünümü.	99
Fotoğraf 42. Hozat- Karaçavuş Köyü Mezarlığı III. No'lu Mezar'ın Kuzeydoğudan Genel Görünümü.	100
Fotoğraf 43. Fotoğraf 43. III. No'lu Mezar'ın Baş Şahidesi İç Yüzü.....	101
Fotoğraf 44. Hozat- Karaçavuş Köyü Mezarlığı 1344 / 1925 Tarihli Mezar'ın Kuzeybatıdan Genel Görünümü.	103
Fotoğraf 45. Hozat- Karaçavuş Köyü Mezarlığı Koç Figürü Şeklindeki Mezar Taşının Güney Yüzü.....	104
Fotoğraf 46. Koç Figürü Şeklindeki Mezar Taşının 1956'ı Tarihinin Yazdığı Kuzey Yüzü.....	105
Fotoğraf 47. Hozat- Karaçavuş Köyü Mezarlığı At Figürü Şeklindeki Mezar Taşının Güneydoğudan Genel Görünümü.....	106
Fotoğraf 48. Mezar Taşının Kuzey Yüzü.....	106
Fotoğraf 49. Hozat Karaçavuş Köyü Mezarlığı Kuş Figürlü Mezar'ın Kuzey Yüzü.....	107
Fotoğraf 50. Hozat- Karabakır (Bargini) Köyü Mezarlığı I. No'lu Şahideli Sandukalı Mezarın Sandukasının Güney Yüzü.....	109
Fotoğraf 51. Tunceli-Hozat İnköy'ü Mezarlığı I. No'lu Sandukalı Mezarın Güney Geniş Yan Yüzü (<i>İ. İGİT</i>).....	114
Fotoğraf 52. I.No'lu Sanduka- Kuzey Yüzü.....	114
Fotoğraf 53. Tunceli-Hozat İnköy'ü Mezarlığı II. No'lu Sandukalı Mezar- Güney Yüzü.....	115
Fotoğraf 54. Hozat-İnköy'ü Mezarlığı I. No'lu At Figürü Şeklindeki Mezar Taşı Genel Görünüm.....	116
Fotoğraf 55. Hozat-İnköy'ü Mezarlığı, II. No'lu At Figürü Şeklindeki Mezar Taşının Genel Görünümü.....	117
Fotoğraf 56. Tunceli-Mazgirt Akpazar Camii Haziyesi.....	119
Fotoğraf 57. Mazgirt-Akpazar Camii Haziyesi'nden Genel Görünüm.....	120
Fotoğraf 58. Mazgirt-Akpazar Camii Haziyesi Hacı Osman Ağa'nın Mezarı.....	121
Fotoğraf 59. Mazgirt-Akpazar Camii Haziyesi Süleyman'ın Mezarı Genel Görünüm.....	123
Fotoğraf 60. Süleyman'ın Mezarı'nın Baş Şahidesinin Dış Yüzü Üzerine Kabartma Olarak Yazılmış Kitabesinden Detay.....	124

Fotoğraf 61. Mazgirt-Akpazar Camii Haziresi Ahmet Ağa'nın Mezarı Genel Görünümü.....	125
Fotoğraf 62. Mazgirt-Akpazar Camii Haziresi Çarsancak Kaymakamı Mustafa Edip Bey'in Kerimesi Ayşe... Cemal Hanım'ın Mezarının Genel Görünümü.....	127
Fotoğraf 63. Çarsancak Kaymakamı Mustafa Edip Bey'in Kerimesi Ayşe... Cemal Hanım'ın Baş Şahidesi Dış Yüzü.....	128
Fotoğraf 64. Mazgirt-Akpazar Camii Haziresi I. No'lu Mezar'ın Genel Görünümü.....	129
Fotoğraf 65. Mazgirt-Gelincik Köyü Mezarlığı'nın Genel Görünüm.....	131
Fotoğraf 66. Mazgirt-Gelincik Köyü Mezarlığı 1258 /1842 Tarihli Baş ve Ayak Şahideli Sandukalı Mezarı'nın Güneyden Genel Görünümü.....	132
Fotoğraf 67. Baş Şahidesinin Dış Yüzü	133
Fotoğraf 68. Baş Şahidesinin İç Yüzü.....	133
Fotoğraf 69. Ayak Şahidesinin Dış Yüzü.....	134
Fotoğraf 70. Mazgirt-Gelincik Köyü Mezarlığı 1267 /1850 Tarihli Baş ve Ayak Şahideli Sandukalı Mezarı'nın Güneydoğudan Genel Görünümü.....	135
Fotoğraf 71. Baş Şahide.....	137
Fotoğraf 72. Ayak Şahidesi.....	137
Fotoğraf 73. Mazgirt-Gelincik Köyü Mezarlığı I. No'lu Baş ve Ayak Şahideli Sandukalı Mezarı'nın Güneyden Genel Görünümü.....	138
Fotoğraf 74. Mezar Baş Şahidesinin Dış Yüzünün Görünümü.....	139
Fotoğraf 75. Mazgirt-Gelincik Köyü Mezarlığı Seyyid Mustafa Ağcı'ya Ait Mezarı'nın Kuzeybatıdan Görünümü.	141
Fotoğraf 76. Ayı Mezarın kuzeydoğudan Görünümü.....	142
Fotoğraf 77. Baş Şahidenin Dış yüzü.....	143
Fotoğraf 78. Baş Şahidenin İç Yüzü.....	143
Fotoğraf 79. Mazgirt-Gelincik Köyü Mezarlığı II. No'lu Baş ve Ayak Şahideli Sandukalı Mezarı'nın Güneyden Genel Görünümü.....	145
Fotoğraf 80. Baş Şahidesi.....	146
Fotoğraf 81. Ayak Şahidesi.....	146
Fotoğraf 82. Aynı Mezarın Sandukasının Kuzey Geniş Yüzeyinde Yer Alan Mühr-ü Süleyman Motifi.....	147
Fotoğraf 83. Aynı Mezarın Sandukasının Doğu Dar Yüzünde Yer Alan Binicisiz At Tasviri.....	147

Fotoğraf 84. Mazgirt-Gelincik Köyü Mezarlığı Seyyid Hasan Ali'ye Ait Baş ve Ayak Şahideli Sandukalı Mezar'ının Güneyden Genel Görünümü.....	148
Fotoğraf 85. Aynı Mezarın Kitabeli Baş Şahidesinden Görünüm.....	149
Fotoğraf 86. Mazgirt-Gelincik Köyü Mezarlığı Pir Sultan Seyyid Ali'ye Ait Baş ve Ayak Şahideli Sandukalı Mezar'ının Güneybatıdan Genel Görünümü.....	150
Fotoğraf 87. Baş Şahidesi Dış Yüzü.....	151
Fotoğraf 88. Ayak Şahidesi Dış Yüzü.....	151
Fotoğraf 89. Mazgirt-Gelincik Köyü Mezarlığı Seyyid Ali'ye Ait Mezar'ın Güneybatı Görünüşü.....	153
Fotoğraf 90. Aynı Mezarın Baş Şahidesinin Yan Yüzünde Yer Alan Motifden Detay.....	154
Fotoğraf 91. Mazgirt-Gelincik Köyü Mezarlığı Seyyid Ahmed'e Ait Mezar'ın Güneyden Genel Görünüşü.....	156
Fotoğraf 92. Baş Şahidesi Dış Yüzeyi.....	157
Fotoğraf 93. Baş Şahidesi İç Yüzeyi.....	157
Fotoğraf 94. Seyyid Ahmed'e Ait Mezar'ının Ayak Şahidesi Dış Yüzü.....	159
Fotoğraf 95. Seyyid Ahmed'e Ait Mezar'ın Kuzey Geniş Yüzü Üzerindeki Kabartma Olarak Verilmiş Kılıç Tasviri.....	160
Fotoğraf 96. Mazgirt-Gelincik Köyü 1288 /1871 Tarihli Mezar.....	161
Fotoğraf 97. Baş Şahidesinden Detay.....	161
Fotoğraf 98. 1288 /1871 Tarihli Şahideli Sandukalı Mezarın Sandukasının Kuzey Geniş Yüzeyi.....	162
Fotoğraf 99. Mezar Sandukasının Güney Geniş Yüzeyi Üzerindeki Çakmaklı Tabanca Motifi.....	162
Fotoğraf 100. Mazgirt-Gelincik Köyü Mezarlığı Seyda Hüseyin'in Oğlu Seyda Ali'nin Mezarı Güney Yüzünden Genel Görünüm.....	163
Fotoğraf 101. Baş Şahidesinin İç Yüzü.....	164
Fotoğraf 102. Baş Şahidesinin Dış Yüzü.....	164
Fotoğraf 103. Baş Şahidenin Yan Yüzünden Detay.....	165
Fotoğraf 104. Ayak Şahidesinin Dış Yüzünden Detay.....	165
Fotoğraf 105. Mazgirt- Gelincik Köyü Seyyidalı Oğlu Abbas'ın Şahideli Sandukalı Mezarın Güneydoğu ve Güneybatıdan Genel Görünümü.....	166
Fotoğraf 106. Baş Şahidesi Kitabesi.....	167

Fotoğraf 107. Seyyidalı Oğlu Abbas'ın Mezarı'nın Sandukasının Güney Geniş Yüzünden Genel Görünüm.....	169
Fotoğraf 108. Mazgirt- Gelincik Köyü Seyyid Hasan, Muhammed'in Mezarı Olarak İsimlendirebileceğimiz Kabrin Güneyden Genel Görünümü.....	169
Fotoğraf 109. Seyyid Hasan, Muhammed'in Mezarının Kuzeybatıdan Görünümü.....	170
Fotoğraf 110. Aynı Mezarın Baş Şahidesi Dış Yüzü.....	170
Fotoğraf 111. Seyyid Hasan, Muhammed'in Mezarının Sandukası Üzerine Kabartma Olarak İşlenmiş Kılıç Motifi.....	172
Fotoğraf 112. Mazgirt- Gelincik Köyü Seyyid Selman'ın Mezarı'nın Güneybatıdan Genel Görünümü.....	173
Fotoğraf 113. Mezarın Baş Şahidesi, Kitabesi.....	174
Fotoğraf 114. Mazgirt- Gelincik Köyü 1316 / 1898 Tarihli Kadın Mezarın Güneyden Genel Görünümü.....	175
Fotoğraf 115. 1316 / 1898 Tarihli Kadın Mezarın Kuzeydoğudan Genel Görünümü.....	176
Fotoğraf 116. Fot. 115. detay.....	176
Fotoğraf 117. Aynı Mezarın Batıdan Görünüşü.....	177
Fotoğraf 118. Fot. 117. Detay.....	177
Fotoğraf 119. Mazgirt- Gelincik Köyü Mustafa Zade Mustafa'nın Koç Figürü Şeklindeki Mezar Taşının Kuzey Yüzünden Genel Görünüm.....	178
Fotoğraf 120. Mezar Taşının Güney Yüzünün Genel Görünümü.....	179
Fotoğraf 121. Mezartaşının Göğüs Bölümü.....	180
Fotoğraf 122. Mezartaşının Kuyruk Bölümü.....	180
Fotoğraf 123. Mazgirt- Gelincik Köyü I. No'lu Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Güney Yüzünün Genel Görünümü.....	181
Fotoğraf 124. Koç Heykelinin Kuzeybatıdan Genel Görünümü.....	182
Fotoğraf 125. Mazgirt- Yeldeğen (Şöbek) Köyü 2.Mezarlığı'nından Genel Görünüm.....	183
Fotoğraf 126. Mazgirt- Yeldeğen Yolu Üzeri I. Mezarlıktaki Seyyid Cafer'in Mezarı'nın Genel Görünümü.....	184
Fotoğraf 127. Seyyid Cafer'e Ait Mezar'ın Baş Şahidesinin İç Yüzü.....	185
Fotoğraf 128. Aynı Şahidenin Dış Yüzeyi.....	185

Fotoğraf 129. Mazgirt- Yeldeğen Köyü Mezarlığı Seyyid Cafer Ali'ye ait Mezarının Güney Cephesinden Genel Görünüm.....	186
Fotoğraf 130. Aynı Mezarın Baş Şahidesinin İç Yüzü.....	187
Fotoğraf 131. Baş Şahidesinin Dış Yüzü.....	187
Fotoğraf 132. Mazgirt- Yeldeğen Köyü Mezarlığı 1326/1908 Tarihli Mezarın Güneyden Genel Görünümü.....	189
Fotoğraf 133. 1326/1908 Tarihli Mezarın Güneydoğudan Görünümü.....	189
Fotoğraf 134. Mezarın Baş Şahidesinin Dış Yüzü.....	189
Fotoğraf 135. Mazgirt- Yeldeğen Köyü Mezarlığı I. No'lu Mezar'ın Kuzeyden Genel Görünümü.....	191
Fotoğraf 136. I. No'lu Mezar'ın Baş Şahidesinin Dış Yüzü.....	192
Fotoğraf 137. I. No'lu Mezar'ın Ayak Şahidesi.....	193
Fotoğraf 138. Mazgirt- Yeldeğen Köyü Mezarlığı Muhammed'e Ait Koç Figürü Şeklindeki Mezar Taşı Genel Görünümü.....	195
Fotoğraf 139. Ovacık- Köşeler (Tanzı) Köyü Mezarlığı Hasan Oğlu Ali Rıza'nın Yekpare Sandukalı Mezarının Güneyden Genel Görünümü.....	197
Fotoğraf 140. Hasan Oğlu Ali Rıza'nın Mezarı'nın Sandukasının El Motifli ve Kitabeli Kuzey Yüzü.....	198
Fotoğraf 141. Ovacık- Köşeler (Tanzı) Köyü Mezarlığı Yan Yatmış Vaziyetteki 1332 / 1913 Tarihli Mezarın Yekpare Sandukasının Üstte Kalan Yüzünden Görünüm.....	200
Fotoğraf 142. Ovacık- Köşeler (Tanzı) Köyü Mezarlığı Yan Yatmış Vaziyetteki I. No'lu Mezarın Yekpare Sandukasının Üstte Kalan Yüzünden Görünüm.....	202
Fotoğraf 143. I. No'lu Mezarın Yekpare Sandukasının Kapak Bölümünden Görünüm.....	204
Fotoğraf 144. Ovacık- Köşeler (Tanzı) Köyü Mezarlığındaki II. No'lu Mezarın Güneyden Genel Görünüm.....	205
Fotoğraf 145. Aynı Mezarın Baş Şahidesinin Dış Yüzü.....	206
Fotoğraf 146. Ovacık- Köşeler (Tanzı) Köyü Mezarlığındaki III. No'lu Mezardan Geriye Kalan Baş Şahidesinin Dış Yüzünün Genel Görünümü.....	207
Fotoğraf 147. Ovacık-Köşeler (Tanzı) Köyü Mezarlığındaki IV. No'lu Mezarın Güneyden Genel Görünümü.....	208
Fotoğraf 148. IV. No'lu Mezarın Baş Şahidesi İç Yüzü.....	209
Fotoğraf 149. Pertek-Durutay Sultan Hıdır Türbesi ve Haziresinin Kuzeybatıdan Genel Görünümü.....	211

Fotoğraf 150. Pertek-Dorutay Sultan Hıdır Türbesinde Merhum Evliya'nın Kabrinin Bulunduğu 2. Bölüm.....	211
Fotoğraf 151. Pertek-Dorutay Sultan Hıdır Türbesinin 2. Bölümünde Yer 610/1213 Tarihli Kabrin Baş Şahidesi.....	213
Fotoğraf 152. Sultan Hıdır Türbesinin 2. Bölümünde Yer Alan 610/1213 Tarihli Kabrin Ayak Şahidesinin İç Yüzü.....	214
Fotoğraf 153. Aynı Mezar Taşının Ayak Şahidesinin Dış Yüzü.....	214
Fotoğraf 154. Pertek-Dorutay Sultan Hıdır Türbesi Haziresindeki Ali Ağa'nın Mezarının Kuzeydoğudan Genel Görünümü.....	215
Fotoğraf 155. Sultan Hıdır Türbesi Haziresindeki Ali Ağa'nın Mezarının Baş Şahidesinin Dış Yüzü.....	215
Fotoğraf 156. Pertek-Dorutay Sultan Hıdır Türbesi Haziresindeki Ali Ağa Mahdumu Yusuf Zade Ali'nin Mezarı'nın Batıdan Genel Görünümü.....	217
Fotoğraf 157. Baş Şahidesi, Kitabesi.....	218
Fotoğraf 158. Pertek-Pınarlar Köyü Eski Mezarlığı Hacı Nefise Hanım'a Ait Mezar'ın ve Prizmatik Kapak Taşının Güneydoğudan Genel Görünümü.....	221
Fotoğraf 159. Hacı Nefise Hanım'a Ait Mezar'ın Sanduka Bölümünün Güney Yan Geniş Yüzü.....	222
Fotoğraf 160. Hacı Nefise Hanım'a Ait Mezar'ın Sanduka Bölümünün Kuzey Yan Geniş Yüzü.....	223
Fotoğraf 161. Hacı Nefise Hanım'ın Mezarı, Baş Şahidesinin Likenli İlk Hali.....	223
Fotoğraf 162. Temizlendikten Sonraki Hali.....	223
Fotoğraf 163. Pertek-Çalıözü Köyü Mezarlığı Ali Makal'a Ait Koç Figürü Şeklindeki Mezar Taşı.....	225
Fotoğraf 164. Ali Makal'a Ait Koç Figürü Şeklindeki Mezar Taşının Kuzey Yüzü.....	226
Fotoğraf 165. Ali Makal'a Ait Koç Figürü Şeklindeki Mezar Taşının Önden Görünümü.....	227
Fotoğraf 166. Pertek-Çalıözü Köyü Mezarlığı Hüseyin Oğlu Ali Rıza Engin'e Ait Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Güney Yüzü.....	228
Fotoğraf 167. Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Kuzey Yüzü.....	229
Fotoğraf 168. Mezartaşının Ön Kısmı.....	229
Fotoğraf 169. Pertek-Çalıözü Köyü Mezarlığı I. No'lu Koç Heykelinin Kuzeybatıdan Genel Görünümü.....	229

Fotoğraf 170. Pülümür-Sağlamtaş Köyü Mezarlığının Ortasından Geçen Köy Yolunun Alt Tarafında Kalan Bölümünden Genel Görünüm.....	230
Fotoğraf 171. Pülümür-Sağlamtaş Köyü Mezarlığının Ortasından Geçen Köy Yolunun Üst Tarafında Kalan Bölümünden Genel Görünüm.....	231
Fotoğraf 172. Pülümür-Sağlamtaş Köyü Mezarlığı I. No'lu Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Kuzey Yüzünden Görünüm.....	232
Fotoğraf 173. I. No'lu Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Genel Görünümü.....	234
Fotoğraf 174. Pülümür-Sağlamtaş Köyü Mezarlığı 1305 /1886 Tarihli Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Güneyden Genel Görünümü.....	235
Fotoğraf 175. 1305 /1886 Tarihli Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Kuzeyden Yüzünden Görünümü.....	237
Fotoğraf 176. 1305 /1886 Tarihli Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Önden Görünümü.....	238
Fotoğraf 177. Pülümür-Sağlamtaş Köyü Mezarlığı 1305 / 1886 Tarihli Kırık Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Doğudan Genel Görünümü.....	239
Fotoğraf 178. 1305 / 1886 Tarihli Kırık Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Önden Görünümü.....	240
Fotoğraf 179. Pülümür-Sağlamtaş Köyü Mezarlığı 1306 / 1887 Tarihli Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Güneyden Genel Görünümü.....	241
Fotoğraf 180. 1306 / 1887 Tarihli Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Ön Kısmı.....	243
Fotoğraf 181. Pülümür-Sağlamtaş Köyü Mezarlığı II. No'lu Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Güneyden Genel Görünümü.....	244
Fotoğraf 182. II. No'lu Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Kuzeyden Genel Görünümü.....	245
Fotoğraf 183. Pülümür-Sağlamtaş Köyü Mezarlığı III. No'lu Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Güney Yüzünden Genel Görünümü.....	246
Fotoğraf 184. III. No'lu Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Kuzeybatıdan Görünümü.....	248
Fotoğraf 185. Pülümür-Sağlamtaş Köyü Mezarlığı 1327 / 1907 Tarihli Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşının Kuzeydoğudan Genel Görünümü.....	249
Fotoğraf 186. Pülümür-Sağlamtaş Köyü Mezarlığı Yekpare Sandukalı Çocuk Mezarının Kuzeyden Genel Görünümü.....	251

Fotoğraf 187. Elazığ- Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'nin Bahçesinde Koruma Altına Alınmış Mezar Taşları.....	254
Fotoğraf 188. Tefvik Oğlu Nefşa Kuddüs'e Ait Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı.....	254
Fotoğraf 189. Tefvik Oğlu Nefşa Kuddüs'e Ait Koç Heyke'nin Gövdesinin Sağ Yüzü'nden Detay.....	255
Fotoğraf 190. Elazığ- Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Bahçesinde Sergilenen I. No'lu Koç Heykeli.....	257
Fotoğraf 191. Elazığ- Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Bahçesinde Sergilenen II. No'lu Koç Heykelinin Önden Genel Görünümü.....	259
Fotoğraf 192. Elazığ- Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Bahçesinde Sergilenen III. No'lu Koç Heykeli.....	260
Fotoğraf 193. Elazığ- Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Bahçesinde Sergilenen I.No'lu At Heykeli.....	262
Fotoğraf 194. I.No'lu At Heykelinin Gövdesinin Sol Yüzü.....	263
Fotoğraf 195. Elazığ- Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Bahçesinde Sergilenen II. No'lu At Heykeli.....	264
Fotoğraf 196. II. No'lu At Heykelinin Gövdesinin Sağ Yüzü.....	264
Fotoğraf 197. Rusya Hakasya Bölgesi Abakan Müzesi Dağ Keçisi Tasvirli Alp Mezar Taşları (S. Somuncuoğlu; 2008).....	272
Fotoğraf 198. Kapçal Kurganından Çıkan Koç/Koyun Heykelli Pazırık Kurganı (A. Çay, 1983).....	273
Fotoğraf 199. Tunceli-Ovacık Kozluca Köyü 1962 Tarihli Koç Heykeli.....	276
Fotoğraf 200. Karın Bölgesi Konturlu Kral Seon-Jo'ya Ait Koç Mezar Taşı, Mok-Reung-Güney Kore (R.Efendi' 1984).....	277
Fotoğraf 201. Karın Bölgesinin Bir Kısımı Konturlanıp Açılarak Işık Gölge Etkisinin Öne Çıkarılması Kubadlı-Azerbaycan (Y. Çoruhlu 2001.).....	277
Fotoğraf 202. Tunceli-Hozat Hoşan Köyü Mezarlığı Koşum Takımlarıyla Birlikte Şekillendirilmiş At Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı.....	277
Fotoğraf 203. Koşum Takımlarıyla Verilmiş At Heykel Biçimli Mezar Taşı, Kelbecer-Azerbaycan (R. Efendi, 1984).....	278
Fotoğraf 204. Koşum Takımlarıyla Verilmiş At Heykeli Biçimli Mezar Taşı Kazak-Azerbaycan (R.Efendi, 1984).....	278
Fotoğraf 205. Kars Müzesine Arapçaydan Getirilen At Heykeli (Yunus Berkli, 2007).....	278

Fotoğraf 206. Uzun Boyunlu Koç Heykel Biçimli Mezar Taşları Erzurum Müzesi (Yunus Berkli, 2007).....	279
Fotoğraf 207. Nahcivan Bölgesi Kalın ve Kısa Boyunlu Koç Biçimli Mezar Taşı XIX. yy. (Efendi, 1984).....	279
Fotoğraf 208. Kalın-Kısa Boyunlu Koç Heykeli Gök Medrese, Tebriz-İran (Yunus Berkli, 2007).....	280
Fotoğraf 209. Kuyruk Bölümü Abartılı Bir Şekilde Dışarı Doğru Kabartılarak Verilmiş Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı Pertek-Pirinci Köyü Mezarlığı (E. Danık, 1993).....	281
Fotoğraf 210. Çizgisel Bir Kuyruğa Sahip Koç Heykeli Laçın Bölgesi Azerbaycan (R. Efendi, 1984).....	282
Fotoğraf 211. Tunceli'de Koç Boynuzu Motifinin Yöresel El Sanatlarında Kullanıldığını Gösteren Kilim, Tunceli-Hozat Türktaner Köyü (K. Güven'den).....	283
Fotoğraf 212. Dışa Doğru Kabarık İç İçe Dairelerden Oluşan Koç Boynuzuna Örnek Tunceli-Nazımiye Salkımözü Köyü.....	283
Fotoğraf 213. Dest-i Kıpçak bölgesindeki balballardan örnek (Erdoğan Altınkaynak, 2008).....	285
Fotoğraf 214. Tunceli-Pertek Pirinci Köyü Mezarlığı'nda Hasan'a Ait Mezar'ın Baş Şahidesi İç Yüzü.....	286
Fotoğraf 215. Erzincan / Çayırılı Çevresindeki İnsan Heykeli Formlu Mezar Taşı (H. Özkan; 2002).....	287
Fotoğraf 216. Kayseri / Bünyan Yöresindeki İnsan Heykeli Formlu Mezar Taşı (A. Sağiroğlu Aslan, 2007).....	287
Fotoğraf 217. Sivas Gök Medrese Portalı Üzerindeki Kutsal Ağaç Kompozisyonu (A.Uzay Peker, 1997).....	299
Fotoğraf 218. Siirt- Baykan Adakale Hayat Ağacı Motifi Örneği (Mehmet Mutlu; 2006).....	301
Fotoğraf 219. Erzincan-Sarıgüney Köyü Sanduka Üzerine İşlenmiş Hayat Ağacı Motifi (H. Çal, 2011).....	301
Fotoğraf 220. Divriği Ulu CamiiAhşap Mahfilin Korkuluğunda Yer Alan Mühr-ü Süleyman Motifi (Sadi Bayram, 1993).....	303
Fotoğraf 221. Tire Aydın Oğlu Süleyman Türbesinin Giriş Kapısının Kemerinin Her İki Yanında Yer Alan Çarkifelek Motifi (B. Karamağaralı, 1993).....	305
Fotoğraf 222. Hançerli Çatma lahit, Osmanlı Dönemi, Eyüp-İstanbul (T.Çoruhlu, 1997).....	311

Fotoğraf 223. Ahi Fahreddin B. Mehmet Şah'a ait Kılıç Hançer Motifli Mezar Taşı Erzurum (İ. H. Konyalı, 1960).....	312
Fotoğraf 224. Üzerinde Hançer Motifi Yer Alan Koç Heykeli Van Müzesi (A. Uluçam, 2000).....	312
Fotoğraf 225. Üzerinde Kılıç ve Hançer Tasvirlerinin Yer Aldığı Mezar Taşları Muş-Norşin Aşağı Mork Köyü, Kırmızı Şehitle Mezarlığı (B.Karamağaralı, 1992.).....	314
Fotoğraf 226. Kılıç, Hançer, Kama ve Ok Bulunan Mezar Taşı Azerbaycan (R. Efendi, 1984).....	315
Fotoğraf 227. Üzerinde Kılıç ve Tüfek Bulunan Lahit Kazakistan XVIII. yy (Y. Çoruhlu 1997).....	315
Fotoğraf 228. İki Servi Ağacı Motifi Arasına Yerleştirilmiş Sitalize İnsan Formundaki Bitkisel Süslemeye Çapraz Olarak Tutturulmuş Çakmaklı İki Tüfek Motifi Çayyakaköyü (Sime) Erzincan (İsmail Bolkan'ın Arşivinden).....	318
Fotoğraf 229. Üzerinde El Motifi Olan Mezar Taşı, Iğdır (M. Arslan, 2008).....	321
Fotoğraf 230. Üzerinde Bayrak Motifi Bulunan Mezar Ardahan-Çıldır Akçakale Köyü. (Y. Berkli, 2006).....	322
Fotoğraf 231. Üzerinde Osmanlı Dönemi Bayrak Motifi Olan Koç Heykeli Erzincan Müzesi. (Y. Berkli, 2007).....	323
Fotoğraf 232. Üzerinde Kandil Motifi Bulunan Mezar Taşı, Van-Gevaş (M. Ayaz Başak, 2008).....	325
Fotoğraf 233. Üzerinde İbrik Motifi Olan Sanduka Parçası Erzincan-Çayırılı Çilhoroz Köyü (H.Çal, 2011).....	328
Fotoğraf 234. Sandukanın Yan Geniş Yüzü Üzerine Kabartma Olarak İşlenmiş Sini Tasviri ile Bunun İçerisinde Yer Alan Tabak ve Kaşık Motifleri Erzincan-İliç Çayyaka Köyü (Sime) (İsmail Bolkan'ın Arşivinden).....	331
Fotoğraf 235. Üzerinde Kepçe Motifi Olan Kırık Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı, Erçiş Purmak (Gölağzı) Mezarlığı. (A. Uluçam, 2000).....	331
Fotoğraf 236. Üzerinde Saz Motifinin Yer Aldığı Koç Heykeli Şeklindeki Mezar Taşı (Y. Berkli, 2007).....	333
Fotoğraf 237. İstanbul Zeytinburnu Erikli Baba Mezarlığı Bir Bayan Mezarı (S. Berk, 2006).....	335
Fotoğraf 238. 29- İstanbul Zeytinburnu Yeni Kozlu Mezarlığı Bir Bayan Mezarı (S.Berk, 2006).....	335

Fotoğraf 239. Adıyaman Besni İlçesi Sugözü Beldesi Saç Örgülü Baş Şahide (M. Arslan-N. Uysal'dan).....	336
Fotoğraf 240. Ardahan-Çıldır Kurttepe Köyü Soyutlanmış Bayan Heykeli Şeklindeki Baş Şahidesi Üzerindeki Kolye Motifi (Y. Berkli, 2006).....	336
Fotoğraf 241. Tunceli- Karaçavuş Köyü Mezarlığı, Üzerinde At ve İnsan Tasvirlerinin Yer Aldığı Sanduka Parçası.....	338
Fotoğraf 242. At Şeklindeki Mezar Taşı Üzerine Koşum Takımlarıyla Birlikte Resmedilmiş At Tasviri Tunceli-Nazımiye ilçesi Bostanlı Köyü.....	339
Fotoğraf 243. Üzerinde çeşitli figürlerin olduğu Koç Heykel Biçimli Mezar Taşı, Van Müzesi (A. Uluçam, 2000).....	340
Fotoğraf 244. Üzerinde Binicisiz At Figürünün Yer Aldığı Koç Heykeli Erzincan Müzesi (Y. Berkli, 2007).....	340
Fotoğraf 245. At figürlü koç heykeli, Urud Köyü-Sisian-Ordubad-Azerbaycan (R. Efendi, 1984).....	340
Fotoğraf 246. Gövde ve ayakların tek parça olarak verildiği Koç heykeli, Tiflis-Gürcistan (B. Karamağaralı, 1992).....	340
Fotoğraf 247. Diyarbakır surları, Sultan Melikşah Burcundaki binicisiz at figürleri (Y.Berkli, 2007).....	341
Fotoğraf 248. İtalya, Pavia Müzesi, Lahit, 8.yy (E.Parman, 1993).....	343
Fotoğraf 249. Erzincan-Sarıgüney Köyü Sandukası Üzerine İşlenmiş Hayat Ağacı Dalına Konar Vaziyetteki Kuş Motifi (H. Çal, 2011).....	343
Fotoğraf 250. Çarkıfelek ve Kozmoloji ile Alakalı Motiflerle Birlikte İşlenmiş Kuş Figürlü Mezar Taşı Sivas Müzesi (B. Karamağaralı'dan).....	343
Fotoğraf 251. Ölüm temasının figüratif işaretlerle dramatize edildiği Mezar taşı, Şamahani Yedi Gumbaz- Azerbaycan (Rasim Efendi, 1984).....	344
Fotoğraf 252. Ruhun kuş şeklinde ata bindirilmiş biçimde verildiği sanduka biçimli mezar Urud Köyü-Sisian-Azerbaycan (Rasim Efendi, 1984).....	344
Fotoğraf 253. Akdamar Kilisesi, Güney batı niş duvarı, hayat ağacına yönelen keçiler (Güzel'den).....	345
Fotoğraf 254. Tunceli-Hozat İnköy'ünde İkamet Eden Mezar Taşı Ustası Abidin Atas'ın Sipariş Üzerine Yaptığı Sandukalı Mezarın Şahidesi Üzerinde Çalışırken Fotoğraflanmış Hali.....	349
Fotoğraf 255. Mezar Taşı Ustası Abidin Atas'ın Kullandığı Taşçı Aletleri (Sağdan Sola Doğru Tarak ve Çekiç).....	350
Fotoğraf 256. Abidin Atas'ın Sipariş Üzerine Yaptığı Şahideli Sandukalı Mezarın Kısmen Tamamlanmış Hali.....	351